

नेपाल कानून पत्रिका

भाग - ५६

२०७१ कात्तिक

अङ्क - ७

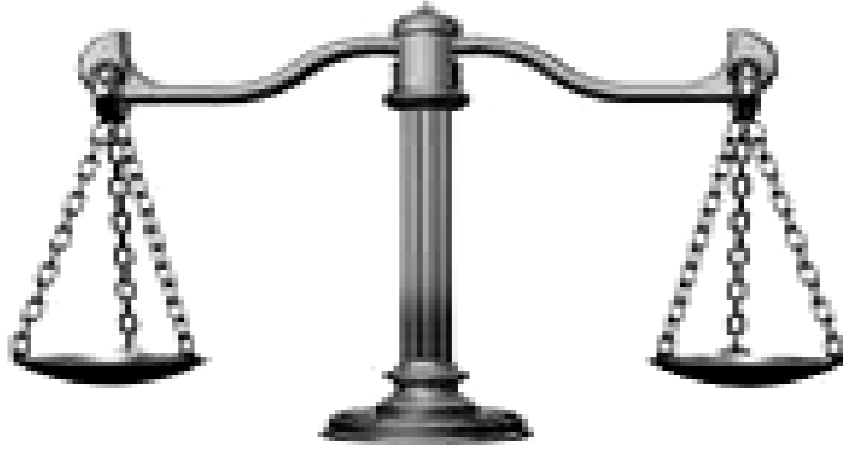
ने
का
प

२
०
७
१

का
त्ति
क

अ
ङ्क

७

प्रकाशक

सर्वोच्च अदालत

रामशाहपथ, काठमाडौं

फोन नं. ४२५०७४२, ४२६२३९७, ४२६२३९८, ४२६२८०१, ४२५८१२२ Ext.२५१२ (सम्पादन), २५११ (छापाखाना), २१३१ (बिक्री)

फ्याक्स: ४२६२८७८, पो.ब.नं. २०४३८

Email: info@supremecourt.gov.np, Web: www.supremecourt.gov.np

प्रकाशन, सञ्चार तथा सम्पादन समिति

माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय, सर्वोच्च अदालत	- अध्यक्ष
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य
नायव महान्यायाधिवक्ता श्री ठोकप्रसाद सिवाकोटी, प्रतिनिधि, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	- सदस्य
अधिवक्ता श्री लक्ष्मीदेवी दाहाल (रावल) प्रतिनिधि, नेपाल बार एसोसिएसन	- सदस्य
वरिष्ठ अधिवक्ता श्री नरहरि आचार्य, अध्यक्ष, सर्वोच्च अदालत बार एसोसिएसन	- सदस्य
निर्देशक प्रा.डा.श्री युवराज संग्रौला, प्रतिनिधि, काठमाडौं स्कुल अफ ल	- सदस्य
सहरजिस्ट्रार श्री लालबहादुर कुँवर, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य सचिव

सम्पादक : श्री अम्बिकाप्रसाद निरौला

सम्पादन शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

शाखा अधिकृत श्री ढाकाराम पौडेल
शाखा अधिकृत श्री राजन बास्तोला
ना.सु.श्री कृष्णबहादुर गुरुङ
ना.सु.श्री सरस्वती खड्का
ना.सु.श्री अमृत विश्वकर्मा
सि.क.श्री ध्रुव सापकोटा
कम्प्युटर अपरेटर श्री अर्जुन सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री कृष्णबहादुर श्रेष्ठ

भाषाविद् : श्री भीमनाथ घिमिरे

विक्री शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

डि.श्री नरबहादुर खत्री
कार्यालय सहयोगी श्री विदुर सापकोटा

मुद्रण शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

सुपरभाइजर श्री कान्छा श्रेष्ठ
सिनियर बुकबाइन्डर श्री मधुसुदनमान श्रेष्ठ
सिनियर बुकबाइन्डर श्री तेजराम महर्जन
सिनियर हेल्पर श्री तुलसीनारायण महर्जन
सिनियर प्रेसम्यान श्री नरेन्द्रमुनि बज्राचार्य
सिनियर प्रेसम्यान श्री योगप्रसाद पोखरेल
सिनियर मेकानिक्स श्री निर्मल बयलकोटी
सहायक डिजाइनर श्री रसना बज्राचार्य
बुकवाइन्डर श्री यमनारायण भडेल
बुकवाइन्डर श्री मीरा वाग्ले
कम्पोजिटर श्री प्रमिलाकुमारी लामिछाने
प्रेसम्यान श्री केशवबहादुर सिटौला
बुकवाइन्डर श्री अच्युतप्रसाद सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री मोति चौधरी

प्रकाशित सङ्ख्या : ३००० प्रति

नेपाल कानून पत्रिकाको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

नेकाप, २०७१... .. , नि.नं. ... , पृष्ठ ...
(साल) (महिना)

उदाहरणार्थ : नेकाप २०७१, कात्तिक, नि.नं.९१९७, पृष्ठ ९७५

सर्वोच्च अदालत बुलेटिनको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

सअ बुलेटिन २०७१ ... .. १ वा २, पृष्ठ ...
(साल) (महिना)

उदाहरणार्थ : सअ बुलेटिन, २०७१, कात्तिक — १, पृष्ठ १

नेपाल कानून पत्रिका तथा सर्वोच्च अदालत बुलेटिन
अब हाम्रो वेभसाइटमा उपलब्ध छन्

ठेगाना

www.supremecourt.gov.np

- यो वेभसाइट खोलेपछि बायाँतर्फ नेपाल कानून पत्रिका तथा त्यसको तल सर्वोच्च अदालत बुलेटिनमा क्लिक गर्नुहोस् ।
- २०६५ साल वैशाखदेखिका यी पत्रिकामा समाविष्ट निर्णयहरू पढ्न र हाल निःशुल्क डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

नेपाल कानून आयोगको वेभसाइटमा संविधानसमेत हालसम्म प्रकाशित अधिकांश ऐन र नियमावलीहरू नेपाली तथा अङ्ग्रेजीमा र १९९० सालको मुलुकी ऐन, न्याय विकासिनी एवम् विभिन्न ऐतिहासिक दस्तावेजहरू निःशुल्क पढ्न र डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

ठेगाना

www.lawcommission.gov.np

मूल्य रु.३०।-

मुद्रक : सर्वोच्च अदालत छापाखाना, रामशाहपथ, काठमाडौं ।

विषय सूची

क्र. स.	नि.नं./इजलास / विवरण	पक्ष / विपक्ष	विषयको सारसङ्क्षेप	पृष्ठ
१.	९१९७ संयुक्त उत्प्रेषण परमादेश	मुकेशराज काफ्ल विरुद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमक्ष	<ul style="list-style-type: none"> नयाँ विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदका मुख्य उम्मेदवार रामेश्वर यादवलाई नयाँ सरकार, मन्त्रिपरिषद्को मिति २०५९।८।१९ को निर्णयानुसार नियुक्ति गरी नयाँ सरकार, ऊर्जा मन्त्रालय र रामेश्वर यादवबीच २०७०।१।१२ मा कार्यसम्पादन सम्झौता भएकोमा रामेश्वर यादवउपर भ्रष्टाचारको कसुरमा विशिष्ट अदालतमा मिति २०७०।५।९ मा मुद्दा दायर भई सोही मितिबाट निज स्वतः निलम्बनमा परेकोले उल्लिखित कार्यसम्पादन सम्झौताबमोजिम त्रैमासिक तथा पछिल्लो ६ महिनाको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन हुन नसकी रिक्त हुन आएको नयाँ विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदमा वैकल्पिक उम्मेदवारको रूपमा सिफारिस भएका निवृत्त मुकेशराज काफ्ललाई तत्काल नियुक्ति दिई कामकाज गर्न लगाउनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेशको आदेश जारी हुन। 	९७५

२.	११९८ संयुक्त परमादेश	श्यामसुन्दर सुतिहार विरूद्ध नगरील सरकार, शिक्षा मन्त्रालय, केशरमहलसमर्त	<ul style="list-style-type: none"> तालिममा राखिएको विषय एवम् पूर्णाङ्क जजिस्तो राखिएको भए तापनि तालिमको उद्देश्य भनक्री कार्यरत संस्थामा आबद्ध जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गर्नुको साथै निजहरूको काम, कारवाहीलाई नयाँ सिद्धान्त, प्रणाली एवम् सिपको विकास हुनगरी दिइन व्यवहारिक ज्ञान हो । यसलकुनै पनि संस्थामा कार्यरत जनशक्तिलाई पुनर्ताजगी प्रदान गर्दछ । तर उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्बाट सञ्चालित दशजोड दुई (१०+२) एवम् त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट सञ्चालित प्रमाणपत्र तहको अध्ययन गरिनप्राज्ञिक कोर्षबाट विद्यार्थीहरूलाई मुख्य गरिसैद्धान्तिक ज्ञान प्रदान गर्ने गरिन्छ । त्यसैलसञ्चिकालीन तालिमलाई प्राज्ञिक कोर्ष सरह समानस्तरमा राखी समकक्षता निर्धारण गर्न नमिल्न 	१११
३.	११९९ संयुक्त कर्तव्य ज्यान	नगरील सरकार विरूद्ध भुपाल लिम्बु	<ul style="list-style-type: none"> मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. बमोजिम कम सजायको राय व्यक्त गर्दा विभिन्न कारणहरूमध्यकस्ता कारणहरूको विद्यमानता छ भन्नकुराहरू खुलाई न्यायकर्तालसजाय घटाउनजाय व्यक्त गरक्री हुनुपर्दछ । मिसिलबाट देखिएको तथ्यलाई एकातर्फ पन्छाएर न्यायकर्तालाई चित्तमा लागक्री भन्न मात्र आधारमा सजाय कम गर्न मिल्दैन । 	११९

			<p>साथै न्यायकर्तालाई चित्तमा लाग्न भन्न कुरा निरपेक्षरूपमा मनोगत हुन सक्तैन । न्यायकर्ताले कानूनबमोजिम निर्धारण भएको सजायलाई कम गर्दा सजाय कम हुनुपर्ने आधार र कारणहरूको विश्लेषण गरी निष्कर्षमा पुगिनु हुनुपर्ने ।</p>	
४.	<p>१२०० संयुक्त उत्प्रेषण परमादेश</p>	<p>खुमराज पुञ्जाली विरुद्ध काष्ठमण्डप डिप्लोममस्ट्र बैङ्क, कन्द्रीय कार्यालय, पाको न्युरोड</p>	<p>■ गाडीलाई धितो राखी कर्जा लिएका ऋणीले बैङ्कलाई बुझाउनुपर्ने पूरै किस्ता रकम नबुझाएपछि बैङ्कले लिलामी प्रक्रिया अपनाई सो सवारी साधन बैङ्कले सकार गरेको देखिन्छ । यसरी धितो राखिएको सो सवारी साधन ऋणीको स्वामित्वमा रहेको नभई बैङ्ककै स्वामित्वमा रहेको परिस्थितिमा उक्त सवारी साधनको माध्यमबाट राजस्व अनुसन्धान विभागले राजस्व असुली गर्न सक्ने अवस्थासमेतको विद्यमानता नदेखिन ।</p>	१०१४
५.	<p>१२०१ संयुक्त बन्दी प्रत्यक्षीकरण</p>	<p>रोशन श्रेष्ठ विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत, बबरमहलसमेत</p>	<p>■ जिल्ला अदालतसमक्ष कागज गर्दा लागेको जरिवाना तत्काल बुझाउन नसक्नेपछि दाखिल गर्ने भनी कागज गरी लागेको अभियोगलाई स्वीकार गरी फैसलाबमोजिमको जरिवानासमेत स्वीकार गरिसकेको अवस्थामा सो तथ्यविपरीत हुन गरी दायर गरेको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवन्धन खण्डन</p>	१०१९

			गर्न नसक्की हुँदा निवद्वेको मागबमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी निजलाई थुनामुक्त गर्नुपर्ने अवस्था नदखिन।	
६.	१२०२ संयुक्त उत्प्रेषण अधिकारपृच्छा	रत्नप्रसाद सिंह विरुद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबारसम्त	<ul style="list-style-type: none"> प्रतिवादीलाई भएको सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय सर्वस्व र जन्मकैद दुई अलग अलग सजायको संयुक्त रूप हो । सर्वस्वहरणतर्फको सजायमा आर्थिक विषयवस्तुको प्राधान्यता रहन र प्रतिवादीको साम्पत्तिक अधिकारमा राज्यलकानूनतः प्रतिबन्ध गरी निजको सम्पत्ति राज्यकोषमा दाखिल गराइन कार्य गरिन्छ भन जन्मकैदमा व्यक्तिगत स्वतन्त्रतालाई कानूनबमोजिम वञ्चित गरिन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा निवद्वेलाई कैद भिन्हा गरिएकोमा प्रतिवादीको वैयक्तिक स्वतन्त्रता वञ्चित गरिएको जन्मकैदको सजायबाट मात्र छुट दिएको मान्नुपर्छ । जसबाट आर्थिक दण्डको स्वरूपमा रहको सर्वस्वको सजायबाट पनि स्वतः भिन्हा पाउन अर्थ गर्न नमिल्न। 	१०२८
७.	१२०३ संयुक्त मोही कायम	महद्वेनाथ उपाध्याय विरुद्ध माइला नकमी	<ul style="list-style-type: none"> विवादित जग्गामा दिव्यकुमारीको भौतिक उपस्थिति कहिकतै कहिल्यै स्थापित गराउन सक्की दखिँदैँन । पुनरावद्वेक पक्षलउक्त दावीको जग्गामा आफ्नो मोही हक रहको कुरा स्थापित नगरी अर्कालमोही नामसारीलगायतका दर्ता प्रक्रियामा प्रश्न उठाँउदा निजहरूको 	१०३७

			हक पुन सक्न होइन । विवादित जग्गाको यी पुनरावद्धिका फुपूलबिाली बुझाएको भन्नपुनरावद्धिको जिकिर रहपनि सो कुरा कतैबाट पुष्टि भएको नदखिन।	
८.	१२०४ संयुक्त उत्प्रेषण परमादेश	शालिकराम जमकट्टी विरूद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबारसमते	<ul style="list-style-type: none"> बाध्यकारी प्रभाव वा आकर्षण वा आन्तरिक स्वार्थ संयोजनको कारणल कानूनबमोजिम मुद्दा चलाई विचाराधीन रहके अवस्थामा त्यसको स्वाभाविक न्यायिक परिणाममा पुन नदिई हस्तक्षेपकारी सोचका साथ स्वयम् जिम्मेवार कार्यकारी निकायल अदालतल मुद्दा फिर्ता सम्बन्धमा अपनाउनुपर्ने गरी विकास गरको सामान्य सिद्धान्त एवम् मार्ग दर्शनको विपरीत अपवादात्मक शैली अपनाउँछ भन सरकारल मुद्दा चलाएका अन्य प्रतिवादीहरूल सरकारी अभियोजनको वाञ्छनीयता र स्वीकार्यता जोखिममा पर्न जान। 	१०४९
९.	१२०५ संयुक्त उत्प्रेषण परमादेश	अनितादवी शाही विरूद्ध पुनरावद्धि अदालत, पाटन	<ul style="list-style-type: none"> एउटै अदालतमा परको दुई मुद्दाहरूमध्ये म्याद तामली हुँदा एउटामा प्रतिवादी र प्रतिवादीको घर फली पर्ने र अर्कोमा फली नपर्ने हुन सक्नेन । बरीतपूर्वक तामली भएको बसि म्याद बदर गरी पुनः इतलायनामा म्याद दिन सरको आदेश कानून र प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त अनुरूप भएको नै दखिन। 	१०७४

१०.	१२०६ संयुक्त उत्प्रेषण परमादेश	इन्दुभूषण झा विरूद्ध नगरील सरकार	<ul style="list-style-type: none"> ■ सरूवा गर्न सहमति माग भएका कर्मचारीलाई हालको परिस्थितिमा सो कार्यालयमा राखी राख्न उपयुक्त नभएको भनी उल्लेख भै गएको र सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले प्रिनि च.नं. २२२ मिति २०६६।१२।२० को सरूवा सहमतिपत्रमा निजलाई सरूवा गर्न नि.स.प्रि.मि., २०४९ को दफा १८(४) तथा नि.स.प्रि.मि., २०५० को नियम ३६(१) बमोजिम सहमति दिइएको व्यहोरा मिति २०६६।१२।१० को निर्णयानुसार भनी उल्लेख भएबाट अवधि नपुगी सरूवा गर्नुका कारण र सहमतिसम्पत्ति लिएको दखिआबाट कानूनविपरीतको सरूवा भन्न मान्न मिल्न नदिखिन। 	१०८२
११.	१२०७ संयुक्त सवारी ज्यान (अङ्गभङ्ग)	नगरील सरकार विरूद्ध कालु चौधरी	<ul style="list-style-type: none"> ■ प्रतिवादील सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) बमोजिमको कसुर गरछी दखिआ सोही दफा १६१(२) बमोजिम सजाय गर्नुपर्नेमा सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(३) अन्तर्गतको कसुर कायम गरी २९ दिन कैद र रू.२,०००।- जरिवाना गरी सुरू जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर गरी पुनरावहिन अदालतबाट भएको फैसला सो हदसम्म नमिलछीलकहि उल्टी भै प्रतिवादीलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) बमोजिमको कसुरमा सोही दफा १६१(२) बमोजिम २ वर्ष कैद हुन। 	१०९०

१२.	१२०८ संयुक्त कर्तव्य ज्यान	चक्रसिंह ठगुन्ना विरूद्ध नग्निल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> ■ मादक पदार्थ सञ्चय गरी उत्तर्जित अवस्थामा वारदात स्थलमा उपस्थित रहँदा प्रतिवादीले आफूले लगाएका कपडा खोली घटनास्थलमा यत्रतत्र फालेको अवस्थामा बरामद भएका र जन्तीमा आएका मानिसहरूले आफूलाई कुटपीट गरेका भन्ने भिन्नको भनाइ रहेको देखिँदा प्रतिवादीको शरीरमा देखिएका चोटहरू हानेको चोट हो भनी यकिन गर्न नसकिने सोही कारण आत्मरक्षाका लागि आफूले हतियार चलाएको भन्ने प्रतिवादीको भनाइ बचाउको आधार बन्न नसक्ने। 	११०८
१३.	१२०९ संयुक्त जबर्जस्ती करणी	नग्निल सरकार विरूद्ध रामबहादुर कार्की	<ul style="list-style-type: none"> ■ कुनै कसुरका सम्बन्धमा पछि जारी भएको ऐनले ज्ञाहृत्यो Condified नयाँ कानून होस् वा Consolidated कानून होस् वा संशोधित दफा होस्, सजाय घटाएको वा अभियुक्तलाई सुविधा दिएको छ भन्ने कानूनमा स्पष्टरूपमा अन्यथा व्यवस्था गरिएकोमा बाहेक अन्य अवस्थामा सिद्धान्ततः त्यस्तो पछिल्लो कानून वा दफाको प्रयोग गर्न मिल्ने हुन्छ । त्यसरी निर्मित वा परिमार्जित कानून ex-post facto law भित्र नपर्ने भएको हुँदा र पुनरावद्ध अदालतबाट फैसला हुँदाका बखत मिति २०६३।७।१७ को संशोधनले मुलुकी ऐन, जबर्जस्ती करणीको महलको ३ नं. को दहीय ३ बमोजिम १४ वर्ष वा सो भन्दा बढी १६ वर्ष भन्दा कम उमेरकी बालिका भए ६ 	१११६

			वर्षदखि १० वर्षसम्म सजाय हुन सक्न कानूनी व्यवस्था निर्धारण गरछी दखिएकाल प्रतिवादीलाई ६ वर्ष कैद सजाय गर्ने गरछी पुनरावद्ध अदालतको फैसला परिवर्तन गर्नुपर्ने अवस्थाको नदखिन।	
१४.	१२१० संयुक्त बलिगती मोही लगत कट्टा	सुखल दास वैरागी विरुद्ध यदै खाँ थारू	<ul style="list-style-type: none"> प्रतिवादील मोही प्रमाणपत्र प्राप्त नगरछी भए पनि लामो समयदखि वादीको घरबारी भन्दा बाह्रको जग्गा जोतभोग गर्दै आएको एवम् जग्गाधनील बाली बुझी भरपाई दिंदै आएबाट यी प्रतिवादी मोही होइनन् भनी निष्काशन गर्ने हो भन भूमिसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था वैयक्तिक हक एवम् कानूनी राज्यको अवधारणाको प्रतिकूल हुन जान। 	११२२
१५.	१२११ संयुक्त गैँडाको खाग ओसारपसार	प्रकाश बुढासमर्त विरुद्ध नग्निल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> प्रतिवादीहरूल गैँडाको खाग सक्कली खागको रूपमा अवैध कारोबारको कार्य गरछी परिप्रक्षमा पछि आएर एउटा निवद्धको भरमा जाँच गराउन माग गरछी दखिँदा त्यसमा विवन्धनको सिद्धान्तसमर्त आकर्षित हुन सक्न अवस्था हुँदा, सो जाँच परीक्षणलाई विवादाहित रूपमा स्वीकार गर्न सकिन अवस्था नदखिन। 	११२८
१६.	१२१२ संयुक्त कर्तव्य ज्यान	प्रसिद्धहादुर गुरूड विरुद्ध नग्निल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> मृतक अबोध बालकसँग पुनरावद्ध प्रतिवादीलाई बिना कारण रिस उठछी र विभत्स किसमल हत्या गरछी प्रस्तुत वारदातमा ज्यानसम्बन्धीको महलको १४ नं. आकर्षित हुन अवस्था नरहन। 	११४४

१७.	१२१३ संयुक्त लागु औषध सती हरीइन	मोहमद फैज विरूद्ध नग्निल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> ■ औषधसम्बन्धी अपराध निरपेक्ष दायित्वअन्तर्गत पर्ने अपराध भएको हुनाल जसबाट लागु औषध बरामद भएको छ, निजल सो लागु औषध कानूनबमोजिम प्राप्त गर्न वा राख्न पाउन हो भनी तथ्ययुक्तरूपमा प्रमाणित गर्न नसक्ने सोबाट सिर्जित दायित्वबाट उन्मुक्ति पाउन सक्ने अवस्था नहुने 	११५४
१८.	१२१४ संयुक्त उत्प्रेषण	राम विलास महतो कोईरी विरूद्ध कृषि विकास मन्त्रालय, सिंहदरबारसमते	<ul style="list-style-type: none"> ■ कर्मचारीको सरूवा गर्ने अधिकारप्राप्त अधिकारीले सरूवा गर्दा निजामती ऐन, २०४९ तथा निजामती सञ्चन नियमावली, २०५० द्वारा भौगोलिक क्षेत्रमा बस्नुपर्ने भनी तोकिएको समयावधि, कर्मचारीको उमर तथा कर्मचारीको बाँकी नोकरी अवधि जस्ता कुराहरूलाई ध्यान दिनुपर्नेमा सोतर्फ कृषि विभागले ध्यान दिएको नदखिने 	११६०
१९.	१२१५ संयुक्त परमादेश	नख्खिहादुर क.सी. विरूद्ध भौतिक योजना निर्माण तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालयसमते	<ul style="list-style-type: none"> ■ आधिकारिक निकायल कानून बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरि पैठारी गरिने मोटरसाइकललाई सुरु दर्ता भएको अभिलेख फलि नपरिने भन्ने आधारमा मात्र कुनै पनि नागरिकले कानूनबमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी खरिद गरिने आफ्नो सम्पत्तिको दर्ता नामसारी गरी स्वामित्व प्राप्त गर्नबाट रोक लगाउन मिल्ने भनी अर्थ गर्न नमिल्ने 	११६६

२०.	१२१६ संयुक्त परमादेश	दधीप्रसाद अधिकारी विरुद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय, झापासमर्त	<ul style="list-style-type: none"> प्रस्तुत मुद्दामा जो जसउपर किटान गरी यी पुनरावेदकल जाहरी दरखास्त दिन ल्याएका हुन निजहरूबाट नै रमा अधिकारीको हत्या भएको हो वा अरू कसैबाट भएको हो वा अरू कुनै कारणबाट मृत्यु हुन गएको हो भन्न कुरा अनुसन्धान तहकिकात गरछि सङ्कलित सबुद प्रमाणबाट पुष्टि हुन विषय भएकोल सुरु मै जाहरी दरखास्त दर्ता नै नगरी अनुसन्धान बिनाप्रमाण नपुगको भन्न अनुमानित तर्क गरी जाहरी दरखास्त दर्ता गर्न इन्कार गर्नु कानूनसङ्गत नहुन 	११७२
२१.	१२१७ संयुक्त लागु औषध नाइट्राभेट ट्याबलट	मानबहादुर खड्का विरुद्ध नगल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> फौजदारी अभियोगमा वादी पक्षल प्रतिवादीमाथि लगाएको कसुरलाई शङ्कारहित तवरल प्रमाणित गर्ने भार वादी पक्षमा हुन्छ । अपराध पुष्टि गर्ने क्रममा शङ्काको गुञ्जायस रहनुहुँदैन । शङ्काको स्थिति उत्पन्न भएको अवस्थामा त्यसको फाइदा अभियुक्तमा जान 	११८१

यी सारसङ्क्षेपनेकाय प्रयोगकर्ताको सुविधाका लागि मात्र हुन्, उद्धरण गर्नका लागि होइनन् ।

– सम्पादक

निर्णय नं. ११९७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्र.न्या. श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
आदेश मिति : २०७१।४।१४।४
०७०-WO-०६२७

मुद्दा : उत्प्रेषण/परमादेश ।

निवेदक : महोत्तरी जिल्ला, खयरमारा
गा.वि.स.वडा नं.६ घर भई हाल काठमाडौं
जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा
नं.४ बस्ने मुकेशराज काफ्ले
विरूद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्, प्रधानमन्त्री
तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत

- नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालयबाट मिति २०६८।८।१५ मा प्रकाशित सूचना अनुसार नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदको लागि लिइएको खुला प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षामा रामेश्वर यादव मुख्य उम्मेदवार र यी निवेदक मुकेशराज काफ्ले वैकल्पिक उम्मेदवारको रूपमा सिफारिस भएकोमा विवाद देखिँदैन । नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी

निर्देशक पदका मुख्य उम्मेदवार रामेश्वर यादव भ्रष्टाचारको कसुरमा मिति २०७०।५।९ मा निलम्बनमा परेको कारणबाट नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालय र रामेश्वर यादवबीच मिति २०७०।१।१२ मा सम्पन्न कार्यसम्पादन सम्झौताबमोजिम त्रैमासिक तथा पछिल्लो ६ महिनाको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन हुन नसकेको अवस्थामा रामेश्वर यादव नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदमा बहाल रही रहेको भन्न नमिल्ने हुँदा वैकल्पिक उम्मेदवारको रूपमा सिफारिस भएका यी निवेदक मुकेशराज काफ्लेलाई रिक्त रहेको कार्यकारी निर्देशक पदमा तत्काल नियुक्ति दिनुपर्नेमा नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक वा महाप्रबन्धकको सेवाको सर्त तथा सुविधासम्बन्धी विनियमावली, २०६१ मा मिति २०७०।५।१६ मा संशोधन गरी नेपाल सरकारको सहसचिव अर्जुनकुमार कार्कीलाई नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको पदमा कामकाज गर्न खटाउने गरी मन्त्रिपरिषद्बाट भएको मिति २०७०।५।१७ को निर्णय बदनियतपूर्ण रहेको देखिने ।

(प्रकरण नं. २५)

■ नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदका मुख्य उम्मेद्वार रामेश्वर यादवलाई नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को मिति २०५९।८।१९ को निर्णयानुसार नियुक्ति गरी नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालय र रामेश्वर यादवबीच २०७०।१।१२ मा कार्यसम्पादन सम्झौता भएकोमा रामेश्वर यादवउपर भ्रष्टाचारको कसुरमा विशेष अदालतमा मिति २०७०।५।९ मा मुद्दा दायर भई सोही मितिबाट निज स्वतः निलम्बनमा परेकोले उल्लिखित कार्यसम्पादन सम्झौताबमोजिम त्रैमासिक तथा पछिल्लो ६ महिनाको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन हुन नसकी रिक्त हुन आएको नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदमा वैकल्पिक उम्मेद्वारको रूपमा सिफारिस भएका निवेदक मुकेशराज काफ्लेलाई तत्काल नियुक्ति दिई कामकाज गर्न लगाउनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेशको आदेश जारी हुने।

(प्रकरण नं. २७)

निवेदकको तर्फबाट : वरिष्ठ अधिवक्ता हरिप्रसाद उप्रेती र अधिवक्ता डालकुमार खड्का
विपक्षीको तर्फबाट : नायब महान्यायाधिवक्ता

राजनारायण पाठक एवम् उपन्यायाधिवक्ता
सूर्यराज दाहाल
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

- नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक वा महाप्रबन्धकको सेवा, सर्त र सुविधासम्बन्धी विनियमावली, २०६१ विनियमावली ३१क.
- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च), १३(१), १८(१) र १९(१)
- नेपाल विद्युत् प्राधिकरण कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६२ को विनियम ३७ (२)(घ)
- नेपाल विद्युत् प्राधिकरण ऐन, २०४१ को दफा १७(१)

आदेश

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा. :
नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२, १०७(१) र १०७(२) को आधार लिई दायर हुन आएकोमा यस अदालतको विशेष इजलासले संयुक्त इजलासमा पठाउने आदेश भई पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् आदेश यस प्रकार छ :

ऊर्जा मन्त्रालयबाट मिति २०६८।८।१५ मा नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदमा पदपूर्तिको लागि विज्ञापन प्रकाशन गरेकोमा मसमेत १५ जना प्रतिस्पर्धीले

भाग लिएकोमा अन्तिम चरणमा म निवेदक र रामेश्वर यादव छनौट भएका थियौं । त्यसमध्ये रामेश्वर यादव पहिलो सर्वोत्कृष्ट र मेरो नाम सो पछिको सर्वोत्कृष्टमा छनौट भएको थियो । तर २०६८।५।१५ को विज्ञापन तथा सोबमोजिमका काम कारवाही रद्द गर्ने गरी ऊर्जा मन्त्रालयले सूचना प्रकाशित गरेउपर रामेश्वर यादवले दायर गरेको ०६८-WO-०९४५ को रिट निवेदनमा ऊर्जा मन्त्रालयले विज्ञापन रद्द गर्ने गरी भएको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर भई २०६८।८।१५ को विज्ञापन एवम् २०६८।९।२९ को अन्तर्वार्ताबमोजिम नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदमा नियुक्ति दिनु भनी सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६९।६।१४ मा आदेश भएको थियो । सो आदेशपश्चात रामेश्वर यादव मुख्य उम्मेदवार र मेरो नाम वैकल्पिक उम्मेदवारको रूपमा ऊर्जा मन्त्रालयबाट मिति २०६९।८।१८ मा नियुक्त गरिएको थियो । यसरी नियुक्त गरिएको पदमा नेपाल विद्युत् प्राधिकरण ऐन, २०४१ को दफा ९(४) बमोजिम निर्देशकको पदावधि ४ वर्षको हुने तर त्यस्ता निर्देशकको कार्य सम्पादन सन्तोषजनक नभएमा जुनसुकै बेला पनि अवकाश दिन सकिने व्यवस्था छ ।

निर्देशक पदमा नियुक्त भएका रामेश्वर यादव ट्रान्सफर्मर खरिद प्रक्रियामा भ्रष्टाचार गरेको भन्ने आरोपमा निज विरुद्ध मुद्दा चली अहिले निज निलम्बनमा परी मुद्दाको कारवाहीमा थुनामा रहेका छन् । निज थुनामा परेपछि उक्त

पदमा नियुक्ति पाउँ भनी मिति २०७०।५।१५ मा ऊर्जा मन्त्रालयमा निवेदन दिएकोमा मलाई नियुक्त नगरी मिति २०७०।५।१६ मा कार्यकारी निर्देशक वा महाप्रबन्धकको सेवा, सर्त तथा सुविधासम्बन्धी विनियमावली, २०६१ मा गरेको दोस्रो संशोधनद्वारा विनियम ३१ क थप गरी निर्देशक वा महाप्रबन्धक पदमा रहेको कुनै पदाधिकारी कारवाहीको सिलसिलामा स्वतः निलम्बन परेमा त्यस्तो निलम्बन समाप्त नभएसम्म वा अर्को पदाधिकारी नियुक्ति भई नआएसम्म नेपाल सरकारको राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीको कर्मचारीलाई निर्देशकको रूपमा काम काज गर्नका लागि नेपाल सरकारले खटाउन सक्ने गरी गरेको व्यवस्थाबाट अर्जुनकुमार कार्की उक्त पदमा नियुक्त हुनुभएको छ । योग्य वैकल्पिक उम्मेदवार हुँदाहुँदै उक्त हकलाई वञ्चित गर्ने उद्देश्यकासाथ कार्यकारी निर्देशक वा महाप्रबन्धकको सेवा, सर्त सुविधासम्बन्धी विनियमावली, २०६१ मा मिति २०७०।५।१६ मा दोस्रो संशोधन गरी उक्त नियमावलीमा ३१ क थप गरी निर्देशक वा महाप्रबन्धक पदमा रहेको कुनै पदाधिकारी कारवाहीको सिलसिलामा स्वतः निलम्बनमा परेमा त्यस्तो निलम्बन समाप्त नभएसम्म वा अर्को पदाधिकारी नियुक्ति भई नआएसम्म नेपाल सरकारको राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीको पदाधिकारीलाई खटाउन सकिने गरी भएको व्यवस्थाबाट नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३) च १३(१), १८(१), १९(१) द्वारा प्रदत्त मौलिक हक हनन् हुनुको साथै सो व्यवस्था संविधानको उक्त

धाराहरूसँग बाझिएको हुँदा उक्त संशोधित विनियम ३१क लाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(१) बमोजिम बदर गरिपाउँ साथै उक्त थप गरिएको विनियमबमोजिम अर्जुनकुमार कार्कीलाई मन्त्रिपरिषद्बाट मिति २०७०।५।१७ मा गरेको नियुक्ति तथा ऊर्जा मन्त्रालयले मिति २०७०।५।१८ मा दिएको पत्रसमेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी निवेदकलाई नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको पदमा नियुक्ति दिनु भनी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) बमोजिम परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन व्यहोरा ।

यसमा यस अदालतबाट मिति २०७०।७।२० मा विपक्षीहरूको नाउँमा जारी भएको कारण देखाउ आदेश ।

नेपाल विद्युत् प्राधिकरण ऐन, २०४१ को दफा १७(१) बमोजिम नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्य सञ्चालनको लागि प्रशासकीय अधिकृतको रूपमा महाप्रबन्धक वा कार्यकारी निर्देशक नियुक्त गर्न सक्ने प्रावधानका आधारमा ऊर्जा मन्त्रालयबाट मिति २०६८।८।१५ मा प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदमा गरेको विज्ञापनमा २०६८।८।१८ नतिजा प्रकाशित हुँदा निवेदक वैकल्पिक उम्मेद्वार रहेका थिए । मुख्य उम्मेद्वार रामेश्वर यादवले नियुक्ति लिएपछि निवेदकको सांयोगिक अधिकार कानूनीरूपमा नै त्यहीबेला निष्क्रिय भएको थियो । रिट नं.०६८-WO-०९४५ को रिट निवेदक मुख्य उम्मेद्वारले आफ्नो हकमा निवेदन गरेको अवस्था हुँदा सो

निवेदनमा प्राप्त उपचार अन्य व्यक्तिलाई प्राप्त हुन सक्तैन ।

निर्देशकको पदमा नियुक्त भएका रामेश्वर यादव भ्रष्टाचार मुद्दाको आरोप लागी मुद्दा कारवाहीयुक्त अवस्थामा रहेको हुँदा निज स्वतः निलम्बनमा परेको अवस्था हो, पदमुक्त वा पदाखाली भएको अवस्था होइन । आरोपित कसुरबाट सफाइ पाएमा वा निलम्बन फुकुवा भएमा सो अवधिको सम्पूर्ण तलबभत्ता सहितको सुविधा प्रदान गर्नुपर्ने हुँदा निलम्बन परेको अवस्थालाई पद रिक्त भएको मान्न मिल्दैन । प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक वा महाप्रबन्धकको सेवा, सर्त तथा सुविधासम्बन्धी विनियमावली, २०६१ को विनियम ३७(२)(घ) बमोजिम निलम्बन रहेको अवधिभर पदाधिकार कायम रहने भएकाले पदाधिकार कायम रहेसम्म त्यस्तो पदमा अर्को व्यक्ति नियुक्ति हुन सक्ने अवस्था छैन । स्वतः निलम्बनमा परेका व्यक्तिको पदाधिकार कायम रहने तर सो पदमा काम गर्न नपाउने हुनाले नेपाल सरकारका प्रथम श्रेणीको अधिकृत अर्जुनकुमार कार्कीलाई नेपाल सरकारले कामकाज गर्न खटाएको हो, नयाँ नियुक्ति होइन । प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक स्वतः निलम्बन भएको अवस्थामा प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको कार्य गर्ने व्यक्तिको व्यवस्था गर्नका लागि विनियम ३१क थप गरी सो पदमा नेपाल सरकारको प्रथम श्रेणीको अधिकृत खटाउन सक्ने गरी व्यवस्था भएबमोजिम उक्त पदमा मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७०।५।१७ को निर्णयानुसार नेपाल सरकारको

रा.प.प्रथम श्रेणीका अर्जुनकुमार कार्कीलाई प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको पदमा कामकाज गर्न खटाइएको हो । दोस्रो संशोधनको विनियम ३१क. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ सँग नबाझिएको र जन्मदातृ ऐनको कुन प्रावधानसँग विनियम ३१क. बाझिएको हो भन्ने कुरा निवेदकले उल्लेख गर्न नसकेबाट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने सञ्चालक समिति विद्युत् प्राधिकरण, नेपाल विद्युत् प्राधिकरण केन्द्रीय कार्यालय र कार्यकारी निर्देशक अर्जुनकुमार कार्कीको संयुक्त लिखित जवाफ ।

नेपाल विद्युत् प्राधिकरण ऐन, २०४१ को दफा १७(१) मा नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्य सञ्चालनको निमित्त मुख्य प्रशासकीय अधिकृतको रूपमा महाप्रबन्धक वा कार्यकारी निर्देशक नियुक्त गर्न सक्ने प्रावधान रहेको छ । यस दफाद्वारा स्थापित पदमा निवेदक नियुक्त भएको वा प्रचलित कानूनबमोजिम उपरोक्त पदमा नियुक्ति प्राप्त गर्ने हकाधिकार भएका व्यक्ति होइनन् । निवेदकलाई उपरोक्त पदबाट हटाई अन्य व्यक्ति नियुक्त गरिएको वा खटाइएको पनि होइन । ऊर्जा मन्त्रालयबाट मिति २०६८।८।१५ मा प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको पदमा गरेको विज्ञापनमा मिति २०६८।८।१८ मा प्रकाशित नतिजामा निवेदक वैकल्पिक उम्मेद्वार भएको आधारमा प्रस्तुत निवेदन दायर गरेको देखिन्छ । प्रस्तुत विवादमा मिति २०६९।८।१८ को नतिजाबमोजिम मुख्य उम्मेद्वारले नियुक्ति लिएपछि निवेदकको सांयोगिक अधिकार कानूनीरूपमा प्रभावकारी नभई निष्क्रिय भएको

छ । ०६८-WO-०९४५ को रिट निवेदन यी निवेदकले दायर गरेको नहुँदा उक्त रिट निवेदनमा सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६९।६।१४ मा भएको आदेशबाट अन्य व्यक्तिलाई उपचार प्राप्त हुन सक्तैन । सेवाको अन्त हुनु, इच्छितरूपमा असक्षम हुनु, स्वतः निलम्बन हुनु फरक अवस्था हुन् । प्रस्तुत विषयमा स्वतः निलम्बन भएको अवस्था हो । उपरोक्त पदमा पदाधिकार भएको व्यक्ति रामेश्वर यादव निलम्बनमा परेको र सो कारणले पदाधिकार भएको व्यक्तिले काम गर्न नपाउने अवस्था भएकाले अन्य व्यक्तिलाई कामकाज गर्न खटाउने निर्णय भएको हो । कामकाज गर्न खटाउनु र नियुक्ति फरक अवस्था हो ।

प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको नियुक्ति ऐनको दफा १७ को उपदफा (१) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशबमोजिम नेपाल सरकारले गर्न सक्छ । कानूनद्वारा नेपाल सरकारलाई दिइएको यो अधिकार अन्य प्रावधानले कुष्ठित हुन नसक्ने प्रष्ट छ । प्रतिस्पर्धाको आधारमा नियुक्ति गर्नको लागि कार्यकारी निर्देशक वा महाप्रबन्धकको सेवा, सर्त तथा सुविधासम्बन्धी विनियमावली, २०६१ बमोजिम प्रक्रिया अवलम्बन गर्न सकिने व्यवस्था गरिएको हो । प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक स्वतः निलम्बन भएको अवस्थामा प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको कार्य गर्ने व्यक्तिको व्यवस्थासम्बन्धी प्रावधान विनियमावलीमा अभाव भएकाले सोको उपयुक्त व्यवस्थाको लागि विनियमावलीमा

दोस्रो संशोधन गरी विनियम ३१क थप गर्ने कार्य गरिएको कानूनी प्रावधानलाई अन्यथा भन्न पाउने होइन । विनियमावलीको विनियम ३१क को प्रावधान नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को कुनै पनि धारासँग नबाझिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने ऊर्जा मन्त्रालयका मन्त्री उमाकान्त झा र सचिव उदयरज सापकोटाको एउटै व्यहोराको छुट्टाछुट्टै लिखित जवाफ ।

नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको कामकाज गर्न खटाउने विषयको ऊर्जा मन्त्रालयको प्रस्ताव मिति २०७०।५।१७ मा मन्त्रिपरिषद्को बैठकमा पेस हुँदा मन्त्रिपरिषद्ले जल तथा ऊर्जा आयोगका सहसचिव (प्राविधिक) श्री अर्जुनकुमार कार्कीलाई अर्को व्यवस्था नभएसम्मको लागि नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको रूपमा कार्य गर्न काज खटाउने निर्णय भएको हो । ट्रान्सफरमर खरिद गर्दा अनियमितता गरेको भन्ने विषयको उजुरीको अनुसन्धानको सिलसिलामा नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक श्री रामेश्वर यादवलाई हिरासतमा लिइएको र मिति २०७०।५।१९ मा विशेष अदालतमा आरोपपत्रसमेत दर्ता गरिएको तथा निज स्वतः निलम्बनमा परेको हुँदा नेपाल विद्युत् प्राधिकरणका कार्यकारी निर्देशकको कामकाज गर्ने वैकल्पिक व्यवस्था मिलाउन अत्यावश्यक भएकाले जल तथा ऊर्जा आयोगका सहसचिव (प्राविधिक) श्री अर्जुनकुमार कार्कीलाई अर्को व्यवस्था नभएसम्मको लागि नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको रूपमा काम

काज गर्न खटाउने निर्णय भएको हो । नेपाल विद्युत् प्राधिकरण ऐन, २०४१ को दफा ३५ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी कार्यकारी निर्देशक वा महाप्रबन्धकको सेवा, सर्त तथा सुविधासम्बन्धी विनियमावली, २०६१ लागू गरेको र उक्त विनियमावली निर्माण गर्न वा संशोधन गरी लागू गर्न नेपाल विद्युत् प्राधिकरण स्वयम् सक्षम रहेको छ । विनियमावलीको विनियम ३१क मा कार्यकारी निर्देशक वा महाप्रबन्धक प्रचलित कानूनबमोजिम कारवाहीको सिलसिलामा स्वतः निलम्बनमा परेमा त्यस्तो निलम्बन समाप्त नभएसम्म वा प्रचलित कानूनबमोजिम अर्को कार्यकारी निर्देशक वा महाप्रबन्धक नियुक्त भई नआएसम्मको लागि नेपाल सरकारको राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीको कर्मचारीलाई कार्यकारी निर्देशकको रूपमा कामकाज गर्नको लागि खटाई पठाइदिन नेपाल सरकारसमक्ष अनुरोध गर्न सक्ने व्यवस्था भएबमोजिम अर्को व्यवस्था नभएसम्मको लागि नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको रूपमा अर्जुनकुमार कार्कीलाई कामकाज गर्न खटाउने गरी निर्णय गरेको हो । अर्जुनकुमार कार्कीलाई नियुक्त गरिएको नभई अर्को व्यवस्था नभएसम्मको लागि कामकाज गर्न खटाइएको सम्म भएकाले यसबाट निवेदकको संविधान वा कानूनप्रदत्त अधिकारमा आघात पुगेको मान्न नमिल्ने भएकाले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मुख्य सचिव लिलामणि पौड्यालको लिखित जवाफ ।

यसमा विद्युत् प्राधिकरणका कार्यकारी

निर्देशक निलम्बनमा परेमा सो संस्थाको प्रशासनिक एवम् अन्य व्यवस्थापकीय कार्य गर्नको लागि नेपाल सरकारको राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीको अधिकृतलाई काजमा राख्न सकिनेसम्मको व्यवस्था गरेको देखिँदा निवेदकले दावी गरेजस्तो नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(१) को अवस्था विद्यमान नभएबाट नेपाल विद्युत् प्राधिकरणका कार्यकारी निर्देशक वा महाप्रबन्धकको सेवा, सर्त र सुविधासम्बन्धी विनियमावली, २०६१ को विनियम ३१क. बढा गर्नुपर्ने अवस्था रहेन । विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदको आफू वैकल्पिक उम्मेदवार भएकाले सो पदमा नियुक्ति हुनुपर्ने भन्नेसमेत उल्लेख गरी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७ (२) अन्तर्गतसमेत निवेदन गरी विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदमा कार्य गर्न अर्जुनकुमार कार्कीलाई नेपाल सरकारले मिति २०७०।५।१७ मा काजमा खटाएको निर्णयको बढा माग गरी निवेदन दिएको समेत देखिँदा यस इजलासले प्रस्तुत विषयमा सुनुवाइ गर्न सक्ने अवस्था देखिएन । तसर्थ, प्रस्तुत रिट निवेदनको विशेष इजलासको लगत कट्टा गरी निवेदकले माग दावी गरेको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) को विषयमा सुनुवाइको लागि सम्बन्धित इजलासमा नियमानुसार पेस गर्नु ।

नियमबमोजिम निर्णय सुनाउने पेसी तारिख तोकी पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक मुकेशराज काफ्लेको तर्फबाट

उपस्थित वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिप्रसाद उप्रेती र अधिवक्ता श्री डालकुमार खड्काले नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदका मुख्य उम्मेदवार रामेश्वर यादवसँग मिति २०७०।१।१२ मा कार्यसम्पादन सम्झौता भई सोही मितिदेखि हाजिर भई कार्य गरी आएकोमा निज रामेश्वर यादव मिति २०७०।५।९ मा निलम्बन भई काम गर्न नपाएको अवस्थामा सोही मितिबाट वैकल्पिक उम्मेदवार मुकेशराज काफ्लेको हक सिर्जना भएको छ । नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको मुख्य उम्मेदवार रामेश्वर यादव निलम्बन भई खाली रहेको पदमा वैकल्पिक उम्मेदवार निवेदक मुकेशराज काफ्लेलाई नियुक्ति दिनुपर्नेमा अर्जुनबहादुर कार्कीलाई उक्त पदमा काजमा खटाउने गरी मन्त्रिपरिषद्बाट भएको मिति २०७०।५।१७ को निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बढा गरी उक्त पदमा निवेदकलाई नियुक्ति दिनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेशको आदेश जारी गरियोस् भन्नेसमेत व्यहोराको बहस गर्नुको साथै निवेदक अधिवक्ता श्री डालकुमार खड्काले सोही व्यहोराको लिखित बहसनोटसमेत पेस गर्नुभयो ।

विपक्षी नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेतको तर्फबाट उपस्थित नायब महान्यायाधिवक्ता श्री राजनारायण पाठक एवम् उपन्यायाधिवक्ता श्री सूर्यराज दाहालले नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक वा महाप्रबन्धकको सेवा, सर्त र सुविधासम्बन्धी विनियमावली, २०६१ मा दोस्रो संशोधनद्वारा २०७०।५।१६ मा विनियम,

३१क. थप गरी त्यस्तो पदमा नेपाल सरकारको प्रथम श्रेणीको कर्मचारी खटाउने गरी भएको व्यवस्था संविधानसँग बाझिएको भन्न मिलेन भनी विशेष इजलासबाट मिति २०७०।१।२५ मा आदेश भइसकेको छ । नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदको मुख्य उम्मेद्वार रामेश्वर यादवउपर अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट भ्रष्टाचारको अभियोगमा विशेष अदालतमा अभियोगपत्र दायर भएकाले निज मिति २०७०।५।१ मा निलम्बन भएकोमा निजलाई मिति २०७०।१२।२७ मा अवकाश दिइएको छ । निलम्बन भनेको पद खाली भन्ने नहुँदा वैकल्पिक उम्मेद्वार मुकेशराज काफ्लेलाई उक्त पदमा नियुक्ति दिन कानूनले मिल्दैन । तसर्थ, प्रस्तुत निवेदन खारेज गरियोस् भन्ने व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

उल्लिखित विद्वान् कानून व्यवसायीहरूले गर्नुभएको बहस एवम् निवेदक अधिवक्ताबाट पेस भएको लिखित बहसनोट एवम् मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागजातहरूको अध्ययन गरी हेर्दा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो, होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको पदमा पदपूर्तिको लागि मिति २०६८।८।१५ मा भएको विज्ञापनबमोजिम अन्तिम चरणमा रामेश्वर यादव पहिलो सर्वोत्कृष्ट भई निजले नियुक्ति पाएको र आफू त्यसपछिको वैकल्पिक उम्मेद्वार भएकोमा मुख्य उम्मेद्वार रामेश्वर यादव

भ्रष्टाचारको मुद्दामा मिति २०७०।५।१ मा निलम्बनमा परेको हुँदा उक्त पदमा आफूलाई नियुक्ति गर्नुपर्नेमा सो नगरी नेपाल विद्युत् प्राधिकरणका कार्यकारी निर्देशक वा महाप्रबन्धकको सेवा, सर्त सुविधासम्बन्धी विनियमावली, २०६१ मा मिति २०७०।५।१६ मा दोस्रो संशोधनद्वारा विनियमावली ३१क. थप गरी स्वतः निलम्बन परेको पदमा नेपाल सरकारको राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीको कर्मचारी खटाउने सक्ने प्रावधान राखेबाट उक्त व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च), १३(१), १८(१) र १९(१) विपरीत भई संविधानसँग बाँझिएको हुनाले बाझिएको हदसम्म बदर गरी मिति २०६८।८।१५ को विज्ञापनअनुसार मिति २०६८।८।१८ मा प्रकाशित भएको नतिजाबमोजिम वैकल्पिक उम्मेद्वार निवेदकलाई नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको निर्देशकको पदमा नियुक्ति दिनुपर्नेमा नेपाल सरकारको सहसचिव पदमा कार्यरत अर्जुनबहादुर कार्कीलाई काजमा खटाउने गरी नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्बाट भएको मिति २०७०।५।१७ को निर्णय एवम् ऊर्जा मन्त्रालयको मिति २०७०।५।१८ को पत्रसमेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी निवेदकलाई विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको पदमा नियुक्ति दिनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेशको आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने मुख्य निवेदन माग दावी रहेको देखिन्छ ।

३. विद्युत् प्राधिकरणको निर्देशक पदमा नियुक्ति पाएका रामेश्वर यादव भ्रष्टाचार

मुद्दामा स्वतः निलम्बनमा परेको र नेपाल विद्युत् प्राधिकरण कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६२ को विनियम ३७ (२)(घ) बमोजिम निलम्बन रहेको अवधिभर त्यस्तो व्यक्तिको पदाधिकार कायम रहने भन्ने कानूनी व्यवस्था भएकाले त्यस्तो पदमा अर्को व्यक्तिलाई नियुक्ति गर्न नसकिने हुँदा त्यस्तो पदमा कामकाज गर्नको लागि नेपाल सरकारको राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीको कर्मचारी खटाउन सकिने गरी प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक वा महाप्रबन्धकको सेवा, सर्त तथा सुविधासम्बन्धी विनियमावली, २०६१ मिति २०७०५।१६ मा दोस्रो संशोधनद्वारा ३१क. थप गरी उक्त पदमा नेपाल सरकारका राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीका अर्जुनकुमार कार्कीलाई खटाइएकोसम्म हो । निजलाई विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदमा नियुक्ति गरेको होइन । मुख्य उम्मेदवारलाई नियुक्ति गरिएको पदमा निज पदमुक्त नभएसम्म वैकल्पिक उम्मेदवारलाई नियुक्ति गर्न नसकिने हुँदा प्रस्तुत निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षीहरूको लिखित जवाफ रहेको पाइन्छ ।

४. नेपाल विद्युत् प्राधिकरणका कार्यकारी निर्देशक वा महाप्रबन्धकको सेवा, सर्त र सुविधासम्बन्धी विनियमावली, २०६१ मा मिति २०७०।५।१६ मा संशोधन गरी नियम ३१क. थप गरी कार्यकारी निर्देशक निलम्बनमा परेको अवधिसम्म त्यस्तो पदमा कामकाज गर्नका लागि नेपाल सरकारको राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीको अधिकृतलाई खटाउन सकिने गरी

भएको व्यवस्था नेपालको संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च), १३(१), १८(१) र १९(१) सँग बाझिएकोले सो हदसम्म बदर गरिपाउँ भनी निवेदकले दिएको निवेदन संविधानसँग बाझिएको नदेखिँदा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(१) बमोजिम प्रस्तुत विषयमा सुनुवाइ गर्न सक्ने अवस्था देखिन आएन । तसर्थ, प्रस्तुत रिट निवेदकको विशेष इजलासको लगत कट्टा गरी निवेदकले दावी गरेको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) को विषयमा सुनुवाइको लागि सम्बन्धित इजलासमा पेस गर्नु भनी यस अदालतको विशेष इजलासबाट मिति २०७०।१।२५ मा आदेश भएबाट प्रस्तुत निवेदनमा विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको पदमा निवेदक मुकेशराज काफ्ले वैकल्पिक उम्मेदवार हुँदाहुँदै सो पदमा अर्जुनबहादुर कार्कीलाई नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७०।५।१७ को निर्णयअनुसार काजमा खटाउने गरी भएको निर्णय बदर गरी विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदमा निवेदक मुकेशराज काफ्लेलाई नियुक्ति दिनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेशको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो, होइन भन्ने विषयमा यस इजलासले निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

५. नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको रिक्त कार्यकारी निर्देशक पदमा नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को निर्णयबमोजिम नेपाल विद्युत् प्राधिकरण ऐन, २०४१ को दफा १७(१) को प्रयोजनको लागि खुला प्रतिस्पर्धात्मक

प्रतियोगिताद्वारा उक्त ऐनको दफा ९ को उपदफा ४ बमोजिम बढीमा चार वर्षका लागि पदपूर्ति गरिने भएकाले न्यूनतम योग्यता पुगेका नेपाली नागरिकबाट नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको सुधारको लागि आफूले गर्ने कार्ययोजना सहितको रणनीतिक प्रस्ताव (Strategic Reform Proposal) मन्त्रालयमा पेस गर्ने गरी नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालयबाट मिति २०६८।८।१५ मा सूचना प्रकाशित भएको देखिन्छ।

६. उल्लिखित सूचनाबमोजिम १५ जना उम्मेद्वारहरूले आवेदन दिएकोमा नेपाल विद्युत् प्राधिकरण कार्यकारी निर्देशक मूल्याङ्कन समितिद्वारा उम्मेद्वारको शैक्षिक योग्यता तथा अनुभव, प्रस्ताव मूल्याङ्कन, प्रस्तुतीकरण अध्ययन एवम् मूल्याङ्कन गरी अन्तर्वार्ताको लागि उत्तमकुमार श्रेष्ठ, मुकेशराज काफ्ले, रामेश्वर यादवसमेत तीनजना छनौट भएकोमा मिति २०६८।९।२९ मा लिइएको अन्तर्वार्तासमेतबाट नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदमा रामेश्वर यादव मुख्य उम्मेद्वार र मुकेशराज काफ्ले वैकल्पिक उम्मेद्वारको रूपमा नेपाल विद्युत् प्राधिकरण कार्यकारी निर्देशक मूल्याङ्कन समितिबाट मिति २०६८।९।२९ मा सिफारिस गरिएको पाइन्छ। उक्त सिफारिसबमोजिम नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषद्को मिति २०६९।८।१९ को निर्णयानुसार रामेश्वर यादवलाई बढीमा चार वर्षको लागि नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदमा नियुक्ति गरिएको मिसिल संलग्न मिति २०६९।८।२४ को पत्रबाट देखिन आउँछ। उक्त पत्रमा रामेश्वर यादव र

ऊर्जा मन्त्रालयबीच कार्य सम्पादनमा आधारित सम्झौता नियुक्तिको अभिन्न अङ्ग हुने एवम् कार्यसम्पादनमा आधारित सम्झौताको अनुगमन ऊर्जा मन्त्रालयबाट गर्ने भन्ने सर्तसमेत उल्लेख भएको देखिन्छ।

७. तत्पश्चात नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालय र नेपाल विद्युत् प्राधिकरणका कार्यकारी निर्देशक रामेश्वर यादवबीच सन् २०१३ अप्रिल २५ तदनुसार वि.सं.२०७०।१।१२ मा कार्यसम्पादन सम्झौता (Performance Agreement) सम्पन्न भई सोही मितिबाट रामेश्वर यादवले नेपाल विद्युत् प्राधिकरणमा निर्देशकको रूपमा कार्य गरी आएकोमा रामेश्वर यादव नेपाल विद्युत् प्राधिकरणमा महाप्रबन्धक भई कार्य गर्दाको समयमा ट्रान्सफर्मर खरिद सम्बन्धमा भ्रष्टाचार गरेको अभियोगमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट मिति २०७०।५।९ मा विशेष अदालतमा आरोपपत्र दर्ता गराएकोले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १७ अनुसार सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्ति मुद्दाको किनारा नभएसम्मको अवधिभर स्वतः निलम्बनमा रहने कानूनी व्यवस्था अनुसार नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक रामेश्वर यादव मिति २०७०।५।९ देखि स्वतः निलम्बनमा परेको पाइन्छ।

८. रामेश्वर यादव र ऊर्जा मन्त्रालयबीच मिति २०७०।१।१२ मा भएको कार्यसम्पादन सम्झौता (Performance Agreement) मा कार्यकारी निर्देशकको कार्यसम्पादनको ६

महिनामा पूर्ण मूल्याङ्कन हुने र कार्यसम्पादन सन्तोषजनक नपाइएमा अर्को एक छ महिना अवधिमा सुधार गर्ने अवसर दिइनेछ । कार्यसम्पादनस्तरमा पुनः सुधार हुन नसकेमा निजलाई तत्काल अवकाश दिइनेछ भन्ने सर्त उल्लेख भएको देखिन्छ । नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको पदमा नियुक्ति भएका रामेश्वर यादवलाई भ्रष्टाचारको कसुरमा अभियोग दर्ता भई निज मिति २०७०।५।९ बाट स्वतः निलम्बनमा परेबाट रामेश्वर यादव र ऊर्जा मन्त्रालयबीच मिति २०७०।१।१२ मा भएको उल्लिखित कार्यसम्पादन सम्झौताबमोजिमको कार्य निज रामेश्वर यादवबाट पूरा हुन सकेको अवस्था देखिँदैन ।

९. नेपाल विद्युत् प्राधिकरण ऐन, २०४१ को दफा ३५ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको सञ्चालक समितिको मिति २०७०।५।१६ गते बसेको ६६२ औं बैठकबाट “कार्यकारी निर्देशक वा महाप्रबन्धकको सेवाको सर्त तथा सुविधासम्बन्धी विनियमावली, २०६१” मा निम्नबमोजिम विनियम ३१क. थप गर्ने गरी निर्णय भएको देखिन्छ ।

“३१क. कार्यकारी निर्देशक वा महाप्रबन्धकसम्बन्धी विशेष व्यवस्था: यस विनियमावलीमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कार्यकारी निर्देशक वा महाप्रबन्धक प्रचलित कानूनबमोजिमको कारवाहीको सिलसिलामा स्वतः निलम्बनमा परेमा त्यस्तो निलम्बन समाप्त नभएसम्म वा

प्रचलित कानूनबमोजिम अर्को कार्यकारी निर्देशक वा महाप्रबन्धक नियुक्ति भई नआएसम्म नेपाल सरकारको राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीको कर्मचारीलाई कार्यकारी निर्देशकको रूपमा कामकाज गर्नको लागि खटाई पठाई दिन समितिले नेपाल सरकारसमक्ष अनुरोध गर्न सक्नेछ ।”

१०. तत्पश्चात नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७०।५।१७ को निर्णयअनुसार जल तथा ऊर्जा आयोगका सहसचिव अर्जुनकुमार कार्कीलाई अर्को व्यवस्था नभएसम्मको लागि नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको कामकाज गर्ने गरी खटाइएको मिसिल संलग्न मिति २०७०।५।१८ को पत्रबाट देखिन्छ । विद्युत् ट्रान्सर्फमर खरिद प्रक्रियामा अनियमितता गरी भ्रष्टाचार गरेको कसुरमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट विशेष अदालतमा मुद्दा दायर भई निलम्बनमा रहेका नेपाल विद्युत् प्राधिकरणका कार्यकारी निर्देशक रामेश्वर यादव र नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालयबीच २०७०।१।१२ मा भएको कार्यसम्पादन सम्झौता अनुसारको दायित्व पूरा नभएको र नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको दैनिक कामकाजमा बाधा परेकोले नेपाल सरकार (माननीय मन्त्रिस्तर) को मिति २०७०।१।२।४ को निर्णयअनुसार ७ दिनभित्र सफाइ पेस गर्नु भनी रामेश्वर यादवलाई नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालयको मिति २०७०।१।२।५ को पत्रद्वारा स्पष्टीकरण माग गरेको पाइन्छ ।

११. रामेश्वर यादवले मिति २०७०।१२।१० मा पेस गरेको स्पष्टीकरण चित्तबुझ्दो नभएकाले नेपाल सरकार (माननीय मन्त्रिस्तर) को मिति २०७०।१२।२१ को निर्णयअनुसार नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालय र नेपाल विद्युत् प्राधिकरणका तत्कालीन कार्यकारी निर्देशक रामेश्वर यादवबीच सन् २०१३ अप्रिल २५ तदनुसार वि.सं.२०७०।१।१२ गते सम्पन्न कार्यसम्पादन सम्झौता भङ्ग गरी सोको सूचना रामेश्वर यादवलाई दिएको ऊर्जा मन्त्रालयको मिसिल संलग्न मिति २०७०।१२।२४ को पत्रबाट देखिन्छ। तत्पश्चात नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७०।१२।२७ को निर्णय अनुसार नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदबाट रामेश्वर यादवलाई अवकाश दिइएको प्रमाण मिसिल संलग्न नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालयको मिति २०७१।१।४ को पत्रबाट देखिन आउँछ।

१२. नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७०।५।१७ को निर्णयअनुसार नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको कामकाज गर्ने गरी खटाइएका जल तथा ऊर्जा आयोगका सहसचिव अर्जुनकुमार कार्कीलाई नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७१।३।२ को निर्णयबमोजिम पदाधिकार रहेको निकायमा फिर्ता पठाइएको हुँदा हाल नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको पद रिक्त रहेको अवस्थासमेत छ।

१३. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२६ को उपधारा (६) अनुसार “कुनै सार्वजनिक संस्थाको सेवाका कर्मचारीको

सेवाका सर्तसम्बन्धी प्रचलित कानून र त्यस्तो सेवाका पदको नियुक्ति, बहुवा र विभागीय कारवाही गर्दा अपनाउनुपर्ने सामान्य सिद्धान्तको विषयमा लोकसेवा आयोगसँग त्यस्तो संस्थाले परामर्श लिन चाहेमा लोकसेवा आयोगले परामर्श दिन सक्नेछ” भन्ने संवैधानिक व्यवस्था रहेको पाइन्छ। त्यसैगरी सोही उपधाराको स्पष्टीकरणमा “यस धाराको प्रयोजनका लागि “सार्वजनिक संस्था” भन्नाले पचास प्रतिशत वा सोभन्दा बढी शेयर वा जायजेशामा नेपाल सरकारको स्वामित्व वा नियन्त्रण भएको सङ्गठित संस्थालाई जनाउनेछ” भन्ने उल्लेख भएको छ।

१४. लोकसेवा आयोग ऐन, २०६६ को दफा २(ज) अनुसार ““सार्वजनिक संस्था” भन्नाले पचास प्रतिशत वा सोभन्दा बढी शेयर वा जायजेशामा नेपाल सरकारको स्वामित्व वा नियन्त्रण भएको प्रचलित कानूनबमोजिम स्थापित सङ्गठित संस्था सम्झनुपर्छ” भनी परिभाषा गरिएको छ। सोही ऐनको दफा २(ग) अनुसार ““सामान्य सिद्धान्त” भन्नाले सैनिक सेवा, सशस्त्र प्रहरी सेवा वा प्रहरी सेवा वा अन्य सहकारी सेवाको पदमा नियुक्ति र बहुवा गर्दा वा कुनै सार्वजनिक संस्थाको सेवाको पदमा नियुक्ति, बहुवा र कुनै कर्मचारीलाई विभागीय कारवाही गर्दा अपनाउनुपर्ने सामान्य सिद्धान्त सम्झनुपर्छ” भनी कानूनी व्यवस्था गरिएको पाइन्छ।

१५. उल्लिखित संवैधानिक एवम् कानूनी व्यवस्थासमेतबाट नेपाल विद्युत् प्राधिकरण नेपाल सरकारको पूर्ण स्वामित्वमा

रहेको सार्वजनिक संस्था भन्नेमा विवाद देखिँदैन । नेपाल सरकारको समग्र निजामती प्रशासन सञ्चालनको महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने संवैधानिक अङ्गको रूपमा रहेको लोक सेवा आयोगले अवलम्बन गर्ने सामान्य सिद्धान्त सार्वजनिक संस्थाको पदमा नियुक्ति एवम् बहुवा गर्दासमेत अनुशरण गर्नुपर्ने हुन्छ ।

१६. लोकसेवा आयोग ऐन, २०६६ को दफा ३६ ले उम्मेद्वारको छनौटसम्बन्धी सम्पूर्ण प्रक्रिया सम्पन्न भएपछि आयोगले सबैभन्दा बढी अङ्क प्राप्त गर्ने उम्मेद्वारको नाम सिफारिस गरी योग्यताक्रम अनुसार अन्तिम नतिजा प्रकाशन गर्नुका साथै वैकल्पिक उम्मेद्वारको सूचीसमेत प्रकाशन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । सोही ऐनको दफा ३७ ले नियुक्तिको लागि योग्यताक्रममा सिफारिस भएको उम्मेद्वारको नियुक्ति रद्द भएमा आयोगले योग्यताक्रम अनुसार वैकल्पिक उम्मेद्वारलाई नियुक्तिको लागि सिफारिस गर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ ।

१७. त्यसैगरी नेपाल विद्युत् प्राधिकरण कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६२ को विनियम २७ को प्रतीक्षा सूची शीर्षकअन्तर्गत “नियुक्तिको लागि योग्यताक्रम सूची प्रकाशित गर्दा रिक्त पदको अनुपातमा यथासम्भव पन्ध्र प्रतिशत र कम्तीमा दुईजना (जुन बढी हुन्छ) उम्मेद्वारको नाम योग्यताक्रमानुसार प्रतीक्षा सूचीमा प्रकाशन गर्नुपर्छ । यस्तो प्रतीक्षा सूची प्रकाशित गरिएको मितिले एक वर्षसम्म मात्र कायम रहनेछ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ ।

१८. उल्लिखित कानून एवम्

सामान्य सिद्धान्त अनुसार सरकारी निकाय वा सार्वजनिक संस्थाको लागि लिइएको खुला प्रतियोगितात्मक परीक्षामा सफल उम्मेद्वारहरू मध्येबाट सबैभन्दा बढी अङ्क प्राप्त गर्ने व्यक्तिलाई मुख्य उम्मेद्वार र तोकिएबमोजिमको सङ्ख्यामा वैकल्पिक उम्मेद्वारको नाम सिफारिस गर्ने गरिन्छ । वैकल्पिक उम्मेद्वारको नाम सिफारिस गर्नु भनेको मुख्य उम्मेद्वार सिफारिस भएको पदमा निजले नियुक्ति नलिएमा, नियुक्ति लिएर पनि पुनः पद रिक्त भएमा, मुख्य उम्मेद्वार कुनै कानूनले अयोग्य भएमा, निजको नियुक्ति कुनै कारणले रद्द भएमा, निजको मृत्यु भएमा वा सिफारिस भएको पदमा काम गर्न असमर्थ भई निश्चित समयभित्र सिफारिस भएको पद रिक्त हुन आएको अवस्थामा वैकल्पिक उम्मेद्वारलाई नियुक्ति गरी पदपूर्ति गर्ने गरिन्छ । यसरी वैकल्पिक उम्मेद्वारलाई नियुक्ति गरी पदपूर्ति गर्दा संस्थामा आवश्यक जनशक्ति छनौट प्रक्रियामा लाग्ने समय तथा खर्चको बचत हुनुको साथै नियुक्ति गर्नुपर्ने पदमा तत्काल पूर्ति भई संस्थाको काम सुचारू राख्न सघाउ पुऱ्याउँदछ । त्यसैले मुख्य उम्मेद्वारले नियुक्ति लिएको एक वर्षभित्र पदपूर्ति भएको पद कुनै कारणले रिक्त हुन आएमा वैकल्पिक उम्मेद्वारको अधिकार सिर्जना हुने हुँदा त्यस्तो पदमा वैकल्पिक उम्मेद्वारले दावी गर्न नपाउने भन्न मिल्दैन ।

१९. नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालयबाट मिति २०६८।८।१५ मा प्रकाशित सूचना अनुसार नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पद खुला प्रतिस्पर्धाद्वारा पूर्ति गर्नको लागि

लिइएको विभिन्न चरणको परीक्षामा सहभागी भई पदपूर्ति समितिले नियुक्तिको लागि सिफारिस गरिएका मुख्य उम्मेद्वार रामेश्वर यादव र वैकल्पिक उम्मेद्वार मुकेशराज काप्ले भएकोमा मुख्य उम्मेद्वार रामेश्वर यादव भ्रष्टाचारको अभियोगमा स्वतः निलम्बनमा परेको अवस्थामा वैकल्पिक उम्मेद्वार रहेको आफूलाई नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदमा नियुक्ति दिनुपर्नेमा नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक वा महाप्रबन्धकको सेवाको सर्त तथा सुविधासम्बन्धी विनियमावली, २०६१ मा मिति २०७०।५।१६ मा संशोधन गरी विनियम ३१क. थप गरिएको हुँदा उक्त विनियमावलीको थप व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ धारा १२(३)(च), १३(१), १८(१) र १९(१) सँग बाझिएको हुँदा बाझिएको हदसम्म संविधानको धारा १०७(१) बमोजिम बदर गरिपाउँ भनी दिएको निवेदनको सम्बन्धमा नेपाल विद्युत् प्राधिकरणका कार्यकारी निर्देशक निलम्बनमा परेमा सो संस्थाको प्रशासनिक एवम् अन्य व्यवस्थापकीय कार्य गर्नको लागि नेपाल सरकारको राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीको अधिकृतलाई कामकाज गर्न खटाउन सकिनेसम्मको व्यवस्था गरेको देखिँदा निवेदकले दावी गरे जस्तो नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(१) को अवस्था विद्यमान नभएबाट नेपाल विद्युत् प्राधिकरणका कार्यकारी निर्देशक वा महाप्रबन्धकको सेवा, सर्त र सुविधासम्बन्धी विनियमावली, २०६१ को

विनियम ३१क. बदर गर्नुपर्ने अवस्था देखिन आएन भनी यस अदालतको विशेष इजलासबाट मिति २०७०।९।२५ मा आदेश भएको अवस्थासमेत छ।

२०. प्रस्तुत मुद्दामा निवेदक मुकेशराज काप्ले नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदको आफू वैकल्पिक उम्मेद्वार हुँदाहुँदै सो पदमा जल तथा ऊर्जा आयोगका सहसचिव अर्जुकुमार कार्कीलाई नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७०।५।१७ को निर्णय अनुसार कामकाज गर्न खटाएकोले उक्त निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिपाउँ भनी मिति २०७०।७।१५ मा प्रस्तुत रिट निवेदन दिएको पाइन्छ। नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७०।५।१७ को निर्णय अनुसार नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको कामकाज गर्ने गरी खटाइएका नेपाल सरकार, जल तथा ऊर्जा आयोगका सहसचिव अर्जुनकुमार कार्कीलाई नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७१।३।२ को निर्णयबमोजिम निजको पदाधिकार रहेको निकायमा फिर्ता गरी सकेको मिसिल संलग्न ऊर्जा मन्त्रालयको मिति २०७१।३।५ को पत्रबाट देखिँदा प्रस्तुत निवेदनमा नेपाल सरकारका सहसचिवलाई नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको रूपमा कामकाज गर्न खटाउने गरी नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७०।५।१७ को निर्णयको औचित्यसमेत समाप्त भएकाले प्रस्तुत निवेदनको रोहबाट

निवेदकले माग दावी लिएको उल्लिखित निर्णय बढर गर्नुपर्ने अवस्था देखिन आएन ।

२१. जहाँसम्म नेपाल विद्युत् प्राधिकरणका कार्यकारी निर्देशक पदका मुख्य उम्मेद्वार रामेश्वर यादव भ्रष्टाचारको अभियोगमा विशेष अदालतमा मुद्दा दायर भएबाट मिति २०७०।५।९ गतेबाट स्वतः निलम्बनमा रहेको हुँदा रिक्त पदका वैकल्पिक उम्मेद्वार मुकेशराज काफ्लेलाई नियुक्ति दिनु भनी परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन मागका सम्बन्धमा विचार गर्दा नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदमा नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६९।८।१९ को निर्णय अनुसार रामेश्वर यादवलाई बढीमा चार वर्षको लागि नियुक्ति गरिएको नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालयको मिति २०६९।८।२४ को पत्रबाट देखिन्छ । उक्त नियुक्ति पत्रमा रामेश्वर यादव र नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालयबीच कार्यसम्पादनमा आधारित सम्झौता नियुक्तिको अभिन्न अङ्ग हुने एवम् कार्यसम्पादनमा आधारित सम्झौताको अनुगमन नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालयबाट गर्ने भन्ने सर्तसमेत उल्लेख भएको देखिन्छ ।

२२. नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालय र नेपाल विद्युत् प्राधिकरणका कार्यकारी निर्देशक रामेश्वर यादवबीच सन् २५ अप्रिल २०१३ तदनुसार वि.सं.२०७०।१।१२ मा कार्यसम्पादन सम्झौता (Performance Agreement) सम्पन्न भएको पाइन्छ । उक्त कार्यसम्पादन सम्झौतामा

उल्लिखित कार्यसम्पादन सम्झौताबमोजिम त्रैमासिकरूपमा कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गरिनुको साथै कार्यसम्पादनको ६ महिनामा पूर्ण मूल्याङ्कन गरिने र कार्यसम्पादन सन्तोषजनक नपाइएमा अर्को एक ६ महिना अवधिमा सुधार गर्ने अवसर दिइने एवम् कार्यसम्पादन स्तरमा पुनः सुधार हुन नसकेमा निजलाई तत्काल अवकाश दिने, यसरी अवकाश दिनुपूर्व निजलाई सफाइ पेस गर्ने अवसरसमेत प्रदान गरिने भन्नेसमेतको सर्त उल्लेख भएको देखिन्छ ।

२३. उल्लिखित सम्झौता सम्पन्न गरी रामेश्वर यादव नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको रूपमा कार्य गरी आएकोमा निज महाप्रबन्धक पदमा कार्यरत रहेको अवस्थामा विद्युत् टान्सफर्मर खरिद प्रक्रियामा अनियमितता गरी भ्रष्टाचार गरेको कसुरमा विशेष अदालतमा मुद्दा दायर भई रामेश्वर यादव मिति २०७०।५।९ गतेदेखि स्वतः निलम्बनमा परेको हुँदा नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७०।१२।२७ को निर्णय अनुसार निज रामेश्वर यादवलाई नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदबाट अवकाश दिइएको मिसिल संलग्न नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालयको मिति २०७१।१।४ को पत्रबाट देखिन्छ । तर रामेश्वर यादव भ्रष्टाचारको कसुरमा विशेष अदालतमा मिति २०७०।५।९ मा मुद्दा दायर भई सोही मितिदेखि स्वतः निलम्बनमा परी थुनामा रहेकोले नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालय र रामेश्वर यादवबीच मिति २०७०।१।१२ मा सम्पन्न

कार्यसम्पादन सम्झौता अनुसारको सर्त निजले पूरा गर्न सकेको वा निजको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन हुन सकेको अवस्था देखिँदैन । अर्थात् नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको पदमा रही कार्यसम्पादन गरेकोमा उल्लिखित सर्त अनुसार त्रैमासिकरूपमा र प्रत्येक ६ महिनामा निजले गरेको कामको मूल्याङ्कन हुन सकेको देखिँदैन ।

२४. यसरी रामेश्वर यादवले कार्यसम्पादन सम्झौताबमोजिमको सर्त एवम् दायित्व पूरा गर्न नसकेको अवस्थामा नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालय र रामेश्वर यादवबीच मिति २०७०।१।१२ मा भएको कार्यसम्पादन सम्झौताको पछिल्लो ६ महिनापश्चात निज रामेश्वर यादव नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको पदमा बहाल रहिरहेको भन्न मिल्ने अवस्था देखिँदैन ।

२५. नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालयबाट मिति २०६८।८।१५ मा प्रकाशित सूचना अनुसार नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदको लागि लिइएको खुला प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षामा रामेश्वर यादव मुख्य उम्मेद्वार र यी निवेदक मुकेशराज काफ्ले वैकल्पिक उम्मेद्वारको रूपमा सिफारिस भएकोमा विवाद देखिँदैन । नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदका मुख्य उम्मेद्वार रामेश्वर यादव भ्रष्टाचारको कसुरमा मिति २०७०।५।९ मा निलम्बनमा परेको कारणबाट नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालय र रामेश्वर यादवबीच मिति २०७०।१।१२ मा सम्पन्न कार्यसम्पादन

सम्झौताबमोजिम त्रैमासिक तथा पछिल्लो ६ महिनाको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन हुन नसकेको अवस्थामा रामेश्वर यादव नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदमा बहाल रही रहेको भन्न नमिल्ने हुँदा वैकल्पिक उम्मेद्वारको रूपमा सिफारिस भएका यी निवेदक मुकेशराज काफ्लेलाई रिक्त रहेको कार्यकारी निर्देशक पदमा तत्काल नियुक्ति दिनुपर्नेमा नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक वा महाप्रबन्धकको सेवाको सर्त तथा सुविधासम्बन्धी विनियमावली, २०६१ मा मिति २०७०।५।१६ मा संशोधन गरी नेपाल सरकारको सहसचिव अर्जुनकुमार कार्कीलाई नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशकको पदमा कामकाज गर्न खटाउने गरी मन्त्रिपरिषद्बाट भएको मिति २०७०।५।१७ को निर्णय बदनियतपूर्ण रहेको देखिन्छ ।

२६. नेपाल सरकारको पूर्ण स्वामित्वमा रही जनताको प्रत्यक्ष सरोकार भएको बिजुली उत्पादन, प्रसारण तथा वितरण कार्यमा संलग्न सार्वजनिक संस्थाको रूपमा स्थापित नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको प्रमुख कार्यकारी निर्देशक जस्तो महत्त्वपूर्ण एवम् जिम्मेवारी रहेको पद लामो समयसम्म रिक्त रहनु स्वयम् संस्था र जनताको हितमा समेत हुँदैन । त्यसैले नेपाल विद्युत् प्राधिकरण पदपूर्ति समितिले निश्चित मापदण्ड तोकी लिइएको खुला प्रतिस्पर्धात्मक प्रतियोगितात्मक परीक्षामा वैकल्पिक उम्मेद्वारको रूपमा सिफारिस गरिएका

निवेदक मुकेशराज काप्लेलाई नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको रिक्त रहेको कार्यकारी निर्देशक पदमा नियुक्ति दिँदा उल्लिखित कानून एवम् सार्वजनिक व्यवस्थापनको सामान्य सिद्धान्त अनुकूल हुनुको साथै नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको निर्देशक पदको छनौट प्रक्रियामा लाग्ने समय एवम् खर्चको समेत बचत भई उक्त संस्थाको व्यवस्थापन सुचारुरूपमा सञ्चालन भई सर्वसाधारण जनतालाई अत्यावश्यक सेवा सुविधा प्रदान गर्न सहज हुन जान्छ।

२७. तसर्थ, उल्लिखित आधार, कारणसमेतबाट नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदका मुख्य उम्मेदवार रामेश्वर यादवलाई नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को मिति २०५९।८।१९ को निर्णयानुसार नियुक्ति गरी नेपाल सरकार, ऊर्जा मन्त्रालय र रामेश्वर यादवबीच २०७०।१।१२ मा कार्यसम्पादन सम्झौता भएकोमा रामेश्वर यादवउपर भ्रष्टाचारको कसुरमा विशेष अदालतमा मिति २०७०।५।९ मा मुद्दा दायर भई सोही मितिबाट निज स्वतः निलम्बनमा परेकोले उल्लिखित कार्यसम्पादन सम्झौताबमोजिम त्रैमासिक तथा पछिल्लो ६ महिनाको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन हुन नसकी रिक्त हुन आएको नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको कार्यकारी निर्देशक पदमा वैकल्पिक उम्मेदवारको रूपमा सिफारिस भएका निवेदक मुकेशराज काप्लेलाई तत्काल नियुक्ति दिई कामकाज गर्न लगाउनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ। आदेशको

जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् विपक्षीहरूलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

प्र.न्या.दामोदरप्रसाद शर्मा

इति संवत् २०७१ साल साउन १४ गते रोज ४ शुभम्।

इजलास अधिकृत : हरि कोइराला

निर्णय नं.११९८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
स.प्रधानन्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
आदेश मिति : २०७१।३।३२।४
०६८-WO-०९२२

विषय : परमादेश।

निवेदक : मोरङ जिल्ला, अमाही बरियाती
गा.वि.स.वडा नं.७ खैरबोना टोल बस्ने वर्ष
३६ को श्यामसुन्दर सुतिहार
विरूद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालय,
केशरमहल, काठमाडौंसमेत

- निवेदकले एसएलसी परीक्षा पास गरी प्राथमिक तहको शिक्षक पदमा कार्यरत रहेको अवस्थामा शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र, सानोठिमी, भक्तपुरबाट सञ्चालित प्राथमिक शिक्षक तालिमका विभिन्न चरणमा सहभागी भई २०६३ सालमा १० महिने सेवाकालीन तालिम पूरा गरेको मिसिल संलग्न प्रमाणपत्रको प्रतिलिपिबाट देखिन्छ। विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकहरूलाई दिइने यस्तो सेवाकालीन तालिमबाट प्राथमिक तहमा कार्यरत शिक्षकहरूको आधारभूत क्षमता अभिवृद्धि गर्नलाई मद्दत पुर्याउने।
- तालिममा राखिएको विषय एवम् पूर्णाङ्क जे जस्तो राखिएको भए तापनि तालिमको उद्देश्य भनेको कार्यरत संस्थामा आबद्ध जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गर्नुको साथै निजहरूको काम, कारवाहीलाई नयाँ सिद्धान्त, प्रणाली एवम् सिपको विकास हुने गरी दिइने व्यवहारिक ज्ञान हो। यसले कुनै पनि संस्थामा कार्यरत जनशक्तिलाई पुनर्ताजगी प्रदान गर्दछ। तर उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्बाट सञ्चालित दशजोड दुई (१०+२) एवम् त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट सञ्चालित प्रमाणपत्र तहको अध्ययन गरिने

प्राज्ञिक कोर्षबाट विद्यार्थीहरूलाई मुख्य गरेर सैद्धान्तिक ज्ञान प्रदान गर्ने गरिन्छ। त्यसैले सेवाकालीन तालिमलाई प्राज्ञिक कोर्ष सरह समानस्तरमा राखी समकक्षता निर्धारण गर्न नमिल्ने।

(प्रकरण नं. ३)

निवेदकको तर्फबाट :

विपक्षीको तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता
चन्द्रकान्त खनाल

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् ऐन, २०४६

आदेश

न्या.जगदीश शर्मा पौडेल : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२/१०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् आदेश यस प्रकार रहेको छ :

म निवेदकले एसएलसी परीक्षा उत्तीर्ण गरिसकेपश्चात शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रबाट सम्बन्धन लिई सञ्चालन भएको तालिम केन्द्रबाट १० महिने पूर्वसेवाकालीन प्राथमिक शिक्षक तालिममा सहभागी भई तालिम उत्तीर्ण गरी उक्त तालिम केन्द्रबाट चारित्रिक प्रमाणपत्र र विपक्षी शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रबाट प्राथमिक

शिक्षक तालिमको लब्धाङ्कपत्र एवम् प्राथमिक शिक्षक तालिम प्रमाणपत्रसमेत प्राप्त गरिसकेको छु।

उच्च माध्यमिक शिक्षा ऐन, २०४६ अन्तर्गत गठन भएको विपक्षी उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्ले स्थापनाकालदेखि प्रवीणता प्रमाणपत्र तहको कक्षा ११ र १२ को परीक्षा सञ्चालन गरी प्रमाणपत्र दिँदै आएकोमा विपक्षी परिषद् र विपक्षी शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रबाट १० महिने तालिम प्राप्त जनशक्तिका लागि मात्र भनेर २०६५ सालमा उच्च माध्यमिक विद्यालय विशेष पाठ्यक्रमको तर्जुमा गरेको थियो। विपक्षी परिषद् अन्तर्गतको पाठ्यक्रम तथा प्रशिक्षण महाशाखाले उक्त पाठ्यक्रमसमेत प्रकाशन गरेको छ।

उक्त पाठ्यक्रममा शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र तथा उक्त केन्द्रबाट सम्बन्धन प्राप्त निकायबाट १० महिने प्राथमिक शिक्षक तालिम प्राप्त जनशक्तिहरू उच्च शिक्षा हासिल गर्नबाट वञ्चित रहेको यथार्थतालाई विचार गरी गुणस्तरमा कमी नआउने गरी १० महिनाको तालिम प्राप्त जनशक्तिलाई विशेष पाठ्यक्रम पढाई उच्च माध्यमिक तहको प्रमाणपत्र प्रदान गर्न यो विशेष पाठ्यक्रम तयार गरिएको थियो। सोका लागि विशेष संरचना तयार गरी उक्त संरचनालाई परिषद्ले शैक्षिक सत्र २०६५।०६६ देखि लागू गर्ने निर्णय गरेको भन्ने प्रष्टरूपमा उल्लेख भएको छ। उक्त संरचनामा भएको व्यवस्था अनुसार १० महिने तालिमलाई कक्षा ११ को ४०० पूर्णाङ्कको मानी अनिवार्य

अङ्ग्रेजी कक्षा ११ र १२ को गरी २०० पूर्णाङ्क र ऐच्छिक विषयहरूमध्ये कुनै एक विषयको कक्षा ११ र १२ को गरी २०० पूर्णाङ्कको पाठ्यक्रमसहित जम्मा ६०० पूर्णाङ्कको पाठ्यक्रम अध्ययन गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। यसरी १० महिने तालिमलाई ४०० पूर्णाङ्कको र विशेष पाठ्यक्रमलाई ६०० पूर्णाङ्कको मानी जम्मा १००० पूर्णाङ्कको परीक्षा उत्तीर्ण गरेपश्चात् त्यस्तो परीक्षा उत्तीर्ण व्यक्तिले तालिमप्राप्त शिक्षक हुने र मानविकी तथा व्यवस्थापन सङ्कायमा विषय छनोटको आधारमा उच्च शिक्षा अध्ययन गर्न पाउने व्यवस्था सोही पाठ्यक्रममा रहेको छ।

उक्त विशेष पाठ्यक्रमको व्यवस्थाबमोजिम मैले विपक्षी परिषद्बाट सम्बन्धन प्राप्त उच्च माध्यमिक विद्यालयमा भर्ना लिई विपक्षी परिषद्बाट सञ्चालित परीक्षामा सहभागी भई कक्षा ११ को ३०० पूर्णाङ्कको ३ वटा विषय र कक्षा १२ को ३०० पूर्णाङ्कको ४ वटा विषय गरी जम्मा ६०० पूर्णाङ्कको विशेष पाठ्यक्रमको परीक्षा उत्तीर्ण गरी सम्बन्धित विद्यालयबाट चारित्रिक प्रमाणपत्र तथा विपक्षी परिषद्बाट लब्धाङ्कपत्र र प्रमाणपत्रसमेत प्राप्त गरिसकेको छु। यसप्रकार नयाँ व्यवस्थाबमोजिम मैले शिक्षाशास्त्रमा १००० पूर्णाङ्कको प्रवीणता प्रमाणपत्र तह सरहको उपाधि हासिल गरी निम्न माध्यमिक शिक्षक र सोही तहको अध्यापन अनुमतिपत्र तथा लोक सेवा आयोग र विभिन्न सङ्घ संस्थामा आवश्यक पर्ने राजपत्र अनङ्कित प्रथम श्रेणी वा सो सरहको पदमा नियुक्ति र स्वदेश वा विदेशको जुनसुकै विश्वविद्यालयको

स्नातकस्तरमा भर्ना भई उच्च शिक्षा हासिल गर्न योग्य रहेको छु। विपक्षी परिषद्ले उच्च माध्यमिक शिक्षाको शिक्षाशास्त्रलगायत अन्य सङ्कायमा लिने परीक्षा पनि जम्मा १००० पूर्णाङ्कको नै हुने व्यवस्था रहेको छ।

यसैबीच २०६८ मङ्सिर महिनामा विपक्षी आयोगले स्थायी अनुमतिपत्रको लागि लिइने परीक्षाको विज्ञापन प्रकाशन गरेको थियो। उक्त विज्ञापनमा माध्यमिक तह र निम्न माध्यमिक तहको अध्यापन अनुमतिपत्रका लागि दरखास्त आह्वान गरिएको थियो। उक्त विज्ञापनमा निम्न माध्यमिक तहको लागि प्रवीणता प्रमाणपत्र तह वा सो सरहको परीक्षा उत्तीर्ण गरी शिक्षा विषयमा कम्तीमा दश महिने तालिम लिएको वा शिक्षा शास्त्रतर्फ प्रवीणता प्रमाणपत्र तह परीक्षा उत्तीर्ण गरेको योग्यता माग गरिएको थियो। उक्त विज्ञापनको लागि दरखास्त दिने अन्तिम मिति २०६८।१।२४ सम्म र दोब्बर दस्तुर तिरी मिति २०६८।१।०२ सम्म तोकिएको र निम्न माध्यमिक तहका लागि मिति २०६८।१।२० मा लिखित परीक्षा तोकिएको थियो।

उपरोक्त विज्ञापनबमोजिम विज्ञापन नं. २२।०६८।०६९ अन्तर्गतको निम्न माध्यमिक तहको अध्यापन अनुमतिपत्रका लागि रीतपूर्वकको दरखास्त फाराम लिइ विपक्षी जिल्ला शिक्षा कार्यालय, मोरङमा मिति २०६८।१।१ मा जाँदा विपक्षी जिल्ला शिक्षा कार्यालयले कक्षा ११ र १२ को १००० पूर्णाङ्कको ट्रान्सक्रिप्ट नभएको भनी दरखास्त

दर्ता गर्न इन्कार गरियो।

विपक्षी परिषद्ले स्वदेश तथा विदेशका विभिन्न पाठ्यक्रमका कक्षा ११ र १२ को १००० पूर्णाङ्कको परीक्षा उत्तीर्ण गरेको व्यक्तिलाई उच्च माध्यमिक शिक्षाको मान्यता दिएको र सो सम्बन्धमा विपक्षी परिषद्ले HSEB Directory of Recognition and Equivalence of Educational Qualifications भन्ने पुस्तिका र विपक्षी त्रिवि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले TU Directory of Recognition and Equivalence of Educational Qualification भन्ने पुस्तिका प्रकाशन गरेको छ। उक्त दुबै पुस्तिकामा मैले प्राप्त गरेको विशेष पाठ्यक्रमको सम्बन्धमा कुनै उल्लेख भएको छैन। मैले १० महिने तालिमको पूर्णाङ्क ४०० र कक्षा ११ तथा १२ को विशेष पाठ्यक्रमको पूर्णाङ्क ६०० कोसमेत गरी जम्मा १००० पूर्णाङ्कको उच्च माध्यमिक तह सरहको परीक्षा उत्तीर्ण गरी लब्धाङ्कपत्र र प्रमाणपत्रसमेत प्राप्त गरिसकेकोमा पनि विपक्षीहरूले हालसम्म पनि मैले प्राप्त गरेको उपाधिलाई प्रवीणता प्रमाणपत्र तह सरहको व्यवहार गरेको छैन।

मैले निम्न माध्यमिक शिक्षक अध्यापन अनुमतिपत्रको परीक्षा र स्नातक स्तरको अध्ययनबाट वञ्चित भएकोमा विपक्षी परिषद्ले गरी मिति २०६८।१।२।०१ मा विशेष पाठ्यक्रमको कक्षा ११ र १२ को उच्च माध्यमिक परीक्षा उत्तीर्ण ट्रान्सक्रिप्ट र प्रवीणता प्रमाणपत्र सरहको समकक्षता प्रमाणपत्रको माग गरी निवेदन दर्ता गराउन गएकोमा विपक्षी परिषद्ले निवेदन दर्ता

गर्न इन्कार गरी मलाई ट्रान्सक्रिप्ट र समकक्षता प्रमाणपत्र प्राप्त गर्नबाट वञ्चित गरेका छन् । यसपछि मैले मिति २०६८।१२।०४ मा विपक्षीहरू त्रिभुवन विश्वविद्यालय, केन्द्रीय कार्यालय, ऐ. पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र ऐ. उपाधि मान्यता तथा समकक्षता निर्धारण समितिसमक्ष निवेदन दिई समकक्षता प्रमाणपत्र र स्नातक तहमा भर्नाको लागि माग गरेकोमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तर्गतका उक्त निकायहरूले निवेदन दर्ता गर्न र समकक्षता प्रमाणपत्र दिन इन्कार गरेबाट निवेदकलाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३) को खण्ड (च) द्वारा प्रदत्त पेसा, रोजगार, उद्योग र व्यापार गर्ने स्वतन्त्रता, धारा १८(१) द्वारा प्रदत्त रोजगारीको हक, धारा १३ द्वारा प्रदत्त समानताको हकमा समेत आघात पुग्न गएकोले उक्त हक प्रचलनको लागि वैकल्पिक उपचारको अभावमा सम्मानित अदालतसमक्ष प्रस्तुत निवेदकको साथ उपस्थित भएको छु ।

अतः निवेदकले प्राप्त गरेको विशेष पाठ्यक्रमको उपाधिलाई प्रवीणता प्रमाणपत्र स्तरको ट्रान्सक्रिप्ट र समकक्षता प्रमाणपत्र दिनु भनी विपक्षी उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् एवम् विपक्षी शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रका नाममा र समकक्षता प्रमाणपत्र दिई स्नातकस्तरमा भर्ना लिने व्यवस्था गर्नु भनी विपक्षी त्रिभुवन विश्वविद्यालय, केन्द्रीय कार्यालय, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाध्यक्षको कार्यालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र तथा त्रिभुवन विश्वविद्यालय, उपाधि मान्यता तथा समकक्षता निर्धारण समितिका नाममा एवम् निम्न माध्यमिक

तहको अध्यापन अनुमतिपत्रको दरखास्त दर्ता गरी छुट्टै परीक्षाको व्यवस्था गर्नु भनी विपक्षी शिक्षक सेवा आयोग र विपक्षी जिल्ला शिक्षा कार्यालय, मोरङका नाममा, स्वदेशी तथा विदेशी विश्वविद्यालयहरूमा स्नातक स्तरमा भर्ना गराउने र समकक्षता निर्धारण गराउने आवश्यक व्यवस्था गर्नु भनी विपक्षी शिक्षा मन्त्रालय र विपक्षी शिक्षा विभागका नाममा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) अन्तर्गत परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदन मागदावी ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो, यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा सूचना म्याद पठाई लिखित जवाफ परे वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतबाट मिति २०६८।१२।२९ मा भएको आदेश ।

शिक्षक तथा शिक्षासम्बन्धी समुदायमा कार्यरत व्यक्तिको कार्यदक्षता अभिवृद्धि गर्न तथा शैक्षिक अनुसन्धानको काम गर्न यस शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रको स्थापना गरिएको हो । सोही अनुरूप यस केन्द्रले आवश्यकता अनुरूप विभिन्न किसिम तथा अवधिका शैक्षिक तथा व्यवस्थापकीय तालिमहरू सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ । रिट निवेदकको माग अनुरूप समकक्षता प्रमाणपत्र दिने वा नदिने विषयमा यस केन्द्रको कुनै भूमिका रहँदैन । तसर्थ, यस शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रसमेतलाई विपक्षी बनाई

दिएको प्रस्तुत निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र, भक्तपुरको लिखित जवाफ।

निवेदकले पेस गर्नुभएको शैक्षिक योग्यतामा प्रवीणता प्रमाणपत्र तह वा सो सरह भनी समकक्षता निर्धारण भई आएको नदेखिएकाले दरखास्त फाराम स्वीकृत हुन नसकेको विषयमा यस आयोगलाई विपक्षी बनाइ रहनुपर्ने नै होइन। कानूनबमोजिम सक्षम निकायबाट निजको शैक्षिक योग्यताको समकक्षता निर्धारण भई आएपछि सोको आधारमा आयोगद्वारा खोलिएको विज्ञापनको म्यादभित्र कानूनले निर्दिष्ट गरेको प्रक्रिया पूरा गरी पेस हुन आएका दरखास्त फाराम स्वीकृत गरिने व्यवस्था भएकोमा रिट निवेदकले आवश्यक प्रक्रिया पूरा नै नगरी पेस गरेको दरखास्त फाराम स्वीकृति भएन भन्नु कानूनसम्मत देखिँदैन। अतः रिट निवेदकले निम्न माध्यमिक तहको अध्यापन अनुमतिपत्रको दरखास्त दर्ता गरी छुट्टै परीक्षाको व्यवस्था गर्न परमादेश जारी गरिपाउँ भनी यस आयोगलाई समेत विपक्षी बनाई दिएको रिट निवेदन कानूनसम्मत नदेखिएको हुँदा खारेजभागी भएकाले खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको शिक्षा सेवा आयोगको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालयले त्रिभुवन विश्वविद्यालय बाहेक अन्य स्वदेशी वा विदेशी विश्वविद्यालय र शैक्षिक तथा प्राज्ञिक संस्थाहरूले प्रदान गरेको शैक्षिक कार्यक्रम र उपाधि वा

प्रमाणपत्रहरूलाई समकक्षता निर्धारण गर्ने गर्दछ। त्यसरी समकक्षता निर्धारण गर्दा त्यसको पाठ्यक्रम आदिको पूर्ण अध्ययन गरी आवश्यक प्रक्रिया पूरा भएपछि मात्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय सङ्गठन तथा शैक्षिक प्रशासनसम्बन्धी नियम, २०५० को नियम ५२(२) बमोजिम गठित निर्धारण समितिले निर्धारण गर्ने गर्दछ।

निवेदकहरूले अध्ययन गरेको उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्ले हालसम्म प्रवीणता प्रमाणपत्रको ट्रान्सक्रिप्ट र समकक्षता प्रमाणपत्र नदिएको भन्ने उल्लेख गरेको सन्दर्भमा निवेदकले अध्ययन गरेको शैक्षिक प्रमाणपत्रको स्तर निर्धारण गर्ने काम उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्को हो। ट्रान्सक्रिप्ट नै प्राप्त नभएका निवेदकको त्रिभुवन विश्वविद्यालयले स्तर निर्धारण गर्ने प्रसङ्गै भएन भने निवेदक स्वयम्ले समकक्षता (Equivalence) का लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालयमा गएको र त्रिभुवन विश्वविद्यालयले समकक्षता (Equivalence) गरी दिएन भन्ने माग पनि नभएको हुँदा विपक्षीको प्रस्तुत निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाध्यक्षको कार्यालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफ।

विपक्षीको दावी विरोधाभासपूर्ण र प्रवीणता प्रमाणपत्र सरहको उच्च माध्यमिक शिक्षाको ११ र १२ कक्षाको बोर्डसमेतको व्यवस्था गर्ने उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् ऐन, २०४६ को प्रतिकूल छ। उच्च माध्यमिक शिक्षा

नियमावली, २०५३ मा विपक्षीले दावी गरेजस्तो उच्च माध्यमिक विद्यालय विशेष पाठ्यक्रमको व्यवस्था नभएकाले निवेदन दावी खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालयको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफ।

सर्वप्रथमतः विपक्षीको माग दावीबमोजिमको परमादेशको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन। किनभने १० महिने सेवाकालीन तालिम लिएका प्राथमिक तहका शिक्षकहरूलाई उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्ले कक्षा १२ को विशेष पाठ्यक्रम तर्जुमा गरी उच्च माध्यमिक विद्यालय सञ्चालित विभिन्न जिल्लाका विद्यालयहरूलाई सञ्चालनको जिम्मेवारी दिई पठनपाठन सञ्चालन गरी परीक्षा लिएर उच्च माध्यमिक विद्यालय शिक्षा परिषद्ले प्रमाणपत्र दिने गरेको हुँदा सो सम्बन्धमा समकक्षता निर्धारणको क्षेत्राधिकार शिक्षा विभागको नरहेकोले शिक्षा विभागलाई विपक्षी बनाई दिएको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेजभागी छ। खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको शिक्षा विभाग, सानोठिमी भक्तपुरको लिखित जवाफ।

रिट निवेदकको माग दावीको काम कारवाही एवम् कर्तव्य यस तालिम केन्द्रको नभई क्षेत्राधिकारभित्रसमेत नपर्ने हुँदा यस तालिम केन्द्रको हकमा मागबमोजिमको आदेश जारी हुने अवस्था नहुँदा प्रस्तुत निवेदन खारेजयोग्य छ, खारेज गरिपाउँ भन्ने शैक्षिक तालिम केन्द्र, विराटनगरको लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम पेसीसूचीमा चढी

इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा विपक्षी नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालयसमेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री चन्द्रकान्त खनालले गर्नुभएको बहससमेत सुनी निवेदनसहितको मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागजातहरूको अध्ययन गरी हेर्दा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्न मिल्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रबाट सम्बन्धन लिई सञ्चालन भएको तालिम केन्द्रबाट दश महिनाको प्राथमिक शिक्षक तालिममा सहभागी भई तालिम उत्तीर्ण गरी उक्त तालिम केन्द्रबाट चारित्रिक प्रमाणपत्र र शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रबाट प्राथमिक शिक्षक तालिमको लब्धाङ्क प्रमाणपत्रसमेत प्राप्त गरेकोमा उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्ले ट्रान्सक्रिप्ट र समकक्षता प्रमाणपत्र नदिएको साथै शिक्षक सेवा आयोगले निम्न माध्यमिकस्तरको स्थायी अध्यापन अनुमतिपत्रको लागि लिइने परीक्षाको दरखास्त फारम दर्ता नगरी परीक्षाबाट वञ्चित गरेको र त्रिभुवन विश्वविद्यालयले समेत प्रवीणता प्रमाणपत्र सरहको समकक्षता प्रमाणपत्र नदिई स्नातक तहमा भर्ना नलिइएकोले निवेदकले प्राप्त गरेको विशेष पाठ्यक्रमको उपाधिलाई प्रवीणता प्रमाणपत्रस्तरको ट्रान्सक्रिप्ट र समकक्षता प्रमाणपत्र दिई स्नातक तहमा भर्ना लिने व्यवस्था गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेशको

आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको देखिँदैन।
मुख्य निवेदन माग दावी रहेको पाइन्छ।

३. यी निवेदक श्यामसुन्दर सुतिहारले एसएलसी परीक्षा पास गरी प्राथमिक तहको शिक्षक पदमा कार्यरत रहेको अवस्थामा शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र, सानोठिमी, भक्तपुरबाट सञ्चालित प्राथमिक शिक्षक तालिमका विभिन्न चरणमा सहभागी भई २०६३ सालमा १० महिने सेवाकालीन तालिम पूरा गरेको मिसिल संलग्न प्रमाणपत्रको प्रतिलिपिबाट देखिन्छ। विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकहरूलाई दिइने यस्तो सेवाकालीन तालिमबाट प्राथमिक तहमा कार्यरत शिक्षकहरूको आधारभूत क्षमता अभिवृद्धि गर्नलाई मद्दत पुर्याउँदछ। तालिममा राखिएको विषय एवम् पूर्णाङ्क जे जस्तो राखिएको भए तापनि तालिमको उद्देश्य भनेको कार्यरत संस्थामा आबद्ध जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गर्नुको साथै निजहरूको काम, कारवाहीलाई नयाँ सिद्धान्त, प्रणाली एवम् सिपको विकास हुने गरी दिइने व्यवहारिक ज्ञान हो। यसले कुनै पनि संस्थामा कार्यरत जनशक्तिलाई पुनर्ताजगी प्रदान गर्दछ। तर उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्बाट सञ्चालित दशजोड दुई (१०+२) एवम् त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट सञ्चालित प्रमाणपत्र तहको अध्ययन गरिने प्राज्ञिक कोर्षबाट विद्यार्थीहरूलाई मुख्य गरेर सैद्धान्तिक ज्ञान प्रदान गर्ने गरिन्छ। त्यसैले सेवाकालीन तालिमलाई प्राज्ञिक कोर्ष सरह समानस्तरमा राखी समकक्षता निर्धारण गर्न मिल्ने

४. निवेदक जस्ता प्राथमिक तहका शिक्षकहरूलाई लक्षित गरी शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रद्वारा सञ्चालन भएको १० महिने सेवाकालीन तालिमद्वारा प्राप्त प्रमाणपत्र उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्बाट लिइएको दशजोड दुई (१०+२) एवम् त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट सञ्चालित प्रवीणता प्रमाणपत्र तहको प्राज्ञिक कोर्षमा रूपान्तरण हुन नसक्ने हुँदा निवेदक श्यामसुन्दर सुतिहारले प्राप्त गरेको १० महिने सेवाकालीन तालिमबाट प्राप्त प्रमाणपत्रले उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् तथा त्रिभुवन विश्वविद्यालयअन्तर्गतका क्याम्पसमा भर्ना भई नियमितरूपमा दुई वर्षको कोर्ष पूरा गरी प्राप्त गरेको प्रमाणपत्र सरह मान्यता दिनुपर्ने भन्ने निवेदकको जिकिर युक्तिसङ्गत देखिन आएन।

अतः नेपाल सरकारले लिएको नीति अनुसार विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरी निजहरूलाई आफ्नो पेसाप्रति प्रभावकारी एवम् जवाफदेही तुल्याउने उद्देश्य लिई सेवाकालीन तालिम शिक्षा कार्यक्रमअन्तर्गत शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रद्वारा सञ्चालित १० महिने सेवाकालीन वा पूर्णसेवाकालीन तालिमलाई उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् ऐन, २०४६ बमोजिम सञ्चालित दश जोड दुई (१०+२) वा त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट सञ्चालित प्रमाणपत्र तह सरह मान्यता दिन मिल्ने अवस्था नदेखिँदा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्न

मिलेन । प्रस्तुत निवेदन खारेज हुने ठहर्छ ।
दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल
नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
प्र.न्या.दामोदरप्रसाद शर्मा

इति संवत् २०७१ साल असार ३२ गते रोज ४ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : हरि कोइराला

निर्णय नं. ११११

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ
फैसला मिति : २०७१।३।२०।६
०७०-RC-००७०

मुद्दा : कर्तव्य ज्यान ।

वादी : जिल्ला कारागार कार्यालय, धनकुटाको
जाहेरीले नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रतिवादी : जिल्ला धनकुटा, बुढीमोरङ गाउँ
विकास समिति वडा नं. ७ बस्ने भुपाल
लिम्बु

■ मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. बमोजिम
कम सजायको राय व्यक्त गर्दा
विभिन्न कारणहरूमध्ये के कस्ता
कारणहरूको विद्यमानता छ भन्ने
कुराहरू खुलाई न्यायकर्ताले सजाय
घटाउने राय व्यक्त गरेको हुनुपर्दछ
। मिसिलबाट देखिएको तथ्यलाई
एकातर्फ पन्छाएर न्यायकर्तालाई
चित्तमा लागेको भन्ने मात्र आधारमा
सजाय कम गर्न मिल्दैन । साथै
न्यायकर्तालाई चित्तमा लाग्ने भन्ने कुरा
निरपेक्षरूपमा
मनोगत हुन सक्तैन । न्यायकर्ताले
कानूनबमोजिम निर्धारण भएको
सजायलाई कम गर्दा सजाय कम
हुनुपर्ने आधार र कारणहरूको
विश्लेषण गरी निष्कर्षमा पुगेको
हुनुपर्ने ।

(प्रकरण नं. १६)

■ पुनरावेदन अदालत, धनकुटाले
प्रतिवादी भुपाल लिम्बुलाई मुलुकी
ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको
१३(१) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित
जन्मकैदको सजाय हुने ठहर्‍याई
मुलुकी ऐन, अ.ब.१८८ नं. बमोजिम
५ वर्ष मात्र कैद हुन भनी जाहेर गरेको
साधक रायको सम्बन्धमा अ.बं. १८८
नं. को कानूनी व्यवस्था र सो को
प्रयोगका सम्बन्धमा यस अदालतबाट
विभिन्न मुद्दामा निर्धारण भएका

आधार र कारणहरूको विवेचना नै नगरी प्रतिवादीले विगतमा गरेको आपराधिक कार्य र हाल प्रस्तुत वारदातमा गरेको कार्यबाट हुन गएको आपराधिक कार्यको अवस्था, प्रस्तुत घटनाको परिस्थिति र वारदातको अवस्था हेर्दा भवितव्य हो कि जस्तो नदेखिएकाले यस्तो पटक पटक ज्यान मार्ने जस्तो कार्य गर्ने व्यक्तिलाई कानूनले हुने सजाय भन्दा घटी सजाय गर्दा न्याय, कानून एवम् पीडित र निजको परिवारप्रति न्याय नहुने हुँदा अन्य लगाउ मुद्दामा व्यक्त भएको आधार उल्लेख गरी पुनरावेदन अदालत, धनकुटाले प्रतिवादी भुपाल लिम्बुको हकमा व्यक्त गरेको रायसँग सहमत हुन नसकिने।

(प्रकरण नं. २१)

वादीको तर्फबाट :

प्रतिवादीको तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

- नेकाप २०६१, अड्क ६, नि.नं.७३९९, पृष्ठ ७६९
- नेकाप २०६४, अड्क ८, नि.नं.७८७१, पृष्ठ १०२४
- नेकाप २०६५, अड्क १०, नि.नं.८०२९, पृष्ठ १२७९

- नेकाप २०६९, अड्क ६, नि.नं.८८५३, पृष्ठ १०१३

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ र १३(१) नं.

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री रामचन्द्र राई

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :-

मा.न्या.श्री शम्भुबहादुर खड्का

मा.न्या.श्री बिदुरबिक्रम थापा

फैसला

न्या.देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ :

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १० बमोजिम यस अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको भई साधक जाँचका लागि दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार रहेको छ :

जिल्ला धनकुटा, धनकुटा नगरपालिका वडा नं. ६ स्थित पूर्वमा निशान भगवती मन्दिर, पश्चिममा पक्की सडक, उत्तरमा कोष तथा लेखा नियन्त्रण कार्यालयको भवन, दक्षिणमा जिल्ला प्रशासन कार्यालयको भवन यति चार किल्लाभित्र रहेको जिल्ला कारागार कार्यालय, धनकुटाको पुस्तकालय कोठामा भुपाल लिम्बुले सार्वजनिक अपराध मुद्दामा थुनामा रहेका क्षितिज थेवेलाई सब्जी काट्ने फलामको टुप्पो नभएको सात इन्च लामो छुरी प्रहार गरी घाइते बनाएको घटनास्थलसहितको चार किल्ला विवरण ठीक

छ । उक्त घटनास्थलबाट फलामको छुरी प्रहरीले बरामद गरेको भन्नेसमेत व्यहोराको घटनास्थल मुचुल्का ।

मिति २०६६।८।२५ गते बिहान ९ बजेको समयमा बुढीमोरङ ठेगाना भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा थुनामा रहेको समय समयमा बेहोस हुने मानसिक सन्तुलन ठीक नभएको जस्तो गर्ने भूपाल लिम्बुले केही सार्वजनिक अपराध मुद्दामा कैदमा रहेका क्षितिज थेवेलाई पेटमा छुरा प्रहार गरी सिकिस्त बनाएकोले निजलाई उपचारको लागि वि.पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, धरान पठाइएकोमा निज घाइते क्षितिज थेवेको उपचारको क्रममा मिति २०६६।९।१० गते बिहान अन्दाजी तीन बजेको समयमा मृत्यु भएको व्यहोरा जानकारीको लागि अनुरोध छ भन्नेसमेत व्यहोराको जिल्ला कारागार कार्यालय, धनकुटाको पत्र ।

जिल्ला कारागार कार्यालय, धनकुटामा केही सार्वजनिक अपराध मुद्दामा मिति २०६६।६।१ गतेदेखि पुर्पक्षको लागि थुनामा रहेको मेरो छोरा वर्ष १८ को क्षितिज थेवेलाई सोही कारागारमा पुर्पक्षका लागि थुनामा रहेका भूपाल लिम्बुले मिति २०६६।८।२५ गते बिहान अन्दाजी ८:४५ बजेको समयमा धारिलो घातक हतियारले पेटमा प्रहार गरी सख्त घाइते बनाएकोले निजको धनकुटा अस्पतालमा उपचार हुन नसकेपछि थप उपचारको लागि वि.पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान धरान लगिएकोमा उपचारको क्रममा उक्त अस्पतालमा मिति २०६६।९।१० गते बिहान अन्दाजी ३:००

बजेको समयमा निज क्षितिज थेवेको मृत्यु भएको हुँदा भूपाल लिम्बुलाई कारवाही गरी क्षतिपूर्तिसमेत उपलब्ध गराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मृतकको आमा रेश्मा थेवेको जाहेरी दरखास्त ।

मिति २०६६।८।२५ गते बिहान अन्दाजी ९:०० बजेको समयमा म ड्युटिमा बसिरहेको अवस्थामा कारागार कार्यालयभित्र एक्कासी छुरा हान्यो भनी कैदी/थुनुवाहरूले हल्ला खल्ला गरेको सुनी हतारहतार घटनास्थलतर्फ गई हेर्दा थुनुवा मिलन खड्कासमेतले भूपाल लिम्बुलाई समाई नियन्त्रणमा लिएको र घाइते क्षितिज थेवेलाई कारागारको मूल प्रवेशद्वारमा ल्याउँदै गरेको देखेको हुँ । त्यसपछि हाम्रो कमान्डर र कारागार प्रशासनसमेतले घाइतेको उपचार गर्न धनकुटा अस्पतालमा लगिएकोमा उक्त अस्पतालमा उपचार हुन नसकी थप उपचारको लागि वि.पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान धरानमा लगी उपचार गराइरहेको अवस्थामा मिति २०६६।९।१० गते अन्दाजी ३:०० बजेको समयमा निज क्षितिज थेवेको मृत्यु भएको हो । भूपाल लिम्बुले कारागारको भान्सामा नियमित सब्जी काट्न प्रयोग गर्ने छुरीले मृतक क्षितिज थेवेलाई प्रहार गरी हत्या गरेको हो । यसमा अन्य कोही कसैको संलग्नता छैन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रहरी जवान भोलानाथ हुंगानाले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको कागज ।

मिति २०६६।८।२५ गते बिहान अन्दाजी ९:०० बजेको समयमा म ड्युटिमा बसिरहेको अवस्थामा कारागार कार्यालयभित्र एक्कासी

छुरा हान्यो भनी कैदी/थुनुवाहरूले हल्ला खल्ला गरेको सुनी हतारहतार घटना स्थलतर्फ गई हेर्दा थुनुवा मिलन खड्कासमेतले भुपाल लिम्बुलाई समाई नियन्त्रणमा लिएका र घाइते क्षितिज थेवेलाई कारागारको मूल प्रवेशद्वारमा ल्याउँदै गरेका थिए। त्यसपछि हाम्रो कमान्डर र कारागार प्रशासनसमेतले घाइतेलाई उपचारको लागि धनकुटा अस्पतालमा लगी उपचार गराएकोमा सो अस्पतालमा निजको उपचार हुन नसकी थप उपचारको लागि वि.पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, धरानमा लगिएको हो। निज घाइतेको उपचार गराइरहेको अवस्थामा मिति २०६६।९।१० गते अन्दाजी ३:०० बजेको समयमा मृत्यु भएको हो। निज भुपाल लिम्बुले नै कारागारको भान्सामा नियमित सब्जी काट्न प्रयोग गर्ने छुरीले मृतक क्षितिज थेवेलाई प्रहार गरी हत्या गरेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रहरी जवान वीरेन्द्रकुमार मण्डलले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको कागज।

मिति २०६६।८।२५ गते बिहान अन्दाजी ९:०० बजेको समयमा म आफ्नै ब्यारेकमा बसिरहेको थिएँ। सोही समयमा ड्युटिमा खटिएका प्रहरी कर्मचारीले घटनाको बारेमा जानकारी गराएपछि म तथा जेलरसमेत घटनास्थलमा गई घाइतेलाई तत्काल उपचारको लागि धनकुटा अस्पतालमा लगिएकोमा उक्त अस्पतालमा निजको उपचार हुन नसकी थप उपचारको लागि वि.पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, धरानमा लगी उपचार गराउने क्रममा मिति

२०६६।९।१० गते अन्दाजी ३:०० बजेको समयमा घाइते क्षितिज थेवेको मृत्यु भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रहरी सहायक निरीक्षक मानबहादुर वि.क.ले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको कागज।

मिति २०६६।८।२५ गते बिहान अन्दाजी ९:०० बजेको समयमा ड्युटिमा खटिएका प्रहरी कर्मचारीले घटनाको बारेमा जानकारी गराएपछि सुरक्षा कमान्डर र मसमेतले घटनास्थलमा गई घाइते क्षितिज थेवेलाई उपचारको लागि धनकुटा अस्पतालमा लगी उपचार गराउँदा उक्त अस्पतालमा उपचार हुन नसकी थप उपचारको लागि वि.पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, धरानमा लगी उपचार गराइरहेको अवस्थामा मिति २०६६।९।१० गते अन्दाजी ३:०० बजेको समयमा घाइते क्षितिज थेवेको मृत्यु भएको भनी सुरक्षामा खटिएको प्रहरी कर्मचारीले जानकारी गराउँदा थाहा पाएको हुँ। निज भुपाल लिम्बुले नै कारागारको भान्सामा नियमित सब्जी काट्न प्रयोग गर्ने छुरीले मृतक क्षितिज थेवेलाई प्रहार गरी कर्तव्य गरी हत्या गरेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको कारागार कार्यालय, धनकुटाका निमित्त जेलर नरेन्द्रकुमार आचार्यले गरेको कागज।

मिति २०६६।८।२५ गते बिहान अन्दाजी ९:०० बजेको समयमा कारागार कार्यालयको कैदी थुनुवाहरूको पुस्तकालय कोठामा मैले क्षितिज थेवेसँग चुरोट सल्काउन लाइटर माग्दा सोही विषयमा सामान्य वादविवाद भएको हो। भान्सामा नियमितरूपमा सब्जी काट्ने छुरीले मैले नड काटी रहेको अवस्थामा निज क्षितिज

थेवे गुनगुन गरेको सुनी मैले हातमा बोकेको छुरीले एक्कासी प्रहार गर्नासाथ मलाई कैदीहरूले समाई नियन्त्रणमा लिएका हुन् । मैले छुरी प्रहार गरेपछि क्षितिज थेवे घाइते भएकाले निजको उपचारका लागि अस्पताल लगिएकोमा उपचारको क्रममा मिति २०६६।१।१० गते अन्दाजी ३:०० बजेको समयमा निज घाइते क्षितिज थेवेको मृत्यु भएको भनी सुनी थाहा पाएको हुँ । मैले नै छुरा प्रहार गरी मृतकको कर्तव्य गरी हत्या गरेको हुँ । यसमा कोही कसैको संलग्नता छैन । बरामद फलामको छुरी देखाउँदा देखें र हेरी सनाखतसमेत गर्ने । उक्त छुरीले नै मैले क्षितिज थेवेलाई प्रहार गरी घाइते बनाएको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी भूपाल लिम्बुले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको कागज ।

मिति २०६६।८।२५ गते बिहान अन्दाजी ९:०० बजेको समयमा क्षितिज थेवेलाई प्रतिवादी भूपाल लिम्बुले सब्जी काट्ने छुरीले प्रहार गरी घाइते बनाएकोले निजलाई तत्काल उपचारको लागि धनकुटा अस्पतालमा लगिएकोमा उक्त अस्पतालमा उपचार हुन नसकी थप उपचारको लागि वि.पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, धरानमा लगी उपचार गराइरहेको अवस्थामा मिति २०६६।१।१० गते अन्दाजी ३:०० बजेको समयमा घाइते क्षितिज थेवेको मृत्यु भएको भनी सुनी थाहा पाएको हुँ । निज भूपाल लिम्बुले नै कारागारको भान्सामा नियमित सब्जी काट्न प्रयोग गर्ने छुरीले क्षितिज थेवेलाई प्रहार गरी कर्तव्य गरी हत्या गरेको हो । यसमा अन्य कोही कसैको संलग्नता छैन भन्नेसमेत व्यहोराको

जिल्ला कारागार कार्यालय, धनकुटाका कैदी/थुनुवाहरूको चौकीदार दिलबहादुर बस्नेतले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको कागज ।

मिति २०६६।८।२५ गते बिहान अन्दाजी ९:०० बजेको समयमा क्षितिज थेवे पुस्तकालय कोठामा कराएको आवाज सुनी हतारहतार गई हेर्दा निज घाइते अवस्थामा रहेका थिए । प्रतिवादी भूपाल लिम्बुले बाँया हातमा छुरी लिएको र उक्त छुरीले पुनः क्षितिज थेवेलाई प्रहार गर्न खोज्दा मसमेतले समाई निजलाई नियन्त्रणमा लिई राखेको हो । निज क्षितिज थेवेलाई उपचारको लागि कारागार प्रशासन र प्रहरीहरू भई अस्पताल लगेकोमा उपचारको क्रममा मिति २०६६।१।१० गते अन्दाजी ३:०० बजेको समयमा घाइते क्षितिज थेवेको मृत्यु भएको भनी सुनी थाहा पाएको हुँ । निज भूपाल लिम्बुले मृतक क्षितिज थेवेलाई छुरी प्रहार गरी कर्तव्य गरी हत्या गरेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको थुनुवा मिलन खड्काले गरेको कागज ।

प्रतिवादी भूपाल लिम्बुले कारागारभित्र सब्जी काट्न राखेको छुरीले केही सार्वजनिक अपराध मुद्दाका थुनुवा क्षितिज थेवेलाई प्रहार गरी सख्त घाइते बनाएको हो । घाइते क्षितिज थेवेलाई उपचारको लागि अस्पतालमा लगिएकोमा उपचारको क्रममा मिति २०६६।१।१० गते अन्दाजी ३:०० बजेको समयमा निजको मृत्यु भएको भनी सुनी थाहा पाएको हुँ । भूपाल लिम्बुले क्षितिज थेवेको पेट कोखामा छुरी प्रहार गरी मृत्यु भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको सोही कारागारमा रहेका कैदी बन्दी इन्द्रबहादुर थापासमेतले गरिदिएको

वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

मृतक क्षितिज थेवेको नाकबाट रगत निस्किएको, बाँयापट्टी कोखामा १ इन्च लम्बाई, १/२ इन्च चौडाई र १ इन्च गहिरो प्वाल परेको देखिएको र पेटमा ८ इन्च लम्बाई काटी टाँका लगाएको, सोमा गोलो प्वाल देखिएको भन्नेसमेत व्यहोराको मृतक क्षितिज थेवेको लास जाँच मुचुल्का ।

"Cause of death is due to septicemia as a result of infected part of gastrointestinal tract due to stab wound of abdomen" भन्ने उल्लेख भएको मृतक क्षितिज थेवेको शव परीक्षण प्रतिवेदन ।

प्रतिवादी भुपाल लिम्बुले क्षितिज थेवेलाई कैदी थुनुवाहरूको भान्सामा नियमित सब्जी काट्न प्रयोग गर्ने फलामको छुरीले पेट कोखामा प्रहार गरी घाइते बनाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ र १३(१) नं. बमोजिमको कसुर गरेको देखिन आएको हुँदा प्रतिवादी भुपाल लिम्बुलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१) नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोगपत्र ।

जाहेरीलगायतका पत्रहरू ठीक हुन् । मिति २०६६।८।२५ गते कारागार कार्यालयको कैदी थुनुवाहरूको पुस्तकालय कोठामा मैले क्षितिज थेवेसँग चुरोट सल्काउन लाइटर मागेको थिएँ । निजले लाइटर नदिएपछि सोही विषयमा सामान्य वादविवाद भएको थियो । निज क्षितिज थेवे गुनगुन गरेको सुनेपछि रिस उठी मैले क्षितिज

थेवेलाई भान्सामा नियमितरूपमा सब्जी काट्ने धारिलो चुप्पीले पेटमा प्रहार गरेकोमा उपचारको क्रममा निजको मृत्यु भएको हो । मौकामा बुझिएका मानिसहरूले लेखाएको व्यहोरा ठीक हो । यसमा अरू कसैको संलग्नता छैन । मैले घटना घटाएको हुँदा अभियोग मागदाबीबमोजिम सजाय हुनुपर्ने हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी भुपाल लिम्बुले धनकुटा जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

वारदात मिति २०६६।८।२५ मा म आफ्नो ब्यारेकमा थिएँ । ड्युटिमा रहेका भोलानाथ ढुंगानाले भुपाल लिम्बुले तरकारी काट्ने कर्दले क्षितिज थेवेलाई प्रहार गर्‍यो भनेपछि उक्त स्थानमा गई हेर्दा मिलन खड्काले घाइते अवस्थामा क्षितिजलाई ढोकासम्म ल्याइरहेको थियो । निज क्षितिज थेवेलाई उपचारको लागि धनकुटा अस्पताल लगिएकोमा त्यहाँ उपचार हुन नसकी घोपा क्याम्प, धरानमा लगिएको हो । त्यहाँ उपचारको क्रममा क्षितिज थेवेको मृत्यु भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको मौकामा कागज गर्ने मानबहादुर वि.क.ले धनकुटा जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी भुपाल लिम्बुले क्षितिज थेवेलाई छुराले हानेको मैले देखेको होइन । सुनेको मात्र हुँ । म कारागारभित्र टि.भी.कोठामा थिएँ । उक्त मितिमा भएको कागजको व्यहोरा र सहीछाप मेरो नै हो भन्नेसमेत व्यहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्कामा बस्ने शेरबहादुर थापाले धनकुटा जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

वारदात मिति २०६६।८।२५ गते मलगायतका केही व्यक्तिहरू क्यारिमबोर्ड

खेलिरहेको अवस्थामा कारागारभित्रबाट एक्कासी ऐय्या भन्ने आवाज सुनियो । मिलन खड्कालगायत ३/४ जनासमेत भई प्रतिवादी भुपाल लिम्बुको हातबाट चक्कु खोसेको हो । घाइतेलाई तत्काल उपचार गर्न बाहिर निकालेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको मौकामा कागज गर्ने रोशन बोहोराको धनकुटा जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

वारदात मिति २०६६।८।२५ गते घटना भएको समयमा म कारागारको आगनमा थिए । भित्र एक्कासी ऐय्या भनेको आवाज सुनेपछि कोठातर्फ जाँदा भुपाल लिम्बुको हातमा रगताम्मे भएको कर्द थियो । मैले दुबै जनालाई समाती बाहिर निकाल्ने क्रममा अन्य साथीहरूसमेत आई भुपालको हातमा रहेको कर्द खोसेका हौं । क्षितिज थेवेको उपचारको क्रममा मृत्यु भयो भनी सुनेको हुँ भन्ने व्यहोराको वादीका साक्षी मिलन खड्काले धनकुटा जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

वारदातको समयमा म कारागारको २ नं. पोष्ट हाई पइन्टमा ड्युटिमा थिएँ । एक्कासी काट्यो भन्ने आवाज आएपछि छतमा आई हेर्दा मिलन खड्कालगायत २-३ जना कैदीहरूले भुपाल लिम्बुलाई समाती बाहिर आगनमा ल्याएका थिए । निज भुपालले बायाँ हातमा सब्जी काट्ने कर्द समाइरहेको देखेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादीका साक्षी प्रहरी जवान भोलानाथ हुंगानाले धनकुटा जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

वारदात भएको समयमा म कारागार

परिसरमै रहेको थिएँ । वारदातपश्चात घाइते क्षितिज थेवेलाई उपचारको लागि अस्पताल लगिएको हो । मौकामा गरेको कागज व्यहोरा मैरे हो भन्ने व्यहोराको मौकामा कागज गर्ने निमित्त जेलर नरेन्द्रकुमार आचार्यले धनकुटा जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी भुपाल लिम्बुले क्षितिज थेवेलाई छुरी प्रहार गरी हत्या गरेको मिसिलबाट देखिन्छ तापनि यसै मिसिलबाट प्रतिवादी भुपाल लिम्बु मन मस्तिष्कको रोगी भई उपचार गराई रहेको देखिइरहेकोले निज प्रतिवादीले आफूले गरेको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा पाउन सक्ने अवस्थाको नभई मगज बिप्रेको देखिन आएको हुँदा प्रतिवादी भुपाल लिम्बुलाई मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको १ नं. बमोजिम खतवात लाग्न वा निजलाई कुनै प्रकारको सजाय हुन सक्ने देखिँदैन । निज प्रतिवादीले कुनै कसुर अपराध नगरेको सरह खतवात नलागी निजलाई अभियोग दाबीबाट सफाइ दिई छुटकारा दिने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको धनकुटा जिल्ला अदालतको मिति २०६९।२।१ को फैसला ।

विष्णुमाया इवा लिम्बुको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी भुपाल लिम्बु भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा कारागार कार्यालय, धनकुटामा थुनामा रहेका प्रतिवादी भुपाल लिम्बुले मिति २०६६।८।२५ गते बिहान ९ बजेको समयमा केही सार्वजनिक अपराध मुद्दामा उक्त कारागार मै थुनामा रहेका क्षितिज थेवेलाई पेटमा छुरा हानी घाइते बनाएपछि उपचारका लागि वि.पी. कोइराला स्वास्थ्य

विज्ञान प्रतिष्ठान, धरानमा लगी उपचार गराउँदै गर्दा मिति २०६६।१।१० गते क्षितिज थेवेको मृत्यु भएको तथ्य स्थापित भएकोमा प्रतिवादीको पहिले नै मानसिक सन्तुलन बिग्रेकोले नै उक्त वारदात घटाएका हुन् भन्ने जिल्ला अदालतको फैसलामा लिइएको आधार तर्कसङ्गत नहुँदा बदरभागी छ। मौकामा कागज गर्ने प्रहरी सहायक निरीक्षक मानबहादुर विश्वकर्मा र कारागारकै कैदी बन्दीहरू इन्द्रबहादुर थापासमेतले प्रतिवादी भुपाल लिम्बुले क्षितिज थेवेलाई फलामको सब्जी काट्ने कर्दले प्रहार गरी घाइते बनाएको हो भनी लेखाई दिएकोसमेतका मिसिल संलग्न प्रमाणको मूल्याङ्कन गरिएको छैन। प्रतिवादी भुपाल लिम्बुको मगज बिग्रेको कारण निजले उक्त वारदात घटाएको भनी अभियोग दावीबाट सफाइ दिइएको छ। सर्वोच्च अदालतबाट विभिन्न मुद्दामा प्रतिवादीको मानसिक अवस्थामा केही खराबी देखिएको भए तापनि प्रतिवादीलाई अपराधबाट पूर्ण उन्मुक्ति दिइएको छैन। उल्लिखित तथ्य एवम् प्रमाणहरूबाट वारदात हुँदाका बखत प्रतिवादी भुपाल लिम्बुको मगज बिग्रेको कारण उक्त वारदात भएको नभई मृतक क्षितिज थेवेसँग कारागारभित्रै विवाद परेपछि तरकारी काट्ने छुरी लिई प्रतिवादी भुपाल लिम्बुले निजलाई प्रहार गरी घाइते बनाएकोमा उपचारको क्रममा क्षितिज थेवेको मृत्यु भएको पुष्टि भई रहेको हुँदा धनकुटा जिल्ला अदालतबाट प्रतिवादीलाई सफाइ दिने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकाले उक्त फैसला बदर गरी प्रतिवादी भुपाल लिम्बुलाई सुरु अभियोग

मागदावीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारले पुनरावेदन अदालत, धनकुटामा दायर गरेको पुनरावेदनपत्र।

यसमा कानूनबमोजिम अपराध ठहरिने कुनै काम गर्ने व्यक्ति सो काम गर्दाको अवस्थामा मगज बिग्रेको वा बहुलाएको कारणले आफूले गरेको कामको परिणाम बुझ्न नसक्ने भएको तथ्य प्रमाणित भएमा मात्र निजलाई खतवात लाग्न वा सजाय हुन नसक्ने भन्ने मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको १ नम्बरले कानूनी व्यवस्था गरेकोमा प्रतिवादीले सोसम्बन्धी कुनै प्रमाण पेस गर्न नसकेको अवस्थामा प्रतिवादीलाई सजाय नगर्ने गरी धनकुटा जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला प्रमाणको मूल्याङ्कनसमेतबाट फरक पर्न सक्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई आएपछि वा म्याद नाघेपछि नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, धनकुटाबाट मिति २०६९।१।३ मा भएको आदेश।

प्रतिवादीको मानसिक अवस्था बिग्रिएको भनी शङ्कारहित रूपबाट पुष्टि हुन नसकेको अवस्थामा दण्ड सजायको महलको १ नम्बरको आधार लिई प्रतिवादीलाई अभियोग दावीबाट सफाइ दिने गरी धनकुटा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।२।१ मा भएको फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भई प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्म कैदको सजाय हुने ठहर्छ। साथै यसै लगाउको विष्णुमाया इवा लिम्बुको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी यिनै

भुपाल लिम्बु भएको फौ.पु.नं. ५ को कर्तव्य ज्यान मुद्दामा प्रतिवादीलाई ठहरेबमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय गर्दा चर्को हुन जाने देखिएकाले ५ वर्ष मात्र कैदको सजाय हुन कारण र आधार खुलाई राय जाहेर गरिएको र प्रस्तुत मुद्दाको समग्र परिवेश उक्त मुद्दा भन्दा भिन्न रहे भएकोसमेत नदेखिँदा प्रस्तुत मुद्दामा पनि प्रतिवादीलाई कम सजाय हुनु नै न्यायोचित हुने देखिएको हुँदा प्रतिवादी भुपाल लिम्बुलाई ५ वर्ष कैदको सजाय हुन अदालती बन्दोवस्तको १८८ नम्बरबमोजिम राय जाहेर हुने ठहर्छ भन्ने व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, धनकुटाको मिति २०७०।१।२२ को फैसला ।

वादी नेपाल सरकार र प्रतिवादी भुपाल लिम्बु भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा धनकुटा जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला उल्टी हुने ठहरी पुनरावेदन अदालत, धनकुटाबाट मिति २०७०।१।२२ मा भएको फैसला साधक जाँचका लागि पुनरावेदन अदालत, धनकुटाको च.नं. १०२५ मिति २०७०।१।३० को पत्रद्वारा प्राप्त भई प्रस्तुत मुद्दा साधक दायरीमा दर्ता भएको रहेछ ।

वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी भुपाल लिम्बु भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा पुनरावेदन अदालत, धनकुटाबाट प्रतिवादी भुपाल लिम्बुका नाममा जारी पुनरावेदनको म्याद तामेल भएको मिति २०७०।५।९ देखि मिति २०७१।३।१९ सम्म प्रतिवादी भुपाल लिम्बुको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन परेको देखिँदैन भन्ने पुनरावेदन दर्ता शाखाको जवाफ सहितको पत्र मिसिल सामेल रहेछ ।

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेसीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी भुपाल लिम्बुले कारागारको भान्सामा प्रयोग हुने छुरीले क्षितिज थेवेको पेट कोखामा प्रहार गरी घाइते बनाएकोमा उपचारको क्रममा निज क्षितिज थेवेको मृत्यु भएकाले निज प्रतिवादी भुपाल लिम्बुलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३ (१) नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने अभियोग मागदावी भएकोमा प्रतिवादीले आफूले गरेको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा पाउन नसक्ने गरी मगज बिग्रेको देखिँदा मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको १ नं. बमोजिम खतवात नलागी अभियोग दावीबाट सफाइ पाउने ठहर गरेको धनकुटा जिल्ला अदालतको फैसलाउपर वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन परी पुनरावेदन अदालत, धनकुटाबाट प्रतिवादीलाई सफाइ दिने ठहर गरेको धनकुटा जिल्ला अदालतको फैसला उल्टी भई प्रतिवादी भुपाल लिम्बुलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३ (१) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहर्याई मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको १८८ नं. बमोजिम ५ वर्ष कैदको राय व्यक्त भई साधक जाँचका लागि पेस हुन आएको रहेछ ।

अब प्रस्तुत मुद्दामा धनकुटा जिल्ला अदालतको फैसला उल्टी गरी प्रतिवादी भुपाल लिम्बुलाई अभियोग मागदावीबमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहर्याई अदालती बन्दोवस्तको १८८ नं. बमोजिम ५ वर्ष कैद हुन राय व्यक्त गरेको फैसला मिले नमिलेको

सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, कर्तव्य ज्यान मुद्दामा कारागार कार्यालय, धनकुटामा थुनामा रहेका प्रतिवादी भुपाल लिम्बुले केही सार्वजनिक अपराध मुद्दामा थुनामा रहेका क्षितिज थेवेलाई चुरोट सल्काउन लाइटर माग्दा नदिएको रिसमा पेट कोखामा छुरी प्रहार गरी घाइते बनाएको र निज घाइते क्षितिज थेवेको उपचारको क्रममा मृत्यु भएको हुँदा निज प्रतिवादी भुपाल लिम्बुलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ र १३(१) नं. को कसुरमा सोही महलको १३(१) नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको अभियोग मागदावी रहेछ ।

३. मिति २०६६।८।२५ गते बिहान ९ बजेको समयमा बुढीमोरङ ठेगाना भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा थुनामा रहेको भुपाल लिम्बुले केही सार्वजनिक अपराध मुद्दामा सोही कारागारमा थुनामा रहेका क्षितिज थेवेलाई कारागारमा तरकारी काट्न प्रयोग हुने छुरी कर्दले पेट कोखामा प्रहार गरी घाइते बनाएपछि निज घाइते क्षितिज थेवेलाई उपचारका लागि वि.पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, धरानमा पठाइएकोमा उपचारको क्रममा मिति २०६६।९।१० गते बिहान अन्दाजी तीन बजेको समयमा घाइते क्षितिज थेवेको मृत्यु भएकाले निज भुपाल लिम्बुलाई सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रेष्मा थेवे सुब्बाको जाहेरी दरखास्त परेको देखिन्छ ।

४. प्रतिवादी भुपाल लिम्बुले वारदातको समयमा आफू कारागारको पुस्तकालय कोठामा रहेको अवस्थामा क्षितिज थेवेसँग चुरोट सल्काउन

लाइटर माग्दा नदिएकाले अचानक रिस उठी क्षितिज थेवेलाई कारागारमा सब्जी काट्न प्रयोग हुने धारिलो छुरी कर्दले निज क्षितिज थेवेको पेट कोखामा प्रहार गरेको हुँ । सोही चोटबाट घाइते भएका क्षितिज थेवेको उपचारका क्रममा मृत्यु भएको हो भनी अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयानलाई स्वीकार गर्दै अदालतमा बयान गर्दा मृतक क्षितिज थेवेसँग कुनै पूर्व रिसइबि थिएन । चुरोट सल्काउन लाइटर माग्दा नदिएकाले अचानक रिस उठी क्षितिज थेवेलाई सब्जी काट्ने धारिलो छुरी कर्दले पेटमा घोची मारेको हुँ भनी आरोपित कसुरमा साबित भई बयान गरेको छ ।

५. क्षितिज थेवेको बाँयापट्टि कोखामा १ इन्च लम्बाई, १/२ इन्च चौडाई, १ इन्च गहिरो प्वाल परेको र पेटमा ८ इन्च लम्बाई टाँका लगाएको, सोमा गोलो प्वाल देखिएको भन्ने लास जाँच मुचुल्का र Cause of death is due to septicemia as a result of infected part of gastrointestinal tract due to stab wound of abdomen" भन्ने उल्लेख भएको शव परीक्षण प्रतिवेदन मिसिल सामेल रहेको छ ।

६. मौकामा तत्काल घटनास्थलमा पुगी प्रतिवादी भुपाल लिम्बुलाई नियन्त्रणमा लिने उक्त कारागारमा थुनामा रहेका मिलन खड्काले प्रतिवादी भुपाल लिम्बुको बाँया हातमा सब्जी काट्ने छुरी कर्द रहेको, निज प्रतिवादी भुपाल लिम्बुले उक्त छुरीले क्षितिज थेवेलाई एकपटक प्रहार गरी घाइते बनाई पुनः हान्न खोज्दा आफूले निज प्रतिवादी भुपाल लिम्बुलाई नियन्त्रणमा

लिएको भनी अदालतमा उपस्थित भई मौकामा अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयानलाई समर्थन गरी बकपत्र गरेको देखिन्छ । वारदातमा प्रयोग भएको छुरीलाई सनाखत गरी सोही छुरीले क्षितिज थेवेलाई पेट कोखामा प्रहार गरेको हुँ भनी प्रतिवादीले बयान गरेको छ । त्यसैगरी मौकामा बुझिएका मानबहादुर वि.क, शेरबहादुर थापा र रोशन बोहरासमेतका व्यक्तिहरूले मौकामा अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयान व्यहोरालाई समर्थन गर्दै अदालतमा उपस्थित भई प्रतिवादी भुपाल लिम्बुले छुरी प्रहार गरी घाइते भएका क्षितिज थेवेको उपचारको क्रममा मृत्यु भएको हो भनी गरेको बकपत्र मिसिल सामेल रहेको देखिन्छ ।

७. प्रतिवादी भुपाल लिम्बुले आफूसँग कारागारमा रहेका थुनुवा क्षितिज थेवेसँग चुरोट सल्काउन लाइटर माग्दा नदिएको कारणले रिस उठी कारागारमा सब्जी काट्न प्रयोग हुने तत्काल निज प्रतिवादी भुपाल लिम्बुले नड काटिरहेको छुरीले क्षितिज थेवेको पेट कोखामा प्रहार गरी घाइते बनाएपछि उपचारको क्रममा निज क्षितिज थेवेको मृत्यु भएको भन्ने प्रतिवादीउपरको किटानी जाहेरी, क्षितिज थेवेलाई छुरी प्रहार गरेको हुँ भनी प्रतिवादी भुपाल लिम्बुले गरेको साबिती बयान, घटनास्थल मुचुल्का, वारदातमा प्रयोग भएको छुरीलाई प्रतिवादीले गरिदिएको सनाखत, मिसिल संलग्न शव परीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लिखित मृत्युको कारण, घटना वारदात देखने मिलन खड्कासमेतका मानिसहरूले मौकामा गरेको बयान तथा अदालतमा गरेको

बकपत्रसमेतका मिसिल संलग्न सबुद प्रमाणबाट प्रतिवादी भुपाल लिम्बुले कसुर अपराधमा साबित भई गरेको बयानसमेत समर्थित भइरहेको हुँदा क्षितिज थेवेको मृत्यु प्रतिवादी भुपाल लिम्बुको कर्तव्यबाट भएको पुष्टि हुन आउँदछ ।

८. क्षितिज थेवेको मृत्यु प्रतिवादी भुपाल लिम्बुको कर्तव्यबाट भएको अवस्थामा निजलाई के कस्तो सजाय हुने हो भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा, धनकुटा जिल्ला अदालतले प्रतिवादी भुपाल लिम्बुको मानसिक अवस्था ब्रिगिएको भन्ने आधारमा मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको १ नं. बमोजिम निज प्रतिवादीलाई अभियोग दावीबाट सफाई दिएकोमा पुनरावेदन अदालत, धनकुटाले उक्त फैसला उल्टी गरी प्रतिवादी भुपाल लिम्बुलाई सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय गरी अ.बं. १८८ नं. बमोजिम ५ वर्ष कैदको राय व्यक्त गरेको देखिन्छ ।

९. मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको १ नं. मा "कानूनबमोजिम अपराध ठहरिने कुनै काम गर्ने व्यक्ति सो काम गर्दा आफूले गरेको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने गरी मगज बिग्रेको वा बौलाएको रहेछ भने निजलाई खतवात लाग्न वा कुनै प्रकारको सजाय हुन सक्तैन" भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ ।

१०. मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको १ नम्बरबमोजिमको सुविधा पाउन अभियुक्त मानसिक रूपमा असामान्य अवस्थाको भई ठीक र बेठीक छुट्याउन नसक्ने वा आफ्नो वा अर्काको हित अहित छुट्याउन नसक्ने गरी बौलाएको प्रमाणित हुनुपर्दछ । मानसिक

सन्तुलन ठीकरहेको अवस्थामा गरेको अपराधिक कार्यको लागि दण्ड सजायको महलको १ नं. आकर्षित हुन सक्तैन । कसुर वारदात स्थापित भएको अवस्थामा त्यस्तो वारदात हुँदाको समयमा मानिसकरूपले असन्तुलित भई गरेको वा कामको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने अवस्था थियो भन्ने कुराको प्रमाणित गर्ने भार सो दावी लिने पक्षमा रहन्छ । वारदातको अवस्थामा आफूले गरेको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने गरी मगज बिग्रेको भनी प्रतिवादीले वारदातपश्चात अनुसन्धान अधिकारी र पछि अदालतमा बयान गर्दा जिकिर लिएको र सोलाई पुष्टि हुने प्रमाण पेस गरेको देखिदैन । मानसिक अवस्था कहिले ठीक र कहिले बेठीक हुने अभियुक्तले मानसिक सन्तुलन ठीक भएको अवस्थामा कसुर गरेको रहेछ भने त्यस्ता अभियुक्तको हकमा दण्ड सजायको महलको १ नं. आकर्षित हुन सक्तैन । कुनै कसुर अपराधमा संलग्न अभियुक्तले वारदात हुँदाको अवस्थामा मानसिक सन्तुलन ठीक नभएको कारणले अपराधिक कार्य गरेको हो भन्ने कुरा मिसिल संलग्न सबुद प्रमाणबाट शङ्कारहित रूपले पुष्टि नभएसम्म त्यस्ता अभियुक्तले दण्ड सजायको महलको १ नं. बमोजिम सुविधा पाउन सक्ने अवस्था हुँदैन ।

११. यस सन्दर्भमा यस अदालतबाट भिमप्रसाद काफ्लेको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार र प्रतिवादी चेतराज काफ्ले भन्ने चेतन काफ्ले भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा (नेकाप २०६४, अड्क ८, निर्णय नं. ७८७१, पृष्ठ १०२४) "मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको

१ नम्बरको व्यवस्था प्रयोग हुनका लागि वारदात गर्दाको अवस्थामा अभियुक्तले आफूले गरेको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने गरी मानसिक अवस्था बिग्रिएको हुनुपर्दछ" भनी व्याख्या भएको छ । त्यसैगरी पुनरावेदक सुदर्शन अर्याल र केशवराज आर्चायको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा (नेकाप २०६५, अड्क १०, निर्णय नं. ८०२९, पृष्ठ १२७९) "मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको १ नं. बमोजिमको सजायबाट उन्मुक्ति पाउनका लागि घटना हुनु भन्दा अधिको अभियुक्तको मानसिक अवस्था, पूर्व आचरण र व्यवहार, असामान्य क्रियाकलाप, रोगबारे निदान र उपचार गराएको भए सोको तथ्यपूर्ण आधार र प्रमाण तथा घटनापश्चात निजको व्यवहार र आचरण, तत्सम्बन्धमा मानसिक रोग विशेषज्ञले निजको मानसिक अवस्थाबारे पर्याप्त जाँच र अनुसन्धान गरी दिएका तथ्यपूर्ण एवम् वैज्ञानिक कारण सहितको प्रतिवेदनसमेतलाई विचार गर्नुपर्ने हुन्छ" भनी व्याख्या भएको छ ।

१२. यी प्रतिवादी भुपाल लिम्बुले धनकुटा कारागारमा केही सार्वजनिक अपराध मुद्दामा थुनामा रहेका क्षितिज थेवेलाई छुरी प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेको अवस्था छ । प्रतिवादी वारदात मितिभन्दा पहिलादेखि नै कारागारमा थुनामा रहेको र सोही अवस्थामा प्रतिवादीको वि.पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानमा स्वास्थ्य परीक्षण भई उक्त प्रतिष्ठानबाट मिति २०६६।८।२३ मा तयार भएको प्रतिवादी भुपाल लिम्बुको डिस्चार्ज समरीमा "प्राप्त जानकारी,

MSE जाँच र भर्ति हुँदाको अवलोकनबाट खुट्टाको समस्याको बारेमा चिन्ता बाहेक अरु हिसाबले बिरामीको हालको मानसिक अवस्था सामान्य देखिन्छ" भन्ने उल्लेख भएको मिसिल संलग्न डिस्चार्ज समरीको प्रतिलिपिबाट देखिन्छ । मिति २०६६।८।२५ मा प्रतिवादीले प्रस्तुत वारदात घटाउनु भन्दा २ दिनअगाडिको प्रतिवादीको स्वास्थ्य परीक्षणसम्बन्धी डिस्चार्ज समरीबाट यी प्रतिवादीको मानसिक अवस्था सामान्य रहेको देखिन्छ । प्रतिवादीले अनुसन्धान अधिकारी र अदालतमा गरेको बयान सामान्य समझ भएको व्यक्तिले आफूलाई सोधिएको प्रश्न राम्ररी बुझी जवाफ दिने प्रकृतिको रहेको छ । वारदात हुँदाको अवस्थामा आफूले गरेको कार्यको प्रकृति र परिणाम छुट्याउन नसक्ने गरी प्रतिवादी भूपाल लिम्बुको मानसिक सन्तुलन बिग्रिएको नभई सामान्य अवस्थाको देखिएकाले धनकुटा जिल्ला अदालतको फैसला उल्टी गरी अभियोग मागदावीबमोजिम प्रतिवादी भूपाल लिम्बुलाई सर्वस्वसहित जन्म कैदको सजाय हुने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, धनकुटाको फैसला अन्यथा देखिन आएन ।

१३. पुनरावेदन अदालत, धनकुटाले प्रतिवादी भूपाल लिम्बुलाई सर्वस्वसहित जन्म कैदको सजाय ठहर गरी अ.बं. १८८ नं. बमोजिम ५ वर्ष मात्र सजाय हुन व्यक्त गरेको रायका सम्बन्धमा विचार गर्दा पुनरावेदन अदालत, धनकुटाबाट अ.बं. १८८ नं. बमोजिम राय व्यक्त गर्दा लगाउको मुद्दामा आधार र कारणहरू उल्लेख गरिएको र प्रस्तुत मुद्दाको समग्र परिवेश पनि उक्त

मुद्दा भन्दा भिन्न नरहेको भन्दै प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीलाई ५ वर्ष कैद हुन राय व्यक्त गरेको देखिन्छ । उक्त राय व्यक्त गर्दा मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. मा भएको कानूनी व्यवस्थाबमोजिम प्रतिवादीलाई सजाय चर्को हुने आधार र कारणहरू खुलाएको पाइँदैन ।

१४. मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. ले "सर्वस्वसहित जन्मकैद वा जन्मकैद गर्नुपर्ने भएमा मुद्दामा साबित ठहरे पनि इन्साफ गर्ने हाकिमका चित्तले भवितव्य हो कि भन्न हुने सम्मको शङ्काले वा अपराध गरेको अवस्था विचार गर्दा कसुरदारलाई ऐनबमोजिमको सजाय दिँदा चर्को हुने भई घटी सजाय हुनुपर्ने चित्तले देखेमा ऐनले गर्नुपर्ने सजाय ठहराई आफ्ना चित्तले देखेको कारण सहितको खुलासा राय पनि साधक तोकमा लेखी जाहेर गर्नुपर्दछ" भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाले इन्साफ गर्ने अधिकारीलाई भवितव्य हो कि भन्न हुनेसम्मको शङ्काले वा अपराध गर्दाको अवस्था विचार गर्दा कानूनबमोजिम सजाय गर्दा चर्को हुने देखिएमा सोको कारण र आधारहरू उल्लेख गरी सजाय कम हुनुपर्ने राय व्यक्त गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ ।

१५. यस अदालतबाट पुनरावेदक शान्ति वि.क. र वादी नेपाल सरकार भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा (नेकाप २०६१, अड्क ६, निर्णय नं. ७३९९, पृष्ठ ७६९) अ.बं. १८८ नं. बमोजिम कम सजायको राय व्यक्त गर्दा न्यायकर्ताले विचार गर्नुपर्ने भनी देहायबमोजिमका आधार र कारणहरू निर्धारण गरेको पाइन्छ :

- क. मार्नेसम्मको मनसाय राखी इवी अदावत लिई पूर्व योजना बनाई हत्या भएको छ, छैन ?
- ख. क्रूरता र यातनापूर्वकको हत्या
- ग. अपराधको प्रकृति र मात्रा
- घ. अपराध गर्ने व्यक्तिको उद्देश्य र सामाजिक पृष्ठभूमि
- ङ. अपराध हुनुपर्ने परिस्थिति
- च. अपराध गर्ने व्यक्तिको उमेर
- छ. अपराध गर्ने व्यक्तिको शारीरिक, मानसिक, आर्थिक अवस्था
- ज. पीडित पक्षको राय वा भावना
- झ. पीडित पक्ष वा समाजलाई हुन गएको हानि वा नोक्सानी
- ञ. अपराधीको विगतको आपराधिक प्रवृत्ति
- ट. अदालतमा साँचो कुरा गरी न्यायिक प्रक्रियालाई सहयोग गरे, नगरेको
- ठ. कसुर गरेकोमा पश्चातापको भाव आए, नआएको
- ड. कसैको बहकाव वा दबाबमा अपराध गरे वा नगरेको,
- ढ. यस्तै मुद्दाको तथ्यगत अवस्थाबाट देखिने अन्य उपयुक्त कारणहरू आदि।

१६. मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. बमोजिम कम सजायको राय व्यक्त गर्दा माथि उल्लेख भएका विभिन्न कारणहरूमध्ये के कस्ता कारणहरूको विद्यमानता रहेको छ भन्ने कुराहरू खुलाई न्यायकर्ताले सजाय घटाउने राय व्यक्त गरेको हुनुपर्दछ। मिसिलबाट देखिएको तथ्यलाई

एकातर्फ पन्छाएर न्यायकर्तालाई चित्तमा लागेको भन्ने मात्र आधारमा सजाय कम गर्न मिल्दैन। साथै न्यायकर्तालाई चित्तमा लाग्ने भन्ने कुरा निरपेक्षरूपमा मनोगत हुन सक्तैन। न्यायकर्ताले कानूनबमोजिम निर्धारण भएको सजायलाई कम गर्दा सजाय कम हुनुपर्ने आधार र कारणहरूको विश्लेषण गरी निष्कर्षमा पुगेको हुनुपर्दछ।

१७. यसै सन्दर्भमा यस अदालतबाट पुनरावेदक बीरमान लुङ्गेली (मगर) र वादी नेपाल सरकार भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा (नेकाप २०६९, अड्क ६, नि.नं. ८८५३, पृष्ठ १०१३) अ.बं. १८८ नं. को प्रयोग गरी सजाय घटाउन र दण्ड निर्धारण गर्दा अपराध गर्ने व्यक्तिको पारिवारिक र सामाजिक पृष्ठभूमि, हत्या सुनियोजितरूपले योजनाबद्धरूपमा भएको हो वा होइन, हत्या क्रूरतापूर्वक भएको छ वा छैन अपराधको प्रकृति र त्यसको समाजमा पर्ने असर तथा अपराध गर्ने व्यक्तिको शारीरिक वा मानसिक अवस्थासमेतलाई विचार गर्नुपर्ने हुन्छ भनी व्याख्या भएको छ। अपराधको प्रकृति र अभियुक्तको आपराधिक पृष्ठभूमि, अपराध गर्ने तरिका, अभियुक्त र पीडितको सम्बन्ध, अभियुक्तको मानसिक अवस्था, अभियुक्तको उमेर र आचरण जस्ता केही खास अवस्थाहरूलाई विचार गरी न्यायकर्ताले त्यस्ता आधार र कारणहरूको विवेचना गरी अ.बं. १८८ नं. बमोजिम सजाय घटाउन राय व्यक्त गर्नुपर्ने हुन्छ। मिसिलमा निहित त्यस्ता आधार र कारणहरूको विवेचना नगरी अ.बं. १८८ नं. बमोजिम सजाय घटाउन पाउने अधिकार

न्यायकर्ताको निरपेक्ष स्वविवेकीय अधिकार होइन । सजाय घटाउने राय व्यक्त गर्दा त्यस्तो रायलाई समर्थन गर्ने आधार र कारणहरू मिसिलमा भएको कुरा न्यायकर्ताले व्यक्त गरेको रायबाट नै स्पष्ट देखाउन सक्नुपर्दछ ।

१८. प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीको हकमा कम सजायको राय व्यक्त गर्दा मिसिलमा निहित आधार र कारणहरूको विवेचना नगरी लगाउको मुद्दाको सन्दर्भसम्म उल्लेख गरिएको छ । प्रत्येक मुद्दामा वारदातको परिस्थिति र अवस्था फरक फरक हुने हुँदा अ.बं. १८८ नं. को प्रयोग गर्दा मुद्दा अनुसार सजाय चर्को हुनुका आधार र कारणहरू स्पष्टरूपमा उल्लेख गर्नुपर्ने हुन्छ ।

१९. प्रतिवादी भुपाल लिम्बुले कर्तव्य ज्यान मुद्दामा थुनामा रहेको अवस्थामा चुरोट सल्काउन लाइटर नदिएको विवादमा सोही कारागारमा थुनामा रहेका थुनुवा क्षितिज थेवेमाथि छुरी प्रहार गरेको र सोही चोट पीरको कारण उपचारका क्रममा निज क्षितिज थेवेको मृत्यु भएको अवस्था छ । प्रतिवादी विगतमा पनि हत्या जस्तो जघन्य कसुरमा संलग्न रहेको र कारागारमा थुनुवाको रूपमा रहँदा पनि विगतमा गरेको कार्यप्रति पश्चातापको भाव नआई पुनः आपराधिक कार्य गरेको र चुरोट सल्काउन लाइटर नदिएको भन्ने सामान्य विषयमा प्रतिवादीले आफैँले विवाद गरेपछि पीडित गुनगुन गरेको सुनी छुरी कर्द पेट कोखा जस्तो संवेदनशील स्थानमा प्रहार गरेको अवस्था छ । वारदातको अवस्था भवितव्य हो कि भन्न हुने सम्मको जस्तो पनि नदेखिएको र पटकपटक

ज्यान मार्ने जस्तो अपराधमा संलग्न रहेको प्रतिवादीको आपराधिक पृष्ठभूमि देखिँदा निज प्रतिवादी भुपाल लिम्बुको हकमा सजाय कम हुनुपर्ने मनासिब, युक्तिसङ्गत र वस्तुनिष्ठ आधार र कारणहरू निहित रहेको देखिँदैन ।

२०. अतः माथि विभिन्न प्रकरणमा विवेचित आधार र कारणहरूबाट प्रतिवादी भुपाल लिम्बु कसुरमा साबित रहेको र निजको मानसिक अवस्था ठीक नभएको भनी मिसिल संलग्न ठोस सबुद प्रमाणबाट पुष्टि हुन नसकेकाले निज भुपाल लिम्बुलाई दण्ड सजायको महलको १ नं. को आधार लिई अभियोग दावीबाट सफाई दिने गरी धनकुटा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।२।१ मा भएको फैसला उल्टी गरी मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, धनकुटाको मिति २०७०।१।२२ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ ।

२१. साथै पुनरावेदन अदालत, धनकुटाले प्रतिवादी भुपाल लिम्बुलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहर्याई मुलुकी ऐन, अ.ब.१८८ नं. बमोजिम ५ वर्ष मात्र कैद हुन भनी जाहेर गरेको साधक रायको सम्बन्धमा अ.बं.१८८ नं. को कानूनी व्यवस्था र सो को प्रयोगका सम्बन्धमा यस अदालतबाट विभिन्न मुद्दामा निर्धारण भएका आधार र कारणहरूको विवेचना नै नगरी प्रतिवादीले विगतमा गरेको आपराधिक कार्य र हाल प्रस्तुत

वारदातमा गरेको कार्यबाट हुन गएको आपराधिक कार्यको अवस्था, प्रस्तुत घटनाको परिस्थिति र वारदातको अवस्था हेर्दा भवितव्य हो कि जस्तो नदेखिएकाले यस्तो पटकपटक ज्यान मार्ने जस्तो कार्य गर्ने व्यक्तिलाई कानूनले हुने सजाय भन्दा घटी सजाय गर्दा न्याय कानून एवम् पीडित र निजको परिवारप्रति न्याय नहुने हुँदा अन्य लगाउ मुद्दामा व्यक्त भएको आधार उल्लेख गरी पुनरावेदन अदालत, धनकुटाले प्रतिवादी भुपाल लिम्बुको हकमा व्यक्त गरेको रायसँग सहमत हुन सकिएन। अरूमा तपसिलबमोजिम गर्नु।

तपसिल

प्रतिवादी भुपाल लिम्बु के, माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम प्रतिवादीलाई दण्ड सजायको १ नं. को आधार लिई अभियोग दावीबाट सफाइ दिने गरी धनकुटा जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला उल्टी गरी प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, धनकुटाको फैसला सदर हुने र पुनरावेदन अदालत, धनकुटाबाट प्रतिवादीलाई ५ वर्ष कैदको सजाय हुन भनी अ.ब.१८८ नं. बमोजिम व्यक्त गरेको राय कायम रहन नसक्ने ठहरेकाले प्रतिवादीलाई सर्वस्वसहित जन्मकैदको लगत कसी सजाय असुल गर्नु भनी धनकुटा जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु -----१ प्रस्तुत फैसलाको जानकारी प्रतिवादी भुपाल लिम्बुलाई दिनु -----२ प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल

नियमानुसार गरी बुझाइ दिनु ----- ३

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या. रामकुमार प्रसाद शाह

इति संवत् २०७१ साल असार २० गते रोज ६ शुभम्।

इजलास अधिकृत : भद्रकाली पोखरेल

निर्णय नं. १२००

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
फैसला मिति : २०७१।१।२५।५
०६९-CI-१२८०

मुद्दा :- उत्प्रेषण/परमादेश।

पुनरावेदक/विपक्षी : राजस्व अनुसन्धान विभाग
हरिहरभवन, पुलचोक, ललितपुरका
तर्फबाट ऐ.का महानिर्देशक खुमराज
पुञ्जाली

विरूद्ध

प्रत्यर्थी/निवेदक : काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं. २२ स्थित
काष्ठमण्डप डेभलपमेन्ट बैङ्क, केन्द्रीय
कार्यालय, पाको न्युरोड

- कानूनी व्यवस्थामा प्रयोग भएको “प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि” भन्ने शब्दावलीको शाब्दिक व्याख्या गर्दा यसले आयकर ऐन, २०५८ को माथि उल्लिखित व्यवस्थालाई प्रस्तुत सन्दर्भमा निष्प्रभावी गराएको देखिने।
- गाडीलाई धितो राखी कर्जा लिएका ऋणीले बैङ्कलाई बुझाउनुपर्ने पूरै किस्ता रकम नबुझाएपछि बैङ्कले लिलामी प्रक्रिया अपनाई सो सवारी साधन बैङ्कले नै सकार गरेको देखिन्छ। यसरी धितो राखिएको सो सवारी साधन ऋणीको स्वामित्वमा रहेको नभई बैङ्ककै स्वामित्वमा रहेको परिस्थितिमा उक्त सवारी साधनको माध्यमबाट राजस्व अनुसन्धान विभागले राजस्व असुली गर्न सक्ने अवस्थासमेतको विद्यमानता नदेखिने।

(प्रकरण नं.५)

पुनरावेदक/विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान्

उपन्यायाधिवक्ता टिकेन्द्र दाहाल

प्रत्यर्थी/निवेदकका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- आयकर ऐन, २०५८

- बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५७(१)

पुनरावेदन अदालतमा आदेश गर्ने:

मा.मु.न्या.श्री केशरीराज पण्डित।

मा.न्या.श्री यज्ञप्रसाद बस्याल।

आदेश

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम यस अदालतको क्षेत्राधिकारअन्तर्गत पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६१।११।१६ को आदेशउपर पुनरावेदन परी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार रहेको छ :

मिति २०६७।११।११ मा यस बैङ्कका ऋणी भोलाकिशोर डंगोलले सवारी साधन खरिद गर्ने कर्जा माग गर्नुभएबमोजिम सोही सवारी साधन धितो सुरक्षण लिएर सवारी साधनमा कर्जा उपलब्ध गराइएको थियो। सो धितोलाई बैङ्कले फुकुबापत्र नदिँदासम्म यातायात व्यवस्था कार्यालय, एकान्तकुना ललितपुरमा यस बैङ्कको नाममा रोक्का राखिएको थियो। ऋणीले मिति २०६८।१।२४ सम्म नियमित कर्जा तथा कर्जामा लागेको व्याजसमेत बैङ्कले तोकिदिएको समयमा तिर्दै आएकोमा त्यसपछि नियमित किस्ता बुझाउन छाडेको हुँदा लिलाम गर्दा कसैले सकार नगरेकाले उक्त धितोलाई गैर बैङ्ककिड सम्पत्तिको रूपमा दिएको कर्जा असुल गर्न यातायात व्यवस्था कार्यालय, वीरगन्जमा सरूवा

दर्ता माग गर्दा यातायात व्यवस्था कार्यालय, ललितपुरले राजस्व अनुसन्धान विभागको पत्रले सो सवारी साधन रोक्का रहेको जानकारी दिएकाले उक्त पत्रलगायत निवेदकको हितविपरीत हुने गरी विपक्षीहरूबाट भए गरेका सो सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्यहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी उक्त सवारीलाई पुनः दोहोरो रोक्का नराख्नु फुकुवा गरी दिई निवेदक बैङ्कको मागबमोजिम बैङ्कको नाउँमा नामसारी तोकिएको ठाउँमा ठाउँसारी गरिदिनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेशलगायत उपयुक्त आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनमा पेस भएको निवेदन।

निवेदन मागबमोजिम आदेश जारी हुन नपर्ने कारण भए सबुद प्रमाणसहित बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र विपक्षीबाट लिखित जवाफ मगाउनु भन्ने उक्त अदालतको आदेश।

भोलाकिशोर डंगोलउपर यस विभागबाट राजस्व चुहावट मुद्दा दायर भएको र सोही मुद्दाको अनुसन्धानको सिलसिलामा निजको सवारी साधन रोक्का राखिएको हो। राजस्व असुलीका लागि रोक्का रोखेको भोलाकिशोर डंगोलका नामको सवारी साधन बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको ऋण असुली गर्ने प्रयोजनको लागि रोक्का फुकुवा गर्न मिल्ने अवस्था नभएको हुँदा रोक्का फुकुवा नगरिएको हो। निवेदन खारेजभागी छ भन्नेसमेत व्यहोराको राजस्व अनुसन्धान विभागको लिखित जवाफ।

यस कार्यालयले राजस्व अनुसन्धान विभागको अनुरोधमा सवारी साधन रोक्का

राखेको र रोक्का राखिएको सवारी साधन सम्बन्धित निकायबाट फुकुवा गर्ने जानकारी नआएसम्म फुकुवा गर्न र फुकुवा नभएसम्म मागबमोजिम सरूवा दर्ताका लागि सहमति दिन नमिल्ने भएकाले निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने यातायात व्यवस्था कार्यालय, एकान्तकुनाको लिखित जवाफ।

यस विभागबाट कुनै कार्य भए नगरेको हुँदा निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने यातायात व्यवस्था विभागको लिखित जवाफ।

भोलाकिशोर डंगोलले म्यादभित्र लिखित जवाफ पेस नगरेको।

ऋणी भोलाकिशोर डंगोलको कर्जा असुल भइसकेको भन्ने अवस्था यसमा नदेखिएको हुँदा आफ्नो कर्जाको सुरक्षणबापत काष्ठमण्डप डेभलपमेन्टले आफ्नो नाउँमा नामसारी गराई राखेको बा.८च ६४३५ नं. को सोरेण्टो गाडी ऋणीले कर्जा चुक्ता नगरेबापत निवेदक बैङ्कले कानूनबमोजिम आफ्नो नाउँमा सकार गरिलिएको अवस्थामा बैङ्कको नाउँमा दर्ता रहेको उक्त सवारी साधन बैङ्कको कुनै संलग्नताबिना नै विपक्षी राजस्व अनुसन्धान विभागले मिति २०६८।५।६ मा ऋणी भोलाकिशोर डंगोलसँगको अर्कै मुद्दाको कारण देखाई नामसारी रोक्का राख्ने गरेको र सो रोक्का फुकुवा गर्न नमिल्ने भनी विपक्षी राजस्व अनुसन्धान विभागबाट मिति २०६९।७।२१ मा निवेदक बैङ्कलाई लेखेको पत्रसमेत कानूनबमोजिम भए गरेको भन्ने नदेखिएकाले उक्त राजस्व अनुसन्धान विभागको मिति २०६९।७।२१ को पत्रसमेत उत्प्रेषणको

आदेशले बदर गरिएको छ । उक्त रोकका फुकुवा गरी सो सवारी साधन कानूनबमोजिम निवेदक बैङ्कको नाउँमा नामसारी ठाउँसारीसमेत गरिदिनु भनी यातायात व्यवस्था कार्यालय, ललितपुरको नाउँमा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६९।११।१६ को आदेश ।

भोलाकिशोर डंगोलले राजस्व चुहावट गरेको सम्बन्धमा निजउपर ललितपुर जिल्ला अदालत र काठमाडौं जिल्ला अदालतमा एकएक वटा मुद्दा दायर भएको छ । निजले मूल्य अभिवृद्धि कर र आयकरसमेत नबुझाएको परिप्रेक्ष्यमा सो असुलीको लागि सवारी साधन रोकका गरिएको हो । आयकर ऐन, २०५८ को दफा १०३ ले अग्रिम कर कट्टी गर्नुपर्ने व्यक्तिले कट्टी गर्नुपर्ने करलाई नै अरू दायित्वभन्दा अग्राधिकार दिनुपर्नेछ भन्ने व्यवस्था गरेको छ । उक्त सवारी साधनबाट बैङ्कले आफ्नो ऋण असुल गर्नको लागि आफ्नो नाममा नामसारी गर्ने कार्यभन्दा नेपाल सरकारले राजस्व असुली गर्ने कार्यले अग्राधिकार पाउने आयकर ऐन, २०५८ को व्यवस्थाविपरीत सो सवारी साधनलाई रोकका राख्ने यस विभागको पत्रलाई बदर हुने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको आदेश त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त आदेश उल्टी गरिपाउँ भन्ने राजस्व अनुसन्धान विभागले यस अदालतमा गरेको पुनरावेदन ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसीसूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री टिकेन्द्र दाहालले विपक्षी बैङ्क धनी र

भोलाकिशोर डंगोल ऋणी भएकाले भोलाकिशोर डंगोलको बा.८च ६४३५ नं. को गाडी राजस्व असुल गर्ने प्रयोजनको लागि पुनरावेदक पक्षले रोकका राखेको हो । कर दाखिला गर्नुपर्ने व्यक्तिले कर दाखिला नगरेमा निजको सम्पत्तिबाट कानूनबमोजिम असुल उपर गर्नका लागि सम्पत्ति रोकका राख्ने कार्य कानूनसम्मत नै हुन आउँदछ । कर छलेको विषयमा आयकर ऐनले समेत असुल उपर गर्न प्राथमिकता दिनुपर्ने भनी व्यवस्था गरिएको परिप्रेक्ष्यमा पुनरावेदन अदालत, पाटनले उत्प्रेषणको आदेशद्वारा राजस्व अनुसन्धान विभागले गाडी रोकका राखेको जानकारी दिएको पत्र बदर गरेको हुँदा उक्त त्रुटिपूर्ण फैसला उल्टी गरिपाउँ भन्ने बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

सरकारी वकिलको उक्त बहस जिकिर सुनी तथा पुनरावेदनसहित मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागजातहरू अध्ययन गरी हेर्दा प्रस्तुत मुद्दामा बैङ्कको सुरक्षणबापत धितो स्वरूप रोकका राखिएको गाडीमा बैङ्कको एकल नियन्त्रण हुने हो वा राजस्व अनुसन्धान विभागसमेतको नियन्त्रण हुने हो भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा भोलाकिशोर डंगोलले काष्ठमण्डप डेभलपमेन्ट बैङ्कबाट बा.८च ६४३५ नं. को सवारी साधन धितो सुरक्षण लिई सवारी साधनमा कर्जा लिएको हुँदा बैङ्कले उक्त सवारी साधन रोकका राखेको तथा राजस्व अनुसन्धान विभागले समेत राजस्व असुली प्रयोजनको लागि रोकका राखेको कुरामा विवाद देखिएन । ऋणी भोलाकिशोर डंगोलले

नियमित किस्ता नतिरेपछि बैङ्कले लिलामको प्रक्रिया अगाडि बढाई कसैले सकार नगरेपछि बैङ्क स्वयम्ले सकार गरी सवारी साधन दर्ता गराउन जाँदा यातायात व्यवस्था कार्यालयले राजस्व अनुसन्धान विभागबाट रोक्का रहेकोले दर्ता गर्न नमिल्ने जानकारी गराएपछि प्रस्तुत विवादको सिर्जना भएको देखिन्छ। यस सम्बन्धमा राजस्व अनुसन्धान विभागले यस अदालतमा पेस गरेको पुनरावेदनमा आयकर ऐन, २०५८ को दफा १०३ अनुसार करकट्टी गर्नुपर्ने करलाई अरू दायित्वभन्दा अग्राधिकार दिनुपर्नेछ भन्ने व्यवस्था गरेकाले आफूले उक्त गाडी रोक्का राखेको कार्य कानूनसम्मत छ भनी जिकिर लिएको पाइयो। यस सम्बन्धमा आयकर ऐन, २०५८ को दफा १०३ को व्यवस्था के कस्तो छ, सो उल्लेख गर्नु सान्दर्भिक हुन आउँदछ। उक्त दफामा उल्लेख छ :

दफा १०३(१): “अग्रिम करकट्टी गर्नुपर्ने व्यक्तिले परिच्छेद १७ बमोजिम कट्टी गर्नुपर्ने करलाई अदालतको आदेश वा अन्य कुनै कानूनबमोजिम वा अन्य कुनै किसिमले गर्नुपर्ने भुक्तानीलाई भन्दा अग्राधिकार दिनुपर्नेछ।”

३. यस व्यवस्थालाई हेर्दा भोलाकिशोर डंगोलले अग्रिम करकट्टीबापत कति रकम सरकारलाई बुझाउनुपर्ने हो सो कुराको टुङ्गो लाग्न सकेको देखिएन। पुनरावेदककै पुनरावेदन व्यहोराअनुसार निजउपर राजस्व चुहावट गरेको सम्बन्धमा जिल्ला अदालतमा मुद्दा दायर भएको भन्ने देखिन्छ। यसरी अदालतमा मुद्दा विचाराधीन रहेको अवस्थामा हाल निजले कर तिर्नुपर्ने वा

नपर्ने कुराको निक्यौल हुन सक्ने अवस्था नहुने र तिर्न परे पनि कति तिर्नुपर्ने भन्ने प्रश्न अनिर्णित नै हुने भएकाले रोक्का रहेको सम्पत्ति बिगोभन्दा बढी भएको खण्डमा कति राजस्वतर्फ जाने र कति बैङ्कले पाउने भन्ने विषयसमेत अनिर्णित नै हुन जान्छ। मुद्दा अदालतमा विचाराधीन रहेको अवस्थामा सम्पत्ति रोक्का राख्न त नमिल्ने होइन तथापि दोहोरो रोक्का रहेको परिस्थितिमा फुकुवा गर्ने क्रममा यो कुराको पनि हेक्का राख्नु जरूरी हुन्छ।

४. सम्पत्तिमा दोहोरो रोक्का रहेको सन्दर्भमा कसले बढी प्राथमिकता पाउनुपर्ने हो भन्ने कुरातर्फ विचार गर्दा आयकर ऐन, २०५८ को उक्त प्रावधानका अतिरिक्त बैङ्क तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५७(१) को प्रावधान उल्लेख गर्नु पनि यहाँ सान्दर्भिक हुन आउँदछ। उक्त दफामा उल्लेख छ :

दफा ५७(१):- “कुनै व्यक्ति, फर्म, कम्पनी वा संस्थाले इजाजत प्राप्त संस्थासँग भएको कर्जाको सम्झौता वा सर्त कबुलियतको पालना नगरेमा वा लिखतको भाखाभिन्न इजाजत प्राप्त संस्थाको कर्जा चुक्ता नगरेमा वा इजाजत प्राप्त संस्थाले जाँचबुझ गर्दा कर्जा लिएको कर्जा रकम जुन प्रयोजनको लागि लिएको हो सो प्रयोजनमा नलगाएको वा हिनामिना वा दुरुपयोग भएको देखिएमा सम्बन्धित लिखत वा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि ऋणीले इजाजत प्राप्त संस्थालाई लेखिदिएको वा इजाजत प्राप्त संस्थामा राखेको धितो सुरक्षणलाई इजाजत प्राप्त संस्थाले लिलाम बिक्री गरी वा अन्य कुनै

व्यवस्था गरी आफ्नो साँवा व्याज असुलउपर गर्न सक्नेछ ।”

५. उपर्युक्त कानूनी व्यवस्थामा प्रयोग भएको “प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि” भन्ने शब्दावलीको शाब्दिक व्याख्या गर्दा यसले आयकर ऐन, २०५८ को माथि उल्लिखित व्यवस्थालाई प्रस्तुत सन्दर्भमा निष्प्रभावी गराएको देखिन्छ । अर्कोतर्फ प्रस्तुत मुद्दामा बा.८च ६४३५ नं. को गाडीलाई धितो राखी कर्जा लिएका भोलाकिशोर डंगोलले बैङ्कलाई बुझाउनुपर्ने पूरै किस्ता रकम नबुझाएपछि बैङ्कले लिलामी प्रक्रिया अपनाई सो सवारी साधन बैङ्कले नै सकार गरेको देखिन्छ । यसरी धितो राखिएको सो सवारी साधन ऋणी भोलाकिशोरको स्वामित्वमा रहेको नभई बैङ्ककै स्वामित्वमा रहेको परिस्थितिमा उक्त सवारी साधनको माध्यमबाट राजस्व अनुसन्धान विभागले राजस्व असुली गर्न सक्ने अवस्थासमेतको विद्यमानता देखिन आएन ।

६. अतः माथि विवेचना गरिएबमोजिम धनी काष्ठमण्डप डेभलपमेण्ट बैङ्क ऋणी भोलाकिशोर डंगोल भई धितो सुरक्षण स्वरूप रहेको बा.८च. ६४३५ नं. को सवारी साधनलाई राजस्व अनुसन्धान विभागले रोक्का राखी फुकुवा गर्न नमिल्ने भनी जारी गरेको च.नं. ९३० मिति २०६९।७।२१ को पत्रलाई उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिदिएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६९।१।१६ को आदेश मिलेकै देखिँदा सदर हुन्छ । पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन । प्रस्तुत मुद्दाको

दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.गिरीश चन्द्र लाल

इति संवत् २०७१ साल वैशाख २५ गते रोज ५ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : अनिलकुमार शर्मा

निर्णय नं.१२०१

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
आदेश मिति : २०७१।१।७।१
०७०-WH-००३०

विषय : बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : दोलखा जिल्ला, भीमेश्वर नगरपालिका
वडा नम्बर ३ स्थायी घर भै हाल कारागार
कार्यालय, सदर खोर डिल्लीबजार,
काठमाडौंमा थुनामा रहेको रोशन श्रेष्ठ
विरूद्ध

विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला अदालत, बबरमहल,
काठमाडौंसमेत

- अदालतको फैसलाले लागेको जरिवानासमेत तिर्न बुझाउन नसक्ने भनी यी निवेदकले उक्त फैसलामा उल्लेख भएको रोशन श्रेष्ठ आफू रोशन श्रेष्ठ नै भएको र आफूलाई सजाय भै बेरूजु भएको कुरा स्वीकार गरेको उक्त कागजको व्यहोराबाट देखिएको छ । फैसलाले लागेको जरिवाना तत्काल बुझाउन नसक्ने पछि दाखिल गर्ने भनी कागज गरेको देखिएको र मिति २०६९।१।८।१ मा त्यस्तो लिखत गरी फैसलाबमोजिमको जरिवानासमेत स्वीकार गरेको तथ्यविपरीत हुने गरी मिति २०७०।७।५ मा आएर बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदन दायर गरी उक्त कागजमा उल्लेख गरेको व्यहोरा खण्डन गर्न सक्ने अवस्थासमेत नरहने ।

(प्रकरण नं. २)

- जिल्ला अदालतसमक्ष कागज गर्दा लागेको जरिवाना तत्काल बुझाउन नसक्ने पछि दाखिल गर्ने भनी कागज गरी लागेको अभियोगलाई स्वीकार गरी फैसलाबमोजिमको जरिवानासमेत स्वीकार गरिसकेको अवस्थामा सो तथ्यविपरीत हुने गरी दायर गरेको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदन खण्डन गर्न सक्ने अवस्थाको विद्यमानता नहुँदा निवेदकको मागबमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको

आदेश जारी गरी निजलाई थुनामुक्त गर्नुपर्ने अवस्था नदेखिने ।

(प्रकरण नं. ३)

निवेदकका तर्फबाट :

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता
गोपालप्रसाद रिजाल

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

फैसला

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२, १०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत निवेदनको तथ्य एवम् आदेश निम्नबमोजिम रहेको छ :

रिट निवेदनको व्यहोरा :

म निवेदक दोलखा जिल्ला, साविक दोलखा गा.वि.स.वडा नं. ९ हाल दोलखा भीमेश्वर नगरपालिका वडा नं. ३ मा जन्म भै विगत १० वर्ष अघिदेखि काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ३४ भीमसेनगोलामा अस्थायी बसोबास गरी आइरहेको हुँ । म निवेदक दोलखा जिल्ला, श्यामा गा.वि.स.मा नेपाली कागज उत्पादन गर्ने कच्चा पदार्थ लोक्ता खेती गरी जिल्ला बाहिर सप्लाई गर्ने क्रममा कहिले काँही काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ३४ भीमसेनगोला

र कहिले जन्मस्थान दोलखामा रहँदै बस्दै आइरहेकोमा म निवेदक नेपाली कागज सप्लाई गर्ने प्रयोजनको लागि काठमाडौं आएकोमा काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ३१ पुतलीसडकबाट मिति २०६९।१।८ गते बिहान करिब ९:०० बजेको समयमा आफूलाई केन्द्रीय अनुसन्धान व्युरोका प्रहरी बताउने सादा पोशाकका ५ जना मानिसहरूले नेपाली कागज खरिद गर्ने सम्बन्धमा तपाईंसँग केही कुरा बुझ्नु छ अदालत जाँउ भनी भन्नु भएकोमा यही सल्लाह गरौं भनी मैले भन्दा अदालतमा नै गई मूल्य छिनोफानो गरौं भनी भन्नु भएकाले म निवेदक निजहरूसँगै काठमाडौं जिल्ला अदालत, बबरमहल पुगेपछि उक्त अदालतका कर्मचारीहरूसमेत भै मलाई सुरुमा स्टेस्टेदारज्यूको कार्यकक्षमा पुर्याई त्यहाँबाट विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालतका फैसला कार्यान्वयन अधिकारीको कार्यकक्षमा लगियो । तत्पश्चात मात्र म पक्राउ परेको थाहा पाएँ । मैले के कसुर अपराध गर्ने र अदालतमा पक्राउ गरी ल्याउनु भएको हो भनी सोझा सबै कुरा तपाईंलाई जानकारी गराइन्छ अब बढी नबोलिकन चुपचाप लागि बस्नु भनियो । विपक्षी फैसला कार्यान्वयन अधिकारीज्यूले विष्णुमाया गुरूडसमेतको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार भएको स.फौ. नं. १२८ र केदारनाथ कपालीसमेतको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार भएको स.फौ.नं. १४४४ को दुई थान ठगी मुद्दामा विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६२।४।३२ मा भएको फैसलाको लगतबमोजिम जम्मा १ वर्ष

कैद र रू.१४,१८,५९३।३९ जरिवाना हुने ठहरी लगत कायम रहेको व्यहोरा जानकारी गराउनु भयो । उक्त २ थान मुद्दामध्ये १ थान मुद्दाको मिसिल फेला परेको र बाँकी १ थान मिसिलसमेत हाल फेला नपरेको भए पनि लगत कायम देखिएकाले दुबैको लगत असुल गर्नको लागि पक्राउ गरी ल्याएको जानकारी गराइयो । मेरो विरुद्धमा उक्त मुद्दाहरू चलेको भए मलाई जानकारी हुनुपर्दथ्यो । समाह्वान म्याद आउनु पर्दथ्यो । मेरो नाम मिल्ने अरू कोही व्यक्ति हुन सक्छन् राम्ररी बुझिदिनुहोस् भनी मैले अनुरोध गर्दासमेत विपक्षी फैसला कार्यान्वयन अधिकारीले मेरो कुराको कुनै सुनुवाइ गर्नु भएन । म निवेदकलाई कुनै किसिमको प्रतिवाद, प्रतिरक्षा एवम् सुनुवाइको मौकासमेत प्रदान नगरी मेरो नागरिकता र हालको वतनबमोजिम अदालतको लगतमा उल्लिखित व्यक्तिका ठेगाना उमेर बाबुको नाम मिल्छ मिल्दैन पहिले मिसिल कागजात सबै राम्ररी हेरेर मात्रै टुङ्गोमा पुगिदिनुहोस् प्रतिरक्षाको अवसर नै नदिई मेरो विरुद्धमा फैसला भएको हो भने यो सरासर अन्याय हो भनी अनुनय विनयका साथ अनुरोध गर्दा पनि विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालतमा विपक्षी फैसला कार्यान्वयन अधिकारीले ममाथि अन्याय गरी मिति २०६९।१।८ मा अदालतको फैसला लगतबमोजिम भन्दै कैदी पुर्जी थमाइ म निवेदकलाई बलपूर्वक विपक्षी केन्द्रीय अनुसन्धानलाई जानकारी दिई विपक्षी कारागार कार्यालय, जगन्नाथदेवलमा फैसला लगतबमोजिम कैद भुक्तानीका लागि

पठाइएकोमा हाल कारागार स्थानान्तरण भै हाल कारागार कार्यालय, सदरखोर, डिल्लीबजार काठमाडौंमा थुनामा रहेको छु।

विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालतको पत्रमा काठमाडौं जिल्ला अदालतका फैसला कार्यान्वयन अधिकारी (तहसिलदार) ले मलाई कैद ठेकिएको च.नं. ३४७१ मिति २०६९।९।८ को पत्रबाट कारागार कार्यालय, जगन्नाथदेवल, काठमाडौंको नाममा सम्बोधन गरी प्रस्तुत विषयमा विष्णुमाया गुरूडसमेतको प्रतिवेदन जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी दोलखा जिल्ला, भीमेश्वर न.पा.वडा नं.३ घर भै हाल काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १० बस्ने रोशन श्रेष्ठसमेत भएको संवत् २०६१।०६।२ सालको स.फौ.नं. १२८ को मुद्दामा यस अदालतको मिति २०६२।४।३२ गतेका फैसलालाई प्रतिवादी रोशन श्रेष्ठलाई १।०।० (एक वर्ष) कैद र रू.१३,३७,५४७।२६ जरिवाना हुने मुद्दा थान १, केदारनाथ कपालीसमेतको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी रोशन श्रेष्ठसमेत भएको स.फौ.नं. १४४४ को ठगी मुद्दामा मिति २०६२।४।३२ फैसलाले रोशन श्रेष्ठलाई रू.८१,०४६।१३ जरिवाना हुने ठहरेको मुद्दा थान १ गरी जम्मा थान २ मुद्दामा ठहर भएको १।०।० (एकवर्ष) कैद र रू.१४,१८,५९३।३९ (चौध लाख अठार हजार पाँच सय त्रियानब्बे रूपैयाँ उनन्चालिस पैसा) जरिवाना भएको र हालसम्म बेरूजु रही फरार रहेको मिति २०६९।९।८ गते केन्द्रीय अनुसन्धान व्युरोका प्रहरी कर्मचारीसमेतको प्रतिवेदनले पक्राउ परी

यस अदालतमा दाखिला गरेको हुँदा निजलाई लागेको दण्ड जरिवाना बुझाउन सक्नुहुन्छ वा हुँदैन भनी सोधनी हुँदा प्रतिवादीले हाल जरिवाना बुझाउन सक्तिन भनी यस अदालतमा कागजसमेत गरेकाले निज प्रतिवादीलाई ठहरेको कैदबापतमा मिति २०६९।९।८ देखि मिति २०७०।९।७ सम्म थुनामा राखी निज प्रतिवादीलाई दुबै मुद्दामा ठहरेको जम्मा जरिवाना रू.१४,१८,५९३।३९ दाखिला गर्न चाहे यस अदालतको धरौटी खातामा दाखिला गर्न पठाई सो रकम दाखिला भएको जानकारी यस अदालतबाट उपलब्ध गराइएपछि मात्र मिति २०७०।९।८ गते कैदबाट छाडिदिनु। उक्त जरिवाना दाखिला नगरे सोबापत मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको ३८, ४० र ५३ नं. समेतका आधारमा ४।०।० (चार वर्ष) कैद हुने हुँदा उक्त बेरूजु जरिवानाबापत मिति २०७०।९।८ देखि मिति २०७४।९।७ सम्म नियमानुसारको सिधा खान दिई थुनामा राखी अन्य मुद्दा वा कारणबाट थुनामा राख्न नपर्ने भए मात्र संवत् ०६१।६।२ सालको स.फौ.नं. १२८ र स.फौ.नं. १४४४ को ठगी मुद्दाको हकमा मात्र प्रतिवादी रोशन श्रेष्ठलाई मिति २०७४।९।८ गते कैदबाट मुद्दा गरिदिनु साथै कैदी पुर्जा प्राप्त भएको मितिले ७ दिनभित्र लगत कसी सोको जानकारी अनिवार्यरूपमा यस अदालतमा पठाई दिनुहुन अनुरोध छ भन्नेसमेत व्यहोरा उल्लेख भएको रहेछ। सो सम्बन्धमा उक्त दुबै मुद्दाका मिसिलका सम्पूर्ण प्रतिलिपिहरू पाउँ भनी म निवेदकले अनुरोध गर्दा अब कारागार जानुस् र त्यहीबाट नक्कलको निवेदन

गर्नुहोला भनी विपक्षी नं. २ ले मलाई नक्कलसमेत दिनु भएन। कारागारबाट मैले पटकपटक नक्कल माग गर्दासमेत केदारनाथ कपालीको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार र प्रतिवादी म निवेदकसमेत भएको मिसिलको नक्कल मात्र दिइएको र विष्णुमाया गुरुडसमेतको प्रतिवेदन जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी म निवेदकसमेत भएको स.फौ.नं. १४४४ को मुद्दाको सक्कल मिसिल नै फेला पर्न नसकेको भनी जवाफ दिइयो। म निवेदकसमेतउपर चलेको उक्त मुद्दाहरूमा मलाई स्थायी वा अस्थायी वतनमा रीतपूर्वक म्याद जारी गरी तथा तामेल नगरी मुलुकी ऐन, अ.बं. ११० नं. को कार्यविधि र प्रक्रियाविपरीत फैसला गरिएको र अ.बं. २०८ नं. को समयावधिभित्र प्रतिवाद गर्ने अवस्था पनि रहेन।

म निवेदकलाई ठगीको कसुर आरोपित गरी सम्मानित काठमाडौं जिल्ला अदालतमा अभियोगपत्र दायर गर्दा मेरो आफ्नो स्थायी घर ठेगाना उल्लेख नगरिएको र विपक्षी नं.१ बाट वारेन्ट पुर्जी जारी गर्दासमेत का.म.पा. १० नोबेल बेकरी क्याफे सञ्चालक भनिएको रहेछ जबकि म निवेदकको स्थायी दोलखा भीमेश्वर नगरपालिका र काठमाडौं म.न.पा. ३४ भीमसेनगोलाको अस्थायी वतन भै रहेको कुरा प्रष्ट छ। म न त उक्त नोबेल बेकरी क्याफेको सञ्चालक थिएँ न त उक्त क्याफे कहाँ छ भन्ने कुरासमेत मलाई थाहा नै छ। मेरो भीमसेनगोला स्थित हालको अस्थायी ठेगानामा न म्याद तामेल गरिएको देखिन्छ न त मेरो दोलखा

भीमेश्वर न.पा. ३ स्थित स्थायी घर ठेगानामा न म्याद तामेल गरिएको अवस्था छ। त्यसको अलावा राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकामा निकालिएको मिति २०६१।१०।२४ को समाह्वान म्यादमा समेत मेरो स्थायी वतन दोलखा जिल्ला भीमेश्वर न.पा.भै हाल का.म.न.पा.१० मा नोबेल बेकरी क्याफे सञ्चालन गरी बस्ने रोशन श्रेष्ठ भनी उल्लेख भएबाट पनि म निवेदकको स्पष्ट वतनमा म्याद जारी नगरिएको प्रष्ट छ।

म निवेदकको नागरिकता प्रमाणपत्र मतदाता नामावलीसमेत सोही स्थायी वतनमा नै हुँदाहुँदै म निवेदकले आजसम्म बसाइँसराइको प्रमाणपत्रसमेत नलिएको अवस्थामा मेरा सम्पूर्ण प्रशासनिक कार्यहरू दोलखा जिल्लाबाट नै कार्यान्वयन भै रहेको हुँदा काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १० मा रहेको भनिएको नोबेल बेकरी क्याफेसँग मेरो कुनै सम्बन्ध तथा सम्पर्क नहुने भएकोमा मेरो नामको समाह्वान उक्त क्याफेको सूचनापाटीमा टाँस भएबाट म निवेदकले म्याद सूचना पाउने अवस्थाको विद्यमानता नभएको कुरा प्रष्ट छ।

मलाई मेरो विरुद्धमा दायर भएका मुद्दाका बारेमा थाहा जानकारी नै नहुने गरी वतनमा बेपत्ते म्याद तामेल गरी कानूनी प्रतिरक्षाको अवसरबाट समेत वञ्चित पार्ने गरी मेरो विरुद्धमा गरिएको फैसलाले म निवेदकलाई अन्यायपूर्ण ढङ्गले जबर्जस्ती थुनामा राख्ने एवम् मु.ऐ.अ.बं. ११० नं. को रीत नपुर्याई तामेल भएको म्यादको कारण प्रतिवाद गर्न पाउने मौकासमेत नदिएको, निवेदकको स्थायी वतनमा म्याद तामेल गर्ने काम

नगरिएको र पत्रिकामा म्याद सूचना प्रकाशित गर्दासमेत ठेगाना स्पष्ट नखुलाइएबाट पनि निवेदकको स्पष्ट वतन उल्लेख गरी म्याद तामेल गर्ने काम नभै बेरीतसँग तामेल भएको म्याद एवम् सोका आधारमा म निवेदकलाई कैद तथा जरिवाना हुने गरी प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत भएको फैसला बदर गरी म निवेदकलाई थुनाबाट मुक्त गरी उक्त ठगी मुद्दामा बयान गराई मुद्दाको कारवाही अघि बढाउनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३२ बमोजिम प्रारम्भिक आदेश र ऐ.को नियम ३३ बमोजिम विशेष आदेशसमेत जारी गरी ऐ.को नियम ३६ बमोजिम थुनामुक्त हुने गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरण परमादेशलगायत उपयुक्त आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदकको यस अदालतमा दायर भएको रिट निवेदन ।

यस अदालतबाट भएको प्रारम्भिक आदेश :

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो आफूसँग भएका सबुद प्रमाणसहित सूचना प्राप्त भएका मितिले बाटाको म्याद बाहेक ३ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा यो आदेश र निवेदकको प्रतिलिपि साथै राखी म्याद सूचना पठाई यसको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयसमेतलाई दिई लिखित जवाफ परेपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु

भन्नेसमेतको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको मिति २०७०।७।६ को आदेश।

विपक्षीहरूद्वारा पेस गरिएको लिखित जवाफको व्यहोरा :

रिट निवेदक रोशन श्रेष्ठ काठमाडौं जिल्ला अदालतको च.नं. ३४७१ स.फौ. १२८, १४४४ र ढड्डाको १९५ लगत नम्बर ३६९ मिति २०६९।९।८ मै यस कारागारमा थुनामा आएकोमा कारागार व्यवस्थापन विभागको च.नं. १११५ मिति २०६९।११।९ को आदेशानुसार यस कार्यालयको च.नं. ५५९४ मिति २०६९।११।१३ मा कारागार कार्यालय, डिल्लीबजारमा स्थानान्तरण भै सकेको, अधिकारप्राप्त निकाय तथा अधिकारप्राप्त अधिकारीबाट थुनामा राख्ने आदेश भएको र आदेशबमोजिम थुनामा राखी स्थानान्तरण भै सकेको हुँदा यस कार्यालयको हकमा उक्त रिट निवेदन खारेजभागी छ भन्नेसमेतको विपक्षी कारागार कार्यालय, जगन्नाथ देवलको तर्फबाट यस अदालतसमक्ष पेस भएको लिखित जवाफ ।

यस कार्यालयले रिट निवेदकको मागबमोजिम कुनै पनि कार्य गरेको छैन । सम्मानित काठमाडौं जिल्ला अदालतको च.नं.३४०१ मिति २०६९।९।८ गतेको प्राप्त कैदी पुर्जाअनुसार लागेको जरिवाना तथा कैद भुक्तानीको लागि थुनामा सम्म राखिएको हुँदा रिट निवेदन खारेजभागी छ खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेतको विपक्षी कारागार कार्यालय, डिल्लीबजारका तर्फबाट यस अदालतसमक्ष पेस

भएको लिखित जवाफ ।

फैसला कार्यान्वयन निर्देशनालय, कुपन्डोल, ललितपुरको च.नं.१३९ मिति २०६७।११।०१ को पत्रबाट प्राप्त जानकारी एवम् सम्मानित विभिन्न अदालतको फैसलाले विभिन्न मुद्दामा सजाय हुने ठहर भै बेरुजु रहेका फरार व्यक्तिहरूको नामावलीसमेतको विवरण समावेश भएको सम्मानित अदालतहरूबाट विभिन्न समयमा यस कार्यालयमा प्राप्त पत्रलगायतका आधारमा रिट निवेदक रोशन श्रेष्ठलाई पक्राउ गरी सम्बन्धित अदालतमा उपस्थित गराउनुपर्ने भएकाले मिति २०६९।१।८ गते निजलाई पक्राउ गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतमा उपस्थित गराइएकोमा तत्पश्चात काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट कैद म्याद ठेकिएका निज रोशन श्रेष्ठलाई मिति २०६९।१।८ मा नै कारागार कार्यालय, जगन्नाथ देवल बुझाइएको हो । कानूनबमोजिम सम्बन्धित न्यायिक निकायको अनुरोधमा प्रहरीलाई प्राप्त अधिकारक्षेत्रभित्र रही फरार व्यक्तिलाई पक्राउ गरिएको र पक्राउ गर्ने कार्य कानूनसम्मत हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेतको विपक्षी प्रहरी प्रधान कार्यालय, केन्द्रीय अनुसन्धान व्युरोको तर्फबाट यस अदालतसमक्ष पेस भएको लिखित जवाफ ।

मिति २०६२।४।३२ मा यस काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट फैसला भई यस अदालतको आ.व. २०६२।०६३ को लगत नं. ३६९ र ३७० मा लगत कायम भै लगतबमोजिम केन्द्रीय अनुसन्धान व्युरोको टोलीले निज

निवेदकलाई खोजतलास गर्दा काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १० नयाँ बानेश्वरमा लुकी छिपी बसेको अवस्थामा केन्द्रीय अनुसन्धान व्युरोको टोलीले पक्राउ गरी प्रतिवेदन साथ दाखिला गरेकोमा निजले यस अदालतमा कागज गर्दा निजलाई लागेको जरिवानासमेत तत्काल तिर्न बुझाउन नसक्ने भनी कागज गरेकाले निजलाई कानूनबमोजिम कैद म्याद ठेकिएको, कैदीपुर्जी जारी गरी कारागार कार्यालय, जगन्नाथ देवल काठमाडौंमा पठाइएको हो । निजले निजका नाममा जारी भै तामेल भएको म्याद कानूनसम्मत थियो थिएन भनी परीक्षण गर्ने काम न्यायको रोहमा हुने भएकाले फैसलाबमोजिमको कायम भएको लगतबमोजिम मात्र निजलाई कानूनबमोजिम पक्राउ गरी कैदी पुर्जी जारी गरी थुनामा पठाइएकोले निवेदकको संवैधानिक हक हनन भएको छैन निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेतको विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालतका तर्फबाट यस अदालतसमक्ष पेस भएको लिखित जवाफ ।

यस अदालतबाट भएका अन्य आदेशहरू :

निवेदकले निवेदनपत्रमा उल्लेख गरेको ठगी मुद्दाहरूको मिसिलहरू काठमाडौं जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट झिकाई आएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेतको यस अदालतको मिति २०७०।७।१५ को आदेश ।

निवेदक रोशन श्रेष्ठ पब्लिक फाइनान्स को-अपरेटिभ लिमिटेड, कीर्तिपुर शाखाका ऋण अधिकृत रोशन श्रेष्ठ हो होइन यकिन

हुन सो लिमिटेडमा रहेको व्यक्तिगत विवरण वा निजको व्यक्तिगत विवरण खुल्ने फायल सहितको कागजातहरू महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत झिकाई आएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेतको यस अदालतको मिति २०७०।८।१७ को आदेश।

विष्णुमायागुरुडसमेतको जाहेरीले नेपाल सरकार वादी र रोशन श्रेष्ठसमेत प्रतिवादी भएको संवत् २०६० सालको स.फौ.नं. १२८/११११ को मिति २०६२।४।३२ मा फैसला भएको ठगी मुद्दाको सक्कल मिसिल काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट झिकाउनु र निवेदकलाई स.फौ.नं.१२८ समेतको मुद्दामा लागेको कैद जरिवानाको लगतअनुसार कैद म्याद ठेकी थुनामा राख्न पठाउँदा लगत अनुसारको जरिवाना दाखिला गर्न सक्तिन भनी निवेदक स्वयम्ले कागज गरेको भन्ने काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफको प्रकरण नं.३ मा उल्लेख भएको देखिएको तर उक्त कागज मिसिल संलग्न नरहेको हुँदा सो कागज वा सोको प्रतिलिपि उक्त स.फौ.नं.१२८ को मिसिलमा नभए त्यसको प्रमाणित प्रतिलिपिसमेत काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।१०।२९ मा भएको आदेश।

मिसिल संलग्न महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको पत्र साथ प्राप्त भएको डिभिजन सहकारी कार्यालय, काठमाडौंको मिति २०७०।१।२१ को पत्रमा उल्लिखित मिति २०६१।१२।५ को पत्र के कसरी कुन साधनबाट पठाएको हो र सो काठमाडौं जिल्ला अदालतमा

कसले कहिले बुझेको छ। सोको भरपाई भए सोसमेत र सुरू अभियोगपत्रमा नै प्रतिवादी रोशन श्रेष्ठका नामको मोबाइल नम्बरसमेत उल्लेख गरी ठेगाना लेखेको देखिएकाले मोबाइल नम्बर ९८१०-५३८६५ को लागि ग्राहकले भरेको दरखास्त फारमलगायतका सक्कल कागजातहरू सम्बन्धित नेपाल टेलिकमको कार्यालयबाट झिकाई नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।११।१३ को आदेश।

आदेशानुसारका कार्य सम्पन्न भै प्रस्तुत मुद्दा पेसीसूचीमा चढेको देखिएको।

नियमबमोजिम पेसीसूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा विपक्षी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री गोपालप्रसाद रिजालले निवेदक रोशन श्रेष्ठलाई कानूनबमोजिम नै निजले ठगी गरेको कसुरमा कसुरदार ठहराई अदालतबाट फैसला भएको र सो फैसला कानूनबमोजिम भै कानूनबमोजिम भएको फैसला अनुरूप निजलाई थुनामा राखिएको देखिन्छ। त्यसरी कानूनबमोजिम थुनामा राखिएको कार्यले निजको वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण नभएको र कानूनबमोजिमको थुना भएको हुँदा निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी गरी निजलाई थुनामुक्त गर्नुपर्ने अवस्था विद्यमान छैन रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

विपक्षीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ताको बहससमेत सुनी निवेदकको मागबमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी

गरी निवेदकलाई थुनामुक्त गर्नुपर्ने हो होइन भन्ने विषयमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखिएको छ ।

निवेदकले आफ्नो रिट निवेदनमा मूलतः आफ्नो विरुद्धमा दायर भएका मुद्दाका बारेमा थाहा जानकारी नै नहुने गरी वतनमा बेपत्ते म्याद तामेल गरी कानूनी प्रतिरक्षाको अवसरबाट समेत वञ्चित पार्ने गरी मेरो विरुद्धमा गरिएको फैसलाले निवेदकलाई अन्यायपूर्ण ढङ्गले जबर्जस्ती थुनामा राख्ने एवम् मुलुकी ऐन, अ.बं. ११० नं. को रीत नपुर्‍याई तामेल भएको म्यादको कारण प्रतिवाद गर्न पाउने मौकासमेत नदिएको, निवेदकको स्थायी वतनमा म्याद तामेल गर्ने काम नगरिएको र पत्रिकामा म्याद सूचना प्रकाशित गर्दासमेत ठेगाना स्पष्ट नखुलाईएबाट पनि निवेदकको स्पष्ट वतन उल्लेख गरी म्याद तामेल नगरेकाले बेरीतसँग तामेल भएको म्याद एवम् सोका आधारमा म निवेदकलाई कैद तथा जरिवाना हुने गरी प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत भएको फैसला बदर गरी निवेदकलाई थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भन्नेसमेतको मुख्य जिक्तिर लिई प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गरेको देखियो ।

विपक्षीमध्येका काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ व्यहोरा हेर्दा मिति २०६२।४।३२ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट फैसला भई यस अदालतको आ.व. २०६२।०६३ को लगत नं. ३६९ र ३७० मा लगत कायम भै लगतबमोजिम केन्द्रीय अनुसन्धान व्युरोको टोलीले निज निवेदकलाई खोजतलास गर्दा

काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १० नयाँ बानेश्वरमा लुकी छिपी बसेको अवस्थामा केन्द्रीय अनुसन्धान व्युरोको टोलीले पक्राउ गरी प्रतिवेदन साथ दाखिला गरेको र निजले काठमाडौं जिल्ला अदालतमा कागज गर्दा निजलाई लागेको जरिवानासमेत तत्काल तिर्न बुझाउन नसक्ने भनी कागज गरेकाले निजलाई कानूनबमोजिम कैद म्याद ठेकिएको कैदी पुर्जी जारी गरी कारागार कार्यालय, जगन्नाथ देवल, काठमाडौंमा पठाइएको र फैसलाबमोजिमको कायम भएको लगतबमोजिम मात्र निजलाई कानूनबमोजिम पक्राउ गरी कैदी पुर्जी जारी गरी थुनामा पठाइएकोले रिट निवेदकको संवैधानिक हक हनन् भएको छैन भन्नेसमेतको लिखित प्रतिवाद गरेको देखियो ।

२. यी रिट निवेदकले फैसलाले लागेको दण्ड जरिवानासमेत बुझाउन नसक्ने भनी कागज गरेको भन्ने विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफबाट देखिएको छ । अदालतबाट लागेको दण्ड जरिवाना बुझाउन सक्तिन भनी यी रिट निवेदकले मिति २०६१।१।८ मा कागजसमेत गरेको मिसिल संलग्न उक्त कागजको व्यहोराबाट देखिन्छ । उक्त कागज व्यहोरा हेर्दा यी निवेदकले विष्णुमाया गुरूडसमेतको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार तथा केदारनाथ कपालीसमेतको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार भएको ठगी मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६२।४।३२ को फैसलाबमोजिम जरिवाना बेरूजु भएका २ थान

मुद्दाहरूमा बेरूजु कायम भएको व्यक्ति मै हुँ ।
लगतबमोजिमको जरिवाना रकम आजै दाखिला
गर्न सक्तिन भनी ठगी मुद्दामा आफ्नो संलग्नता
भएको कुरा स्वीकार गरेको देखियो । उल्लिखित
दुबै मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतको
फैसलाले लागेको जरिवानासमेत तिर्न बुझाउन
नसक्ने भनी यी निवेदकले उक्त फैसलामा उल्लेख
भएको रोशन श्रेष्ठ आफू रोशन श्रेष्ठ नै भएको र
आफूलाई सजाय भै बेरूजु भएको कुरा स्वीकार
गरेको उक्त कागजको व्यहोराबाट देखिएको
छ । फैसलाले लागेको जरिवाना तत्काल बुझाउन
नसक्ने पछि दाखिल गर्ने भनी कागज गरेको
देखिएको र मिति २०६९।१।८।१ मा त्यस्तो
लिखत गरी फैसलाबमोजिमको जरिवानासमेत
स्वीकार गरेको तथ्यविपरीत हुने गरी मिति
२०७०।७।५ मा आएर बन्दीप्रत्यक्षीकरणको
निवेदन दायर गरी उक्त कागजमा उल्लेख गरेको
व्यहोरा खण्डन गर्न सक्ने अवस्थासमेत रहेन ।

३. अतः मिति २०६९।१।८।१ मा
काठमाडौं जिल्ला अदालतसमक्ष कागज गर्दा
लागेको जरिवाना तत्काल बुझाउन नसक्ने पछि
दाखिल गर्ने भनी कागज गरी निजउपर लागेको
अभियोगलाई स्वीकार गरी फैसलाबमोजिमको
जरिवानासमेत स्वीकार गरिसकेको यस्तो
अवस्थामा सो तथ्यविपरीत हुने गरी दायर
गरेको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदन खण्डन गर्न
सक्ने अवस्थाको विद्यमानता नहुँदा निवेदकको
मागबमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी
गरी निजलाई थुनामुक्त गर्नुपर्ने अवस्था देखिन
आएन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ ।

रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल
नियमानुसार बुझाइ दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.सुशीला कार्की

इति संवत् २०७१ साल वैशाख ७ गते रोज १ शुभम् ।
इजलास अधिकृतः विष्णुप्रसाद गौतम

निर्णय नं.१२०२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
आदेश मिति :- २०७०।१।२१।६
०६८-WO-०९०५

मुद्दा : उत्प्रेषण/अधिकारपृच्छा ।

रिट निवेदक : रौतहट जिल्ला, ब्रम्हपुरी गाउँ विकास
समिति वडा नं. १ बस्ने रत्नेश्वरप्रसाद सिंह
विरूद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा
मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार,
काठमाडौंसमेत

- प्रतिवादीलाई भएको सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय सर्वस्व र जन्मकैद दुई अलग अलग सजायको संयुक्त रूप हो । सर्वस्वहरणतर्फको सजायमा आर्थिक विषयवस्तुको प्राधान्यता रहने र प्रतिवादीको साम्पत्तिक अधिकारमा राज्यले कानूनतः प्रतिबन्ध गरी निजको सम्पत्ति राज्यकोषमा दाखिल गराइने कार्य गरिन्छ भने जन्मकैदमा व्यक्तिगत स्वतन्त्रतालाई कानूनबमोजिम वञ्चित गरिन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकलाई कैद मिन्हा गरिएकोमा प्रतिवादीको वैयक्तिक स्वतन्त्रता वञ्चित गरिएको जन्मकैदको सजायबाट मात्र छुट दिएको मान्नुपर्छ । जसबाट आर्थिक दण्डको स्वरूपमा रहेको सर्वस्वको सजायबाट पनि स्वतः मिन्हा पाउने भन्ने अर्थ गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.४)

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १५१ मा मन्त्रिपरिषद्को सिफारिसमा राष्ट्रपतिले सजाय माफी गर्न सक्नेछ भन्ने व्यवस्था छ । प्रस्तुत मुद्दाका प्रतिवादीलाई सर्वस्वसहित जन्मकैद हुनेगरी सर्वोच्च अदालतबाट अन्तिम फैसला भएकोमा विवाद छैन ।

उल्लिखित संवैधानिक व्यवस्थाको कार्यान्वयन स्वरूप मन्त्रिपरिषद्को सिफारिसबमोजिम निज निवेदकको बाँकी रहेको कैद मिन्हा हुने निर्णय हुनुले सर्वोच्च अदालतबाट भएको अन्तिम फैसलाउपरको पुनरावेदनको स्तर ग्रहण गरेको वा उक्त फैसला सच्याएको वा उल्ट्याएको अर्थमा लिन मिल्दैन, न त निज निवेदकलाई अदालतले निर्धारण गरेको दायित्वको औपचारिकतामा परिवर्तन नै गरेको मान्न मिल्ने ।

- कैद मिन्हा दिनुले केबल दण्ड कार्यान्वयनको सिलसिलामा सुधारात्मक पद्धतिलाई अनुशरण गर्नका लागि कैदीको आचरणमा सकारात्मक परिवर्तन आएको देखिँदा र भविष्यमा राम्रो आचरणमा बस्ने भन्ने अर्थमा प्रतिवादीलाई निर्धारण भइसकेको सजायमा केही छुट दिएको अवस्थासम्म हो र निवेदकलाई भएको सम्पूर्ण सजायबाट उन्मुक्ति दिइएको भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.६)

- फौजदारी कसुरमा अदालतबाट कानूनबमोजिम सजाय गर्नु वा उन्मुक्ति दिनु र सो सजायमा राष्ट्र प्रमुखबाट केही रियायत दिनु अलग

अलग अवस्था हुन् । सर्वस्व गर्नेतर्फ कारवाही अगाडि नबढाउने वा सो सर्वस्व हरणको फैसला कार्यान्वयन नगर्ने हो भने सजाय नै नभए सरह वा अपराधै नगरे सरह अपराधीलाई उन्मुक्ति दिएको ठहर्ने ।

- जन्मकैदमा राज्यबाट छुट पाएको भरमा अर्को प्रकृतिको सर्वस्वको सजायबाट पनि उन्मुक्ति पाउने भन्ने अर्थ गर्न नमिल्ने ।
- कैदको सजाय माफी पाएकोमा सर्वस्व पनि माफी पाएको भन्ने निवेदकको जिकिर तर्कसङ्गत नभएको हुँदा जन्मकैद माफी पाउनुले सर्वस्व पनि माफी पाएको मान्न नमिल्ने ।
- मन्त्रिपरिषद्को सिफारिसबमोजिम निजलाई उक्त सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय भएको अवस्थामा जन्मकैदको सजायबाट मात्र माफी दिने निर्णय भएको हुँदा सर्वस्वहरण गर्नेतर्फको कारवाहीलाई कानूनविपरीत भयो भनी भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.७)

रिट निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताद्वय
रविन्द्र भट्टराई र हरिबहादुर कार्की
विपक्षीका तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १५१
- दण्ड सजायको महलको ७ नं.

फैसला

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा धारा १०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् आदेश निम्नबमोजिम छ :

वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी म निवेदक रहेको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय पाई थुनामा रही सजाय भुक्तान गर्दै रहेकोमा मिति २०६०।७।२३ गते संविधान दिवसको उपलक्ष्यमा तत्कालीन श्री ५ बाट सजाय माफी पाएकोमा सोही दिन थुनामुक्त भएँ । मिति २०६५।४।३१ मा मेरो रोकका रहेको सर्वस्व फुकुवा भयो । सञ्जयकुमार सिंहले दिएको निवेदनका आधारमा पुनः मिति २०६७।११।८ मा सर्वस्व मिन्हा भएको नदेखिएको भनी सर्वस्व रोकका गरी सर्वस्वको कारवाही अगाडी बढाउन जिल्ला अदालत रौतहट, तहसिल शाखाबाट आदेश भयो । जिल्ला न्यायाधीशबाट सो आदेश सदर भयो । मिति २०६८।१।९ मा विपक्षी पुनरावेदन अदालत, हेटौँडामा १७ नं. निवेदन गरेकोमा मिति २०६८।१०।५ मा जिल्ला अदालतको आदेश परिवर्तन गर्नु नपर्ने गरी आदेश भयो । हाल सर्वस्वहरण गर्ने कारवाही अगाडि बढेको

छ । तसर्थ फुकुवा भैसकेको सर्वस्व पुनः उही अदालतबाट रोक्का गर्ने कार्य संविधानबमोजिम समानताको हकविपरीत र कानूनप्रतिकूल छ । मसँगै अन्य बन्दीको पनि सजाय माफी भएको तथ्य नबुझी भएका उक्त निर्णयहरू त्रुटिपूर्ण छन् । सर्वस्व रोक्का गरिपाउँ भनी निवेदन दिने सञ्जयकुमार सिंहको हकदैया छैन । कानूनको अख्तियारीबिना निर्णय गर्ने अधिकार जिल्ला अदालतलाई नभएकाले अधिकारपृच्छालगायत उपयुक्त आदेश जारी गरिपाउँ । सर्वस्व रोक्का गर्ने आदेशको वैधानिकता जाँच गरी फुकुवा गर्ने उपयुक्त आदेश जारी गरिपाउँ । उक्त कारवाहीबाट मेरो अपूरणीय क्षति आसन्न भएकाले थप कुनै कारवाही अगाडि नबढाउन अन्तरिम आदेश जारी गरी विपक्षी तहसिल शाखा तथा जिल्ला अदालत, रौतहट र पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाका आदेशहरू उत्प्रेषणलगायत उपयुक्त आदेशद्वारा बदर गरी रोक्का गरिएको सम्पत्ति फुकुवा गरी स्वामित्व तथा हकभोगको अधिकारको प्रत्याभूतिसमेत गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रिट निवेदन माग दावी ।

सम्बन्धित मिसिल साथै राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखितजवाफ पठाउनु भनी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेतका सरकारी निकायलाई सूचना पठाई र लिखितजवाफ लिई आफैं वा प्रतिनिधिमार्फत उपस्थित हुनु भनी विपक्षी सञ्जयकुमार सिंहलाई सूचना पठाई लिखितजवाफ आएपछि प्रस्तुत रिट निवेदनलाई अग्राधिकार दिई पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको

आदेश ।

यस विभागको कुन कार्यबाट निवेदकको हक हनन् भएको हो सो निवेदनमा उल्लेख नभएबाट र यस विभागबाट निजको अधिकार हनन् हुने गरी कानूनविपरीत कुनै काम कारवाही नभएकाले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको कारागार व्यवस्थापन विभागको लिखितजवाफ ।

रौतहट जिल्ला अदालतको आदेशले कर्तव्य ज्यान मुद्दामा रत्नेश्वरप्रसाद सिंह तत्काल यस कार्यालयअन्तर्गत थुनामा रही निजलाई तोकिएको कैदको ५० प्रतिशत कैद सजाय भुक्तान गरी कारागार नियमावलीको नियम २९(१) बमोजिम मिति २०६०।७।२३ मा संविधान दिवसको उपलक्ष्यमा तत्कालीन मन्त्रिपरिषद्को सिफारिसमा बाँकी कैद सजाय माफी पाई थुनाबाट मुक्त भइसकेको र अधिकारप्राप्त निकाय तथा अधिकारीबाट थुनामा राख्ने आदेश भएकोमा माफी मिनाहा पाई थुनामुक्तसमेत भइसकेको अवस्थामा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको कारागार कार्यालय, जगन्नाथदेवल, काठमाडौँको लिखितजवाफ ।

फैसला कार्यान्वयन गर्ने आधिकारिक निकायबाट भएको आदेशलाई अन्यथा भन्न हुँदैन । तहसिलदारको आदेश सदर हुने ठहर्याई न्यायिक परीक्षण भई अन्तिम भइसकेको आदेशलाई पालना गर्नुपर्ने हुन्छ । सजाय माफी हुँदा सर्वस्वको सजायसमेत माफी भएको भनी तथ्ययुक्त आधार र प्रमाण नभएको हुँदा निवेदन खारेजभागी छ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रधानमन्त्री

तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको लिखित जवाफ।

अदालतको आदेशानुसार हुने काम कारवाहीमा गृह मन्त्रालयले आवश्यक पर्दा सहायक भूमिकामात्र निर्वाह गर्ने साथै अदालतको आदेश विरुद्ध मन्त्रालय जान सक्ने नहुँदा यस मन्त्रालयको हकमा रिट निवेदन खारेजभागी छ भन्नेसमेत व्यहोराको गृह मन्त्रालयको लिखितजवाफ।

मेरो बुबा ललनसिंह राजपुतलाई रिट निवेदकसमेतले कर्तव्य गरी मारेकोमा आमा धुपकलीदेवीले दिएको जाहेरीबाट मुद्दा चलेको हुँदा उक्त मुद्दामा भएको फैसला कार्यान्वयन गराउने सम्बन्धमा मेरो सार्थक सम्बन्ध र हकदैया छ। सरकारवादी मुद्दाको फैसला कार्यान्वयन गर्ने गराउने कार्यमा जुनसुकै व्यक्तिहरूको सरोकार गाँसिने कुरा जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७०(४)(क) बाट प्रष्ट छ। मैले फैसला कार्यान्वयनलाई सहयोग पुर्याउन उक्त निवेदन दिएको हो। विपक्षीले सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय पाएकोमा कुनै विवाद छैन। सर्वस्व गरिनु र जन्मकैद भुक्तान गरिनु दुई भिन्नाभिन्नै सजाय हो। जन्मकैद भुक्तान भएको वा माफी पाएको अवस्थामा सर्वस्वको सजाय पनि भुक्तान भएको वा माफी पाएको सम्झन मिल्दैन। निज विपक्षीले सर्वस्वतर्फको सजाय माफी पाएका छैनन्। विपक्षीले आफूजस्तै अरू कुनै कैदीले सर्वस्वको सजाय माफ पाएको खुलाउनुभएको छैन। अतः प्रस्तुत रिट निवेदन खारेजभागी हुँदा खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत

व्यहोराको विजयकुमार सिंहको लिखित जवाफ।

निवेदक रत्नेश्वरप्रसाद सिंह र विपक्षी नेपाल सरकार भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा रौतहट जिल्ला अदालतबाट भएको आदेशउपर अ.बं. १७ नं. को निवेदनबमोजिम निवेदन पर्दा सर्वस्वको हकमा कारागारको पत्रमा केही नबोलिएको र मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको ७ नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद गर्नु भन्ने लेखिएकोमा सर्वस्व गर्नुपर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको सन्दर्भमा सर्वस्व मिन्हा भएको नदेखिँदा जिल्ला अदालतको आदेश परिवर्तन नहुने आदेश भएबाट यस अदालतबाट कानूनबमोजिम भएको उक्त आदेशबाट निवेदकको हक हनन् नभएको हुँदा रिट खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको लिखित जवाफ।

जाहेरवालाको छोरा सज्जयकुमार सिंहले जग्गा रोक्का गरी सर्वस्व गरिपाउँ भनी दिएको निवेदनमा प्रतिवादी रत्नेश्वरप्रसाद सिंहलाई सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने फैसला भएको र निजको सम्पत्ति सर्वस्व गर्न दण्ड सजायको महलको ७ नं. बमोजिम तहसिल शाखाबाट आदेश भयो। उक्त आदेशउपर यस अदालतबाट उक्त आदेश मिलेकै देखिँदा अन्यथा गरिरहनु नपर्ने भन्ने आदेश हुँदा सोउपर रिट निवेदकको १७ नं. बमोजिमको निवेदन पर्दा जिल्ला अदालतको उक्त आदेश परिवर्तन गरिरहन नपर्ने भन्ने पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट आदेश भएको हुँदा रिट निवेदन मिथ्या छ खारेज गरिपाउँ भन्ने रौतहट जिल्ला अदालत र ऐ. को तहसिल शाखाको

लिखितजवाफ।

नियमबमोजिम मुद्दा पेसीसूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा मिसिल संलग्न रिट निवेदनलगायतका कागजातहरू अध्ययन गरी रिट निवेदकका तर्फबाट विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री रविन्द्र भट्टराई र श्री हरिबहादुर कार्कीले तत्कालीन मन्त्रिपरिषद्को सिफारिस अनुसार निवेदकले सजाय माफी पाइसकेको अवस्थामा सर्वस्वहरण माफीअन्तर्गत नपर्ने आसयबाट भएको जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालतको आदेश त्रुटिपूर्ण छ, सर्वस्वसहित जन्मकैदमा निवेदकले बाँकी जन्मकैदको सजाय माफी पाएको अवस्थामा सर्वस्वहरण सजायअन्तर्गत पर्दैन र सो माफी भएको होइन भनी भन्न मिल्दैन। तसर्थ उक्त आदेश दिने अधिकार क्षेत्र अदालतलाई छैन, क्षेत्राधिकारै नभएको विषयमा प्रवेश गरी आदेश गरेकाले अधिकारपृच्छा र तहसिल शाखा एवम् जिल्ला अदालत, रौतहट र पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको आदेश कानूनविपरीत हुँदा उक्त आदेशहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो।

विद्वान् कानून व्यवसायीहरूको बहससमेत सुनी मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागजातको अध्ययन गरी जिल्ला अदालत, रौतहटले गरेको आदेशलाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको आदेश मिलेको छ छैन र निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन सोही सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखियो।

तथ्यतः यी निवेदक प्रतिवादी भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दा मिति २०४८।७।६ मा सर्वोच्च अदालतबाट निजलाई सर्वस्वसहित जन्मकैदको फैसला भई अन्तिम भएकोमा कैदमा बसी उक्त सजाय भुक्तान गर्दै रहेकोमा तत्कालीन मन्त्रिपरिषद्को सिफारिसबमोजिम कैद सजाय माफी भई कैदमुक्त भएको र फैसलाबमोजिम निजको सर्वस्व रोक्का भएकोमा कैदबाट छुटकारा पाएपछि सर्वस्व फुक्का भएको भन्ने मिति २०६५।४।३१ को रौतहट जिल्ला अदालतको आदेशबाट एवम् रिट निवेदनबाट देखियो। सो पश्चात सञ्जयकुमार सिंहले यी निवेदकलाई मन्त्रिपरिषद्को सिफारिस अनुसार सर्वस्व सम्बन्धमा माफी नदिइएको हुँदा रोक्का राखी सर्वस्वहरण गरिपाउँ भन्ने निवेदन गरेकोमा रौतहट जिल्ला अदालतबाट निजको सम्पत्ति सर्वस्व भएको नदेखिएकाले मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको ७ नं. बमोजिम सर्वस्व गर्नु भन्ने आदेश भएकोमा सोउपर पुनरावेदन अदालत, हेटौँडामा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको १७ नं. बमोजिम निवेदन परी पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट रौतहट जिल्ला अदालतको आदेश सदर भई सोतर्फ अन्तिम किनारा भएपछि प्रस्तुत रिट निवेदन यस अदालतमा दायर हुन आएको देखिन्छ।

मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा मलाई सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय भएकोमा सर्वस्वतर्फ रोक्का रहेकोमा कैदमा सजाय भुक्तान गर्ने क्रममा सजाय माफी भई कैदमुक्त भएपछि परेको निवेदनबाट रौतहट जिल्ला अदालतले

सर्वस्व मिन्हा भएको भन्न नमिल्ने भनी पुनः रोक्का गरी सोतर्फ कारवाही अगाडि बढाउने आदेशलाई पुनरावेदन अदालतबाट समेत सो सदर हुने आदेश गरेबाट मेरो हकमा आघात परेकोले उत्प्रेषणसमेतको आदेशद्वारा उक्त अदालतको सर्वस्व गर्नेतर्फको आदेश बदर गरिपाउँ भन्ने मुख्य निवेदन दावी रहेको छ ।

प्रस्तुत निवेदनको मिसिल संलग्न रहेको कारागार शाखा, काठमाडौंको पत्र र पुनरावेदन अदालतको आदेश हेर्दा कारागार शाखा काठमाडौंको च.नं.१९६४, मिति २०६०।७।२३ को पत्रमा प्रतिवादी रत्नेश्वरप्रसाद सिंह भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा थुनामा रहेको निजलाई संविधान दिवसको उपलक्ष्यमा बाँकी कैद मिन्हा गरी छुटकारा दिनु भनी कारागार व्यवस्थापन विभागको च.नं.७४७ मिति २०६०।७।२१ को पत्रबाट लेखी आएकोले निजलाई आजैदेखि थुनाबाट छाडी दिनहुन भन्ने लेखिएको देखिन्छ । प्रस्तुत पत्र अनुसार निजको कैद सजाय मिन्हा भए तापनि सर्वस्वको सजायसमेत मिन्हा हुने भनी प्रष्टरूपमा उल्लेख भएको देखिएन ।

पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाबाट मिति २०६८।१।०५ मा निवेदकलाई सर्वोच्च अदालतको मिति २०४८।७।६ को फैसलाबाट सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय भएकोमा निवेदक कैदमा रही कारागार शाखा, काठमाडौंको पत्र अनुसार मिति २०६०।७।२३ देखि निजको हकमा बाँकी कैद मिन्हा भएको देखियो । सर्वस्वको हकमा उक्त पत्रमा केही नबोलिएको र मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको ७ नं.

मा सर्वस्वसहित जन्मकैद गर्नु भन्ने लेखिएकोमा जन्मकैद गरी ऐनबमोजिम सर्वस्व गर्नुपर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको सन्दर्भमा सर्वस्व मिन्हा भएको भन्ने नदेखिएकाले जिल्ला अदालतको आदेशमा केही परिवर्तन गरिरहनु परेन भन्ने आदेश भएको रहेछ ।

मूलतः पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाबाट भएको उल्लिखित आदेशउपर पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने सजाय भएकोमा कैदको सजाय मिन्हा पाएको अवस्थामा सर्वस्वको सजाय माफी मिन्हा हुने वा नहुने सम्बन्धमा विचार गर्नुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गरी यस विवादसँग सम्बन्धित कानूनी व्यवस्था हेर्दा मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको ७ नं. मा ऐनमा सर्वस्वसहित जन्मकैद गर्नु भन्ने लेखिएकोमा जन्मकैद गरी ऐनबमोजिम सर्वस्व गर्नुपर्छ । सर्वस्व गर्नु भन्ने लेखिएकोमा ऐनबमोजिम सर्वस्व गर्नुपर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ ।

३. प्रस्तुत मुद्दामा सर्वस्वको हकमा कारागारको पत्रमा केही नबोलिएको र मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको ७ नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद गर्नु भन्ने लेखिएकोमा सर्वस्व गर्नुपर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको सन्दर्भमा सर्वस्व मिन्हा भएको नदेखिएको भन्ने पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाको लिखितजवाफ सजाय माफी हुँदा सर्वस्वको सजायसमेत माफी भएको भनी तथ्ययुक्त आधार र प्रमाण नभएको भन्ने प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको लिखितजवाफ र सर्वस्व गरिनु

र जन्मकैद भुक्तान गरिनु दुई भिन्नाभिन्नै सजाय हो, जन्मकैद भुक्तान वा माफी पाएको अवस्थामा सर्वस्वको सजाय पनि भुक्तान भएको वा माफी पाएको सम्झन मिल्दैन, निज विपक्षीले सर्वस्वतर्फको सजाय माफी पाएका छैनन् भन्ने विजयकुमार सिंहको लिखित जवाफबाट समेत देखिन आएको सन्दर्भमा अब यी निवेदकलाई भएको सजायको प्रकृतिलाई विश्लेषण गरेर हेर्नुपर्ने देखियो।

४. सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिवादीलाई भएको सजायतर्फ विचार गर्दा, निवेदक प्रतिवादीलाई भएको सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय, सर्वस्व र जन्मकैद दुई अलगअलग सजायको संयुक्त रूप हो। सर्वस्वहरणतर्फको सजायमा आर्थिक विषयवस्तुको प्राधान्यता रहने र प्रतिवादीको साम्पत्तिक अधिकारमा राज्यले कानूनतः प्रतिबन्ध गरी निजको सम्पत्ति राज्यकोषमा दाखिल गराइने कार्य गरिन्छ भने जन्मकैदमा व्यक्तिगत स्वतन्त्रतालाई कानूनबमोजिम वञ्चित गरिन्छ। प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकलाई कैद मिन्हा गरिएकोमा प्रतिवादीको वैयक्तिक स्वतन्त्रता वञ्चित गरिएको जन्मकैदको सजायबाट मात्र छुट दिएको मान्नुपर्छ। जसबाट आर्थिक दण्डको स्वरूपमा रहेको सर्वस्वको सजायबाट पनि स्वतः मिन्हा पाउने भन्ने अर्थ गर्न मिल्दैन।

५. सन्दर्भतः कैद र सर्वस्व दुबै दायित्व बहन गर्ने गरी सजाय भुक्तान गर्दै रहेको फौजदारी मुद्दाको दोषी व्यक्ति पनि कारागारमा रहँदा आचरणमा सुधार आएमा बाँकी

अवधिको कैद मिन्हा गर्ने संवैधानिक एवम् कानूनी व्यवस्थाअनुसार कैद दण्डमा राज्यले सुधारात्मक उपागमलाई अवलम्बन गरेको मान्न सकिन्छ।

६. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १५१ मा मन्त्रिपरिषद्को सिफारिसमा राष्ट्रपतिले सजाय माफी गर्न सक्नेछ भन्ने व्यवस्था छ। प्रस्तुत मुद्दाका प्रतिवादीलाई सर्वस्वसहित जन्मकैद हुनेगरी सर्वोच्च अदालतबाट अन्तिम फैसला भएकोमा विवाद छैन। उल्लिखित संवैधानिक व्यवस्थाको कार्यान्वयन स्वरूप मन्त्रिपरिषद्को सिफारिसबमोजिम निज निवेदकको बाँकी रहेको कैद मिन्हा हुने निर्णय हुनुले सर्वोच्च अदालतबाट भएको अन्तिम फैसलाउपरको पुनरावेदनको स्तर ग्रहण गरेको वा उक्त फैसला सच्याएको वा उल्ट्याएको अर्थमा लिन मिल्दैन, न त निज निवेदकलाई अदालतले निर्धारण गरेको दायित्वको औपचारिकतामा परिवर्तन नै गरेको मान्न मिल्छ। यसो हुँदा कैद मिन्हा दिनुले केवल दण्ड कार्यान्वयनको सिलसिलामा सुधारात्मक पद्धतिलाई अनुशरण गर्नका लागि कैदीको आचरणमा सकारात्मक परिवर्तन आएको देखिँदा र भविष्यमा राम्रो आचरणमा बस्ने भन्ने अर्थमा प्रतिवादीलाई निर्धारण भइसकेको सजायमा केही छुट दिएको अवस्थासम्म हो र निवेदकलाई भएको सम्पूर्ण सजायबाट उन्मुक्ति दिइएको भन्न मिल्ने हुँदैन।

७. फौजदारी कसुरमा अदालतबाट कानूनबमोजिम सजाय गर्नु वा उन्मुक्ति दिनु

र सो सजायमा राष्ट्र प्रमुखबाट केही रियायत दिनु अलगअलग अवस्था हुन् । सर्वस्व गर्नेतर्फ कारवाही अगाडि नबढाउने वा सो सर्वस्व हरणको फैसला कार्यान्वयन नगर्ने हो भने सजाय नै नभए सरह वा अपराधी नगरे सरह अपराधीलाई उन्मुक्ति दिएको ठहर्छ । यो उन्मुक्तिको अवस्था संविधान र उक्त मन्त्रिपरिषद्को सिफारिसको भावना र मर्मविपरीत हुन जान्छ । संविधानले सर्वस्वतर्फको सजाय माफ गर्ने संवैधानिक व्यवस्था गरेको भन्न मिल्दैन । यसरी जन्मकैदमा राज्यबाट छुट पाएको भरमा अर्को प्रकृतिको सर्वस्वको सजायबाट पनि उन्मुक्ति पाउने भन्ने अर्थ गर्न मिल्दैन । कैदको सजाय माफी पाएकोमा सर्वस्व पनि माफी पाएको भन्ने निवेदकको जिकिर तर्कसङ्गत नभएको हुँदा जन्मकैद माफी पाउनुले सर्वस्व पनि माफी पाएको मान्न मिल्दैन । मन्त्रिपरिषद्को सिफारिसबमोजिम निजलाई उक्त सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय भएको अवस्थामा जन्मकैदको सजायबाट मात्र माफी दिने निर्णय भएको हुँदा सर्वस्वहरण गर्नेतर्फको कारवाहीलाई कानूनविपरीत भयो भनी भन्न मिल्दैन ।

८. माथी विवेचित आधार र कारणबाट सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने गरी सजाय भएकाले जन्मकैदको सजायबाट मिन्हा दिए पनि सर्वस्व स्वतः निष्कृत भएको वा कार्यान्वयन गर्नु नपर्ने प्रकृतिको सजाय भन्नु मिलेन । सर्वस्वको सजायलाई कानूनबाटै हटाउनेसम्बन्धी यस अदालतबाट आदेश भएको भन्ने निवेदन जिकिर भए तापनि सोसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थामा

अद्यापि संशोधन वा परिवर्तन भएको पनि नदेखिई मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको ७ नं.को कानूनी व्यवस्था हाल कायमै रहेको र सो कानून कायम रहेसम्म र निवेदकलाई सर्वस्वतर्फको सजाय मिन्हा भएको अवस्थासमेत देखिन नआएकोले कानूनबमोजिम भएको सजाय कार्यान्वयन गर्नु नपर्ने भन्ने हुँदैन । अतः आधिकारिक निकायबाट कानूनबमोजिम गरिएको काम कारवाहीबाट रिट निवेदकको संवैधानिक तथा कानूनी हकमा आघात परेको अवस्था नहुँदा निवेदकको मागबमोजिम रिट जारी गर्नुपर्ने अवस्था देखिएन । पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६८/१०/०५ को आदेश कानूनबमोजिम कै देखिएकाले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुन्छ । आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षीहरूलाई दिनु । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.बैद्यनाथ उपाध्याय

इति संवत् २०७० साल चैत २१ गते रोज ६ शुभम् ।
इजलास अधिकृतः टीकाभूषण घिमिरे

निर्णय नं. १२०३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
फैसला मिति : २०७०।१।२८।१
०६६-CI-०३३६

मुद्दा : मोही कायम ।

पुनरावेदक/वादी : काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं. ५ बस्ने उपेन्द्रनाथ
उपाध्यायको वारिस भै आफ्नो हकमा
समेत ऐ.ऐ. बस्ने महेन्द्रनाथ उपाध्याय
विरूद्ध
प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : काठमाडौं जिल्ला, विष्णु
गा.वि.स.वडा नं. ३ बस्ने माइला नकर्मि

- विवादित जग्गामा दिव्यकुमारीको भौतिक उपस्थिति कहिकतै कहिल्यै स्थापित गराउन सकेको देखिँदैन । पुनरावेदक पक्षले उक्त दावीको जग्गामा आफ्नो मोही हक रहेको कुरा स्थापित नगरी अर्काले मोही नामसारीलगायतका दर्ता प्रक्रियामा प्रश्न उठाँउदा निजहरूको हक पुग्न सक्ने होइन । विवादित

जग्गाको यी पुनरावेदकका फुपूले बाली बुझाएको भन्ने पुनरावेदकको जिकिर रहे पनि सो कुरा कतैबाट पुष्टि भएको नदेखिने ।

- दिव्यकुमारी उपाध्याय जोताहा कायम भै हालसम्म पनि निज जोताहा कायम भएको कहीं कतैबाट प्रमाणित भएको देखिन्न । जग्गानापीको समयमा पुनरावेदकका फुपू दिव्यकुमारी उपाध्यायको नाम मोही जोताहाको नाउँमा कतै पनि उल्लेख भएको देखिँदैन तथा पुनरावेदक दावीको जग्गाको खास जोताहा भन्ने कतै पनि प्रमाणित हुन नसकेको ।

(प्रकरण नं.६)

- विवादित जग्गाको खास जोताहा मोही तुलसीनारायण नकर्मि नै वैधानिक मोही कायम हुने ठहर्याई भएको भूमिसुधार कार्यालय, काठमाडौंको मिति २०५८।१२।१३ को निर्णय र सो निर्णयलाई सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको मिति २०६४।१०।२७ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने भई माथि विवेचित आधारसमेतबाट यस अदालतबाट प्रदान भएको निस्सासँग सहमत हुन नसकिने ।

(प्रकरण नं.१०)

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ
अधिवक्ता हरिहर दाहाल तथा अधिवक्ता
गणेश विक्रम कार्की

प्रत्यर्थी/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ
अधिवक्ता प्रकाश राउत तथा अधिवक्ता
बद्रिबाबु राउत

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१
- गुठी संस्थान ऐन, २०३३

सुरू तहमा फैसला गर्ने कार्यालय :

भूमिसुधार कार्यालय, काठमाडौं

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री लक्ष्मणमणि रिसाल

मा.न्या.श्री हरिराम कोइराला

फैसला

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : पुनरावेदन अदालत,
ललितपुर, पाटनबाट मिति २०६४।१०।२७ मा
भएको फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८
को दफा १२(१) को (क)(ख) बमोजिम
दायर भएको निवेदनमा यस अदालत संयुक्त
इजलासबाट निस्सा प्रदान भै पुनरावेदनको रोहमा
दायर भएको प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य एवम् ठहर
निम्नबमोजिम रहेको छ :

तथ्य खण्ड :

काठमाडौं जिल्ला, विष्णु गा.वि.स.वडा
नं. ३(क) कि.नं १०३ को क्षे.फ ३-४-० जग्गाको

मोही तुलसीनारायणको छोरा माइला नकर्मिका
नाउँमा मोही कायम गर्ने गरी गुठी लगत तथा
तहसिल कार्यालयको मिति २०४६।१०।१७
को निर्णय बदर गरिपाउँ भनी सर्वोच्च
अदालतमा रिट निवेदन दिएकोमा सर्वोच्च
अदालत पूर्ण इजलासबाट मिति २०५३।३।१३
मा गुठी लगत तथा तहसिल कार्यालयको
निर्णय बदर भै यथास्थितिमा रहने गरी भएको
फैसलाबमोजिम हामीहरूको नाममा मोही
कायम गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको उपेन्द्रनाथ
उपाध्यायसमेतको मिति २०५५।३।१ मा गुठी
लगत तथा तहसिल कार्यालयमा दायर भएको
निवेदन।

सर्वोच्च अदालतको फैसलाबमोजिम
मोही तेरो मेरो सम्बन्धमा निर्णय गर्न दुबै पक्षलाई
मिति २०५६।२।२७ को तारिख तोकिएको गुठी
संस्थानबाट प्राप्त हुन आएको मिसिल गुठी लगत
तथा तहसिल कार्यालयको लगतमा दर्ता भएको।

विवादित कि.नं.१०३ को फिल्डबुक र
२ नं. अनुसूची स्वेस्ताको रेकर्ड हेर्दा उक्त जग्गाको
मोहीमा तुलसीनारायण नकर्मिको नाम देखिने,
मोठमा मोही जग्गाधनी आफैं भै उक्त कि.नं.
१०३ कित्ताकाट भै कायम भएका कि.नं. ३०९,
३१०, ३२१, ३२२ र ३२३ का जग्गाहरू विभिन्न
व्यक्तिका नाममा दर्ता भएको देखिने स्वेस्ताबाट
देखिएका मोहीको छोरा माइला नकर्मिका नाममा
जारी म्यादै गुजारी प्रतिवादै नगरेकाले २१ दिने
सार्वजनिक सूचना गोरखापत्रमा प्रकाशित
गर्दासमेत कसैको दावी विरोध नपरेको।

उक्त जग्गाको साविक जग्गाधनीमा भक्त

हेमेश्वर, हेम भक्तेश्वर शान्त बालेश्वर-३ शिवालय गुठी जनिएको देखिँदा दर्तावाला र जोताहा मोहीमा को देखिन्छ भनी बुझ्दा साविक दर्तावाला मोही दिव्यकुमारी उपाध्याय, जोताहा मोहीमा माइला नकर्मि, जग्गाधनी भक्तवीर गुठी भनी गुठी तहसिलबाट जवाफ प्राप्त हुन आएको, उक्त जग्गा छुट गुठी भएकाले बाली पनि गुठीले नै बुझी लिने भनी १ नं. लगतको फोटोकपि संलग्न राखी गुठी लगत तथा तहसिल शाखा कार्यालयबाट जवाफ प्राप्त हुन आएको ।

भूमिसुधार कार्यालय, काठमाडौँबाट भएको फैसला:

गुठी संस्थान ऐन, २०३३ बमोजिम राजगुठी अधीनस्थ जग्गाको मोही कायम, मोही नामसारी, मोही प्रमाणपत्रलगायतका काम कारवाही गर्ने क्षेत्राधिकार यस कार्यालयलाई नभएकाले निवेदकहरूको नामसारी गरिपाउँ भन्ने दावीतर्फ बोली रहन परेन । माइला नकर्मिको बाबु तुलसीनारायण नकर्मि नै विवादित कि.नं १०३ को जग्गाको ऐन, नियमबमोजिम मोही स्थापित भइरहेको देखिँदा विवादित जग्गाको वैधानिक मोही दिव्यकुमारी उपाध्याय नभै तुलसीनारायण नकर्मि नै वैधानिक मोही रहे भएको ठहर्छ भन्ने भूमिसुधार कार्यालय, काठमाडौँबाट मिति २०५८।१२।१३ मा भएको फैसला ।

वादीका तर्फबाट पुनरावेदन अदालत, पाटनमा परेको पुनरावेदन व्यहोरा :

सुरू भूमिसुधार कार्यालयको निर्णयमा

चित्त बुझेन । गुठी जग्गाको मोही कायम गर्ने अधिकार भूमिसुधार कार्यालयलाई छैन भनी एकातिर स्वीकार गर्ने र अर्कोतिर स्व. तुलसीनारायण नकर्मिलाई जोताहा मोही कायम गर्ने सुरू फैसला विरोधाभाषपूर्ण भएकाले बदर गरी हाम्रो सुरू मागदावीबमोजिम दर्तावाला र जोताहा मोही हामीलाई नै कायम गरीपाउँ भन्नेसमेतको निवेदक वादीहरूको पुनरावेदन अदालत, पाटनमा परेको संयुक्त पुनरावेदनपत्र ।

पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको आदेश तथा फैसलाको व्यहोरा :

विवादित जग्गाको जग्गाधनी भक्त हेमेश्वर, हेम भक्तेश्वर, शान्त बालेश्वर-३ शिवालय गुठी हो भन्ने फिल्डबुक र २ नम्बर अनुसूचीबाट जग्गाधनी देखाएको प्रमाणबाट विपक्षीलाई मोही कायम गरेको सुरू फैसला मिलेको नदेखिँदा फरक पर्ने हुँदा छलफलका लागि अ.बं. २०२ नं. बमोजिम विपक्षी झिकाई पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको आदेश ।

गुठी लगत तहसिल कार्यालय, भद्रकालीले विवादित कि.नं.१०३ को ३-४-० जग्गाको मोही प्रत्यर्थी माइला नकर्मिलाई कायम गरी मिति २०४६।१०।१७ मा गरेको निर्णय अधिकारक्षेत्रको अभावमा सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलासबाट मिति २०५३।३।१५ को आदेशले बदर भएकोमा साधिकार निकाय भूमिसुधार कार्यालयमा निर्णयार्थ पठाई दिनु भनी परमादेश जारी हुन सकेको पाइँदैन । कानूनको स्पष्ट व्यवस्थाबेगर आफूसमक्ष परेको उजुरी

अर्को अड्डामा निर्णयार्थ पठाइदिन मिल्ने देखिन्न । आफूसमक्ष रीतपूर्वकको उजुरी नपरेको र सम्मानित सर्वोच्च अदालतले समेत तत्सम्बन्धमा परमादेश जारी नगरेको अवस्थामा काठमाडौं गुठी तहसिल कार्यालयले प्रस्तुत मुद्दामा निर्णय गर्नु भनी मिसिल भूमिसुधार कार्यालय, काठमाडौंमा पठाएको र सो कार्यालयले मिति २०५८।१२।१३ मा गरेको निर्णयसमेत अधिकार क्षेत्रविहीन भै बदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६१।१२।१ मा भएको फैसला ।

वादीका तथा प्रतिवादीका तर्फबाट यस अदालतसमक्ष परेको पुनरावेदनपत्रको व्यहोरा :

वादी दावी नै नभएको विषयमा प्रवेश गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनले गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । वादी दावीको जग्गामा हक बेहकतर्फ नहेरी साधिकार निकायमा उजुरी नपरेको भन्ने आधारमा गरिएको फैसलामा न्यायिक मनको अभाव छ । सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलासबाट गुठीको निर्णय मोहीयानी निरूपण गर्ने अधिकार नभएको कारणले बदर भएको भए पनि मालपोत कार्यालयबाट सो मिसिल गुठीमा पुगी निर्णय भएको कुरालाई सम्मानित सर्वोच्च अदालतले आपत्ति नगरेको अवस्था हुँदा मोहीयानी तेरो मेरो विषयमा निर्णय गर्ने भूमिसुधार कार्यालय नै अधिकारयुक्त निकाय हो । तसर्थ पुनरावेदन अदालत, पाटनको उक्त फैसला *नेकाय* २०५३, पृष्ठ २८७ मा प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको विपरीत भै बदरभागी हुँदा उल्टी गरी भूमिसुधार

कार्यालय, काठमाडौंको निर्णय सदर गरिपाउँ भन्ने प्रतिवादी आडरीता छिरिङ शेर्पाको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन ।

पुनरावेदन अदालत, पाटनको उक्त फैसला हामीहरूको वादी दावी भन्दा बाहिर गै गरिएको हुँदा बदरभागी छ । गुठीले गरेको निर्णय सर्वोच्च अदालतबाट बदर भएपछि भूमिसुधार कार्यालयको मिति २०५४।१२।११ को आदेश अनुसार गुठीले प्रक्रिया पुर्याई निर्णयार्थ भूमिसुधार कार्यालयमा पठाएकोमा क्षेत्राधिकारको विवाद हुने अवस्था छैन । तथ्यमा प्रवेश गरी निर्णय गर्नुपर्नेमा नगरेकोमा भूमिसुधार कार्यालयले मिति २०५८।१२।१३ मा निर्णय गर्दा प्रमाणको मूल्याङ्कन नगरी मोहीको हैसियत नै नभएको व्यक्ति तुलसी नारायणलाई मोही कायम गरेउपर हामीहरूले चित्त नबुझाई पुनरावेदन गरेको अवस्थामा विवादित तथ्यभिन्न प्रवेश गरी निर्णय गर्नुपर्ने हुन्छ । तर पुनरावेदन अदालतले सो नगरी विवाद नरहेको अधिकारक्षेत्रको कुरालाई आधार बनाई गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुनाले बदरभागी छ । पेटबोलीबाट बुझिएका आडरीता छिरिङ शेर्पालाई प्रतिवादीसरह मानी पुनरावेदनको म्याद दिएको पनि त्रुटिपूर्ण छ । तसर्थ उक्त फैसला उल्टी गरी हाम्रो सुरु निवेदन दावीबमोजिम हाम्रो सबुद प्रमाणको आधारमा उक्त कि.नं. १०३ को जग्गाका मोही हामीलाई कायम गरिपाउँ भन्ने वादी उपेन्द्रनाथ र महेन्द्रनाथ उपाध्यायको यस अदालतमा परेको संयुक्त पुनरावेदन ।

यस अदालतबाट भएको आदेश तथा फैसलाको व्यहोरा :

यिनै महेन्द्रनाथ उपाध्याय र विपक्षी गुठी संस्थान, गुठी लगत तथा तहसिल कार्यालयसमेत भएको उत्प्रेषणको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदनमा मोहीसम्बन्धी तेरो मेरो प्रश्नमा निर्णय गर्ने अधिकार भूमिसुधार अधिकारीलाई भएको मान्नुपर्ने भन्ने निर्णयपश्चात, गुठीले भूमिसुधार कार्यालयमा मिसिल पठाएको र भूमिसुधार कार्यालयले सर्वोच्च अदालतको निर्णयबमोजिम अधिकारक्षेत्र ग्रहण गरी मोहीको विवादको निरूपण गरेकोमा क्षेत्राधिकारको त्रुटि देखाई परेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको इन्साफ फरक पर्ने देखिँदा अ.बं. २०२ नं. बमोजिम विपक्षी झिकाइ पेसगर्नु भन्ने यस अदालतबाट मिति २०६३।१०।५ मा भएको आदेश ।

गुठी जग्गाको हकमा समेत सबुद प्रमाण बुझी मोहीसम्बन्धी तेरो मेरो प्रश्नमा निर्णय गर्ने अधिकार भूमिसुधार अधिकारीलाई भएको मान्नुपर्ने भनी *नेकाप* २०५३, नि.नं. ६१७१, अङ्क ४, पृष्ठ २८७ समेतमा सिद्धान्त प्रतिपादन भइरहेको देखिन्छ । गुठी जग्गाको मोहीयानी हकको सम्बन्धमा तेरो मेरो प्रश्नमा विवाद निरूपण गर्ने अधिकार गुठी संस्थानलाई नभै भूमिसुधार अधिकारीलाई भएको मान्नुपर्ने भनी सिद्धान्त प्रतिपादित भै रहेको स्थितिमा विवादित कि.नं १०३ को जग्गाको मोही हकमा तेरो मेरोसम्बन्धी विवादमा भूमिसुधार कार्यालयले अधिकारक्षेत्र ग्रहण गरी गरेको मिति २०५८।१२।१३ को निर्णय अधिकारक्षेत्रको अभावमा गरेको भन्न

मिल्ने देखिएन । त्यस्तो स्थितिमा भूमिसुधार कार्यालय, काठमाडौंले गरेको निर्णयउपर पुनरावेदक वादीको पुनरावेदन जिकिरको विवादित तथ्यभित्र प्रवेश गरी सुरू इन्साफ मिले नमिलेको के हो सो सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्नेमा नगरी क्षेत्राधिकारको अभावमा निर्णय भएको भन्ने आधारमा सुरू भूमिसुधार कार्यालय, काठमाडौंले गरेको निर्णय बदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६१।१२।१ को फैसला मिलेको नदेखिँदा बदर गरिदिएको छ । अब जो जे प्रमाण बुझ्नुपर्ने हो बुझी मुद्दाको तथ्यमा प्रवेश गरी पुनः इन्साफ गर्नु भनी तारिखमा रहेका पुनरावेदक वादी प्रतिवादीलाई पुनरावेदन अदालत, पाटनमा हाजिर हुन जानु भनी तारिख तोकी मिसिलसमेत पठाइ दिने ठहर्छ भन्नेसमेत यस अदालतबाट मिति २०६४।३।८ मा भएको आदेश ।

सर्वोच्च अदालतबाट भएको उक्त मिति २०६४।३।८ को आदेश फैसलाबमोजिम प्रस्तुत मुद्दा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट पुनः कारवाही भएको ।

पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसलाको व्यहोरा :

गुठी जग्गामा पनि मोही कायम गर्ने सम्बन्धी कारवाही गर्ने क्षेत्राधिकार भूमिसुधार कार्यालयको हुने भई कारवाहीको लागि भूमिसुधार कार्यालय, काठमाडौंमा पठाएकोमा उक्त कार्यालयले विवादित कि.नं. १०३ को जग्गाको मोही माइला नकर्मिको बाबु

तुलसीनारायण नकर्मि देखिएको भनी विवादित जग्गाको वैधानिक मोही दिव्यकुमारी नभै तुलसीनारायण नकर्मि नै वैधानिक मोही ठहर्याई फैसला भएको देखिन्छ । मोही माइला नकर्मिले जग्गा बेचविखन गर्न स्वीकृति पाउँ भनी गुठी लगत तथा तहसिल कार्यालय, भद्रकालीमा निवेदन दिई उक्त कार्यालयबाट हक हस्तान्तरण गर्न पाउने स्वीकृति प्राप्त गरी तह तह बिक्री भइसकेको प्रमाणबाट देखिन्छ । गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा २७ ले गुठी जग्गामा खास पुनरावेदकको हकको स्रोतको रूपमा देखाएको खास जोताहा मोही हो भन्ने कुरा फिल्ड एवम् दर्ता स्वेस्तासमेतबाट देखिन्छ । तसर्थ खास जोताहा मोही तुलसीनारायण नकर्मि नै विवादित जग्गाको वैधानिक मोही कायम हुने ठहर्याएको भूमिसुधार कार्यालय, काठमाडौंको मिति २०५८।१२।१३ गते भएको निर्णय मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्नेसमेतको पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६४।१०।२७ मा भएको फैसला ।

वादी महेन्द्रनाथ उपाध्यायसमेतका तर्फबाट यस अदालतसमक्ष पेस भएको निवेदनपत्रको व्यहोरा:

दावीको काठमाडौं जिल्ला, विष्णु गा.वि.स.वडा नं. ३ (क) कि.नं १०३ को जग्गा साविक चपली खेत २ रोपनी जग्गा भएको र उक्त जग्गा श्री भक्त हेमेश्वर, हेम भक्तेश्वर र शान्त बालेश्वरसमेत श्री ३ सिवालय गुठीको जग्गा सुरूमा निजी गुठी रहेको र २०४२ सालमा राजगुठीमा परिणत भएकोमा विपक्षी माइला नकर्मिले सो तथ्यको विपरीत गई कि.नं. १०३ को जग्गा विर्ता भएको र विर्तावालाले म्यादभित्र

रैकर परिणत नगराएको हुनाले मोहीको हैसियतले रैकर परिणतका लागि निवेदन दिएकोमा सुरू भूमिसुधार कार्यालयबाट माइला नकर्मिको दावी भन्दा बाहिर गई निर्णय गरेको र सोही निर्णयलाई पुनरावेदन अदालतले सदर गरेको छ । दावी भन्दा बाहिर गै निर्णय गर्न नहुने भन्ने *नेकाप* २०४५, नि.नं ३५८७, पृष्ठ ९२२ मा प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतमा बोलिएकोमा सोको प्रतिकूल फैसला भएको छ । तुलसीनारायण नकर्मिलाई का.ई नक्साल बस्ने जगन्नाथ सुब्बाको जग्गाको मोही हुनु भन्ने फिल्डबुकबाट देखिन्छ । मोहीयानी लेखाइ देखाइ गरी २ नं. अनुसूची प्रकाशित भएकोलाई नै मोहीयानी हकको आधार मान्नुपर्ने, नापीमा मोही लेखाएको वा नलेखाएको कुराले मोहीयानी हकको प्राप्ति वा समाप्ति हुने होइन भनी *नेकाप* २०५३, पृष्ठ ६८५ समेतमा सिद्धान्त प्रकाशित भएका छन् । तुलसीनारायण महर्जन सो जग्गाको मोही भएको १ नं. फारम, २ नं. अनुसूचीलगायतको कुनै प्रमाण छैन । जगन्नाथ सुब्बालाई जग्गाधनी देखाई खडा भएको फिल्डबुकलाई प्रमाणको रूपमा लिन मिल्ने अवस्था छैन । गुठी लगत तथा तहसिल कार्यालय, भद्रकालीले मिति २०४६।१०।१७ मा काइला नकर्मिलाई जोताहा मोही कायम गरेको निर्णय श्री सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०५३।३।१३ मा बदर भएको छ । दावीको जग्गा कुन किसिमको हो भन्नेमा समेत विवाद छ । माइला नकर्मिले उक्त जग्गा बेखालाल श्रेष्ठ जग्गाधनी भएको विर्ता जग्गालाई पिता तुलसीनारायण नकर्मि मोही भएको भनी रैकर परिणतको निवेदन दिएको तथा जगन्नाथ

सुब्बालाई जग्गाधनी र तुलसीनारायण नकर्मो मोही जनिएको फिल्डबुक पेस गर्नुभएको छ । हाम्रो निवेदनमा साविक चपली २ रोपनीको गुठी जग्गामा बहादुरे सार्की मोही भएकोमा हामी फुपू दिव्यकुमारी उपाध्यायले मिति २००४।२।२६ मा निज मोहीबाट मोहीयानी राजीनामा गराई लिनुदिनु भएकोमा सोउपर उजुरी पर्दा तहतह हुँदै मिति २०१५।३।१६ मा सर्वोच्च अदालतबाट उक्त जग्गामा दिव्यकुमारी उपाध्यायको ठहर फैसला भएको छ । तत्कालीन गुठीयार शमशेर विक्रम राणा र श्री ३ शिवालय गुठीमा बुझाउँदै आएको, छुट गुठी कायम गर्न मिति २०४४।१०।१८ मा आदेश हुँदा तत्कालीन गुठीयार कृष्ण विक्रमले दाखिल गरेको लगतमा समेत सो चपली गाउँ खेत रोपनी २ को मोही दिव्यकुमारी उपाध्यायनी भएको र साविक जग्गाको नापी ठहर कि.नं. १०३ भएको भन्ने स्पष्ट छ । सोतर्फ कुनै मूल्याङ्कन नै नगरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६४।१०।२७ को फैसला उल्टी गरी न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) को (क) र (ख) बमोजिम निस्सा प्रदान गरी मागदावीबमोजिम उल्लिखित जग्गाको वैधानिक मोही उपेन्द्रनाथ उपाध्याय र महेन्द्रनाथ उपाध्याय कायम गरिपाउँ भन्नेसमेतको उपेन्द्रनाथ उपाध्याय र आफ्नो हकमा समेत महेन्द्रनाथ उपाध्यायको तर्फबाट यस अदालतसमक्ष परेको निवेदनपत्र ।

यस अदालतबाट मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान हुँदा भएको आदेशको व्यहोरा :

माइला नकर्मोले जग्गा दर्तासम्बन्धी

कारवाही उठाउँदासमेत गुठीको जग्गा नभनी विर्ता जग्गा भनी वेखारतनलाई बिर्तावार देखाई रैकर परिणतमा दावी गरी कारवाही उठान भएकोमा निवेदक पक्षको यस जग्गालाई गुठी भनी लिइएको जिकिरमा संलग्न भएका यी माइला नकर्मोलाई मोही कायम गरी वादी दावी भन्दा बाहिर गै गरेको भूमिसुधार कार्यालयको निर्णयलाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको निर्णयमा अ.बं १८४क, १८५, प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ र ५४ तथा नेकाप २०३०, पृष्ठ २९ को त्रुटि देखिएबाट न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) र (ख) अनुसार मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिदिएको छ । विपक्षीलाई झिकाइ नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालत संयुक्त इजलासबाट मिति २०६६।६।३० मा भएको आदेश ।

यस अदालतको उक्त आदेशपछि विपक्षीहरूका नाउँमा म्याद तामेल भै पुर्पक्षमा रहेको ।

यस अदालतबाट भएका अन्य आदेशहरूको व्यहोरा :

प्रस्तुत मुद्दामा मेरो प्रतिरक्षा र प्रतिनिधित्व नहुँदा मलाई असर पर्ने भएकाले प्रतिरक्षा गर्न प्रतिवादीको हैसियतमा मुद्दामा सम्मिलित गराइ पाउँ भनी आडरीता छिरिड शेर्पाले यस अदालतसमक्ष निवेदन दिएको र सो निवेदनउपर कारवाही हुँदा निवेदकको मागबमोजिम सम्मिलित गराइ नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालत संयुक्त इजलासबाट मिति २०६७।८।१०

मा भएको आदेश ।

दावीको कि.नं. १०३ को जग्गा हाल कित्ताकाट भै कि.नं. ३०९, ३१०, ३२१, ३२२ र ३२३ कायम भै विभिन्न व्यक्तिहरूको नाममा दर्ता रहेको भन्ने मिसिलबाट देखिएको तर ती दर्तावालाहरूलाई पक्ष कायम नगरी निर्णय गर्दा निजहरूको हक हितमा असर पर्न सक्ने हुँदा निज दर्तावालाहरूलाई अ.बं. १३९ बमोजिम झिकाइ पक्ष कायम गरी बयानसमेत गराइ नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेतको यस अदालतबाट मिति २०६८।१।२ मा भएको आदेश ।

आदेशानुसार विपक्षीका नाममा म्याद तामेल हुन नसकी पत्रिकामा सूचना प्रकाशित भएको मिसिलबाट देखिएको ।

नियमबमोजिम पेसीसूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिहर दाहाल तथा अधिवक्ता श्री गणेश विक्रम कार्कीले प्रस्तुत विवाद माइला नकर्मीको पेस गरेको दावीको जग्गा रैकरमा परिणत गरिपाउँ भन्ने निवेदनबाट प्रारम्भ भएको छ । प्रस्तुत मुद्दामा वादीको फुपू नाता पर्ने दिव्यकुमारी उपाध्यायका नाउँमा लगत देखिने र सो कुरालाई यस अदालतबाट भएको २०१५ सालको फैसलासमेतले स्थापित गरेको छ । माइला नकर्मीले दावीको जग्गाका सम्बन्धमा रैकर परिणत गराई पाउँ भनी दिएको निवेदनमा दावीभन्दा बाहिर गई सो जग्गाको मोही माइला नकर्मी भनी मोही कायम गर्न मिल्ने होइन ।

जग्गाको किसिम कुन हो भन्ने कुरा नै विवाद रहेको अवस्थामा सो कुरातर्फ ध्यान नै नदिई प्रमाणको मूल्याङ्कन नै नगरी भएको सुरु भूमिसुधार कार्यालयको निर्णय र सो निर्णयलाई सदर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनसमेतको फैसला यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतका आधारमा त्रुटिपूर्ण भएबाट सो फैसला बदर गरी पक्षहरूको नाममा मोही कायम हुने गरी फैसला हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी माइला नकर्मीको तर्फबाट इजलाससमक्ष कानून व्यवसायीको प्रतिनिधित्व भएको देखिएन ।

यस अदालतको आदेशबाट अनुमति प्राप्त गरी यस मुद्दामा सरिक हुन आएकी आडरीता छिरिड शेर्पाका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री प्रकाश राउत तथा अधिवक्ता श्री बद्रिबाबु राउतले दावीको जग्गा गुठीको जग्गा हो । गुठी संस्थानको अधीनस्थ हेमेश्वर गुठीको जग्गा भएको र सो जग्गाको मोही माइला नकर्मी हुन् । उक्त जग्गाको जोताहा दिव्यश्वरी हुन् भन्ने प्रमाणित छैन । भूमिसुधार कार्यालयमा मोही कायमका लागि निवेदन दिएपश्चात प्रस्तुत मुद्दा उठान भएको र मिति २०५८।१२।१३ को भूमिसुधार कार्यालयको निर्णयउपर निजहरू अदालत प्रवेश गरेको अवस्था छ । भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ लागू भएपछि माइला नकर्मीकै नाउँमा २ नं. अनुसूची प्रकाशित भएको छ । नापीका बखत पुनरावेदकहरूको नाम कहिकै उल्लेख हुन सकेको छैन । प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी सुरु भूमिसुधार कार्यालयबाट फैसला भएको

र सो फैसलालाई कानूनसम्मत ठानी पुनरावेदन अदालत, पाटनसमेतबाट फैसला भएकाले सो फैसला कानूनसम्मत छ । मोही कायम गरिपाउँ भन्ने वादी दावी पुग्न सक्तैन भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

मिसिल अध्ययन गर्दा काठमाडौं जिल्ला, विष्णु गा.वि.स.वडा नं.३ (क) कि.नं. १०३ को ३-४-० जग्गाको मोही तुलसीनारायणको छोरा माइला नकर्मिको नाममा मोही कायम गर्ने गरी गुठी लगत तथा तहसिल कार्यालयले गरेको मिति २०४६।१०।१७ को निर्णय सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०५३।३।१३ मा बदर भै यथास्थितिमा रहने गरी भएको फैसला अनुसार हामीहरूको नाउँमा मोही कायम गरिपाउँ भन्नेसमेतको दावीसहित उपेन्द्रनाथ उपाध्यायसमेतको मिति २०५५।३।१ मा गुठी लगत तथा तहसिल कार्यालय, काठमाडौंमा निवेदन दायर भएको देखिन्छ । सो निवेदनउपर कारवाही हुँदा माइला नकर्मिका बाबु तुलसीनारायण नकर्मि नै विवादको कि.नं. १०३ को जग्गामा ऐन, नियमको प्रक्रिया पुगी मोहीमा स्थापित भएको देखिँदा विवादित जग्गाको वैधानिक मोही दिव्यकुमारी उपाध्याय नभै तुलसीनारायण नकर्मि नै वैधानिक मोही ठहर्ने भनी भूमिसुधार कार्यालय, काठमाडौंबाट मिति २०५८।१२।१३ मा निर्णय भएको र सोही निर्णयलाई पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट सदर गर्ने गरी फैसला भएको देखिन्छ । उक्त फैसलाउपर वादीले यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको विपरीत फैसला

भएकाले न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को खण्ड १ को(क) र (ख) को अवस्था विद्यमान देखाई दोहोर्याई पाउन निवेदन दिएको देखिन्छ । उक्त निवेदनउपर कारवाही हुँदा यस अदालत संयुक्त इजलासबाट दावीभन्दा बाहिर गई गरेको भूमिसुधार कार्यालय, काठमाडौंको निर्णय सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला अ.बं. १८४क, १८५ समेत तथा *नेकाप* २०३०, पृष्ठ २९ समेतमा प्रतिपादित सिद्धान्तविपरीत भएबाट भन्ने आधार लिई दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरेको र प्रस्तुत मुद्दा पुनरावेदनको रोहमा दायर भै निर्णयार्थ पेस हुन आएको देखियो ।

अब सुरु भूमिसुधार कार्यालय, काठमाडौंबाट तुलसीनारायण नकर्मि नै विवादित जग्गाको मोही ठहर्ने गरी भएको फैसलालाई सदर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलामा यस अदालत संयुक्त इजलासबाट निस्सा प्रदान गर्दा लिइएका आधारहरूको विद्यमानता छ छैन एवम् पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिलेको छ छैन निर्णय दिनुपरेको छ ।

२. उल्लिखित मिसिल संलग्न कागजात अध्ययन गरी इन्साफतर्फ विचार गर्दा, यी पुनरावेदक वादीले सुरु भूमिसुधार कार्यालय, काठमाडौंबाट निर्णय गर्दा वादी दावीभन्दा बाहिर गै निर्णय गरेको भनी मुख्य आपत्ति जनाएको देखिन्छ । मिसिल संलग्न भूमिसुधार कार्यालय, काठमाडौंबाट भएको निर्णय व्यहोरा हेर्दा गुठी संस्थान ऐन, २०३३ बमोजिम राजगुठी

अधीनस्थ जग्गाको मोही कायम, मोही नामसारी, मोही प्रमाणपत्रलगायतका काम कारवाही गर्ने क्षेत्राधिकार यस कार्यालयलाई नभएकाले निवेदकहरूको नामसारी गरिपाउँ भन्ने दावीतर्फ बोलिरहन परेन भन्दै यी पुनरावेदकहरूले दिएको निवेदनका सम्बन्धमा माइला नकर्मिका बाबु तुलसीनारायण नकर्मि नै विवादको कि.नं. १०३ को जग्गामा ऐन, नियमको प्रक्रिया पुगी मोहीमा स्थापित भैरहेको देखिँदा विवादित जग्गाको वैधानिक मोही दिव्यकुमारी उपाध्याय नभै तुलसीनारायण नकर्मि नै वैधानिक मोही रहे भएको ठहर्छ भनी निर्णय गरेको देखिन्छ ।

३. निवेदन दायर गर्दाका बखत यी पुनरावेदक वादीले यस अदालतको फूलबेन्चबाट मिति २०५३।३।१३ मा गुठी लगत तथा तहबिल कार्यालयको निर्णय बदर भै यथास्थितिमा रहने गरी आदेश भएको उक्त आदेश व्यहोराबाट देखिएको र सोही आदेशलाई टेकेर सोही फैसला कार्यान्वयन गरिपाउँ भनी भूमिसुधार कार्यालयसमक्ष निवेदन दिएको देखियो । मिति २०४६।१०।१७ को गुठी लगत तथा तहबिल कार्यालयको निर्णय व्यहोरा हेर्दा नापीका जोताहा तुलसीनारायण नकर्मि भएकोमा निजको परलोक भै नाता प्रमाण अनुसार जोताहाका हकदार छोरा पूर्ण नकर्मि र माइला नकर्मि देखिई निवेदककै नाउँमा मोही कायम भएमा मन्जुर छ भनी सनाखत गरेको, किसानको व्यहोरामा लेखिएका जगन्नाथ सुब्बाले मिति २०४६।७।६ मा उक्त जग्गा गुठीकै हो भनी मालपोत कार्यालयमा निवेदन दिई मालपोत कार्यालयबाट

गोरखापत्रमा सार्वजनिक सूचना प्रकाशित हुँदासमेत कसैको दावी पर्न नआएबाट जग्गाधनी बेखालाल हुनुपर्नेमा जगन्नाथ हुन गएको हो, जग्गाधनीसमेतले रैकर परिणत नगराएको भन्ने निवेदन माग देखिँदा हकदारको नाउँ जोत महलमा र जग्गाधनी महलमा ३ शिवालय गुठी जनाई पुर्जा माग गर्ने व्यहोरा उल्लेख गर्दा गुठी कायम गरी जग्गाधनी प्रमाण पुर्जा माग गर्ने भनी निर्णय गरेको र उक्त निर्णयअनुसार काठमाडौं जिल्ला, विष्णु गा.वि.स. वडा नं. ३ कि.नं. १०३ को ३-४-०-० जग्गाको तुलसीनारायणको छोरा माइला नकर्मिका नाममा मोही कायम हुने गरी निर्णय भएको देखिन्छ। उक्त मिति २०४६।१०।१७ को निर्णयबमोजिम माइला नकर्मिका नाममा मोही कायम हुने ठहर गरेको र यी पुनरावेदकका फुपू दिव्यकुमारी साविक दर्तावाला मात्रै देखिएको तर जोताहा नदेखिएको भनी निर्णयमा उल्लेख भएकोसमेत छ ।

४. मिति २०४६।२।३२ मा मालपोत कार्यालय, काठमाडौंमा कि.नं. १०३ को हकमा बेखालाल हुनुपर्नेमा जगन्नाथ कायम भएको भनी आफ्नो बाबु जोताहा भएको भनी माइला नकर्मिले जिकिर लिएको र माइला नकर्मिले गुठी संस्थानमा समेत आफू जोताहा भनी दरखास्तसमेत दिएको मिसिलबाट देखिन्छ । नापी शाखा चावहिलको फिल्डबुक उतारको व्यहोरा हेर्दा कि.नं १०३ को जोताहाको नाम थरमा तुलसीनारायण नकर्मि भन्ने जनिएको र जग्गाधनीको नाम खाली रहेको उक्त फिल्डबुक उतारबाट देखिएको छ । विवादित जग्गा नापी

दर्ता एवम् भूमिसुधारको निर्णयसमेतबाट जोताहा तुलसीनारायण जनिएको भै निजका छोरा माइला नकमी भएको प्रमाण र सेस्ताबाट देखिइरहेको र भूमिसुधार कार्यालयले गुठी जग्गा कायम गरेका माइला नकमीलाई जोताहा कायम गरेकोसमेत देखिन्छ ।

५. दावीको जग्गाको जोताहा मोही तुलसीनारायण नकमी जनिएको नापी फिल्डबुक उतार व्यहोराबाट समेत देखिएको र तुलसीनारायणको परलोक भै पूर्ण नकमी र माइला नकमीको नाउँमा जोताहा महलमा जोताहा कायम गरी पाउन पूर्ण नकमीले समेत मन्जुरी दिई मिति २०४६।१०।१७ मा गुठी लगत तथा तहबिल कार्यालय, भद्रकालीमा निवेदन परी सो निवेदनउपर उक्त कार्यालयबाट निर्णय गरी निवेदकका मागबमोजिम हुने गरी निर्णयसमेत भएको छ ।

६. विवादित जग्गामा दिव्यकुमारीको भौतिक उपस्थिति कहिं कतै कहिल्यै स्थापित गराउन सकेको देखिँदैन । पुनरावेदक पक्षले उक्त दावीको जग्गामा आफ्नो मोही हक रहेको कुरा स्थापित नगरी अर्काले मोही नामसारीलगायतका दर्ता प्रक्रियामा प्रश्न उठाँउदा निजहरूको हक पुग्न सक्ने होइन विवादित जग्गाको यी पुनरावेदकका फुपू दिव्यकुमारीले बाली बुझाएको भन्ने पुनरावेदकको जिकिर रहे पनि सो कुरा कतैबाट पुष्टि भएको देखिन्न । दिव्यकुमारी उपाध्याय जोताहा कायम भै हालसम्म पनि निज जोताहा कायम भएको कहिं कतैबाट प्रमाणित भएको देखिन्न । जग्गानापीको समयमा पुनरावेदकका

फुपू दिव्यकुमारी उपाध्यायको नाम मोही जोताहाको नाउँमा कतै पनि उल्लेख भएको देखिँदैन तथा पुनरावेदक दावीको जग्गाको खास जोताहा भन्ने कतै पनि प्रमाणित हुन सकेको छैन । पुनरावेदकका फुपू दिव्यकुमारी उपाध्यायले नापी दर्ताका समयमा आफ्नो नाममा जोताहा कायम प्रमाणित गराउन नसकेपछि अहिले अन्य उपाय गरी हक कायम गर्नसमेत सकिने भएन ।

७. गुठी तथा तहवील कार्यालय एवम् मालपोत कार्यालय दुबैतर्फ कारवाही भएको भए पनि विवादित जग्गामा जोताहाको हैसियतमा तुलसीनारायण नकमी नै रहेको र जग्गाधनी श्री भक्तेश्वर, हेम भक्तेश्वर, शान्त बालेश्वर ३ शिवालय गुठी भै उक्त जग्गाको जोताहा तुलसीनारायण नकमी भै निज मरी निजको छोरा माइला नकमी ऐनबमोजिम मोही भै निजबाट जग्गा बिक्री भै गएको मिसिल संलग्न जग्गाधनी दर्ता सेस्ताबाट देखिएको छ । पुनरावेदकले विवादित जग्गामा सर्वोच्च अदालतबाट भएको मिति २०५३।३।१३ को फैसलाअनुसार उक्त दावीको कि.नं.१०३ को जग्गाको मोही कायम गरी पाउन भूमिसुधार कार्यालयमा निवेदन दिएकोमा मिति २०५८।१२।१३ मा मोही कायम नहुने ठहर भएको छ । यसरी यी पुनरावेदक निवेदकले दिव्यकुमारीको उक्त दावीको जग्गामा मोही हक छ भन्ने जिकिर लिए पनि माइला नकमीका बाबु तुलसीनारायण नकमी विवादित कि.नं.१०३ को जग्गामा विधिवत प्रक्रियाबाट मोही स्थापित भएको तथ्य तथा संलग्न प्रमाणसमेतबाट देखिँदा सोही आधारबाट समेत भूमिसुधार कार्यालयबाट

तुलसीनारायण नकर्मि नै वैधानिक मोही रहे भएको ठहर्याई गरेको निर्णयको विषयलाई लिएर सो निर्णय गर्दा वादी दावीभन्दा बाहिर गै फैसला गरिएको भनी भन्न मिल्ने भएन ।

८. जहाँसम्म पुनरावेदक वादीले आफ्नो पुनरावेदन जिकिरमा उल्लेख गरेको *नेकाप* २०५३, पृष्ठ ६८५ मा प्रतिपादित सिद्धान्तविपरीत पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भएको भनी जिकिर लिनुभएको छ सोतर्फ विचार गर्दा पुनरावेदकले उल्लेख गरेको बुधन साहु सुडी विरूद्ध जमुना मण्डल केवट भएको मोही प्रमाणपत्रमा प्रतिपादित सिद्धान्तमा जग्गाधनी नै नदेखिएका व्यक्तिको नाम १ नं. अनुसूचीमा भरी २ नं. लगत प्रकाशित भएकै कारणले अहिले आएर मोही प्रमाणपत्र पाउनुपर्ने भन्ने पुनरावेदकको कथन नमिल्ने भनी उल्लेख भएको र सोमुद्दा र यस मुद्दाको सन्दर्भ अलगअलग रहेबाट उक्त प्रतिपादित सिद्धान्त आकर्षित हुन सक्ने देखिएन ।

९. पुनरावेदकका हकको स्रोतका रूपमा देखाइएको दिव्यकुमारी उपाध्याय साविक दर्तावाला मोही मात्र भएको र हालका ऐनबमोजिम खास जोताहा तुलसीनारायण नकर्मि भै निजको परलोक भै हकवाला पूर्ण नकर्मि, माइला नकर्मि निजका हकवाला भएको तथा पूर्ण नकर्मिको मन्जुरीले माइला नकर्मि नै उक्त जग्गाको मोही कायम हुने गरी निर्णय भएको यस्तो स्थितिमा दावीको कि.नं.१०३ को जग्गाको मोही नामसारी आफ्ना नाउँमा कायम हुनुपर्दछ भनी यी पुनरावेदकहरूले लिएको पुनरावेदक जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

१०. माथि विवेचित आधार प्रमाणसमेतबाट विवादित जग्गाको खास जोताहा मोही तुलसीनारायण नकर्मि नै वैधानिक मोही कायम हुने ठहर्याई भएको भूमिसुधार कार्यालय, काठमाडौंको मिति २०५८।१२।१३ को निर्णय र सो निर्णयलाई सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको मिति २०६४।१०।२७ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुन्छ । माथि विवेचित आधारसमेतबाट यस अदालतबाट प्रदान भएको निस्सासँग सहमत हुन सकिएन । पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुन सत्कैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.तर्कराज भट्ट

इति संवत् २०७० साल पुस २८ गते रोज १ शुभम् ।

इजलास अधिकृत: विष्णुप्रसाद गौतम

निर्णय नं. १२०४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश प्रा.डा.श्री भरतबहादुर कार्की
आदेश मिति : २०७०।३।२४।३
०६९-WO-०३१८

विषय : उत्प्रेषण/परमादेश।

निवेदक : धादिङ जिल्ला, किरान्चोक गाउँ
विकास समिति वडा नं. ९ किरान्चोक घर
भई हाल काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं. ११ बस्ने वर्ष
३६ को शालिकराम जमकट्टेल
विरूद्ध

विपक्षी : प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को
कार्यालय, सिंहदरबार, काठमाडौंसमेत

- विशुद्ध आपराधिक प्रकृतिको प्रस्तुत रिट निवेदनसँग सम्बन्धित ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा सरकारबाट कुनै उचित आधार र कारणबेगर नै फिर्ता लिने निर्णय गरिएको देखिँदा प्रतिपादित नजिर सिद्धान्तको विपक्षी नेपाल सरकारबाट स्पष्ट उल्लङ्घन हुन गएको अवस्था देखिने।

(प्रकरण नं. २०)

- आफैँले चलाएको मुद्दामा प्रतिवादी फरार भई न्यायिक प्रक्रियामा असंलग्न रहने वा त्यसबाट भाग्न उम्कन कोशिस गरिरहेकै बेला एवम् सरकारवादी फौजदारी मुद्दा दायर गर्ने वादीको भूमिकामा रहेको सरकारले मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय लिन्छ भने त्यस अवस्थामा मुद्दा चलाउने सरकारी निर्णयउपर नै प्रश्न उठाउने अवस्था आउन सक्छ। यस्तो दोहोरो मापदण्ड अपनाउन सरकारको निमित्त सुहाउने कुरा हुँदैन। सरकारले मुद्दा चलाउँदा वा फिर्ता लिँदाको अवस्थामा समेत हमेशा स्वच्छता (Fairness) को प्रत्याभूति दिइरहनुपर्ने।
- बाध्यकारी प्रभाव वा आकर्षण वा आन्तरिक स्वार्थ संयोजनको कारणले कानूनबमोजिम मुद्दा चलाई विचाराधीन रहेकै अवस्थामा त्यसको स्वभाविक न्यायिक परिणाममा पुग्न नदिई हस्तक्षेपकारी सोचका साथ स्वयम् जिम्मेवार कार्यकारी निकायले अदालतले मुद्दा फिर्ता सम्बन्धमा अपनाउनुपर्ने गरी विकास गरेको सामान्य सिद्धान्त एवम् मार्गदर्शनको विपरीत अपवादात्मक शैली अपनाउँछ भने सरकारले मुद्दा चलाएका अन्य प्रतिवादीहरूले सरकारी

अभियोजनको वाञ्छनीयता र
स्वीकार्यता जोखिममा पर्न जाने।

(प्रकरण नं. २८)

- मुद्दा फिर्ता लिनेसम्बन्धी प्रचलित कानून एवम् यस अदालतबाट प्रतिपादित नजिर सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल रहेको निर्णय कायम रहन नसक्ने भई उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने।

(प्रकरण नं. २९)

निवेदकको तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताद्वय रमेश
बडाल र युवराज लुईटेल

विपक्षीको तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता
किरण पौडेल

अवलम्बित नजिर :

- नेकाप २०६९, अड्क ३, नि.नं. ८७८९, पृष्ठ ४४२
- नेकाप २०६९, अड्क ५, नि.नं. ८८२८, ७४३
- नेकाप २०५१, अड्क ७, निर्णय नं. ४९४०, पृष्ठ ५०४

सम्बद्ध कानून :

- सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९
- सरकारवादी फौजदारी मुद्दाहरू फिर्ता लिने सम्बन्धमा अपनाउनुपर्ने नीतिगत मापदण्ड र कार्यविधि, २०५५

आदेश

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम

संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा १०७(२) बमोजिम यस अदालतमा दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको तथ्य र ठहर देहायबमोजिम छ :

तथ्य खण्ड :

रिट निवेदकको सङ्क्षिप्त रिट निवेदन व्यहोरा :

म निवेदकलाई विपक्षीमध्येका रमेश भन्ने तारानिधि पन्तको योजना र निर्देशन अनुसार ईन्द्रबहादुर शाही ठकुरी, प्रभात भन्ने राम पुडासैनी, कमलबहादुर बुढाथोकी र नवीन भन्ने सुदिप कार्की भई मिति २०६८/५/१० गते साँझ अं. ६.४५ बजेको समयमा फोन गरी काठमाडौं जिल्ला, महानगरपालिका वडा नं. ११ बबरमहलमा बाटोसम्म बोलाई पीछा गरी एकलै भएको अवस्थामा अँध्यारो एकान्त ठाउँ पारी देख्न चिन्न नसकोस् भनी पछाडिपट्टिबाट टाउको जस्तो संवेदशील ठाउँमा धारिलो हतियार प्रयोग गरी मार्ने नियतले प्रहार गरे। तत्काल तेस्रो व्यक्ति शाही औषधि लिमिटेडका सुरक्षा गार्ड पतिराम चौधरीसमेतका उपस्थित तथा निजको सहयोगबाट तत्काल नर्भिक अस्पताल पुर्याइएपछि उपचारद्वारा मेरो ज्यान मर्नबाट बच्न सफल भएको हो। यस घटनाको सम्बन्धमा मैले किटानी जाहेरी दिएअनुसार निजहरूको विरुद्धमा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा मिति २०६८/८/४ मा ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा दर्ता

भई प्रतिवादीमध्येका ईन्द्रबहादुर शाही ठकुरी, प्रभात भन्ने राम पुडासैनी, कमलबहादुर बुढाथोकी, नवीन भन्ने सुदिप कार्की हालसम्म पनि पुर्पक्षको लागि थुनामा रहेको र अर्को प्रतिवादी रमेश पन्त भन्ने तारानिधि पन्त फरार रही मिति २०६९/४/२३ मा मात्र उपस्थित भई बयान दिई थुनछेक हुँदा धरौटी तारिखमा रहेका छन् । व्यक्तिगत रिसइबिबाट घटेको अपराधलाई राजनैतिक भन्न मिल्दैन ।

पुनरावेदन अदालत, पाटनबाटसमेत प्रतिवादीहरूलाई थुनामा राख्ने गरी भएको जिल्ला अदालतको आदेश सदर भएको छ । सोको विरुद्ध विपक्षी प्रतिवादीहरूले यस सम्मानित अदालतमा १७ नं. को निवेदन दिएकोमा सो निवेदन विचाराधीन अवस्थामा नै छ । प्रतिवादी रमेश भन्ने तारानिधि पन्तलाई धरौटी तारिखमा छोड्ने गरी भएको आदेशउपर मैले पुनरावेदन अदालत, पाटनमा अ.बं. १७ नं. को निवेदन दर्ता गरेकोमा सो निवेदनसमेत विचाराधीन अवस्था छ । सरकार आफै वादी भई चलाएको मुद्दा बिनाकारण र आधारबेगर फिर्ता लिने निर्णय गर्नुले फौजदारी न्याय प्रणाली चरम राजनैतिक कारणको सिकार भई कानूनी राज्यको उपहास भएको छ ।

उक्त ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा जिल्ला अदालतमा विचाराधीन अवस्थामा रहेकोमा विपक्षी नेपाल सरकारले मिति २०६९/४/२ मा मुद्दा फिर्ता लिन निर्णय गरेको छ । विपक्षीमध्येको कानून मन्त्रालयको प्रस्तावमा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर भई विचाराधीन

उल्लिखित मुद्दा फिर्ता हुन गृह मन्त्रालयबाट निर्णयसाथ सिफारिस भै आएको, सो मुद्दा फिर्ताको कारवाही अगाडि बढाउन महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय र जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंबाटसमेत राय प्राप्त भएको तथा सो सम्बन्धमा एकीकृत नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (माओवादी) बाट सिफारिससमेत भएको र नेपाल सरकारबाट मिति २०५५/५/१ मा स्वीकृत नेपाल सरकारवादी भई चलाइएका फौजदारी मुद्दाहरू फिर्ता लिने सम्बन्धमा अपनाउनुपर्ने नीतिगत मापदण्ड र कार्यविधिसमेतको आधारमा सो मुद्दा फिर्ता लिन सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ को उपदफा (१) बमोजिम मुद्दा फिर्ता लिनेसम्बन्धी विषयको प्रस्ताव नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्मा निर्णयार्थ पेस गर्न प्रधानमन्त्रीबाट मिति २०६९/३/३१ मा स्वीकृति प्राप्त भई नेपाल सरकार (कार्य सम्पादन) नियमावली, २०६४ को अनुसूची १ को विषय नं. ११ अनुसार प्रस्ताव पेस भई सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ को उपदफा (१) बमोजिम उक्त मुद्दा राजनैतिक कार्यकर्ताबीचको राजनैतिक प्रकृतिको रहेको हुँदा मुद्दा फिर्ताको प्रक्रिया अगाडि बढाउन उपयुक्त हुने भनी भनिएको छ ।

मुद्दा फिर्ता लिने निर्णयलाई यस अदालतले यसअघि नै प्यारीलाल शाही वि. हुम्ला जिल्ला अदालतसमेत (संवत् २०६५ को रि.नं. ०४८५, आदेश मिति २०६५/११/११) तथा जानकी ठकुरी वि. नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्समेत (संवत् २०६५ सालको रि.नं. ०५५१, आदेश मिति २०६७/११/११मा) २०६३

मङ्सिर ५ गतेपछिको घटनाका सम्बन्धमा दायर भएको देखिएकाले नेपाल सरकारको मिति २०६५/७/११ को निर्णयबमोजिम सो मुद्दा फिर्ता लिन सकिने किसिमको देखिन आएन भनी प्रतिपादन गरेको सिद्धान्तसमेत विपरीत रहेको छ । मुद्दा फिर्ताको उक्त निर्णय राज्यद्वारा न्याय पाउने सुनिश्चिततासम्बन्धी नागरिक तथा राजनैतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्धको धारा २ कोसमेत विपरीत छ ।

सो निर्णय कार्यान्वयनको लागि विपक्षी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय हुँदै जिल्ला सरकारी वकिलको कार्यालयमा आएकोमा सो कार्यालयबाट मुद्दा फिर्ता पाउनको लागि काठमाडौं जिल्ला अदालतमा पत्राचार गर्ने कार्यसमेत गरी सकिएको छ । विपक्षी प्रतिवादीहरूले मलाई मार्नेसम्मको मनसाय राखी षड्यन्त्र गरी योजना बनाई एकान्त ठाउँ पारी आक्रमण गरेकोमा तेस्रो व्यक्तिको सहयोगबाट छिटो उपचार प्राप्त भएकाले बाँच्न सफल भएको हुँ । यस्तो विशुद्ध आपराधिक कार्यलाई राजनैतिक मुद्दाको रङ्ग दिई मुद्दा फिर्ता गर्ने विपक्षी नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को निर्णय तथा त्यसलाई कार्यान्वयन गर्न गरिएका सम्पूर्ण काम कारवाहीहरूले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(१), १३(१), २४, २७ तथा नेपाल पक्ष भएको नागरिक तथा राजनैतिक अधिकारसम्बन्धी अनुबन्ध, १९६६ को धारा २ समेतबाट प्राप्त मेरो मौलिक हक तथा मानव अधिकार हनन् हुन पुगेको छ । त्यसैले मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय बदर गरी पाउन विपक्षीहरूको

विरुद्ध नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा ३२ तथा १०७(२) बमोजिम प्रस्तुत निवेदन दायर गर्न आएको छु । विपक्षीहरूद्वारा मुद्दा फिर्ता लिने गरी भएको निर्णयलगायत सोलाई कार्यान्वयन गर्न भएका आन्तरिक कार्य तथा पत्राचारहरूसमेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पूर्ववत् कानूनबमोजिम मुद्दाको कारवाही अगाडि बढाउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेशसमेत जारी गरिपाउँ ।

यस अदालतबाट मिति २०६९/६/३/४ मा जारी भएको प्रारम्भिक आदेश :

निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु नपर्ने कुनै आधार र कारण भए बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखितजवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय सिंहदरबार, काठमाडौंसमेतका नाउँमा सूचना म्याद पठाई लिखितजवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु ।

माग भएको अन्तरिम आदेशको सम्बन्धमा बिचार गर्दा यी निवेदकलाई ज्यान मार्ने मनसायबाट प्रहार गरिएको घटनाको सम्बन्धमा यिनै निवेदकको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार विरुद्ध प्रतिवादी यस निवेदनका विपक्षीहरू प्रभात भन्ने राम पुडासैनीसमेत भएको ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा फिर्ता लिने भन्ने नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्बाट मिति २०६९/४/२ मा भएको निर्णय कार्यान्वयनको क्रममा तहतह हुँदै जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय, काठमाडौंले मिति २०६९/५/१ मा अदालतको मन्जुरीका लागि

सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९(१) बमोजिम काठमाडौं जिल्ला अदालतमा पत्र पठाएको देखिन्छ।

सो अनुसार काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मन्जुरी प्रदान भई मुद्दा फिर्ताको प्रक्रिया सम्पन्न भइसकेपछि यस रिट निवेदनको प्रयोजन समाप्त हुन जाने र त्यसबाट यी रिट निवेदकलाई अपूरणीय क्षति पुग्न सक्ने देखिँदा सो मुद्दा फिर्तासम्बन्धी कारवाही जे जुन अवस्थामा छ, सोही अवस्थामा प्रस्तुत रिट निवेदनको अन्तिम निर्णय नभएसम्म यथास्थितिमा राख्नु भनी विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालतको नाउँमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) अनुसार अन्तरिम आदेश जारी गरिदिइएको छ। यसको जानकारी काठमाडौं जिल्ला अदालतलाई दिनु।

विपक्षी महान्यायाधिवक्ताको तर्फबाट पेस भएको लिखितजवाफको सङ्क्षिप्त व्यहोरा :

मिति २०६८/५/१० गते बेलुका ६:४५ बजेको समयमा बबरमहलमा संविधानसभाका तत्कालीन सभासद् शालिकराम जमकट्टेललाई फोनमा कुरा गरी बाटोमा हिँडीरहेको अवस्थामा रमेश पन्त भन्ने तारानिधि पन्तको योजना र निर्देशनमा निज तारानिधि पन्त, राम पुडासैनी, ईन्द्रबहादुर शाही ठकुरी, कमलबहादुर बुढाथोकी, नवीन भन्ने सुदिप कार्की र रजन खरेलले मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ र १५ नं. को कसुर गरेको अभियोगमा प्रतिवादीहरूउपर मिति २०६८/८/४ मा काठमाडौं जिल्ला

अदालतमा ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दाको अभियोगपत्र दायर गरिएको थियो।

सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट मुद्दा फिर्ता लिने सरकारको निर्णय विरुद्ध दायर भएको २०६६-WO-१३४५ को अधिवक्ता गोपीबहादुर भण्डारी विरुद्ध सम्माननीय प्रधानमन्त्रीसमेत भएको उत्प्रेषण, परमादेशसमेतको रिट निवेदनमा सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलासबाट मिति २०६९/१/५ मा आदेश जारी हुँदा अन्य कुराका अतिरिक्त मुद्दा फिर्ता गर्नुपर्ने निर्णय गर्नुअघि सो गर्नुपर्ने मुनासिब कारणसम्बन्धमा मुद्दा चलाउने महान्यायाधिवक्ता वा अन्तर्गतको अभियोक्तासँग पनि परामर्श गरीमात्र मुद्दा फिर्ता गर्ने निर्णयको परिपाटी विकास गर्नु, जसको हकमा मुद्दा फिर्ता गर्ने हो सो व्यक्ति अदालतबाट जारी भएको म्यादमा हाजिर नभए फरार प्रतिवादीका हकमा फिर्तासम्बन्धी विचार नगर्नु र पीडितलाई सूचना गरी आफ्नो कुरा भन्ने मौका प्रदान गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको आदेश जारी भएको छ।

ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दाको अभियोगपत्र दायर भएपछि प्रतिवादीहरूउपर थुनछेक आदेश हुँदा प्रभात भन्ने राम पुडासैनी, नवीन भन्ने सुदिप कार्की, ईन्द्रबहादुर शाही ठकुरी र कमलबहादुर बुढाथोकीसमेतलाई मुद्दा पुर्पक्षको लागि कारागार कार्यालय, डिल्लीबजारमा थुनामा राख्ने आदेश भएकोमा निजहरूले ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा राजनीतिक प्रतिशोधका आधारमा लगाएको हुँदा फिर्ता गरिपाउँ भनी निवेदन गरेकोमा मिति २०६९/३/२० मा सम्बद्ध राजनीतिक दल

एनेकपा (माओवादी) केन्द्रीय कार्यालयको सिफारिससहित पेस भएकाले गृह मन्त्रालयबाट मुद्दा फिर्तासम्बन्धी कारवाही उठान भएको देखिन्छ। सोही सन्दर्भमा गृह मन्त्रालयको मिति २०६९/३/२४ को पत्रबाट राय माग भै आएकोले सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९(१) बमोजिम नेपाल सरकारबाट मुद्दा फिर्ता लिने आदेश दिनुपर्ने व्यवस्था भएकाले निवेदकहरूको मागबमोजिम मुद्दा फिर्ता सम्बन्धमा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को निर्णय आदेशको लागि कारवाही प्रक्रिया कानूनबमोजिम अघि बढाई मुद्दा फिर्ता लिन मिल्ने व्यहोराको यस कार्यालयको राय मिति २०६९/३/२४ को पत्रबाट गृह मन्त्रालयमा उपलब्ध गराइएको थियो।

सक्षम अदालतसमक्ष कुनै व्यक्ति विरूद्ध नेपाल सरकारवादी भै दायर भएको सरकारवादी फौजदारी मुद्दा फिर्ता लिने अधिकार कार्यकारिणीको क्षेत्राधिकारअन्तर्गतको विषय हो। नेपाल सरकारबाट अभियोजन गरी सरकारवादी भै दायर भएका मुद्दा विशिष्ट अवस्था र प्रयोजनबाट सिर्जित परिणामको सन्दर्भमा अपवादको रूपमा फिर्ता लिने निर्णय गरिन्छ। नेपाल सरकारले मुद्दा फिर्ता लिने नीतिगत निर्णय गर्दै सो निर्णय अन्तिम नभई अदालतको मन्जुरीले मात्र मुद्दा फिर्ता हुनेमा मन्जुरीको लागि पेस गर्नासाथ मुद्दा दायर रहेको अदालतले विचार गर्न नपाउँदै अपरिपक्व अवस्थामा प्रस्तुत रिट निवेदन दायर हुन आएको छ। उक्त निर्णय आफैँमा अन्तिम नभएकाले निवेदकको हक अधिकारमा आघात पुर्याएको

वा अतिक्रमण गरेको मान्न मिल्दैन। मन्त्रिपरिषद्को निर्णय कार्यान्वयनको लागि पत्र पठाइएको हो।

संविधान र प्रचलित कानूनले मुद्दा फिर्ताका सम्बन्धमा महान्यायाधिवक्तालाई प्रत्यक्ष वा परोक्षरूपमा अन्य कुनै भूमिका निर्धारण गरेको छैन। सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६९/१/५ मा जारी आदेशबमोजिम मुद्दा फिर्ता लिने कारवाही कानूनबमोजिम अघि बढाउन मिल्ने व्यहोराको रायसम्म यस कार्यालयबाट प्रस्तुत गरिएको हो। सो राय र नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६९/४/२ को निर्णयले मुद्दा दायर रहेको काठमाडौँ जिल्ला अदालतलाई मुद्दा फिर्ताको मन्जुरी दिने वा नदिने निर्णय गर्नमा कुनै बन्देज लगाएको अवस्था नहुँदा अपरिपक्व अवस्थाको रिट निवेदनमा मागबमोजिमको आदेश जारी हुने अवस्था छैन। मुद्दा फिर्तासम्बन्धी मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६९/४/२ को नीतिगत निर्णयको पूर्णतामा प्रवेश नगर्दै दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउन सम्मानित अदालतसमक्ष सादर अनुरोध गर्दछु।

विपक्षी कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफको सङ्क्षिप्त व्यहोरा :

सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९(१) बमोजिम प्रभात भन्ने राम पुडासैनीसमेत पाँचजना प्रतिवादी भएको काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा दायर रहेको ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा नेपाल सरकार,

मन्त्रिपरिषद्बाट मिति २०६९/४/२ मा फिर्ता लिने निर्णय भएको र उक्त निर्णय प्रचलित कानूनबमोजिम नै भएको हुँदा रिटनिवेदन निरर्थक छ । सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९(१) को अधिकारको प्रयोग गरी नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्बाट भएको उक्त निर्णय कार्यान्वयनको लागि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा लेखी पठाएको कार्य प्रचलित कानूनबमोजिम छ ।

देवनारायण महतोको जाहेरीले नेपाल सरकार पुनरावेदक वादी र देवेन्द्र मण्डलसमेत प्रतिवादी भएको संवत् २०६३ सालको फौ.पु. नं. ०१९७ को मुद्दामा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६४/५/१७ मा “मुद्दा फिर्ता लिने कार्य कार्यकारिणीको क्षेत्राधिकार (Executive Domain) भित्र पर्ने नीतिगत कुरा भएकाले जनताप्रति उत्तरदायी र जनताको हितको लागि कटिबद्ध भई संविधान र जनताप्रति जवाफदेही (Accountable) भएर नै सरकारले काम गर्नुपर्ने हुँदा सरकारले गरेको यस्ता नीतिगत कुराहरूमा अदालत प्रवेश गर्न मिल्दैन” भनी व्याख्या भएको हुँदा सोसमेतका आधारमा रिट निवेदन खारेजभागी छ ।

विपक्षी जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय, काठमाडौंको तर्फबाट पेस भएको लिखितजवाफको सङ्क्षिप्त व्यहोरा :

कुनै व्यक्ति विरूद्ध नेपाल सरकारवादी भै दायर भएको फौजदारी मुद्दा फिर्ता लिने अधिकार कार्यकारिणीको क्षेत्राधिकार

अन्तर्गतको विषय हो । विशिष्ट अवस्था र प्रयोजनबाट मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गरिन्छ । राजनीतिक प्रतिशोध विद्यमान रहेका कतिपय मुद्दाहरू अन्त्य हुनु नै समाजको हितमा रहन्छ । सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९(१) अनुसार मुद्दा दायर रहेको अदालतले मुद्दा फिर्ताको लागि विचार गर्न नपाउँदै अपरिपक्व अवस्थामा प्रस्तुत रिट निवेदन दायर हुन आएको छ । मुद्दा फिर्ता लिने निर्णयको प्रकृति र परिणामको सम्बन्धमा सो मुद्दा विचाराधीन रहेको अदालतले न्यायिक परीक्षण गर्न नपाउँदै प्रस्तुत विषयलाई अन्य निर्णयको अर्थमा लिन मिल्दैन ।

मुद्दा फिर्ता लिने नेपाल सरकारको निर्णयले मुद्दा दायर रहेको काठमाडौं जिल्ला अदालतलाई मुद्दा फिर्ताको मन्जुरी दिने वा नदिने निर्णय गर्नमा कुनै बन्देज नलगाएको अवस्थामा यस कार्यालयका काम कारवाहीबाट निवेदकको मौलिक हकमा अतिक्रमण गर्ने कार्य नभएको र मुद्दा फिर्तासम्बन्धी मन्त्रिपरिषद्को नीतिगत निर्णयको पूर्णतामा प्रवेश नगर्नेको अवस्थामा दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ । विपक्षी नेपाल सरकारको प्रधानमन्त्री बाबुराम भट्टराईको तर्फबाट पेस भएको लिखितजवाफको सङ्क्षिप्त व्यहोरा :

गृहमन्त्रलायबाट मुद्दा फिर्ता लिन अनुरोध भई आएबमोजिम शालिकराम जमकट्टेलको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी प्रभात भन्ने राम पुडासैनीसमेत ५ जना भएको काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर रहेको ज्यान मार्ने उद्योग

मुद्दा राजनीतिक कार्यकर्ताबीचको राजनीतिक प्रकृतिको हुँदा सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९(१) बमोजिम उक्त मुद्दा फिर्ताको प्रक्रिया अगाडि बढाउन उपयुक्त हुने भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंको राय, मुद्दा फिर्ता गरिदिन भनी एकीकृत नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (माओवादी) केन्द्रीय कार्यालयको सिफारिस र मुद्दा फिर्ता लिन मिल्ने व्यहोराको महान्यायाधिवक्ताको राय परामर्शसमेतको आधारमा उक्त ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा फिर्ता लिने सम्बन्धमा कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयको प्रस्ताव मिति २०६९/४/२ को मन्त्रपरिषद्को बैठकमा पेस हुँदा मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय भएको हो।

उल्लिखित मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ अनुसार भएको छ। उल्लिखित ऐनको व्यवस्था, सम्मानित अदालतबाट भएको न्यायिक व्याख्या एवम् फौजदारी मुद्दाहरू फिर्ता लिने सम्बन्धमा अपनाउनुपर्ने नीतिगत मापदण्ड र कार्यविधि, २०५५ समेतको अधीनमा रही नेपाल सरकारले सरकारी मुद्दा फिर्ता लिनेसम्बन्धी निर्णय गर्दै आएको छ। सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ ले सरकारी मुद्दा फिर्ता लिनका लागि सम्बन्धित अदालतको मन्जुरी आवश्यक हुने व्यवस्था गरेको छ।

सम्बन्धित अदालतको मन्जुरी लिने व्यवस्था पनि औपचारिकमात्र नभई अदालतको सारवान् अधिकार भएकाले मुद्दा फिर्ता हुने वा नहुने भन्ने विषय अदालतको मन्जुरीमा भर पर्ने

भनी सम्मानित अदालतबाट नेपाल सरकार विरूद्ध दिलबहादुर लामासमेत (नेकाप २०५१, पृ. ५०४) को मुद्दामा सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ। काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट यस सम्बन्धमा मुद्दा फिर्ताको सम्बन्धमा कुनै निर्णय भइसकेको अवस्था छैन। मुद्दाको तथ्यभिन्न प्रवेश गरी मुद्दा फिर्ताको आधार र कारण उचित भएमा सम्बन्धित अदालतले मुद्दा फिर्ताको लागि मन्जुरी दिन सक्छ भने वस्तुनिष्ठ आधार र कारण नभएमा मन्जुरी नदिन सक्छ। सम्मानित सर्वोच्च अदालतले मुद्दा फिर्ताका सम्बन्धमा जिल्ला अदालतले गरेको आदेशउपर न्यायिक परीक्षण गर्न सक्ने सम्बन्धमा व्याख्यासमेत भइसकेको छ। यस अवस्थामा जिल्ला अदालतबाट कुनै निर्णय हुनुपूर्व नै सम्मानित अदालतबाट न्यायिक हस्तक्षेप गर्नुपर्ने कुनै कारण छैन। मुद्दा फिर्ताका सम्बन्धमा नेपाल सरकारबाट मिति २०६९/४/२ मा भएको निर्णय आफैँमा अन्तिम निर्णय होइन। अन्तिम भई नसकेको निर्णयको आधारमा कसैको हक, अधिकारमा आघात वा अतिक्रमण भएको भनि हालन मिल्दैन।

सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ ले मुद्दा फिर्ता सम्बन्धमा सरकारलाई हचुवा तथा स्वेच्छाचारी अधिकार दिएको हुँदा सो दफा अमान्य घोषित गरिपाउँ भनी त्रिलोचन गौतमले संसद सचिवालयसमेत विरूद्ध दायर गरेको उत्प्रेषण (नेकाप २०५३, पृष्ठ ६४६) मुद्दामा सरकारवादी मुद्दा फिर्ता गर्नको लागि अदालतबाट अनुमति लिनुपर्ने न्यायिक नियन्त्रण रहे भएकै हुँदा उक्त दफा २९ लाई असंवैधानिक

भन्न मिलेन भनी सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट निर्णय भइसकेको अवस्था छ । मुद्दा फिर्ता लिने निर्णयको आधार र कारण हेरी मन्जुरी दिने वा नदिने सम्बन्धमा स्वतन्त्र र सक्षम रहेको जिल्ला अदालतले निर्णय दिने अवस्था बाँकी नै रहेकोले सो विषयमा सर्वोच्च अदालतबाट हस्तक्षेप गर्न मिल्दैन ।

नेपाल सरकारवादी भई दायर भएका मुद्दा फिर्ता लिने सम्बन्धमा तत्कालीन श्री ५ को सरकारबाट मिति २०५५/५/१ मा पारित भई लागू आएको कार्यविधिको आधारमा रिट निवेदकले उल्लेख गरेको मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गरिएको हो । सो कार्यविधि अनुसार पनि प्रस्तुत मुद्दा फिर्ता लिन रोक लगाएको अवस्था छैन । प्रस्तुत मुद्दा राजनीतिक कार्यकर्ताहरूबीच घटेको राजनीतिक प्रकृतिको मुद्दा भएकाले फिर्ता गर्न उपयुक्त हुने भनी सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालय एवम् महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयबाटसमेत राय प्राप्त भएको परिप्रेक्ष्यमा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्बाट मुद्दा फिर्तासम्बन्धी निर्णय भएकाले सम्मानित अदालतबाट यस सन्दर्भमा न्यायिक हस्तक्षेप गर्नुपर्ने कुनै कारण नदेखिँदा रिट खारेज गरिपाउँ ।

विपक्षी प्रभात भन्ने रामशरण पुडासैनी र नविन भन्ने सुदिप कार्कीले अलगअलगरूपमा पेस गरेको एकै मिलानको लिखित जवाफको सङ्क्षिप्त व्यहोरा :

सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९(१) बमोजिम नेपाल सरकारले मुद्दा

फिर्ता लिन पाउने कानूनी व्यवस्था अनुसार काठमाडौं जिल्ला अदालतमा चलेको ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा नेपाल सरकारले २०६९/४/२ गते फिर्ता लिने निर्णय गरेको छ । मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय अनुसार फिर्ताको अनुमति दिने नदिने विषय जिल्ला अदालतमा विचाराधीन अवस्थामा रहेकोले सो विषयमा प्रभाव पार्ने गरी सर्वोच्च अदालतबाट रिट क्षेत्रबाट हस्तक्षेप गर्न मिल्दैन । मुद्दा फिर्ता लिने निर्णयको सन्दर्भमा विपक्षीलाई काठमाडौं जिल्ला अदालतले बुझ्ने आदेश गरी निज तारिखमा रहेका छन् । निजले आफ्नो भनाइ राख्न पाउने मौका रहँदारहँदै प्रस्तुत रिट निवेदन दिएको स्थिति छ । नेपाल सरकारबाट स्वीकृत नीतिगत मापदण्ड र कार्यविधिका आधारमा महान्यायाधिवक्ता कार्यालय र जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंसमेतको राय लिएर सम्पूर्ण प्रक्रिया पूरा गरेर मात्रै नेपाल सरकारले मुद्दाफिर्ता लिने निर्णय गरेको छ ।

रिट निवेदक एकीकृत नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (माओवादी) सँग आबद्ध राजनीतिक कार्यकर्ता भएको र पार्टीभित्रको आन्तरिक विवादमा निज निवेदकको प्रतिस्पर्धी मजदुर नेता रमेश भन्ने तारानिधि पन्तलाई फसाउनको लागिमात्र घटनामा संलग्न नै नभएको व्यक्तिउपर झुठ्ठा मुद्दा चलाइएको हो । सो कुरा पार्टीको अनुसन्धानबाट पुष्टि भएपछि पार्टीकै सिफारिसमा नेपाल सरकारले मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गरेको हुँदा राजनीतिक प्रकृतिको मुद्दा होइन भन्ने रिट निवेदकको भनाइ सारहीन छ । आरोपित घटनामा

म संलग्न भएको छैन भने कुटपीटको वारदातलाई ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दाको रूपमा राजनीतिक शक्ति प्रयोग गरेर रिट निवेदकले मसमेतका निर्दोष व्यक्तिहरूमाथि मुद्दा चलाएको स्थिति छ। यस्तो प्रकृतिको मुद्दा नेपाल सरकारले फिर्ता लिने निर्णय गरेकोमा कुनै कानूनी त्रुटि रहे भएको नहुँदा रिट निवेदन खारेजीको भागी छ।

यस अदालतबाट मिति २०६९/९/१७/३ मा जारी भएको आदेशको सारसङ्क्षेप :

यसमा अन्तरिम आदेश रद्द हुने नहुने सम्बन्धमा छलफलका लागि पेस हुन आएको प्रस्तुत निवेदनमा विचार गर्दा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट प्राप्त सक्कल फाइल हेर्दा मिति २०६९/४/२८ को महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयबाट जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय, काठमाडौंलाई लेखिएको पत्रबाट नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६९/४/२ को निर्णयबमोजिम सम्पूर्ण प्रतिवादीहरूको हकमा मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय अनुरूप मुद्दा फिर्ता लिन लेखिएको देखिएको र सो अनुसार उक्त जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयले काठमाडौं जिल्ला अदालतमा मुद्दा फिर्ता गरी पाउन अनुरोध गरी पठाएको देखिन्छ। सो अनुसार प्रतिवादी रमेश पन्त भन्ने तारानिधि पन्तको हकमा समेत मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय विपक्षी नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्बाट भएको भन्ने देखिन आउँछ। निज प्रतिवादी रमेश पन्त मिति २०६९/४/२३ को निवेदनसाथ मात्रै काठमाडौं जिल्ला अदालतमा हाजिर हुन आएको देखिएकाले निजको हकमा

समेत मुद्दा फिर्ता लिने मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६९/४/२ मा निर्णय हुँदा निज फरार रहेको अवस्था देखिन्छ।

सरकारी मुद्दा फिर्ता लिने सम्बन्धमा यस अदालतबाट नैकाय ०६९, अड्क ३, नि.नं. ८७८९, रि.नं. २०६६-WO-१३४५ को मुद्दामा मिति २०६९/१/५/३ मा जारी आदेशबमोजिम जसको हकमा मुद्दा फिर्ता लिने हो सो व्यक्तिले अदालतबाट जारी भएको म्यादमा हाजिर नभई फरार रहेको अवस्थाको प्रतिवादीको हकमा मुद्दा फिर्ता सम्बन्धमा विचार नगर्ने भन्ने कुरा स्पष्ट उल्लेख भै रहेकोमा त्यसको ठीकविपरीत मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गरिएकोबाट उपरोक्त आदेशप्रतिकूलको काम भएकोसमेत देखिएको हुँदा सो आधारमा समेत यस अदालतबाट मिति २०६९/६/३ मा जारी भएको अन्तरिम आदेशमा परिवर्तन वा खारेज गर्नुपर्ने परिस्थिति विद्यमान नदेखिएकाले तत्काल विपक्षी नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्रीसमेतको मागबमोजिम अन्तरिम आदेश खारेज गर्नु परेन। म्याद तामेल हुन नसकी लिखितजवाफ नपरेका पुर्पक्षका निमित्त थुनामा रहेको भन्ने देखिएका विपक्षीहरूको हकमा यकिन गरी सम्बन्धित कारागारमार्फत र पुर्पक्षका निमित्त तारिखमा रहेका विपक्षीका नाममा कानूनबमोजिम म्याद जारी गरी नियमबमोजिम गर्नु।

इन्साफ खण्ड :

रिट निवेदक तथा विपक्षीतर्फका कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकिर :

नियमबमोजिम मुद्दा पेसीसूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा रिट निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री रमेश बडाल र श्री युवराज लुईटेलले प्रभात भन्ने राम पुडासैनीसमेतका विपक्षीहरूले रिट निवेदकलाई ज्यान लिने मनसायले साङ्घातिक आक्रमण गरी मरणासन्न अवस्थामा पुर्याएकोमा तेस्रो पक्षको सहयोगमा अस्पताल लगी उपचारपछि निज बाँच्न सफल भएका हुन् । आक्रमण गर्ने व्यक्तिहरूउपर काठमाडौं जिल्ला अदालतमा ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा दायर भई विचाराधीन अवस्थामा छ । त्यस्तो अवस्थामा सरकारले उक्त मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गरेको छ । ज्यान लिने मनसायले शरीरको पछाडिपट्टीबाट प्रहार गरेको मुद्दा राजनीतिक प्रकृतिको हुन सक्तैन । वारदातमा संलग्न व्यक्ति फरार रहेको र त्यस्तो व्यक्तिको हकमा मुद्दा फिर्ताको सम्बन्धमा विचार गर्न नसकिने भनी यस अदालतबाट मिति २०६९।१।५मा जारी भएको आदेशविपरीत मुद्दा फिर्ता लिने गरी नेपाल सरकारले गरेको निर्णय प्रचलित कानून र उक्त प्रतिपादित नजिरको प्रतिकूल छ । त्यसैले उक्त निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुनुपर्छ भन्नेसमेतको जिकिर लिँदै बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री किरण पौडेलले रिट निवेदनमा उल्लिखित ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा सामान्य आपराधिक मुद्दा नभई राजनीतिक प्रतिशोध लिन दायर भएको भन्ने खुलेकाले उक्त मुद्दा राजनीतिक प्रकृतिको

देखिएको भन्ने आधारमा फिर्ता लिने निर्णय गरिएको हो । समाजको बृहत्तर हितको लागि यस्तो मुद्दा चलिरहन भन्दा फिर्ता लिने श्रेयस्कर हुने भएबाट सम्पूर्ण कानूनी प्रक्रिया पूरा गरेर नै नेपाल सरकारले फिर्ता लिने निर्णय गरेको हुँदा रिट निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने अवस्था नहुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी बहस जिकिर प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षीमध्येका थुनामा रहेका प्रतिवादी राम पुडासैनीसमेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री वीर्णबहादुर कार्कीले प्रतिवादी रमेश पन्त भन्ने तारानिधि पन्त फरार रहे पनि अन्य प्रतिवादीहरू थुनामै हुँदा मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गर्न नमिल्ने हुँदैन । रिट निवेदक एवम् प्रतिवादीहरू राजनैतिक कार्यकर्ता भएकोमा विवाद छैन । राजनैतिक कार्यकर्ताउपर मुद्दा चलाएको हुनाले राजनैतिक प्रतिशोध लिन खोजिएको स्पष्टै छ । राजनीतिक प्रकृतिको मुद्दा चलनु भन्दा फिर्ता लिने श्रेयस्कर हुने हुँदा नेपाल सरकारले मुद्दा फिर्ता लिन गरेको निर्णय कानून अनुकूल हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी बहस जिकिर प्रस्तुत गर्नुभयो ।

यस अदालतको आदेश :

उल्लिखित बहस जिकिरलाई मनन गर्दै रिट निवेदनपत्रसहितको मिसिल अध्ययन गर्दा यसमा तारानिधि पन्तसमेतले मलाई टाउको जस्तो संवेदनशील भागमा ज्यान मार्ने नियतले धारिलो हतियारले प्रहार गरी गम्भीर घाइते बनाएकोमा म उपचारपछि बाँच्न सफल भएको

हुँ। सो सम्बन्धमा प्रतिवादीहरू ईन्द्रबहादुर शाही ठकुरी, प्रभात भन्ने राम पुडासैनी, कमलबहादुर बुढाथोकी, रमेश भन्ने तारानिधि पन्त र नविन भन्ने सुदिप कार्कीसमेतउपर मेरो जाहेरीले काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर भएको ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा फिर्ता लिने गरी नेपाल सरकारबाट निर्णय गरेको रहेछ। सो निर्णय सम्मानित सर्वोच्च अदालतले मुद्दा फिर्ता सम्बन्धमा यस पूर्व विभिन्न मुद्दाहरूमा गरेको निर्णयसमेतको विपरीत हुँदा मिति २०६९/४/२ को विपक्षी नेपाल सरकारको मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतमा विचाराधीन मुद्दा कानूनबमोजिम निर्णय गर्नु भनी परमादेशको आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदकको मुख्य माग दावी देखिन्छ।

विपक्षीहरूको तर्फबाट पेस भएको लिखितजवाफमा मुद्दा फिर्ता लिने अधिकार कार्यकारिणीको क्षेत्राधिकारको विषय भएको, प्रस्तुत मुद्दा फिर्ता लिन मिल्छ भनी महान्यायाधिवक्ताले रायसमेत दिएको, सरकारवादी भई दायर भएका मुद्दा विशिष्ट अवस्था र प्रयोजनबाट सिर्जित परिणामको सन्दर्भमा अपवादको रूपमा फिर्ता लिने प्रचलन रहेको र सरकारवादी फौजदारी मुद्दाहरू फिर्ता लिने सम्बन्धमा अपनाउनुपर्ने नीतिगत मापदण्ड र कार्यविधि, २०५५ समेतको अधीनमा रही प्रस्तुत रिट निवेदनमा उल्लिखित ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय भई अनुमतिका लागि काठमाडौं जिल्ला अदालतमा विचाराधीन अवस्थामै रहेकोसमेत हुँदा

अपरिपक्व अवस्थामा पर्न आएको रिट खारेजभागी छ भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ।

उल्लिखित तथ्य रहेको प्रस्तुत रिट निवेदनमा देहायका प्रश्नहरूमा न्याय निरूपण गर्नुपर्ने देखिन आयो।

१. कुनै पनि फौजदारी कसुरमा संलग्न व्यक्तिहरू राजनीतिक कार्यकर्ता भएको भन्ने आधारमा त्यस्तो कसुरसँग सम्बन्धित मुद्दालाई राजनीतिक प्रकृतिको मुद्दाको संज्ञा दिई सरकारबाट फिर्ता लिन मिल्छ वा मिल्दैन ?
२. राजनैतिक दलको सिफारिस अदालतमा विचाराधीन फौजदारी मुद्दा फिर्ता लिने आधार हुन सक्छ वा सक्तैन ?
३. आफैँले अभियोजन गरी अदालतमा दायर गरेको सरकारवादी फौजदारी मुद्दालाई राजनैतिक प्रकृतिको संज्ञा दिई प्रतिपादित नजिरसमेतको विपरीत सरकारद्वारा फिर्ता लिने निर्णय गर्ने सन्दर्भमा स्वयम् महान्यायाधिवक्ताले त्यस्तो मुद्दा फिर्ता लिन मिल्ने गरी राय दिन मिल्छ वा मिल्दैन ?
४. सरकारद्वारा मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गर्नुअघि मुद्दा फिर्ता सम्बन्धमा परेका मुद्दामा यसअघि यस अदालतबाट जारी भएका आदेश तथा निर्देशनहरूको पालना गर्नुपर्ने अनिवार्यता हो वा होइन ?
५. निवेदकको माग दावीबमोजिमको

आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्था छ वा छैन ?

२. सर्वप्रथम निर्णयको लागि निर्धारित पहिलो प्रश्नको सम्बन्धमा विचार गरौं । के कस्तो कसुर राजनैतिक कसुर हुने र के कस्तो कसुर साधारण कसुर हुने भनी नेपाल कानूनले स्पष्ट परिभाषा सहित वर्गीकरण गरेको देखिँदैन । आपराधिक क्रियाकलापमा संलग्न व्यक्तिहरू राजनीतिक कार्यकर्ता भएको भन्नेमात्र आधारमा कुनै पनि कसुरलाई राजनीतिक कसुर मान्न मिल्दैन । तत्कालीन श्री ५ को सरकारबाट मिति २०५५/५/१ मा पारित गरेको सरकारवादी भई चलाइएका फौजदारी मुद्दाहरू फिर्ता लिने सम्बन्धमा अपनाउनुपर्ने नीतिगत मापदण्ड तथा कार्यविधिलाई अहिलेसम्म नेपाल सरकारबाट परिवर्तन वा संशोधन नगरेको कारण उक्त मापदण्ड प्रचलनमा नै रहिरहेको मान्नुपर्ने हुन्छ । उक्त मापदण्ड तथा कार्यविधिको दफा १ ले गरेको राजनैतिक मुद्दाको परिभाषामा राज्य विरुद्धको अपराध र सजाय ऐन, २०४६ को दफा ३, ४ र ५ अन्तर्गतका कसुरलाई मात्र राजनैतिक अपराध र अन्यलाई सामान्य अपराध भनेको छ ।

३. नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) ले फिर्ता लिने निर्णय गरेको प्रस्तुत रिट निवेदनसँग सम्बन्धित ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा उक्त मापदण्ड र कार्यविधि अनुसार पनि फिर्ता लिन मिल्ने प्रकृतिको देखिँदैन । राजनीतिक कार्यकर्ताद्वारा घटना घटाइएको भन्ने मात्र आधारमा त्यस्तो कसुरलाई राजनैतिक प्रकृतिको कसुरको

संज्ञा दिन मिल्दैन । समाजलाई नै चुनौती दिने शान्ति सुव्यवस्थाको विरुद्ध हुने गम्भीर र सङ्गीनखालका फौजदारी कसुरका कसुरदारलाई दण्ड सजाय दिई पीडितलाई न्यायको अनुभूति दिलाउने कर्तव्य राज्य सरकारको हुन्छ । यस्तो गहन कर्तव्यबाट राज्य पन्छिन मिल्दैन । अपराध गर्ने व्यक्तिबाट समाजलाई सुरक्षा प्रदान गर्ने कर्तव्यबाट राज्य चुक्दै जाने हो र अपराधका दोषी देखिएकालाई राजनीतिक रङ्ग दिएर उन्मुक्ति दिँदै जाने हो भने जनताको सुरक्षित भएर बाँच्ने अधिकार जहिलेसुकै जोखिममा पर्न सक्छ ।

४. उल्लिखित ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दाको अभियोग लगाउँदा हालकै दलको नेतृत्वको सरकार कायम रहेको देखिएकाले आफैँले राजनैतिक प्रतिशोधको आधारमा मुद्दा चलाएको भन्ने विपक्षी सरकारको जिकिर विचारणीय छ । आफैँले चलाएको मुद्दालाई राजनैतिक प्रतिशोधको आधारमा चलाइएको भनेर फिर्ता लिन खोज्ने सरकारको नियतमा कानूनी र नैतिक दुबै दृष्टिले गम्भीर शङ्काको अवस्था देखिन्छ । व्यक्ति हत्यालाई कुनै पनि राजनैतिक दर्शन वा सिद्धान्तले मान्यता दिएको छैन ।

५. बाटो घाटोमा एकलै हिडिरहेको व्यक्तिलाई शरीरको पछाडिपट्टिबाट टाउको जस्तो संवेदनशील अङ्गमा एक्कासी साङ्घातिक आक्रमण गर्ने व्यक्तिहरूको सो कार्यलाई राजनीतिक घटना भनेर दोषी देखिएकालाई उम्काउँदै जाने हो भने फौजदारी कसुर गर्ने व्यक्ति कोही कसैले पनि सजाय नपाउने अवस्था आउन

सकछ । यस्तो गम्भीर र सङ्गीन अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरू राजनीतिक कार्यकर्ता भएकै कारणले निजहरूद्वारा घटाइएको आपराधिक कसुरलाई राजनैतिक कसुर भन्न सकिन्न । गम्भीर किसिमको फौजदारी कसुरमा संलग्न भएको व्यक्ति वा व्यक्तिहरूको समूहलाई अदालती कारवाहीबाट बाहिर ल्याई घुमाउरो बाटोबाट उन्मुक्ति दिलाउने यस किसिमको प्रयास सरकार स्वयम्बाट गरिन्छ भने अपराधका दोषीलाई सजाय दिलाई पीडितलाई न्याय दिलाउने कर्तव्यबाट पछि हटेको अर्थ गर्नुपर्ने हुन्छ । यस्तो स्थितिको कल्पना किमार्थ गर्न सकिन्न ।

६. यो वा त्यो बहानामा अदालतमा दायर रहेको सरकारवादी फौजदारी मुद्दा उचित आधार र कारण नभई फिर्ता लिन मिल्दैन । राजनीतिक कार्यकर्ता संलग्न भएको भन्ने कारणले मात्र त्यस्तो मुद्दालाई राजनीतिक प्रकृतिको मान्न र सो आधारमा विशुद्ध आपराधिक प्रकृतिको मुद्दा फिर्ता लिनै निर्णय गर्नसमेत मिल्दैन । गम्भीर प्रकृतिका फौजदारी मुद्दाहरूमा पीडित स्वयम्ले अपराधको अनुसन्धान गरेर अभियोजन गर्न नसक्ने तथा सम्भव नहुने भएकाले नै त्यस्ता मुद्दाहरूको अनुसन्धान गरी घटनाका दोषीउपर अदालतमा मुद्दा दायर गर्ने दायित्व राज्य पक्षलाई सुम्पिएको हुन्छ । यस्तो गहन जिम्मेवारीबाट राज्य पक्ष पछि हट्न सक्तैन । त्यसो गर्छ भने सरकारको यस्तो कार्यबाट कानूनी शासनको प्रवर्द्धन हुँदैन ।

७. अनुसन्धान तथा अभियोजनको प्रमुख दायित्व बोकेको राज्यको कार्यकारी

निकायको रूपमा रहेको सरकारले या त आफ्नो अभियोजनमा इमान्दारिता छैन भन्नुपर्‍यो या मुद्दा फिर्ता लिनै सरकारको पछिल्लो निर्णयमा नै इमान्दारिता छैन भन्न सक्नुपर्‍यो । यसलाई सम्बोधन नै नगरी निरूत्तर रही यस्तो जटिल र संवेदनशील प्रश्नलाई सरल, हलुका ढङ्गले लिई आँखा चिम्लिन मिल्दैन । सत्तामा बसी राज्य शक्तिको प्रयोग गर्नेले संविधान र कानूनको डैर नमानी जसो पनि भन्न र गर्न मिल्छ भन्ने सोच पालेर बस्नु कानूनी राज्यको लागि गम्भीर आपत्ति र चुनौतीपूर्ण विषय हुन्छ । यस्तो प्रवृत्तिलाई निरूत्साहित गर्न जरूरी हुन्छ ।

८. राज्यका तर्फबाट कुनै व्यक्तिउपर आरोपित कसुरको अभियोगमा राज्य आफैँले चलाएको मुद्दालाई राजनैतिक प्रतिशोधका लागि चलाइएको हो भनी सरकारले जवाफ वा जिकिर लिन्छ भने यो अत्यन्त गैर जिम्मेवारपूर्ण अभिव्यक्ति हुन्छ । यो कानूनी राज्यको लागि बाधक मात्र नभई लज्जास्पद अभिव्यक्तिसमेत हो । निरपराध व्यक्तिउपर त्यसरी गैर जिम्मेवारीपूर्वक अभियोजन लगाई आफैँले चलाएको मुद्दालाई राजनैतिक प्रतिशोधको लागि चलाएको भनी सरकारले जिकिर लिन्छ भने यसमा सरकारले क्षमासहित क्षतिपूर्तिको रकमसमेत उपलब्ध गराउनुपर्ने दायित्व हुन जान्छ । अन्यथा आपराधिक कसुरउपर आफैँले चलाएको मुद्दालाई स्वतन्त्र न्यायिक निकायबाट न्यायको अन्तिम बिन्दुसम्म पुग्न नदिई बीचैमा फिर्ता लिनै निर्णय गर्न मिल्दैन ।

९. आपराधिक घटना वास्तविक

भए पनि गलत अनुसन्धानवश निर्दोष मानिसमाथि अभियोग लाग्न गएको अवस्थामा निर्दोषलाई जोगाई सामाजिक सद्भाव र शान्ति सुव्यवस्थालाई खल्बलिन नदिई न्यायिक प्रक्रियाप्रति जनताको विश्वास कायम राख्ने, कूटनीतिक सम्बन्ध बिग्रिन दिनबाट जोगाउने, सामाजिक तथा धार्मिक सद्भाव कायम राख्ने जस्ता उद्देश्य र बृहत्तर राष्ट्रिय हितका खातिर गैरराजनीतिकरूपका विशुद्ध आपराधिक घटनाबाहेकका कसुरसँग सम्बन्धित मुद्दा फिर्ता लिन जायज हुने भए पनि कसुरमा संलग्न व्यक्तिहरू राजनीतिक कार्यकर्ता भएकैमात्र कारणबाट विशुद्ध आपराधिक घटनाका मुद्दालाई राजनीतिक रङ्ग दिई फिर्ता लिन मिल्दैन । सरकारबाट हुने हरेक निर्णयको वैधानिक आधार हुनैपर्दछ ।

१०. अब दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गरौं । दलीय परम्परामा सरकारको नेतृत्व कुनै राजनैतिक दल विशेषले वा दलहरूको समूहले नै गरेको हुन्छ । तर त्यसरी निर्माण भए पनि सरकार सञ्चालन संविधान र कानून अनुरूप नै हुने गर्छ र हुनु पनि पर्छ । कुनै पनि गठित सरकार सम्पूर्ण जनता एवम् राजनीतिक दलहरूको समेत साझा संस्था हुने भएकाले संविधान र कानूनबमोजिम निर्णय गर्नुपर्ने सवालमा सरकार गठन गर्ने दलको दलीय स्वार्थको प्रभावबाट सरकार नित्तान्तरूपले अलग रहन जरूरी हुन्छ । संविधान र कानूनलाई बेवास्ता गरी दलीय सिफारिसका आधारमा सरकारले कुनै निर्णय वा दैनिक कार्य सञ्चालन गर्न सक्तैन । कुनै पनि राजनीतिक दलको

सिफारिसमा सरकारवादी फौजदारी मुद्दा फिर्ता लिनै निर्णय हुन सक्तैन । यस प्रकारको अभ्यासको कानूनले परिकल्पना गरेकै हुँदैन । सरकारको नेतृत्व गर्ने राजनैतिक दलद्वारा सरकारमाथि दबाबवश आफ्नो दलीय सिफारिसलाई कार्यान्वयन गराउन बाध्य गराउने र सरकारले पनि त्यस्तो सिफारिसलाई आधार मानेर मुद्दा फिर्ता लिनै निर्णय गर्दै जाने हो भने देशमा कानूनी शासनको स्थान अराजकताले लिन सक्छ ।

११. राजनीतिक दलको सिफारिससमेतको आधारमा प्रस्तुत रिट निवेदनमा उल्लिखित ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा फिर्ता लिनै निर्णय गरिएको भन्ने विपक्षी नेपाल सरकारको लिखित जवाफमा उल्लेख हुनुले सरकार संविधान र कानूनअनुरूप चलन नसकी दलीय प्रभावको शिकार भएको कुरातर्फ स्पष्ट सङ्केत गर्छ । यो अत्यन्त विचारणीय कुरा हुन गएको छ । सरकारले गर्ने निर्णयको आधार संविधान र कानूनसम्मत हुनुपर्छ । गम्भीर किसिमका फौजदारी मुद्दाहरूलाई सक्षम अदालतबाट न्यायिक निष्कर्षमा पुग्ने नदिई उचित आधार र कारणबिना नै फिर्ता लिँदै जाने हो भने संविधान, कानून र स्वतन्त्र अदालतको अस्तित्व नै सङ्कटमा पर्न सक्छ । यस्तो अवस्थाको सिर्जनाले पीडितप्रति थप अन्यायको स्थिति सिर्जना भई मुलुक झन् दण्डहीनताको दलदलमा भासिन पुग्छ ।

१२. मुद्दा फिर्ता लिनै निर्णयको आधार संविधान, कानून र अदालतबाट प्रतिपादित नजिरका साथै न्यायका मान्य सिद्धान्त हुने कुरामा

निर्णयकर्ता सरकार जानकार छ भन्ने कुराको वैध अपेक्षा (Legal Expectation) गरिएको हुन्छ । विपक्षीमध्येका प्रधानमन्त्रीले पेस गरेको लिखित जवाफमा मुद्दा फिर्ता गरिदिन भनी एकीकृत नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (माओवादी) केन्द्रीय कार्यालयको सिफारिस पत्रसमेतको आधारमा मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय भएको भनी निर्णयको औचित्य प्रमाणित गर्न खोजिनु गम्भीर आपत्तिजनक छ ।

१३. सरकारवादी फौजदारी मुद्दा फिर्ता लिनेसम्बन्धी निर्णय गर्दा राजनीतिक सहमतिलाई आधार बनाइएकोलाई कानून, न्याय र विवेकसङ्गत हुन नसक्ने भनी यस अदालतबाट गोपीबहादुर भण्डारी विरुद्ध मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत भएको उत्प्रेषण (नेकाप २०६९, अङ्क ३, नि.नं. ८७८९, पृ. ४४२) मुद्दामा व्याख्या हुँदा “मुद्दा चलाउँदा प्रचलित कानूनबमोजिम चलाउने, अनि फिर्ता भने राजनीतिक सहमतिको आधारमा गर्ने हो र न्याय र कानूनको तत्त्वको आवश्यकता नदेखाउने हो भने फौजदारी न्याय प्रणाली चरम राजनीतिकरणको शिकार हुन सक्ने अवस्था रहन्छ । फौजदारी मुद्दा चलाउनु वा फिर्ता लिनु दुबै कानूनी एवम् न्यायिक विषय हुन् । राजनीतिक सहमतिको आधारमा मुद्दा चलाउने वा नचलाउने तथा चलाइएको मुद्दा फिर्ता गर्ने हो भने कानूनी राज्यको उपहास हुन्छ । ... कानून आफैँ राजनीतिक प्रक्रियाको उपज भए पनि कानून कार्यान्वयनको चरण भने राजनीतिक हुन सक्ने । खास गरी अपराध अनुसन्धान र

अभियोजनलाई राजनीतिकरणबाट सङ्क्रमित हुनबाट नबचाउने हो भने फौजदारी मुद्दाको राजनीतिकरण मात्रै हुने नभई राजनीति पनि अपराधीकरणको दोषबाट मुक्त हुन नसक्ने अवस्था आउँछ । यो निष्पक्ष र स्वतन्त्र न्यायको लागि विषवृक्षकै रूपमा हुर्किन सक्छ । त्यसैले संविधान र कानूनले परिकल्पना नै नगरेको राजनीतिक सहमतिलाई स्थान दिई एउटा विधिसम्मत् अभियोजनलाई परास्त गरेको भन्ने जिकिर लिनु र त्यस्तो आधारमा मुद्दा फिर्ता लिनु वा दिनु कानून, न्याय र विवेकसङ्गत हुन सक्नेन ।” भनी व्याख्या भइसकेको देखिन्छ । एक पटक सरकारको निर्णयउपर देशको सर्वोच्च न्यायलयबाट न्यायिक परीक्षण भई सिद्धान्तसमेत स्थापित भइसकेको परिप्रेक्ष्यमा पनि पुनः सरकारले पूर्व गल्तीलाई दोहोर्‍याउँदै जाने र अदालतको निर्देशनलाई नमान्ने हो भने सरकारले नै अदालतको आदेशलाई अनादर गरेको रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ ।

१४. उक्त मुद्दामा भएको व्याख्यामा “कतिपय अवस्थामा कसुरको परिभाषा नै राजनीतिक दृष्टिले गरिएको हुन सक्छ । त्यस अवस्थामा समस्या कानूनको कार्यान्वयनमा हुने नभई कानूनमा नै हुनेगर्दछ । त्यसको लागि कानून नै बदल्ने विकल्प रहन्छ । कानून बहाल रहने तर कानूनको कार्यान्वयन भने राजनीतिक व्यक्ति संलग्न भए एकढङ्गले र अरूमा फरक ढङ्गले गर्न मिल्दैन । त्यो समानता, न्याय र विवेकको मापदण्डबाट समेत मिल्दैन । वस्तुतः राजनीतिक मुद्दा, राजनीतिक सहमति

वा राजनीतिक कार्यकर्ता संलग्न भएको भन्ने आधारमा कसुरको दायित्वबाट मुक्ति दिने अमोघ अशत्रुको रूपमा सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ को प्रयोग गर्न दिन कुनै हालतमा मिल्दैन। उक्त दफामा राजनीतिक आधारमा वा राजनीतिक सहमतिको आधारमा मुद्दा फिर्ता लिन मिल्ने गरी कुनै व्यवस्था नै भएको पाइँदैन।” भनी यस सम्बन्धमा यस अदालतबाट स्पष्ट धारणा अभिव्यक्त भएको छ। त्यसैले मुद्दा फिर्ता लिने निर्णयको आधार संविधान, कानून, न्याय र प्रतिपादित नजिर बाहेक राजनीतिक सहमति र सिफारिस हुन सक्तैन।

१५. अब निर्णयको लागि निर्धारित तेस्रो प्रश्नतर्फ विचार गरौं। सरकारको तर्फबाट फौजदारी मुद्दाको स्वतन्त्ररूपमा अभियोजन गर्ने र त्यस्तो मुद्दामा सरकारको तर्फबाट प्रतिरक्षा गर्ने गहन जिम्मेवारी संविधानले नै महान्यायाधिवक्तालाई तोकेको छ। महान्यायाधिवक्ता सरकारको प्रमुख कानूनी सल्लाहकार हुनाको साथै सरकारको तर्फबाट मुद्दा चल्ने नचल्ने विषयमा अन्तिम निर्णय गर्ने प्रमुख अधिकारीको रूपमा संविधानले नै स्थापित गरेको छ। निजले आफूमा निहित काम, कर्तव्य र अधिकार मातहतका अधिकृतहरूलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्ने व्यवस्थासमेत संविधानमा हुँदा निज मातहतका सरकारी वकिलहरूसमेत स्वतन्त्र अभियोजनकर्ताको रूपमा कानूनद्वारा स्थापित अधिकारीको रूपमा रहेको पाइन्छ। संविधानले नै यस्तो गहन जिम्मेवारी तोकेको

अवस्थामा महान्यायाधिवक्ता वा निज मातहतका सरकारी वकिलहरूले स्वतन्त्ररूपमा आफ्नो विवेक प्रयोग गरेर फौजदारी कसुरको सम्बन्धमा अभियोजन गर्दा संवैधानिक सीमा नाघ्न मिल्दैन।

१६. सरकारले गर्न लागेको निर्णयको विषयवस्तुमा महान्यायाधिवक्ताले दिने कानूनी राय केवल औपचारिकता पूरा गर्नेखालको मात्र हुनुहुँदैन। त्यस्तो राय कानून र न्यायिक स्तरको हुन जरूरी हुन्छ। कानून र नजिरप्रतिकूल निर्णय गर्न मिल्ने गरी राय परामर्श सरकारलाई दिने कुरा महान्यायाधिवक्ताको संवैधानिक दायित्वभित्र पर्दैन। फौजदारी मुद्दा फिर्ता लिने सम्बन्धमा कानूनी सल्लाहकारको हैसियतले महान्यायाधिवक्ताले सरकारलाई कानूनी व्यवस्थाको अधीनमा रहेरमात्रै राय दिने हो। यस सम्बन्धमा उल्लिखित गोपीबहादुर भण्डारीको उत्प्रेषण विषयको रिट निवेदनमा सरकारले मुद्दा फिर्ता लिनुपूर्व आफ्नो संवैधानिक कानूनी सल्लाहकारको रूपमा रहेको महान्यायाधिवक्ता वा अन्तर्गतको अधिकृतसँग राय परामर्श नगर्ने गरिएको कुरालाई गम्भीररूपमा लिँदै अबदेखि “दायर रहेको मुद्दालाई फिर्ता गर्नुपर्ने निर्णय गर्नुअघि सो गर्नुपर्ने मुनासिब कारण सम्बन्धमा मुद्दा चलाउने महान्यायाधिवक्ता वा अन्तर्गतको अभियोक्तासँग पनि परामर्श गरी मात्र मुद्दा फिर्ता गर्ने निर्णयको परिपाटी विकास गर्नु” भनेर सरकारलाई स्पष्टरूपले निर्देशनसमेत दिएको कुरा स्मरणमा रहेको हुनुपर्छ। प्रस्तुत रिटमा महान्यायाधिवक्ताद्वारा पेस भएको लिखित जवाफ हेर्दा सम्मानित सर्वोच्च अदालतको

मिति २०६९।१।५ मा जारी आदेशबमोजिम मुद्दा फिर्ता लिने कारवाही कानूनबमोजिम अघि बढाउन मिल्ने व्यहोराको रायसम्म यस कार्यालयबाट प्रदान गरिएको हो भन्ने देखिन्छ । फरार रहेको अभियुक्तको सम्बन्धमा मुद्दा फिर्ता सम्बन्धमा विचार नगर्नु भनी उक्त मितिको आदेशमा निर्देशन दिएको अवस्थामा उक्त नजिरको प्रतिकूल मुद्दा फिर्ता लिने कारवाही कानूनबमोजिम अघि बढाउन मिल्नेगरी महान्यायाधिवक्ताद्वारा राय परामर्श दिएको देखिनुले महान्यायाधिवक्ताले यस अदालतको पूर्व आदेशलाई सम्मान गरेको भन्ने देखिन आउँदैन ।

१७. गम्भीर किसिमका फौजदारी मुद्दाहरूमा पीडितलाई न्याय गर्न र दोषीलाई कारवाही गर्नको लागि त्यस्ता मुद्दालाई अन्तिम रूपबाट न्यायिक निष्कर्षमा पुग्न दिनको लागि महान्यायाधिवक्ताको संवैधानिक दायित्व र आवश्यकताको सम्बन्धमा गोपीबहादुर भण्डारीको उल्लिखित रिट निवेदनमा व्याख्या हुँदा “फौजदारी मुद्दाको अभियोजन गर्ने अधिकार सामान्यतया महान्यायाधिवक्ताको संवैधानिक अधिकार भएको देखिन्छ । तर त्यसरी चलाइएको मुद्दा फिर्ता लिने अधिकार भने सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ बमोजिम नेपाल सरकारको देखिन आउँछ । महान्यायाधिवक्ताको अभियोजनसम्बन्धी अधिकार र नेपाल सरकारको मुद्दा फिर्ता लिनेसम्बन्धी अधिकारका बीचको सम्बन्ध विचारणीय छ ।

संविधानले प्रदान गरेको अभियोजनसम्बन्धी अधिकार विशिष्ट र स्वायत्त प्रकृतिको देखिन्छ । महान्यायाधिवक्तालाई यो अधिकार संविधानद्वारा सिधै प्रदान गर्नुको विशेष अर्थ छ । महान्यायाधिवक्ताको संस्था एउटा व्यावसायिक र न्यायिक संस्थाको रूपमा मानिन्छ र कुनै खास राजनीतिक उद्देश्यले कसैउपर दुर्भावनापूर्वक अभियोजन लगाउन वा कसैउपर मोलाहिजावश वा राजनीतिक स्वार्थको कारणले लगाउनपर्ने अभियोग लगाउने अवस्था आउन नदिन र फौजदारी अभियोग जस्तो गम्भीर अभियोग विशिष्ट कानूनी एवम् न्यायिक आवश्यकता अनुरूप सही र निष्पक्षरूपमा हुन सकोस् भनेर नै उक्त संस्था खडा गरी अभियोजनसम्बन्धी सम्पूर्ण जिम्मेवारी सुम्पेको हो । यसरी एकातिर संविधानबमोजिम महान्यायाधिवक्ताको अधिकारअन्तर्गत मुद्दा अभियोजन लगाउने अर्कोतिर सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ अन्तर्गत मुद्दा फिर्ता लिने प्रक्रियाबीच के कति सामञ्जस्यता छ भनी नहेर्ने हो भने र अरू दुई भूमिकाबीचको सार्थकता खोजी नगर्ने हो भने मुद्दा चलाउने र फिर्ता लिने कुरा संविधान र कानूनको विशिष्ट आवश्यकता अनुसारको प्रत्याभूति हुनुको सट्टा केटाकेटीको खेलौना जस्तो हुन गई कानूनी राज्यको अभीष्ट सहजै परास्त हुनसक्ने जोखिम सिर्जना हुन जान्छ ।”

१८. अब चौथो प्रश्नको सम्बन्धमा विचार गर्दा, मुद्दा फिर्ता लिने विषयमा यस अघि पनि विभिन्न मुद्दाहरूमा यस अदालतबाट

न्यायिक व्याख्या भई सो विषयमा सरकारलाई निर्देशनसमेत दिएको पाइन्छ । अदालतबाट जारी भएका आदेश वा फैसलाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने अन्तिम जिम्मेवारी बोकेको सरकार स्वयम्ले नै अदालतबाट जारी आदेश वा फैसलाको प्रतिकूल कार्य गर्छ भन्ने कुराको अनुमान सामान्यतया गरिदैन । सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ को प्रयोग गरी मुद्दा फिर्ता लिने सम्बन्धमा पटक पटक नेपाल सरकारबाट उक्त ऐनको प्रयोग फरक फरक ढङ्ग प्रयोग विषयमा परेका मुद्दाहरूमा यस अदालतबाट न्यायिक सिद्धान्तहरू प्रतिपादन हुनाको साथै उक्त ऐनको प्रयोग गरी मुद्दा फिर्ता लिने सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई निर्देशनसमेत जारी भएको पाइन्छ । यिनै निवेदक जाहेरवाला रहेको काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर भई विचाराधीन रहेको ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गर्दा विपक्षी नेपाल सरकारले यस अदालतबाट प्रतिपादित नजिर सिद्धान्त तथा निर्देशनहरूको उल्लङ्घन गरेको भनी निवेदनमा जिकिर लिएको देखिन्छ । सो सम्बन्धमा हेर्दा देहायका मुद्दाहरूमा यस अदालतबाट देहायबमोजिम निर्णय भएको देखिन्छ ।

१. श्री ५ को सरकार विरुद्ध दिलबहादुर लामासमेत, मुद्दा फिर्ता (नेकाप २०५१, अङ्क ७, निर्णय नं. ४९४०, पृष्ठ ५०४, पूर्ण इजलास)

प्रस्तुत मुद्दामा यस अदालतबाट देहायबमोजिमको सिद्धान्त प्रतिपादन भएको देखिन्छ ।

“समाजको शान्ति र व्यवस्थामा खलल पुर्याउने सङ्गीन फौजदारी अपराधहरूबाट जनसाधारणको संरक्षण गर्ने र त्यस्तो कुनै अपराध भएमा कसुरदारलाई सम्बन्धित अदालत वा अन्य न्यायिक निकायबाट सजाय गराई न्याय दिलाउने मुख्य अभिभारा श्री ५ को सरकारउपर नै रहेकाले त्यस्तो अपराधसम्बन्धी मुद्दा श्री ५ को सरकारवादी भई चलाइने कानूनी व्यवस्था भएको हो । ... केवल वैचारिक आस्थाको कारणबाट वा राजनीतिक प्रतिशोधका लागि कुनै व्यक्तिमाथि चलाइएका मुद्दाहरू परिवर्तित राजनीतिक सन्दर्भ वा परिस्थितिमा वापस लिनुपर्ने अवस्था पर्न सक्तछ । त्यस्तै सामाजिक धार्मिक वा सम्प्रदायिक तनावबाट उत्पन्न कुनै असाधारण स्थितिमा तत्कालीन आदेश वा उन्मादको फलस्वरूप भएका अपराधसम्बन्धी मुद्दाहरूलाई सामाजिक, धार्मिक वा साम्प्रदायिक सहिष्णुता वा सद्भाव पुनः स्थापित गर्न वा कायम राख्नका लागि वापस लिनु राष्ट्रिय हितमा आवश्यक हुन्छ । कहिलेकाहीं कूटनैतिक सम्बन्ध वा सद्भाव कायम राख्ने दृष्टिकोणबाट पनि मुद्दा फिर्ता लिनुपर्ने हुन्छ । मुद्दा वापस लिनुपर्ने यस्ता अरू कारण पनि हुन सक्छन् । तर कारण जेसुकै भए पनि त्यो उचित

तथा देश वा समाजको हितको लागि हुनुपर्दछ । मुद्दा वापस लिने उक्त अधिकारको प्रयोग व्यक्तिगत पक्षपात, मोलाहिजा वा स्वार्थबाट प्रेरित हुन नहुने ।”

२. ०६७-WO-०००३, निवेदक रामु महतो विरूद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत (नेकाप २०६९, अड्क ५, नि.नं. ८८२८, पृष्ठ ७४३, संयुक्त इजलास) मुद्दा उत्प्रेषणयुक्त परमादेश । प्रस्तुत मुद्दामा यस अदालतबाट मिति २०६८/१०/२५/४ मा आदेश हुँदा देहायबमोजिमको सिद्धान्त प्रतिपादन भएको देखिन्छ ।
- गम्भीर प्रकृतिका मुद्दाहरूमा समेत विषयवस्तुको गम्भीरता नहेरी कानूनी व्यवस्थाको पालनाबाट हुने दूरगामी प्रभाव, त्यसबाट समाजमा पर्ने नकारात्मक असर, आपराधिक मनोवृत्तिमा हुन सक्ने वृद्धिको दुष्परिणामसमेत केही विचार नगरी सरकारले मुद्दा फिर्ता लिँदै जाने हो भने शान्ति सुव्यवस्था खतरामा पर्ने तथा नागरिकको जीउ धनको संरक्षण हुन नसक्ने सम्भावना हुने हुँदा सोतर्फ सरकार सदैव सचेत रहनुपर्ने,
  - राजनीतिक व्यवस्था वा सरकार परिवर्तन भएको अवस्थामा वा कुनै राजनीतिक दल वा सङ्घसँग आवद्ध भएको आडमा मानिसको बाँच्न पाउने हक (Right to

Live) लाई कुण्ठित गर्न नमिल्ने ,

- जघन्य एवम् पाशविक प्रकृतिका अपराध, मानवता विरूद्धका अपराध, लागु औषध, मानव बेचबिखन, बालबालिका विरूद्धको अपराध, हातहतियार खरखजानासम्बन्धी अपराध, व्यक्तिको बाँच्न पाउने अधिकारलाई कुण्ठित गरेकोसम्बन्धी अपराध, पेसेवर अपराधीद्वारा गरिएको तथा सङ्गठितरूपमा गरिएको अपराध साधारणतया फिर्ता लिन नहुने प्रकृतिका मुद्दाहरू वस्तुनिष्ठ एवम् मनासिब आधार र कारणबिना राजनीतिक दलसँग आवद्ध रहेकोमात्र कारणबाट फिर्ता लिने कार्य स्वीकार्य हुन नसक्ने,
३. ०६६-WO-१३४५ को निवेदक अधिवक्ता गोपीबहादुर भण्डारी विरूद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत (नेकाप २०६९, अड्क ३, नि.नं. ८७८९, पृ. ४४२, संयुक्त इजलास, आदेश मिति २०६९।१।५) उत्प्रेषणसमेत ।

१९. प्रस्तुत रिट निवेदनमा मुद्दा फिर्ता लिने सम्बन्धमा व्याख्या हुँदा नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्बाट सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ को प्रयोग पटकपटक गरी मुद्दा फिर्ता लिने गरेको देखिएको र सो प्रयोगमा विविध र परस्पर विरोधी आधारहरू लिने गरेको देखिएकाले निम्न कुराहरूमा ध्यान दिएर मात्रै

उक्त दफा २९ को प्रयोगतर्फ विचार गर्नु भनी विपक्षी नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेतका नाममा मिति २०६९।०१।०५ मा परमादेशसमेतको आदेश जारी भएको देखिन्छ।

- नेपाल सरकारले जारी गरेको सरकारवादी हुने फौजदारी मुद्दाहरू फिर्ता लिने सम्बन्धमा अपनाउनुपर्ने नीतिगत मापदण्ड र कार्यविधि, २०५५ को प्रकरण ४ मा उल्लिखित अपराधहरूका अतिरिक्त गम्भीर प्रकृतिका नियतवश गरेको हत्या, राज्यविरुद्धका अपराध, युद्ध अपराध, मानव अधिकार र कुर र अमानवीय प्रकृतिका मानवता विरुद्धको अपराध, सङ्गठित अपराध, महिला एवम् बालबालिका विरुद्धको अपराध, जाति हत्या, सार्वजनिक हक विरुद्धको अपराध जस्ता अपराधमा जुनसुकै सौदा गरी मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय नगर्नु।
- दायर रहेको मुद्दालाई फिर्ता गर्नुपर्ने निर्णय गर्नुअघि सो गर्नुपर्ने मुनासिब कारण सम्बन्धमा मुद्दा चलाउने महान्यायाधिवक्ता वा अन्तर्गतको अभियोक्तासँग पनि परामर्श गरी मात्र मुद्दा फिर्ता गर्ने निर्णयको परिपाटी विकास गर्नु।
- मुद्दा चलाइएको कानूनमा पीडितले क्षतिपूर्तिसमेत पाउने व्यवस्था रहेकोमा मुद्दा फिर्ता लिँदा सो क्षतिपूर्ति पाउने

कुरामा प्रतिकूल असर नपर्ने व्यवस्थामा विचार पुर्याउनु।

- जसको हकमा मुद्दा फिर्ता लिने हो सो व्यक्तिले अदालतबाट जारी भएको म्यादमा हाजिर नभई फरार रहेको अवस्थाको प्रतिवादीको हकमा फिर्तासम्बन्धी विचार नगर्नु।
- घटनाबाट पीडित हुने भनेको जाहेरवाला वा पीडितलाई मुद्दा फिर्ताको सुनुवाइ प्रक्रियामा सहभागी हुन सक्ने गराउन सूचना दिई निजलाई आफ्नो कुरा भन्ने मौका प्रदान गर्नु।
- उल्लिखित कार्यको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्बाट मिति २०५५/५/१ मा स्वीकृत नेपाल सरकारवादी भई चलाइएका फौजदारी मुद्दाहरू फिर्ता लिने सम्बन्धमा अपनाउनुपर्ने मापदण्ड र कार्यविधिमा आवश्यक परिमार्जन गर्नु।

२०. माथि गरिएको विवेचनाका आधारमा प्रस्तुत रिट निवेदनसँग सम्बन्धित ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गर्दा सरकारले उल्लिखितानुसारको नजर सिद्धान्तहरूको पालना गरेको देखिँदैन। वैचारिक आस्था वा राजनीतिक प्रतिशोधका लागि चलाइएका मुद्दाका साथै सामाजिक, धार्मिक वा साम्प्रदायिक तनावबाट उत्पन्न कुनै असाधारण स्थितिमा सिर्जित अपराधसम्बन्धी मुद्दा

सामाजिक, धार्मिक वा साम्प्रदायिक सहिष्णुता वा सद्भाव पुनः स्थापित गर्नको लागि फिर्ता लिन सकिए पनि विशुद्ध आपराधिक प्रकृतिको मुद्दा उचित कारणबेगर फिर्ता लिन नसकिने भनी माथि उल्लिखित दिलबहादुर लामाको मुद्दामा फैसला भई नजिर स्थापित भइसकेकोमा पनि विशुद्ध आपराधिक प्रकृतिको प्रस्तुत रिट निवेदनसँग सम्बन्धित ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा सरकारबाट कुनै उचित आधार र कारणबेगर नै फिर्ता लिनै निर्णय गरिएको देखिएबाट उक्त नजिर सिद्धान्तको विपक्षी नेपाल सरकारबाट स्पष्ट उल्लङ्घन हुन गएको अवस्था देखिन्छ ।

२१. उल्लिखित रामु महतोको मुद्दामा प्रतिपादन भएको कानूनी सिद्धान्तको समेत प्रस्तुत रिट निवेदनसँग सम्बन्धित मुद्दा फिर्ता लिनै निर्णय गर्दा विपक्षी नेपाल सरकारले पालना गर्न सकेको देखिँदैन । निर्दोष व्यक्तिउपर गरिएको भनेको साङ्घातिक आक्रमणको न्याय निरूपण भएन भने व्यक्तिको बाँच्न पाउने अधिकारलाई कुण्ठित गर्छ । विशुद्ध आपराधिक प्रकृतिका वारदातसँग सम्बन्धित मुद्दालाई राजनीतिक प्रकृतिको अपराधको रूपमा चित्रण गर्न खोजी सरकारबाट मुद्दा फिर्ता लिनै निर्णय गरिन्छ भने त्यसबाट रामु महतोको उल्लिखित मुद्दामा प्रतिपादित नजिरको समेत ठाडो उल्लङ्घन हुन जान्छ ।

२२. उल्लिखित नजिरहरूको अतिरिक्त गोपीबहादुर भण्डारीको उल्लिखित रिट निवेदनमा आदेश हुँदा मुद्दा फिर्ता लिनै सम्बन्धमा नेपाल सरकारसमेतलाई स्पष्ट निर्देशन

जारी भएकोमा उक्त निर्देशनको समेत प्रस्तुत रिट निवेदनसँग सम्बन्धित मुद्दा फिर्ता लिनै निर्णय गर्दा पालना गरिएको देखिँदैन । सो सम्बन्धमा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट प्राप्त भएको सक्कल मिसिल हेर्दा मिति २०६९/४/२८ को महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयबाट जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय, काठमाडौंलाई लेखिएको पत्रबाट विपक्षी नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६९/४/२ को निर्णयबमोजिम सम्पूर्ण प्रतिवादीहरूको हकमा मुद्दा फिर्ता लिनै निर्णय गरिएको भन्ने देखिन्छ । उक्त पत्रअनुसार प्रतिवादी रमेश पन्त भन्ने तारानिधि पन्तको हकमा समेत मुद्दा फिर्ता लिनै निर्णय गरिएको देखिन्छ । निज प्रतिवादी मिति २०६९/४/२३ मा मात्रै निवेदन साथ काठमाडौं जिल्ला अदालतमा हाजिर हुन गएको देखिएकाले निजको हकमा समेत मुद्दा फिर्ता लिनै मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६९/४/२ मा निर्णय हुँदा निज फरार रहेको अवस्था देखिन्छ ।

२३. अदालतबाट जारी भएको म्यादमा हाजिर नभई फरार रहेको अवस्थाको प्रतिवादीको हकमा मुद्दा फिर्ता सम्बन्धमा विचार नगर्ने भनी स्पष्ट निर्देशन जारी भएको कुराको ठीक प्रतिकूल हुने गरी नेपाल सरकारबाट मुद्दा फिर्ता लिनै निर्णय गरिएको छ । त्यसैगरी घटनाबाट पीडित हुने भनेको जाहेरवाला वा पीडितलाई मुद्दा फिर्ताको सुनुवाइ प्रक्रियामा सहभागी हुन सक्ने गराउन सूचना दिई निजलाई आफ्नो कुरा भन्ने मौका प्रदान गर्नु भनी स्पष्ट निर्देशन जारी भएकोमा पनि सो अनुसार फिर्ता लिन

लागिएको मुद्दाका पीडित यी निवेदकलाई मुद्दा फिर्ता लिने प्रक्रियाको सम्बन्धमा सहभागी गराइएको भन्ने देखिँदैन। यदि त्यसो गरिएको भए प्रतिपादित नजिरको विपरीत निर्णय गरिएको भनी निवेदकले निवेदनमा जिकिर लिनुपर्ने अवस्था आउने थिएन। यस विश्लेषणबाट यस अदालतबाट दिइएको स्पष्ट निर्देशनको पनि विपक्षी सरकारबाट उल्लङ्घन गरेको अवस्था देखिन्छ। उक्त आदेश जारी हुँदा दिइएको निर्देशनमा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्बाट मिति २०५५/५/१ मा स्वीकृत नेपाल सरकारवादी भई चलाइएका फौजदारी मुद्दाहरू फिर्ता लिने सम्बन्धमा अपनाउनु पर्ने मापदण्ड र कार्यविधिमा आवश्यक परिमार्जन गर्नु भनी निर्देशन भएकोमा पनि नेपाल सरकारबाट सो मापदण्ड र कार्यविधिमा आवश्यक परिमार्जन वा संशोधन गरिएको भनी लिखित जवाफमा उल्लेख भएको नदेखिँदा सोकोसमेत नेपाल सरकारबाट बेवास्ता गरिएको अवस्था देखिन्छ। सो किन परिमार्जन नगरिएको हो भन्ने सम्बन्धमा विपक्षी नेपाल सरकारबाट कुनै स्पष्ट धारणा आउन सकेको देखिँदैन।

२४. महान्यायाधिवक्ताको लिखित जवाफमा मुद्दा फिर्ता लिने सम्बन्धमा सरकारले गर्ने निर्णयमा संविधान र प्रचलित कानूनले महान्यायाधिवक्तालाई प्रत्यक्ष वा परोक्षरूपमा अन्य कुनै भूमिका निर्धारण गरेको छैन। सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६९/०१/०५ मा जारी आदेशबमोजिम मुद्दा फिर्ता लिने कारवाही कानूनबमोजिम अघि

बढाउन मिल्ने व्यहोराको रायसम्म दिइएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ। उक्त मितिको आदेशमा फरार रहेको प्रतिवादीको हकमा मुद्दा फिर्ता लिने सम्बन्धमा विचार गर्न नसकिने भनी स्पष्ट निर्देश भएकोलाई अनदेखा गरी विपक्षी नेपाल सरकारले मुद्दा फिर्ता लिने गरी गरिएको निर्णयलाई कानूनबमोजिमको भनी राय दिएको देखिँदा महान्यायाधिवक्तासमेतबाट उक्त नजिरको उल्लङ्घन भएको देखिन्छ। नजिर प्रतिकूल राय दिने अधिकार महान्यायाधिवक्तालाई हुँदैन। अदालतमा दायर रहेको फौजदारी मुद्दालाई फिर्ता गर्नुपर्ने निर्णय गर्नुअघि सो गर्नुपर्ने मुनासिब कारण सम्बन्धमा मुद्दा चलाउने महान्यायाधिवक्ता वा अन्तर्गतको अभियोक्तासँग पनि परामर्श गरीमात्र मुद्दा फिर्ता गर्ने निर्णयको परिपाटी विकास गर्नु भनी आदेशमा स्पष्ट निर्देश भएकोलाई जस्तोसुकै राय दिने स्वतन्त्रता महान्यायाधिवक्तालाई हुन्छ भन्ने अर्थको रूपमा बुझ्न मिल्दैन। महान्यायाधिवक्ता वा अन्तर्गतको अभियोक्ताको परामर्श लिनु पर्ने आवश्यकता महसुस गरिएको कुरा कानूनी परामर्शदाताको हैसियतले सरकारलाई कस्तो मुद्दा फिर्ता लिन मिल्छ र कस्तो मुद्दा फिर्ता लिन मिल्दैन भन्ने सम्बन्धमा उचित र उपयुक्त राय प्रदान हुन सकोस् भनेर नै हो। केवल महान्यायाधिवक्ताको राय लिने औपचारिकता पूरा गर्नु भन्ने मात्रको आशय उक्त निर्देशनको होइन। महान्यायाधिवक्ताबाट त्यस्तो राय लिनुपर्ने आवश्यकता बोध गरिनाको कारण सरकारबाट उचित कारण र आधारबेगर

सरकारवादी फौजदारी मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गर्न रोकावट आउन सकोस् भनेर नै हो । महान्यायाधिवक्तासमेतबाट त्यसो हुन सकेको देखिँदैन ।

२५. मुद्दा फिर्ता सम्बन्धमा मौजुद कानूनी व्यवस्था एवम् प्रतिपादित नजिरको प्रतिकूल हुने गरी निर्णय किन गर्नु परेको हो सो सम्बन्धमा विपक्षी नेपाल सरकारबाट कुनै स्पष्ट धारणा आउन सकेको पनि छैन । प्रस्तुत रिट निवेदनसँग सम्बन्धित ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा संलग्न व्यक्तिहरू राजनीतिक कार्यकर्ता हुँदा त्यस्तो मुद्दा राजनीतिक प्रकृतिको भएकाले फिर्ता लिने निर्णय गरिएको भन्ने विपक्षी नेपाल सरकारको जिकिर गराइ फौजदारी न्याय सिद्धान्त एवम् उल्लिखित नजिरसमेतको प्रतिकूल देखिन आउँछ । आफूउपर अभियोग लगाई अदालतमा दायर भएको मुद्दामा जारी भएको म्यादमा हाजिर भई आफ्नो निर्दोषिताको प्रमाण पुर्याउनपाट्टि नलागी स्वतन्त्ररूपमा भएको न्यायिक प्रक्रियालाई सहयोग नगरी फरार रहने प्रतिवादीलाई नै फाइदा पुग्ने गरी प्रतिपादित नजिरसमेतको बेवास्ता गरेर विपक्षी नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्बाट मुद्दा फिर्ताको निर्णय हुनुले मुद्दा फिर्ता लिने सम्बन्धमा विकसित प्रचलित मान्यतामाथि नै प्रश्न उठाएको छ । उल्लिखित विश्लेषणबाट मुद्दा फिर्ता लिने सम्बन्धमा विपक्षी नेपाल सरकारबाट भएको निर्णय प्रचलित कानून एवम् उल्लिखित नजिरसमेतको प्रतिकूलको देखिन आयो ।

२६. अब पाँचौ अर्थात अन्तिम

प्रश्नको सम्बन्धमा विचार गर्दा, मुद्दा फिर्ता लिने अधिकार सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐनका व्यवस्थाको अधीनमा रही मन्त्रिपरिषद्ले निर्णय गर्न पाउने कुरा भए पनि प्रचलित कानून र नजिरविपरीत जुनसुकै कारण र अवस्थामा भएको घटनासम्बन्धी मुद्दा पनि सरकारले फिर्ता लिन पाउँछ भन्न सकिन्न । काठमाडौं जिल्ला अदालतमा विचाराधीन अवस्थामा रहेको प्रस्तुत रिट निवेदनसँग सम्बन्धित ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा फिर्ता लिने सम्बन्धमा विपक्षी नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६९/४/२ को निर्णयबमोजिम मुद्दा फिर्ता दिन मिल्ने नमिल्ने सम्बन्धमा अनुमति माग गरिएको विषयसमेत उक्त अदालतमा विचाराधीन रहेको छ । सो मुद्दाको तथ्यभिन्न पसेर अनुमति दिन मिल्ने नमिल्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्ने पूर्ण अधिकार जिल्ला अदालतलाई नै भएको र सो अदालतले दिने निर्णयउपर पछि माथिल्लो अदालतबाट न्यायिक परीक्षण गर्न सकिने नै हुँदा सो विषयमा मुद्दाको तथ्यभिन्न पसेर अहिले नै यस अदालतबाट हस्तक्षेप गरिहाल्न आवश्यक देखिन्न । तर प्रचलित कानून र यस अदालतबाट प्रतिपादित नजिर सिद्धान्तको प्रतिकूल सिधा हुने गरी नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्बाट निर्णय भएको सम्बन्धमा उक्त निर्णयको वैधताको सम्बन्धमा यस अदालतले निर्णय गर्न नसक्ने भन्ने हुँदैन । मुद्दा फिर्तासम्बन्धी निर्णय गर्दाको बखतमा नै प्रचलित कानून र प्रतिपादित नजिरविपरीत त्रुटिपूर्ण प्रक्रिया अवलम्बन हुन्छ भने यस अदालतमा उपचार माग्न आएको कुरालाई

अनदेखा वा उपेक्षा गरी बस्न सक्ने अवस्था रहँदैन । यो कुरा सम्बन्धित सबैको लागि ध्यानयोग्य कुरा हुनुपर्छ ।

२७. राज्यका सबै अङ्गले कानून अन्तर्गत रहेर काम गर्नुपर्छ । कानूनी सीमा नाघी कार्य गर्ने अधिकार कसैलाई हुँदैन । फरार रहेको प्रतिवादीको हकमा मुद्दा फिर्ता हुन नसक्ने भनी यसअघि नै यस अदालतले आदेश जारी गरिसकेको अवस्थामा सो आदेश प्रतिकूल निर्णय किन गर्नु परेको हो भन्ने सम्बन्धमा पनि सरकारको तर्फबाट चित्तबुझ्दो जवाफ आउन सकेको छैन । यसरी प्रतिपादित नजिर सिद्धान्तको प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरूपमा पनि उल्लङ्घन गर्ने धृष्टता सरकारलगायत कसैले गर्न हुँदैन । सरकारद्वारा मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गरिसकेपछि प्रतिवादी अदालतमा उपस्थित हुनुले अदालतको आदेशको सम्मान गरेको नभई अदालती कारवाहीलाई छलन खोजेको अर्थमा लिनुपर्ने हुन्छ । यसबाट आदेशको उल्लङ्घन गरी मुद्दा फिर्ताको लाभ लिने षड्यन्त्रको आभास मात्रै गराउँछ । यस्तो परिबन्ध मिले मिलाएको देखिनु राम्रो कुरा होइन ।

२८. आफैँले चलाएको मुद्दामा प्रतिवादी फरार भई न्यायिक प्रक्रियामा असंलग्न रहने वा त्यसबाट भाग्न उम्कन कोसिस गरिरहेकै बेला एवम् सरकारवादी फौजदारी मुद्दा दायर गर्ने वादीको भूमिकामा रहेको सरकारले मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय लिन्छ भने त्यस अवस्थामा मुद्दा चलाउने सरकारी निर्णयउपर नै प्रश्न उठाउने अवस्था आउन सक्छ । यस्तो दोहोरो मापदण्ड

अपनाउन सरकारको निमित्त सुहाउने कुरा हुँदैन । सरकारले मुद्दा चलाउँदा वा फिर्ता लिँदाको अवस्थामा समेत हमेसा स्वच्छता (Fairness) को प्रत्याभूति दिइरहनुपर्ने हुन्छ । बाध्यकारी प्रभाव वा आकर्षण वा आन्तरिक स्वार्थ संयोजनको कारणले कानूनबमोजिम मुद्दा चलाई विचाराधीन रहेकै अवस्थामा त्यसको स्वभाविक न्यायिक परिणाममा पुग्न नदिई हस्तक्षेपकारी सोचका साथ स्वयम् जिम्मेवार कार्यकारी निकायले अदालतले मुद्दा फिर्ता सम्बन्धमा अपनाउनुपर्ने गरी विकास गरेको सामान्य सिद्धान्त एवम् मार्ग दर्शनको विपरीत अपवादात्मक शैली अपनाउँछ भने सरकारले मुद्दा चलाएका अन्य प्रतिवादीहरूले सरकारी अभियोजनको वाञ्छनीयता र स्वीकार्यता जोखिममा पर्न जान्छ ।

२९. अतः सरकार आफैँले अनुसन्धान गरी विशुद्ध आपराधिक घटना भनेर काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा दायर गरेको ज्यान मार्ने उद्योगको मुद्दामा फरार रहेका प्रतिवादी रमेश पन्त भन्ने तारानिधि पन्तसमेतका पाँचैजना प्रतिवादीहरूको हकमा मुद्दा फिर्ता लिन गरेको मिति २०६९/४/२ को नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को निर्णय मुद्दा फिर्ता लिनेसम्बन्धी प्रचलित कानून एवम् यस अदालतबाट प्रतिपादित नजिर सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल रहेको भनी माथि विवेचित आधार एवम् कारणबाट त्यस्तो निर्णय कायम रहन नसक्ने भई उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुन्छ । प्रस्तुत आदेशको जानकारी विपक्षी नेपाल

सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को कार्यालयसमेतलाई दिनु । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. भरतबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० साल असार २४ गते रोज ३ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : बाबुराम सुवेदी

निर्णय नं.१२०५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
फैसला मिति :- २०७०।८।१९।४
०६८-WO-१२७९

विषय:- उत्प्रेषण/परमादेश ।

निवेदक :- काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १३ घर भई हाल ललितपुर जिल्ला, ल.पु.उप.म.पा.वडा नं २ सानेपा बस्ने अनितादेवी शाही

विरूद्ध

विपक्षी : पुनरावेदन अदालत, पाटनसमेत

- एउटै अदालतमा परेका दुई मुद्दाहरूमध्ये म्याद तामेल हुँदा एउटामा प्रतिवादी र प्रतिवादीको घर फेला पर्ने र अर्कोमा फेला नपर्ने हुन सक्तैन । बेरीतपूर्वक तामेल भएको बेपत्ते म्याद बढेर गरी पुनः इतलायनामा म्याद दिने गरेको आदेश कानून र प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त अनुरूप भएको नै देखिने ।

(प्रकरण नं.८)

निवेदकका तर्फबाट :- विद्वान् अधिवक्ता वीरेन्द्र महर्जन

विपक्षीका तर्फबाट :- विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता गोपालप्रसाद रिजाल

अवलम्बित नजिर :-

सम्बद्ध कानून :-

- मुलुकी ऐन, अ.बं.११७, ११० नं.
- जिल्ला अदालत नियमावली, २०५४ नियम २२

आदेश

न्या.गिरीश चन्द्र लाल : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम दर्ता हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर निम्नबमोजिम छ :

उल्लिखित विपक्षीमध्ये विपक्षी नं. ३ मेरो जग्गा साबिक काठमाडौं जिल्ला कालिमाटी वडा नं. ८(ख) कि.नं. १२७ जग्गाको दक्षिणतर्फको सँधियार हुनुहुन्छ । मेरो नामको उक्त कित्ता जग्गाको दक्षिणतर्फ निज विपक्षी पुण्यप्रभादेवी बिष्टको नामको दर्ता रहेको कि.नं.१४७ तथा निजका एकापरिवारका छोरा रामहरि बिष्टको नाममा दर्ता रहेको कि.नं.१४६ को जग्गा रहेको छ । निज विपक्षी पुण्यप्रभादेवी तथा निजका छोरा रामहरि बिष्टसमेतले संयुक्तरूपमा म निवेदिकालाई विपक्षी बनाई पुनरावेदन अदालत, पाटनमा निषेधाज्ञाको निवेदन दर्ता गरेकोमा उक्त अदालतबाट निज विपक्षीहरूको रिट निवेदन खारेज भएपछि पुनः निज विपक्षीहरूले काठमाडौं जिल्ला अदालतमा मिति २०६७।१।१६ मा म निवेदिकालाई विपक्षी बनाई खिचोला मेटाई बनाएको घर टहरा भत्काई पाउँ भनी दे.मि.नं. ४३७७ र ४३७६ नं. को दुई थान मुद्दा दर्ता गराउनुभएको रहेछ र सो मुद्दाहरूमध्ये विपक्षी पुण्यप्रभादेवी बिष्टका छोरा रामहरि बिष्ट वादी भई दर्ता गराउनुभएको दे.नं.४३७७ नं. को मुद्दाको म्याद मिति २०६८।२।१ मा मेरो नाममा तामेल भएको र सो मुद्दामा म निवेदिकाले म्यादभित्रै प्रतिउत्तरपत्रसमेत जोडिई उक्त मुद्दामा पुर्पक्ष गर्दै आइरहेकी थिएँ भने विपक्षी नं.३ ले पनि मेरो नाममा सोही मितिमा सोही विषयको दे.नं ४३७६ नं. को मुद्दा दर्ता गराउनुभएको रहेछ । सो कुरा म निवेदिकालाई थाहा थिएन पछि नक्कल सारी हेर्दा थाहा भयो कि मलाई विपक्षी बनाई मुद्दा

दर्ता गरी मेरो नामको म्याद मिति २०६७।१।२२ मा बेपत्ते तामेल भई मिति २०६८।३।१३ गोरखापत्रमा समेत सूचना प्रकाशित भई मेरो प्रतिउत्तर फिराउने म्यादसमेत गुञ्जिसकेको रहेछ । सो कुरा थाहा पाएपछि मिति २०६८।१०।१७ मा उक्त मेरो नामको म्याद मुलुकी ऐन, अ.बं.११० नं. बमोजिमको प्रक्रिया पूरा नगरी मेरो वतनमा आउँदै नआई बेपत्ते भएको हुँदा उक्त म्याद तथा गोरखापत्रमा प्रकाशित गरेको सूचनासमेत म निवेदिका अनपढ तथा पत्रिकामा मेरो पहुँचसमेत नभएको घरायसी कामकाजी महिला भएकाले उक्त सूचनासमेत बदर गरी मेरो नामको म्याद अड्डैबाट बुझी प्रतिउत्तरसमेत जोडी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्न पाउँ भनी निवेदन दर्ता गरेकोमा का.जि.अ.का स्नेस्तेदारबाट निवेदकले निवेदनमा उल्लेख गरेको वतनमा नै गोरखापत्रमा सूचना प्रकाशित भई सकिई मुद्दामा प्रमाणसमेत मुकरर भई सकेको देखिँदा माग अनुसारको म्याद बदर गर्न मिलेन भनी म्याद बदर नगरेको र सोउपर अं.बं. ६१ नं. बमोजिम निवेदन दर्ता गरेकोमा मिति २०६८।१।१९ मा उक्त मितिको स्नेस्तेदारको आदेश बदर गरी म निवेदिकालाई अड्डैबाट म्याद बुझ्न लगाई प्रतिउत्तरसमेत जोड्न लगाई तारिखमा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्न दिइराखेको अवस्थामा विपक्षी पुण्यप्रभादेवी पुनः उक्त आदेश बदरको लागि अ.बं.१७ नं. बमोजिम पुनरावेदन अदालत, पाटनमा गएकी र उक्त अदालतबाट मिति २०६९।१।२१ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतको उक्त आदेश बदर गरेको र

पुनरावेदन अदालतको उक्त आदेशले मेरो कानूनी हकमाथि आघात पुर्याएको र उक्त आदेश बदर गराउनको लागि अन्य उपचारको व्यवस्थासमेत नभएकाले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा १०७(२) नं. बमोजिम यो निवेदन दर्ता गर्न आएको छु।

विपक्षीसमेतले म निवेदिकाउपर पुनरावेदन अदालत, पाटनमा यसअघि दर्ता गराउनुभएको निषेधाज्ञा मुद्दामा मेरो नाममा सोही वतनमा जारी भएको म्याद मेरो घर ठेगानामा आई रीतपूर्वकको तामेल हुने र सोही मुद्दासँगै एकैदिन दर्ता भएको निजको छोरा रामहरि बिष्टको मुद्दामा जारी भएको म्याद मेरो नाममा रीतपूर्वक तामेल हुने तर एकै दिन दर्ता भएको र एउटै अदालतबाट भएको तामेली म्याद बेपत्ते हुने कुरा स्वयम्मा अपत्यारिलो कुरा हो। यी कार्यहरूले विपक्षी पुण्यप्रभादेवीसमेतको मिलेमतोमा मलाई थाहा जानकारी नै नदिई एकतर्फी फैसला गराउने बदनियतपूर्ण उद्देश्यले उक्त कार्य गरेको भन्ने कुरालाई पुष्टि गर्दछ। त्यसरी मेरो नाममा जारी भएको म्याद मेरो वतनमा आउदै नआई बेपत्ते तामेल गरेको हुँदा उक्त मिति २०६७।१२।२ को तामेली म्याद नै बेरीतपूर्वकको छ भन्ने कुरा प्रष्ट छ। साथै जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम २२(क) को व्यवस्था अ.बं.११० नं. को प्रक्रियाबाट तामेल हुन नसकेपछि मात्र कार्यान्वयन हुने हो।

मेरो विरुद्धमा परेको मुद्दाको जानकारी नै मलाई नभई प्रतिवाद गर्नेसमेत मौका नदिएको कारण मलाई म्याद बुझाई प्रतिउत्तरसमेत जोडी

मुद्दामा पुर्पक्ष गर्न दिनु भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८।११।१९ मा आदेश गरी प्रतिउत्तर जोडिई तारिखमा बसी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्दै आइरहेको अवस्थामा सो आदेशलाई बदर गरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६९।१।२१ को आदेश प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीतको हुनुका साथै उक्त आदेशले म निवेदिकाको कानूनबमोजिम तारिखमा रही मुद्दा पुर्पक्ष गर्न पाउने कानूनी हकसमेत उल्लङ्घन भएकाले उक्त मिति २०६९।१।२१ को पुनरावेदन अदालत, पाटनको आदेश उत्प्रेषणको आदेशबाट बदर गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६८।११।१९ को आदेशबमोजिम प्रतिउत्तर जोडाइ तारिखमा बसी पुर्पक्ष गर्दै आइरहेको हुँदा सोही आदेशबमोजिम तारिखमा राखी पुर्पक्ष गर्न दिनु भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतका नाममा परमादेशसमेत जारी गरिपाउँ। साथै उक्त काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट २०६९।२।१२ देखि मेरो तारिख टुटाई एकतर्फीरूपमा नक्सा गर्नेलगायत प्रमाण बुझी मुद्दा फैसला गर्न लागेकाले यो रिट निवेदनको अन्तिम किनारा नलागेसम्मको लागि उक्त पुनरावेदन अदालतको आदेश कार्यान्वयन नगर्नु र काठमाडौं जिल्ला अदालतको उक्त मिति २०६८।११।१९ को आदेशबमोजिम तारिखमा राखी मुद्दामा पुर्पक्ष गर्न दिनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावलीको नियम ४१ बमोजिम अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रिट निवेदन दावी।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको

मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो, आदेश जारी गर्नु नपर्ने आधार कारण भए यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाको म्यादबाहेक १५ दिनभित्र विपक्षी नं. १ र २ ले महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत र विपक्षी नं. ३ ले आफैं वा आफ्नो प्रतिनिधि वा कानून व्यवसायीमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूलाई यो आदेश र निवेदनको प्रतिलिपि साथै राखी सूचना पठाई म्यादभित्र लिखित जवाफ परे वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु।

साथै रिट निवेदनमा निवेदकले अन्तरिम आदेशसमेत माग गरेको देखिँदा विपक्षीहरूसमेत राखी अन्तरिम आदेश जारी हुने नहुने सम्बन्धमा छलफल गर्न उपयुक्त हुने हुँदा अन्तरिम आदेश छलफलको लागि पेसी तोकी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६१।३।२७ को आदेश।

प्रतिवादी अनितादेवी शाहीले वादीले फिरादमा नै उल्लेख गरेको वतन उल्लेख गरी बेरीतको म्याद बदर गरी आफ्नो नामको म्याद अड्डैको रोहबरमा बुझी पाउँ भन्ने द.नं.१४९५५ को निवेदन मिति २०६८।१०।१७ दिई उक्त निवेदन स्नेस्तेदारसमक्ष पेस हुँदा निवेदकले निवेदनमा उल्लेख गरेको वतनमा नै गोरखापत्रमा सूचना प्रकाशित भैसकी मुद्दामा प्रमाण मुकररसमेत भैसकेको देखिँदा मागअनुसार म्याद बदर गर्न मिलेन कानूनबमोजिम गर्नु भनी मिति २०६८।१०।१७ मा आदेश भएकोमा सो आदेशउपर अ.बं.६१ नं. बमोजिम प्रतिवादीले

दिएको निवेदन इजालाससमक्ष पेस हुँदा “प्रस्तुत मुद्दाको लगाउको यिनै वादीका छोरा रामहरि बिष्टले यिनै प्रतिवादीउपर दायर गरेको द.नं. ०४३७७ को जग्गा खिचोला मुद्दामा यी प्रतिवादी निवेदकले ल.पु.जि., ल.पु.उप.म.न.पा. वडा नं.२ को वतनमा ललितपुर जिल्ला अदालतका तामेलदार सजन रानाले मिति २०६८।२।१ मा प्रतिवादीको घर वतनमा गई हातैमा म्याद तामेल गरी प्रतिवादीले प्रतिउत्तर फिराड रूजु तारिखमा बसी मुद्दा पुर्पक्ष गरिरहेको देखिएकोमा प्रस्तुत मुद्दाको रोहबाट उक्त लगाउको मुद्दाका वादीको आमा पुण्यप्रभादेवी बिष्टले यिनै प्रतिवादीलाई उही वतन देखाई मुद्दा दायर गरेकोमा उनै तामेलदार कर्मचारीबाट बेपत्ते म्याद तामेल प्रतिवेदन पेस भई पत्रिकामा सूचना प्रकाशित गरेकोमा म्यादभित्र थाहा नपाई लगाउको मुद्दामा रूजु हाजिर भएको भनी प्रतिवादीले हाल थाहा पाएको भनी प्रतिउत्तर लिई आएकोमा यसलाई अनादर अस्वीकार गर्नुपर्ने कुनै कानूनी र तार्किक अवस्था नदेखिँदा स्नेस्तेदारबाट मिति २०६८।१०।१७ गते भएको आदेशबदर गरिदिएको छ। पुनः प्रतिवादीलाई हातैमा अड्डैबाट म्याद बुझाई प्रतिउत्तर दर्ता गरी नियमानुसार गर्नु होला” भनी यस अदालतबाट मिति २०६८।११।१९ मा आदेश भई विपक्षीको प्रतिउत्तर परी कारवाही भै रहेकोमा वादी पुण्यप्रभादेवी बिष्टले यस अदालतको मिति २०६८।११।१९ को आदेशउपर पुनरावेदन अदालत, पाटनमा अ.बं.१७ नं. बमोजिम निवेदन गर्दा यस अदालतको मिति २०६८।११।१९ को आदेश रीतपूर्वकको

भएको मान्न मिलेन सो बेरीतको आदेश बदर गरिदिएको छ भनी २०६९।१।२१ मा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको आदेशबमोजिम यी विपक्षीको तारिख टुटाई मुद्दाको कारवाही अगाडि बढाइएको हो । पुनरावेदन अदालत, पाटनको आदेशानुसारको कार्य गरेको हुँदा यस अदालतबाट विपक्षी निवेदकउपर कुनै अन्याययुक्त कार्य भए गरेको नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

यसमा यी निवेदकलाई विपक्षी बनाई पुण्यप्रभादेवी बिष्ट तथा रामहरि बिष्टले काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर गरी कारवाहीमा रहेको दे.नं.४३७६ र ४३७७ नं. को खिचोला मेटाई घर भत्काई पाउँ भन्ने मुद्दामा निवेदकका नाउँमा तामेल भएको तामेली म्यादसमेतका कागजातको अध्ययन हुन आवश्यक देखिएकाले प्रस्तुत मुद्दामा अन्तरिम आदेशको छलफलको लागि दुबै पक्षलाई मिति २०६९।४।२२ को पेसी तोकी उक्त दिन इजलाससमक्ष देखाई फिर्ता लाने गरी उल्लिखित दे.नं. ४३७६ समेतका मिसिल काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।४।१६ को आदेश ।

यी रिट निवेदिकाउपर वादी रामहरि बिष्ट र पुण्यप्रभादेवी बिष्टले दिएको दुई अलगअलग मुद्दामध्ये वादी रामहरिले दिएको जग्गा खिचोला मुद्दामा जारी भएको इतलायनामा म्याद मिति २०६८।२।१ गते यी निवेदिका आफैँले बुझेको देखिन्छ भन्ने पुण्यप्रभा बिष्टले दिएको मुद्दामा

मिति २०६७।१।२।२ को इतलायनामा बेपत्ते तामेल भएको रहेछ । उक्त बेपत्ते तामेली म्याद हेर्दा निवेदिकाको बाबुको नाम पूरा नलेखिएको र छोरी भन्ने शब्द पनि लेखिएको देखिँदैन ।

यसरी एउटै अदालतमा परेको दुई मुद्दामध्ये एउटामा प्रतिवादी र प्रतिवादीको घर फेला पर्ने र अर्कोमा फेला नपर्ने हुन सक्तैन । त्यसैकारण मिति २०६७।१।२।२ को बेरीतपूर्वक तामेल भएको बेपत्ते म्याद बदर गरी निवेदिकालाई पुनः इतलायनामा म्याद दिने गरेको काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६८।१।१।१।६ को आदेश कानूनबमोजिम भएको देखिन्छ । सो आदेशलाई बदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालतको मिति २०६९।१।२।१ को आदेश कानूनबमोजिम नभएकाले सो आदेश कार्यान्वयन नगर्नु र यी निवेदिकालाई वादी पुण्यप्रभादेवी बिष्टले दिएको जग्गा खिचोला मुद्दामा पूर्ववत् तारिखमा राखी कानूनबमोजिम कारवाही गर्नुहोला भनी विपक्षीहरूको नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) अनुसार यो अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ । यसको सूचना विपक्षीहरूलाई दिनु भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।४।२२ को आदेश ।

काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको बेरीतको आदेश बदर गरिपाउँ भनी खिचोलासमेत मुद्दामा निवेदक पुण्यप्रभा बिष्टले यस अदालतमा अ.बं. १७ नं. बमोजिम दिएको निवेदनको प्रतिवेदन नं. ०६८-RE-०३९९ मा दर्ता भई इजलाससमक्ष पेस हुँदा

काठमाडौं जिल्ला अदालत के, यसमा प्रतिवादी अनितादेवीले प्रतिवाद गर्न मौका पाउँ भनी दिएको निवेदनमा लेखेको ठेगानामा नै प्रतिवाद गर्न आउनु भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट जारी भएको इतलायनामामा राष्ट्रिय सरकारी पत्रिका गोरखापत्रमा वादीको खर्चमा नै प्रकाशन भएको समेत देखिँदा त्यसलाई समेत ध्यानै नदिई सुरु म्याद बदर गर्ने गरेको त्यस अदालतको मिति २०६८।११।१९ को आदेश रीतपूर्वक भएको भन्न मिलेन, सो बेरीतको आदेश बदर गरिदिएको छ भनी मिति २०६९।१।२१ मा आदेश भएको यस अदालतमा रहेको प्रतिवेदन दर्ता रजिस्टरबाट देखिन्छ भन्ने व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको लिखित जवाफ।

अदालती जीवित नियम अनुसार गोरखापत्रबाट सूचना जारी भएको म्यादमा नआई ८ महिनापछि गैरकानूनी बहाना बनाई प्रतिउत्तर दर्ता गरिपाउँ भन्ने निवेदन दर्ता गर्न अस्वीकार गरेको काठमाडौं जिल्ला अदालतका स्नेस्तेदारको आदेश कानून अनुसार भएकोमा अ.बं. ६१ नं. लगाई दिएको गैरकानूनी निवेदनबाट स्नेस्तेदारको आदेश बदर गरी पुनः म्याद थमाई प्रतिउत्तर लिने गरेको जिल्ला अदालतका न्यायाधीशज्यूको आदेश बेरीत हुँदा त्यसलाई बदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालतबाट मिति २०६९।१।२१ मा भएको आदेश कानून अनुसार हुँदा त्यसलाई सदर गरी विपक्षीको गैरकानूनी रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी पुण्यप्रभा बिष्टको लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेसीसूचीमा

चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री वीरेन्द्र महर्जनले प्रतिवादीका नाउँको म्यादमा एउटामा प्रतिवादी र प्रतिवादीको घर फेला पर्ने अर्कोमा फेला नपर्ने गरी मिति २०६७।१२।२मा बेपत्ते तामेल भएको तामेली म्याद अ.बं.११० नं. विपरीत हुँदा बदरभागी छ। प्रतिवादीले सुनवाइको मौकाबाट वञ्चित हुने अवस्था छ। तसर्थ सुरु जिल्ला अदालतको मिति २०६८।११।१९ को आदेशमा प्रतिवादीलाई पुनः इतलायनामा दिने गरी भएको आदेश कानूनसम्मत छ। पुनरावेदन अदालत, पाटनले सो आदेशलाई बदर गरेको मिति २०६९।१।२१ को आदेश कानूनबमोजिम नभएकाले बदर गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहस तथा विपक्षीतर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री गोपालप्रसाद रिजालले उल्लिखित वतनमा म्याद तामेल गर्दा बेपत्ते भई आएकोमा नियम अनुसार राष्ट्रिय पत्रिकामा प्रकाशित भएको म्याद कानूनसम्मत तामेली हुँदा सो म्याद बदर हुनुपर्ने होइन। रिट खारेज हुनुपर्छ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो।

पेस हुन आएको रिट निवेदन, विपक्षीहरूका लिखित जवाफसमेतका मिसिल संलग्न कागजात अध्ययन गरी कानून व्यवसायीबाट प्रस्तुत भएको बहस जिकिरसमेत मध्यनजर गरी यसमा मूलतः निवेदन मागबमोजिम आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा विपक्षी पुण्यप्रभादेवी बिष्ट मेरो साविक का.जि.

कालिमाटी वडा नं. ८(ख) कि.नं. १०९ र ११० क्षेत्रफल क्रमशः ०-५-० र ०-४-० हाल नगर १४ कि.नं. १२७ क्षेत्रफल २८६.६० वर्गमिटर जग्गाको दक्षिणतर्फको विपक्षीको नाममा दर्ता रहेको कि.नं. १४७ र निजका छोरा रामहरि बिष्टको नाममा दर्ता रहेको कि.नं. १४६ को जग्गा रहेकोछ । निज विपक्षीहरूले काठमाडौं जिल्ला अदालतमा मिति २०६७।१।१६ मा म निवेदिकालाई विपक्षी बनाई खिचोला मेटाई बनाएको घर भत्काई पाउँ भनी दुई थान मुद्दा दर्ता गराउनुभएको रहेछ । सो मुद्दाहरूमध्ये विपक्षी पुण्यप्रभादेवीका छोरा रामहरि बिष्ट वादी भई दर्ता भएको द.नं. ४३७७ नं. को मुद्दाको म्याद मिति २०६८।२।१ मा मेरो नाममा तामेल भएको र प्रतिउत्तर दिई पुर्पक्ष गर्दै आइरहेकी थिएँ भने विपक्षी पुण्यप्रभाले पनि मेरा नाममा सोही मितिमा सोही विषयको द.नं.४३७६ नं. को मुद्दा दर्ता गराउनुभएको रहेछ । सो कुरा पछि थाहा हुन आयो । बुझ्दा मेरा नामको म्याद मिति २०६७।१।२२ मा बेपत्ते तामेल भै मिति २०६८।३।१३ मा गोरखापत्रमा समेत सूचना प्रकाशित भै मेरो प्रतिउत्तर फिराउने म्यादसमेत गुञ्जिसकेको रहेछ । मेरो नाउँको म्याद अड्डैको तर्फबाट बुझी पाउँ र प्रतिउत्तर दर्ता गर्ने मौका पाउँ भनी यी निवेदकले काठमाडौं जिल्ला अदालतमा उपस्थित हुँदा स्नेस्तेदारबाट अस्वीकार गरी आदेश दिएउपर अ.बं.६१ नं. बमोजिम यी निवेदकको निवेदन पर्दा प्रतिवादीलाई हातैमा अड्डैबाट म्याद बुझाई प्रतिउत्तर दर्ता गर्नु दिनु भन्ने काठमाडौं जिल्ला

अदालतको मिति २०६८।१।१९ को आदेश भएको देखिन्छ । सो आदेश बेरीतको हुँदा बदर गरिदिएको छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६९।१।२१ को आदेश रहेछ । सो आदेशउपर वैकल्पिक उपचारको व्यवस्था नहुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन दर्ता भै पेस हुन आएको रहेछ ।

३. निवेदक अनितादेवी शाहीउपर पुण्यप्रभादेवी एवम् निजको छोरा रामहरि बिष्टले एकै मिति अर्थात मिति २०६७।१।१६ मा अलगअलग क्रमशः मुद्दा द.नं.४३७६ र ४३७७ को खिचोला मेटाई बनाएको घर भत्काई पाउँ भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतसमक्ष मुद्दा दायर भएको र दुबै मुद्दाहरूमा प्रतिवादी बनाइएकी अनितादेवी शाहीको नाम थर वतनमा गोविन्दबहादुरको छोरी का.जि.का.म.न.पा वडा नं. १३ को हाल ललितपुर उ.म.न.पा. वडा नं. २ सानेपा बस्ने अनितादेवी भनी उल्लेख भएको देखिन्छ ।

४. प्रस्तुत रिट निवेदन साथ पेस हुन आएको सुरू मिसिलमा रहेको म्याद तामेली हेर्दा मुद्दा नं. ४३७७ को रामहरि बिष्ट वादी भएको मुद्दामा मिति २०६८।२।१ मा म्याद तामेल हुँदा फिरादपत्रमा उल्लिखित भए अनुसार गोविन्दबहादुरको छोरी भनी फिरादमा उल्लिखित वतनमा तामेल हुँदा निज प्रतिवादी स्वयम्ले म्याद बुझेको देखिन्छ । तर अर्को मुद्दा नं. ४३७६ को पुण्यप्रभा बिष्ट वादी भएको मुद्दामा मिति २०६७।१।२२ मा म्याद तामेल हुँदा बाबुको नाम पूरा नलेखिएको र छोरी भन्ने पनि केही

नखुलाएकोबाट उक्त म्याद बेपत्ते तामेली भएको देखिन्छ ।

५. म्याद तामेली सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था हेर्दा मुलुकी ऐन, अ.बं. ११० नं. अनुसार म्याद तामेल गर्नुपर्ने व्यवस्था उल्लेख भएको र सो म्याद पठाउँदा अ.बं.१०७ नं. बमोजिम फिरोदपत्र प्रतिउत्तरपत्र र पुनरावेदनमा जसका नाउँमा जारी हुने हो सो वतनका साथै बाबु आमा तथा पति पत्नीको नाम उल्लेख गर्नुपर्ने भनी उल्लेख भएको देखिन्छ । त्यस्तै जिल्ला अदालत नियमावली, २०५४ को नियम २२ मा समाह्वान इतलायनामा तामेल गराउने उल्लेख भएको, त्यस्तै २२ क. मा विद्युतीय माध्यमबाट पत्रिकामा सूचना प्रकाशन गरेर वा अन्य सरकारी अड्डा वा स्थानीय निकायसमेतबाट पनि म्यादतामेल हुनसक्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । उल्लिखित नियम २२ क. को व्यवस्था अनुसार मुलुकी ऐन, अ.बं. ११० नं. बमोजिम तोकिएको प्रक्रियाबाट म्याद तामेल हुन नसकेमा जिल्ला अदालत नियमावली, २२क. बमोजिम तामेल भएको म्याद रीतपूर्वक तामेल भएको मानिने छ भनी उल्लेख भएको पाइन्छ ।

६. यसरी अदालती म्याद तामेल गर्ने कुरामा सर्वप्रथम मुलुकी ऐन, ११० नं. बमोजिमको प्रक्रियालाई प्राथमिकता दिई सो प्रक्रियाबाट तामेल नभएमा मात्र जिल्ला अदालत नियमावलीको प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्ने नियमको व्यवस्था देखिन्छ ।

७. माथि उल्लिखित विवादित म्याद हेर्दा यी निवेदिकाउपर वादी रामहरि बिष्ट र

पुण्यप्रभादेवी बिष्टले दिएको दुई अलगअलग मुद्दामध्ये वादी रामहरिले दिएको जग्गा खिचोला मुद्दामा जारी भएको इतलायनामाको म्याद मिति २०६८।२।१ गते यी निवेदिका आफैले बुझेको देखिन्छ भने पुण्यप्रभा बिष्टले दिएको मुद्दामा मिति २०६७।१।२२ को इतलायनामा बेपत्ते तामेल भएको रहेछ ।

८. यसरी एउटै अदालतमा परेका दुई मुद्दाहरूमध्ये म्याद तामेल हुँदा एउटामा प्रतिवादी र प्रतिवादीको घर फेला पर्ने र अर्कोमा फेला नपर्ने हुन सक्ने । त्यसकारण मिति २०६७।१।२२ को बेरीतपूर्वक तामेल भएको बेपत्ते म्याद बदर गरी निवेदिकालाई पुनः इतलायनामा म्याद दिने गरेको काठमाडौं जिल्ला अदालतको २०६८।१।१९ को आदेश कानून र प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त अनुरूप भएको नै देखिन आउँछ । सो आदेशलाई बदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६९।१।२१ को आदेश कानूनबमोजिम भएको भनी मान्न मिल्ने देखिएन ।

९. तसर्थ निवेदिका विरुद्ध परेको मुद्दाको जानकारी नै निजलाई नभई प्रतिवाद गर्ने मौकाबाट वञ्चित हुने भएको अवस्थामा प्रतिवादीलाई हातैमा अड्डैबाट म्याद बुझाई प्रतिउत्तर दर्ता गरी नियमानुसार गर्नु भन्ने सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतले मिति २०६८।१।१९ मा गरेको आदेश बदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६९।१।२१ को आदेश न्यायोचित एवम् कानून अनुसारको नदेखिँदा सो आदेश बदर गरिदिएको छ । अब

निवेदकको मागदावी अनुसार निवेदक प्रतिवादी अनितादेवी शाहीलाई प्रतिवाद गर्ने अवसर प्रदान गरी तारिखमा राखी कानूनबमोजिम मुद्दामा सहभागी गराई कामकारवाही गर्नु गराउनु भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतका नाममा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ । विपक्षीलाई यस आदेशको जानकारी गराइ दिनु । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार रेकर्ड शाखामा बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.बैद्यनाथ उपाध्याय

इति संवत् २०७० साल मङ्सिर १९ गते रोज ४ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : टेकराज जोशी

निर्णय नं.१२०६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
माननीय न्यायाधीश श्री ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की
फैसला मिति :- २०७०।५।३०।१
२०६६-WO-०९५४

विषय: उत्प्रेषण/परमादेश ।

निवेदक : जिल्ला महोत्तरी, सुगा गा.वि.स. वडा
नं २ स्थायी घर भै हाल जल उत्पन्न
प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय नं ६
नेपालगन्ज, बाँकेमा सिनियर डिभिजनल
इन्जिनियर (डिभिजन प्रमुख) पदमा कार्यरत्
इन्दुभूषण झा

विरूद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, सिंचाई मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाडौंसमेत

- सरूवा गर्न सहमति माग भएका कर्मचारीलाई हालको परिस्थितिमा सो कार्यालयमा राखिराख्न उपयुक्त नभएको भनी उल्लेख भै गएको र सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले पनि च.नं. २२२ मिति २०६६।१२।२० को सरूवा सहमतिपत्रमा निजलाई सरूवा गर्न नि.से.ऐन, २०४९ को दफा १८(४) तथा नि.से.नि.,

२०५० को नियम ३६(१) बमोजिम सहमति दिइएको व्यहोरा मिति २०६६।१२।१० को निर्णयानुसार भनी उल्लेख भएबाट अवधि नपुगी सरूवा गर्नुका कारण र सहमतिसमेत लिएको देखिएबाट कानूनविपरीतको सरूवा भन्न मान्न मिल्ने नदेखिने।

(प्रकरण नं.६)

- यसको अतिरिक्त सामान्य प्रशासनको सहमति लिई सचिवले सरूवा गरेकोमा चित्त नबुझेमा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा १८(१२) अनुसार रीत नपुगेकोमा अख्तियारवालाले गरेको सरूवा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले रद्द गर्न सक्ने वैकल्पिक उपचारको व्यवस्था हुँदाहुँदै सोतर्फ निवेदक गएको नदेखिएको साथै निवेदकको २०६६।१२।२३ मा सरूवा भएको र सरूवा मितिबाट २ वर्षको अवधिसमेत व्यतीत भै सकेको अवस्थामा निवेदन मागबमोजिम रिट जारी गरिरहनुपर्ने औचित्यपूर्ण नदेखिने।

(प्रकरण नं.७)

निवेदकतर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता संजयकुमार के.सी.

विपक्षीतर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता महेश शर्मा पौडेल

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

फैसला

न्या.गिरीश चन्द्र लाल : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२, १०७(२) बमोजिम दर्ता भएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर निम्नबमोजिम छ :

म निवेदक नेपाल सरकारको मिति २०४५।७।१२ को निर्णयानुसार निजामती सेवा ऐनअन्तर्गत इन्जिनियरिङ सेवा, सिभिल समूहको इरिगेसन उप समूहको राजपत्राङ्कित तृतीय श्रेणीको असिस्टेन्ट इन्जिनियर पदमा स्थायी सेवा प्रवेश गरी भौगोलिक क्षेत्रको अनुभव हासिल गर्ने गरी देशका विभिन्न भौगोलिक क्षेत्रमा रही कामकाज गरी आएको कर्मचारी हुँ। नेपाल सरकारको मिति २०६४।११।३० को निर्णयानुसार राजपत्राङ्कित तृतीय श्रेणीबाट राजपत्राङ्कित द्वितीय श्रेणीमा बढुवा भै नेपाल सरकारको मिति २०६६।२।३१ को निर्णयानुसार बढुवा समायोजन भई मिति २०६६।२।३१ को पत्रद्वारा हाल कार्यरत् जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय नं. ६ नेपालगन्ज, बाँकेमा पदस्थापन भई डिभिजन प्रमुखको हैसियतले न्यूनतम् अवधि २ वर्षको लागि कार्यरत् छु।

राजपत्राङ्कित द्वितीय श्रेणीमा बढुवा समायोजन र पदस्थापन भई हाल कार्यरत् रहेको कार्यालयमा न्यूनतम् अवधि २ वर्षको लागि

भनी मिति २०६६।२।३१ को निर्णय र मिति २०६६।२।३१ को पत्रानुसार पदस्थापन भई कार्यकुशलताका साथ आफ्नो जिम्मेवारीसमेत सम्हाल्दै आएकोमा प्रत्यर्थीबाट मिति २०६६।१।२।२३ को सचिव स्तरको निर्णयानुसार सरूवा गरिएको भनी मिति २०६६।१।२।२३ कै सरूवापत्र प्राप्त भई के कति कारणबाट म निवेदकलाई अवधि पूरा हुनुअगावै सरूवा गरिएको रहेछ भनी प्रत्यर्थीमध्येका सिंचाई मन्त्रालयसमक्ष गई निर्णयको प्रतिलिपि र आधार कारणसमेत माग गर्दा दिन र भन्न इन्कार गरेको ।

निजामती सेवाका राजपत्राङ्कित कर्मचारीलाई निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा १८(३) को खण्ड (क) र (ख) बमोजिम २ वर्ष अवधि पूरा नहुँदै अन्यत्र सरूवा गर्न नमिल्ने भनी स्पष्ट प्रावधान रहेको र सोही आधारमा म निवेदकलाई दुई वर्षको लागि भनी पदस्थापनसमेत गरिएकोमा त्यसरी अवधि पूरा हुनुअगावै के कुन आधार परिस्थितिमा र अवस्था परी अवधि पूरा हुनुअगावै सरूवा गर्नु परेको हो भन्ने कुरा उक्त मिति २०६६।१।२।२३ को सरूवा पत्रबाट खुल्दैन । निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा १८(४) को खण्ड (क) (ख) (ग) (घ) (ङ) र (च) को अवस्था विद्यमान भएमा अवधि पूरा नहुँदै सरूवा गर्न सकिने विशेष प्रावधान रहे तापनि सो प्रावधान म निवेदकको हकमा लागू भएको अवस्थासमेत छैन भने निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम ३६ को उपनियम (७) मा ऐनको दफा १८ को उपदफा (३) बमोजिम अवधि नपुगी सामान्य प्रशासन

मन्त्रालयले कुनै निजामती कर्मचारीको सरूवा गर्नुपर्दा सो दफाको उपदफा ४ मा उल्लिखित आधारमा मात्र सरूवा गर्नुपर्नेछ । यसरी सरूवा गर्दा अवधि नपुगी सरूवा गर्नुको आधार सरूवापत्रमा उल्लेख गर्नुपर्नेछ । यसरी अवधि नपुगी सरूवा गरिएकोमा अवधि नपुगै सरूवा गर्नुको स्पष्ट कारण खोली सरूवासम्बन्धी विवरण प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयमा पठाउनुपर्ने छ भनी स्पष्ट व्यवस्था भएको पाइन्छ । यसरी दुई वर्षको अवधिको लागि कार्यरत् कर्मचारीलाई सो दुई वर्षको अवधि पूरा हुनुअगावै सरूवा गर्न नमिल्ने र यदि ऐनको दफा १८ (४) को विशेष अवस्था सिर्जना भएको अवस्थामा समेत सरूवापत्रमा सोको आधार कारण उल्लेख हुनुपर्ने गरी स्पष्ट व्यवस्था भएकोमा सो कानूनी व्यवस्थाको पालनासमेत नगरी प्रत्यर्थीबाट म निवेदकलाई सरूवा गर्ने गरी गरिएको मिति २०६६।१।२।२३ को निर्णय र सोही निर्णयबमोजिमको पत्र निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा १८(३) (४) निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम ३६(७) विपरीत भई स्वतः बदरभागी रहेको छ । म निवेदकलाई सरूवा गर्ने अख्तियार नेपाल सरकारलाई मात्र भएकोमा प्रत्यर्थी सचिव स्तरको निर्णयले सरूवा गरिएकाले मिति २०६६।१।२।२३ को निर्णयानुसार गरिएको सरूवामा क्षेत्राधिकारको त्रुटि रहेको स्पष्ट छ ।

मिति २०६४।१।३० को निर्णयानुसार राजपत्राङ्कित द्वितीयश्रेणीमा बहुवा भई मिति २०६६।२।३१ को निर्णयानुसार बहुवा समायोजन

भई न्यूनतम् २ वर्ष अवधिको लागि भनी समय तोकी हाल कार्यरत् रहेको कार्यालयमा पदस्थापनसमेत भई आफ्नो सेवा र कामप्रति दत्तचित्त रही कार्यरत् रहेको अवस्थामा मिति २०६६।१२।२३ को निर्णयानुसार तोकिएको अवधि पूरा हुनुअगावै बिनाआधार कारण म निवेदकलाई सरूवा गरिएको प्रत्यर्थीहरूको कार्यले म निवेदकको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च), १३,१८ तथा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा १२(क), १५(१), १८(१)(३) को खण्ड (ख)१८(४), दफा २४(ग), निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम ३६, ३६(ख) ३६(७)(८) ३८(क) बमोजिम प्रदत्त संवैधानिक तथा कानूनी हकमा आघात पुग्न गएकोले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम उत्प्रेषणको आदेशद्वारा प्रत्यर्थीबाट म निवेदकलाई गैरकानूनीरूपमा सरूवा गर्ने गरी मिति २०६६।१२।२३ को निर्णय र सोही निर्णयबमोजिमको मिति २०६६।१२।२३ को सरूवापत्र तथा प्रत्यर्थीमध्येका सामान्य प्रशासन मन्त्रालयबाट म निवेदकलाई सरूवा गर्ने गरी कुनै सिफारिस तथा पत्राचारसमेत भए गरेको भएमा सो सिफारिस तथा पत्राचारहरू समेत बदर गरी आघातित संवैधानिक तथा कानूनी हक प्रचलन गराई न्याय पाउँ ।

प्रस्तुत मुद्दाको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म उक्त मिति २०६६।१२।२३ को निर्णय कार्यान्वयन नगर्न नगराउनु म निवेदकलाई यथावत् काम काज गर्न दिनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली,

२०४९ को नियम ४१ बमोजिम विपक्षीहरूका नाउँमा अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदन दावी ।

यसमा के कसो भएको हो, निवदेकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो, यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी रिट निवेदनको १ प्रति नक्कल साथैराखी विपक्षी नेपाल सरकार, सिंचाई मन्त्रालयसमेतलाई सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई दिनु । लिखितजवाफ परेपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु ।

साथै अन्तरिम आदेशको माग गरेको सम्बन्धमा विचार गर्दा, आफू कार्यरत् रहेको कार्यालयमा न्यूनतम् अवधिसमेत नपुगी अख्तियारबिना क्षेत्राधिकारको त्रुटि गरी सरूवा गरिएको भन्ने निवेदकको भनाइ रहेको परिप्रेक्ष्यमा विपक्षीलाई समेत राखी छलफल गर्नु उपयुक्त हुने देखिएकाले सोसम्बन्धी छलफलको लागि मिति २०६७।१।१३ को दिन तोकी विपक्षीहरूलाई र निजहरूको तर्फबाट प्रतिरक्षा गर्ने महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई समेत सो सूचना दिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।१।८ को आदेश ।

निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा १८(१२) र निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम ३६(२)(ख) को परिप्रेक्ष्यबाट विचार गर्दा अन्तरीम आदेश जारी हुन सक्ने अवस्थाको

विद्यमानता देखिएन, कानूनबमोजिम गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।१।१३ को आदेश।

निजमाती सेवा नियमावली, २०५० को नियम ३६ को उपनियम (१) को खण्ड (घ) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको परिस्थिति आई परेकोले सोही वाक्यांशमा उल्लिखित प्रक्रिया पुर्याई सोही नियमावलीको उप नियम (२) को खण्ड (ख) मा उल्लिखित रा.प. विशिष्ट श्रेणीका कर्मचारीलाई प्राप्त अधिकारको प्रयोग गरी निज निवेदकलाई सरूवा गरिएकाले गैरकानूनीरूपमा सरूवा गरिएको भनी दायर गरिएको रिट निवेदन खारेजभागी छ भन्नेसमेत व्यहोराको सिंचाई मन्त्रालयको सचिवको लिखित जवाफ।

सर्वप्रथम निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा १८ विपरीत सरूवा भएकाले बदर गरी पाउन रिट निवेदनमा दावी गरिएको छ। निजामती सेवा ऐनको दफा १८ को उपदफा (१२) मा सो दफाविपरीत अख्तियारवालाले गरेको सरूवा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले र सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले गरेको सरूवा नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्ले रद्द गर्ने व्यवस्था रहेको छ। सिंचाई मन्त्रालयबाट सो दफाविपरीत सरूवा भएको अवस्थामा उक्त कानूनी व्यवस्था अनुसार सामान्य प्रशासन मन्त्रालयमा उजुर गर्नुपर्नेमा सोबमोजिम उजुर गरेको भनी रिट निवेदकले दावी गर्न सक्नुभएको छैन। यसरी कानूनबमोजिमको उपचार प्राप्ततर्फ लाग्दै नलागी सम्मानित अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत दायर गरिएको रिट निवेदन प्रथम दृष्टिमा नै खारेजयोग्य छ।

रिट निवेदकलाई निज कार्यरत् रहनुभएको जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, नेपालगन्जबाट सिंचाई विभागको रिक्त पदमा सरूवा गर्न सहमति माग भएकोमा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा १८ को उपदफा (४) बमोजिम सरूवा गर्न सहमति दिइएको हो। सरूवाको सहमति दिने सम्बन्धी उक्त निर्णय निजामती सेवा ऐन तथा नियमावलीमा उल्लिखित व्यवस्था अनुरूप नै भएकाले रिट खारेजयोग्य छ। जहाँसम्म सरूवाको निर्णय गर्ने अधिकार नभएको पदाधिकारीबाट सरूवा भएको भन्ने दावी छ, यसमा सुशासन (व्यवस्थापना तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ को दफा ११ को उपदफा (२) को खण्ड (ज) तथा निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम ३६ को उपनियम (२) को खण्ड (ख) ले राजपत्राङ्कित द्वितीय श्रेणीसम्मका कर्मचारीलाई सरूवा गर्ने अधिकार सम्बन्धित मन्त्रालयको विशिष्ट श्रेणीका पदाधिकारीलाई दिएकाले सोबमोजिम रिट निवेदकको सरूवा सचिवस्तरबाट भएको देखिँदा सो सरूवामा कुनै क्षेत्राधिकारीको त्रुटि नदेखिएकाले सो विषयमा समेत दावी लिई दायर गरिएको रिट खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको लिखित जवाफ।

निजलाई नेपाल सरकार (सचिवस्तर) को मिति २०६६।२।३१ को निर्णयबाट जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय नं. ६ नेपालगन्ज, बाँकेमा डिभिजनल इन्जिनियर पदमा २ वर्षको लागि सरूवा गरेलगतै यस

मन्त्रामलयअन्तर्गत रहेको सिंचाई विभागमा कार्यरत् रहेका सि.डि.ई.हरू रा.प.प्रथम श्रेणीको पदमा बढुवा हुनुभई विभागमा सि.डि.ई. को रूपमा कार्यरत् जनशक्तिको अभाव हुन गएकोले विभागको कामलाई बिनाव्यवधान सञ्चालन गर्न निजलाई अवधि नपुग्दै सुरूवा गर्नुपर्ने अवस्था आइपरेकाले कानूनबमोजिम निजलाई सुरूवा गर्न सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको सहमति लिई सुरूवा गरिएकोले निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम ३६ को उपनियम (१) को खण्ड (घ) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको परिस्थिति आई परेकोले सोही वाक्यांशमा उल्लिखित प्रक्रिया पुर्याई सोही नियमावलीको उप नियम (२) को खण्ड (ख) मा उल्लिखित रा.प.विशिष्ट श्रेणीका कर्मचारीलाई प्राप्त अधिकारको प्रयोग गरी निज निवेदकलाई सुरूवा गरिएकोले गैरकानूनीरूपमा सुरूवा गरिएको भनी दायर गरिएको रिट निवेदन खारेजभागी छ भन्नेसमेत व्यहोराको सिंचाई मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेसीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदन संलग्न सम्पूर्ण मिसिल कागज अध्ययन गरी रिट निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री संजय कुमार के.सी. ले मेरो पक्षलाई २०६६।२।३१ को पत्रले न्यूनतम् २ वर्षको निश्चित अवधि तोकी पदस्थापन गरेकोमा १ वर्ष पनि नपुग्दै मिति २०६६।१।२३ को निर्णय अनुसार सुरूवा गर्ने गरेको कार्य निजामती सेवा ऐन तथा नियमावलीविपरीत हुँदा बदर गरिपाउँ

भनी बहस गर्नुभयो । विपक्षी सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री महेश शर्मा पौडेलले निजामती सेवा ऐन नियमको प्रावधान अनुसार सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको सहमति लिई कानूनबमोजिम सुरूवा गरेको हुँदा रिट खारेज गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

मिसिल हेर्दा निवेदक राजपत्राङ्कित द्वितीय श्रेणीमा बढुवा समायोजन र पदस्थापन भई जल उत्पन प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय ६ नं. नेपालगन्ज, बाँकेमा न्यूनतम् अवधि २ वर्षको लागि भनी मिति २०६६।२।३१ को निर्णय र सोही मितिको पत्रानुसार पदस्थापन भई कार्यरत् रहेकोमा अवधि नपुग्दै मिति २०६६।१।२३ को सचिव स्तरको निर्णयानुसार सुरूवा गरिएको कार्य निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा १८(३) को खण्ड (क) र (ख) बमोजिम २ वर्ष अवधि पूरा नहुँदै अन्यत्र सुरूवा गर्ने भन्ने स्पष्ट प्रावधान विपरीत साथै ऐ दफा १८(४) बमोजिम आधार कारण नखुलाई नियमावलीको नियम ३६(७) विपरीत सामान्य प्रशासनको सहमति नलिई र सुरूवा गर्ने अखितयारी नभएको व्यक्तिबाट भएको सुरूवा कार्य बदर गरिपाउँ भन्ने मुख्य रिट निवेदन जिकिर रहेकोमा निजामती सेवा ऐन, नियमबमोजिमका प्रावधान र प्रक्रिया पुर्याई सुरूवा गरिएकोले कानूनबमोजिम भएको सुरूवा बदर हुनुपर्ने अवस्था नभएकोले रिट खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षीहरूतर्फबाट लिखित जवाफ प्राप्त भएको देखियो । पेस हुन आएको रिट निवेदन, लिखित जवाफसमेतका कागजात अध्ययन गरी विद्वान् कानून व्यवसायीहरूद्वारा

प्रस्तुत बहस जिकिरसमेत अध्ययन गरी यसमा मूलतः निवेदन मागबमोजिम सरूवा बदर गर्ने आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा निवेदक नेपाल सरकारको मिति २०६६।३।३१ को निर्णय तथा पत्रानुसार जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय नं. ६ बाँके मा वहुवा समायोजन भै पदस्थापन भएको र नेपाल सरकारको (सचिवस्तर) को मिति २०६६।१२।२३ को निर्णयनुसार सिंचाई विभाग, जावलाखेलमा सरूवा भएको तथ्य मिसिल संलग्न पत्रहरूको छायाँप्रतिबाट देखिन्छ ।

३. अब उक्त सरूवा निवदेकले दावी गरे जस्तो ऐन, नियमविपरीत हो कि कानूनबमोजिम के हो भनी निजामती सेवा ऐन, २०४९ र नियमावली, २०५० को कानूनी व्यवस्था हेर्दा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा १८ मा सरूवा गर्ने अधिकार र अख्तियारी दफा १८(३) (क)(ख) मा अवधि तोकिएको सरूवापत्रमा उल्लेख गर्ने व्यवस्था, त्यस्तै ऐ. को दफा १८(४) मा उपदफा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि केही अवस्थामा निजामती कर्मचारीलाई निजको सरूवा पत्रमा तोकिएको अवधि नपुग्दै सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको सहमति लिई सरूवा गर्न सकिने छ भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । त्यस्तै दफा १८ विपरीत सरूवा गरेमा दफा १८ (१२) मा यस दफाविपरीत सरूवा गर्ने पदाधिकारीलाई अख्तियारवालाले कारवाही गर्न सक्नेछ र त्यस्तो सरूवा सामान्य प्रशासन

मन्त्रालयले रद्द गर्ने छ । सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले गरेको सरूवा भए नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्ले रद्द गर्ने छ भनी स्पष्ट व्यवस्था भएको देखिन्छ ।

४. त्यस्तै नियमावलीको नियम ३६(२) मा निजामती कर्मचारीको सरूवा कसले गर्न सक्ने भनी अख्तियारीको व्यवस्था गरिएको, नियम ३६(७) मा अवधि नपुगी सरूवा गर्दा आधार सरूवापत्रमा उल्लेख गर्नुपर्ने आदि कानूनी व्यवस्था उल्लेख गरेबाट निजामती कर्मचारीहरूको सरूवा, अवधि, अख्तियारी र प्रक्रियासमेत ऐन नियमबाट उल्लेख भएबमोजिम हुने व्यवस्था भएबाट नेपाल सरकार र अख्तियारवालाले आधार कारण र प्रक्रिया पुर्याई जुनसुकै अवस्थामा पनि कर्मचारीको सरूवा गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको देखिएबाट सरूवा गर्ने सामान्य अवधि, अवस्था र विशेष अवस्था कानूनद्वारा तोकिएको पाइन्छ ।

५. त्यस्तै नियम ३६(२)(ख) को व्यवस्था अनुसार राजपत्राङ्कित द्वितीय र तृतीय श्रेणीका कर्मचारीको सरूवा सम्बन्धित केन्द्रीय निकायका राजपत्राङ्कित विशिष्ट श्रेणीका सचिवस्तरको निर्णयबाट हुन सक्ने उल्लेख भएबाट निवेदकको सरूवा मिति २०६६।१२।२३ मा नेपाल सरकार (सचिव स्तर) बाट भएको देखिएबाट अख्तियार विहीन व्यक्तिबाट सरूवा गरेको भनी मान्न मिलेन ।

६. त्यस्तै अवधि नपुगी सरूवा गर्दा सामान्य प्रशासनको सहमति नलिएको भन्ने सम्बन्धमा मिसिल संलग्न सिंचाई मन्त्रालयको

च.नं. १०५८ र मिति २०६६।१२।१० को सरूवा सहमतिसम्बन्धी पत्रमा सि.डि.ई. श्री इन्दुभूषण झालाई सिंचाई विभागको रिक्त सि.डि.ई.मा सरूवा गर्नुपर्नाको कारण र सहमति मागसम्बन्धी पत्रमा :

- (क) सिंचाई विभागमा सि.डि.ई. को रूपमा कार्यरत् कर्मचारीहरू रा.प.प्रथम श्रेणीको पदमा वढुवा भएकाले सो विभागमा सि.डि.ई. को रूपमा काम गर्ने कर्मचारीहरूको अभाव रहेको ।
- (ख) सरूवा गर्न सहमति माग भएका कर्मचारीलाई हालको परिस्थितिमा सो कार्यालयमा राखिराख्न उपयुक्त नभएको भनी उल्लेख भै गएको र सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले पनि च.नं. २२२ मिति २०६६।१२।२० को सरूवा सहमतिपत्रमा निजलाई सरूवा गर्न नि.से. ऐन., २०४९ को दफा १८(४) तथा नि.से.नि., २०५० को नियम ३६(१) बमोजिम सहमति दिइएको व्यहोरा मिति २०६६।१२।१० को निर्णयानुसार भनी उल्लेख भएबाट अवधि नपुगी सरूवा गर्नुका कारण र सहमतिसमेत लिएको देखिएबाट कानूनविपरीतको सरूवा भन्न मान्न मिल्ने देखिएन ।

७. यसको अतिरिक्त सामान्य प्रशासनको सहमति लिई सचिवले सरूवा गरेकोमा चित्त नबुझेमा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा १८(१२) अनुसार रीत नपुगेकोमा

अख्तियारवालाले गरेको सरूवा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले रद्द गर्न सक्ने वैकल्पिक उपचारको व्यवस्था हुँदाहुँदै सोतर्फ निवेदक गएको नदेखिएको साथै निवेदकको २०६६।१२।२३ मा सरूवा भएको र सरूवा मितिबाट २ वर्षको अवधिसमेत व्यतीत भै सकेको अवस्थामा निवेदन मागबमोजिम रिट जारी गरिरहनुपर्ने औचित्यपूर्ण पनि देखिएन ।

८. तसर्थ उपयुक्त विवेचित तथ्य आधार कारणबाट निवेदन दावी खारेज हुने ठहर्छ । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० साल भदौ ३० गते रोज १ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : टेकराज जोशी

निर्णय नं. १२०७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
फैसला मिति : २०७१।५।१०।३
०६७-CR-००६९

मुद्दा : सवारी ज्यान (अङ्गभङ्ग) ।

पुनरावेदक/वादी : तिलबहादुर लिम्बुको जाहेरीले
नेपाल सरकार

विरूद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : जिल्ला सुनसरी, मधेली गाउँ
विकास समिति वडा नं.३ बस्ने कालु
चौधरी

- लापरवाहीको मापदण्डले नै प्रतिवादीलाई समेटेको छ । सवारी कसुरका कसुरदारलाई कडा सजाय गरी कसुरदारबाट थप कसुर नहोस् भन्ने परिणाम प्राप्त गर्नका लागि सजायको निरोधात्मक सिद्धान्तको प्रयोग गर्नु अनिवार्य हुने ।
- सवारी दुर्घटनाको दुष्परिणाम जनधनको ठूलो क्षति भएको र जीवनको रक्षा राज्य तथा फौजदारी न्यायको मूल दायित्व भएकाले यसमा काबुभन्दा बाहिरको परिस्थिति नदेखिएसम्म दयामाया

गर्नु भनेको जनसाधारणको जीवनरक्षाको दायित्वबाट पन्छिनु हो ।

- जति ज्यान लिए पनि फरक पर्दैन, न सवारी अनुमतिपत्र रद्द हुन्छ न खासै आर्थिक भार पर्छ, सजाय पनि साङ्केतिक वा आलङ्कारिक मात्र हुन्छ भन्ने सन्देश प्रवाहित हुनु भनेको अराजकता र दण्डहीनताको सूत्रपात हुनु हो । नेपालमा हवाई दुर्घटना र सडक दुर्घटनाको कहाली लाग्दो अवस्थाले नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय छवि पूरै धमिलिएको छ । कानून र फौजदारी न्यायको सही प्रयोग गरेर यसलाई दुरूत्साहन गर्नु अदालतको दायित्व हो । प्रतिवादी चालकको यस्तो हँकाइलाई चरम अक्षमता र गैरजिम्मेवारीपूर्ण हँकाइ भन्नुपर्छ । यसबाट निजको हँकाइको स्तर सक्षम र सतर्क चालकको हँकाइको स्तर भन्दा निक्कै तल्लो रहेको मान्नुपर्ने ।
(प्रकरण नं. २९)

- मृतकले चलाएको मोटरसाइकल प्रतिवादी चालकले देखेपछि पनि ट्रकलाई नियन्त्रण गर्न नसकी उल्लिखित ट्रक गलत साइडमा गई रूखमा गई ठोक्किएको र सो दौरान सडकमा २४ फिटसम्म ब्रेकको डाम लागेको देखिनुबाट निजको हँकाइको स्तर सक्षम र सतर्क चालकको

हँकाइको स्तर भन्दा निक्कै तल्लो रहेको भन्ने निष्कर्षमा पुगिने ।

- प्रतिवादीले सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) बमोजिमको कसुर गरेको देखिँदा सोही दफा १६१(२) बमोजिम सजाय गर्नुपर्नेमा सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(३) अन्तर्गतको कसुर कायम गरी २९ दिन कैद र रू.२,०००।- जरिवाना गरी सुरू जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर गरी पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला सो हदसम्म नमिलेकाले केही उल्टी भै प्रतिवादीलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) बमोजिमको कसुरमा सोही दफा १६१(२) बमोजिम २ वर्ष कैद हुने ।

(प्रकरण नं. ३२)

पुनरावेदक/वादीको तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता कृष्णमोहन कोइराला
प्रत्यर्थी/प्रतिवादीको तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताद्वय टीकाराम भट्टराई र प्रबल शर्मा

अवलम्बित नजिर :

- नेकाप २०४२ को पृष्ठ ३३६
- नेकाप २०४३ को पृष्ठ ७१८

- नेकाप २०५६ को पृष्ठ ३७८
- नेकाप २०६८ को पृष्ठ १२३५

सम्बद्ध कानून :

- सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(१), १६१(२), १६१(३)

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री बालकृष्ण उप्रेती

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री डम्बरबहादुर शाही

मा.न्या.श्री सत्यराज गुरूड

फैसला

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय :

पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको फैसलाउपर वादीको तर्फबाट परेको निवेदनमा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ बमोजिम मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भै पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :

मिति २०६३।११।११ गते दिउँसो

अन्दाजी १२:३० बजेको समयमा जिल्ला सुनसरी, धरान नगरपालिका वडा नं. ८ तीनकुने भन्दा मुनि कोशी राजमार्गको सेउती पुल नजिक धरानबाट इटहरीतर्फ गइरहेको को १ ख १०४५ नं. को ट्रकले इटहरीबाट धरान जाँदै गरेको को ३ प ४८७० नं. को मोटरसाइकललाई ठक्कर दिएको भन्ने घटनास्थल मुचुल्का ।

मिति २०६३।११।११ गते दिउँसो

अन्दाजी १२:३० बजेको समयमा धरान

नगरपालिका वार्ड नं. ८ तीनकुने भन्दा मुनि कोशी राजमार्गको सेउती पुल नजिक चारकोशे जङ्गलमा धरानबाट इटहरीतर्फ गइरहेको को १ ख १०४५ नं. को ट्रक इटहरीतर्फबाट धरान आउँदैगरेको को ३ प ४८७० नं. को मोटरसाइकललाई ठक्कर दिँदा मोटरसाइकल चालक मेरो सहोदर भतिजो सचिन लिम्बुको घटनास्थलमै मृत्यु भएको र सो मोटरसाइकलको पछाडि बस्ने रेलिड लिम्बु घाइते भएकाले उक्त ट्रक चालक प्रतिवादीलाई पक्राउ गरी कारवाही गरिपाउँ भन्ने तिलबहादुर राईको जाहेरी ।

मिति ०६३१११११ गते दिउसो अन्दाजी १२:३० बजेको समयमा मैले चलाएको को १ ख १०४५ नं. को ट्रक धरानबाट इटहरीतर्फ गइरहेको अवस्थामा सेउती पुल नजिक पुग्दा इटहरीतर्फबाट धरानतिर आउँदै गरेको सचिन लिम्बुले चलाएको को ३ प ४८७० नं. को मोटरसाइकल बढी गतिमा आई मैले चलाएको ट्रकमा ठक्कर लागि दुर्घटना भएको हुँदा मैले ट्रकमा एक्कासी ब्रेक हान्दा ट्रक मोडिएर रूखमा ठोक्किन पुगी रोकियो र मोटरसाइकल दुर्घटनाग्रस्त भै चालक सचिनको घटनास्थलमै मृत्यु भएको र पछाडि बस्ने रेलिड लिम्बुको उपचार भइरहेको छ भन्ने प्रतिवादी कालु चौधरीको अनुसन्धानको क्रममा भएको बयान ।

को १ ख १०४५ नं. को ट्रकको हर्न, ब्रेक, क्लज, साइडलाइटहरूसमेत ठीक दुरूस्त हालतमा रहेको भन्ने प्रहरी हवलदार रूद्र कटुवालको प्रतिवेदन ।

मिति ०६३१११११ गते धरान

नगरपालिका वडा नं. ८ सेउती पुल नजिक को १ ख १०४५ नं. को ट्रक गाडी र को ३ प ४८७० नं. को मोटरसाइकल दुर्घटना हुँदा मोटरसाइकलमा सवार रहेकामध्ये चालक सचिन लिम्बुको मृत्यु भएको र पछाडि बस्ने रेलिड लिम्बु घाइते भै उपचार भैरहेको छ भन्ने सुनी थाहा पाएको हो भन्ने वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

मिति २०६३११११ गते दिउँसो अन्दाजी १२:३० बजेको समयमा मैले तरहरा बस्ने टेकराज लिम्बुबाट किनेको को ३ प ४८७० नं. को मोटरसाइकल धरान नगरपालिका वडा नं. १५ बस्ने सचिन लिम्बुले चलाई म पछाडि बसी इटहरीबाट धरानतर्फ जाँदैगर्दा घटनास्थल मुचुल्कामा उल्लिखित स्थानमा पुग्दाको अवस्थामा धरानतर्फबाट इटहरीतिर आउँदै गरेको को १ ख १०४५ नं. को ट्रक गाडीले एक्कासी हाम्रो मोटरसाइकलमा ठक्कर दिई दुर्घटना हुँदा सचिन लिम्बुको मृत्यु भएको र म घाइते भएको हुँ, मेरो उपचारमा लागेको खर्च र लाग्ने खर्च दिइसकेको तथा मोटरसाइकल मर्मत गरी चालु हालतमा सवारीधनीका तर्फबाट दिइसकेको छ भन्ने घाइते रेलिड लिम्बुको कागज ।

प्रतिवादी चालक कालु चौधरीले आफूले चलाएको को १ ख १०४५ नं. को ट्रकले विपरीत दिशाबाट आएको मोटरसाइकललाई ठक्कर दिई मोटरसाइकल चालक सचिन लिम्बुको घटनास्थलमै मृत्यु भएको, मोटरसाइकल पछाडि बस्ने रेलिड लिम्बुको खुट्टाको हड्डी भाँचिएर अङ्गभङ्ग भएको कार्य सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२)

अनुसारको कसुर हुँदा सोही दफाबमोजिम सजाय हुन तथा अड्गभङ्गतर्फ सोही ऐनको दफा १६२(१) अनुसार सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोगपत्र ।

धरानबाट को १ ख १०४५ नं. को खाली ट्रक आफ्नो साइडबाट लिई आइरहेको, घटनास्थलमा आइपुग्दा अर्को दिशाबाट आएको मोटरसाइकल एक्कासी मेरो साइडमा आएपछि दुर्घटना भएको हो, जसमा मोटरसाइकल चालकको मृत्यु भएको र मोटरसाइकल पछाडि बस्नेको खुट्टा भाँचिएको, दुर्घटना मेरो गल्लीले नभई मोटरसाइकल चालकको गल्लीबाट दुर्घटना भएको हो भन्ने प्र.कालु चौधरीको सुरु अदालतमा भएको बयान ।

भतिजो सचिन लिम्बुको मृत्यु प्रतिवादीले कुदाएको ट्रकको ठक्करबाट भएको हो । सो समय मोटरसाइकल पछाडि बस्ने रेलिङ लिम्बुको खुट्टा भाँचिएको हो भन्ने जाहेरवालाको बकपत्र ।

मृतक सचिन लिम्बुले चलाएको मोटरसाइकल आफ्नै साइडमा कुदिरहेकोमा एक्कासी ट्रक हाम्रो साइडमा आई मोटरसाइकलले ठक्कर दिई दुर्घटना भएको हो । ट्रक चालकको लापरवाहीको कारण दुर्घटना भै सचिन लिम्बुको मृत्यु भयो र मेरो खुट्टा भाँचिएको हो भन्ने पीडित घाइते रेलिङ लिम्बुको बकपत्र ।

घटनास्थल प्रकृति मुचुल्काबाट उत्तर दिशाबाट आएको ट्रकले दक्षिण दिशाबाट गएको मोटरसाइकललाई सडकको बीच भागमा ठक्कर दिएको भन्ने देखिएको छ । सो

मुचुल्कामा ट्रकको टायर घसेको २४ फिट लामो डाम देखिएबाट बचाउने प्रयासमा ट्रक चालक नलागेको भन्न सकिएन । जाहेरवालाको बकपत्रबाटसमेत ट्रकको गति तीव्र भएको भन्ने देखिएको र ट्रकको मेकानिकल परीक्षणबाट ट्रक राम्रो अवस्थामा देखिँदा प्रतिवादी कालु चौधरीलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(३) को कसुरमा सोहीबमोजिम तजविजी २९ दिन कैद र रू.२,०००।- जरिवाना हुने ठहर्छ । सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐनको दफा १६२(१) तर्फको दावी पुग्न सक्तैन भन्ने सुनसरी जिल्ला अदालतको मिति २०६५।८।३० को फैसला ।

सुरु जिल्ला अदालतको फैसलामा चित्त बुझेन ट्रकको टायरले २४ फिट घर्षण गरेको कुरामा विवाद छैन । यसबाट ट्रक अनियन्त्रित गतिमा रहेको र चालकले जानीजानी लापरवाही गरेको प्रष्ट हुन्छ । मोटरसाइकलको पछाडि बस्ने रेलिङ लिम्बुको खुट्टा भाँचिई अड्गभङ्ग भएको कुरा पुष्टि भैरहेको अवस्थामा अभियोग दावीबमोजिम प्रतिवादीलाई सजाय नगरेको सुरुको त्रुटिपूर्ण फैसला बदर गरी प्रतिवादीलाई अभियोग दावीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन अदालत, विराटनगरमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

मिति २०६३।११।११ मा धरानबाट इटहरीतर्फ आएको ट्रक र विपरीत दिशाबाट आएको मोटरसाइकल एक आपसमा ठोक्किन गई दुर्घटना भएको कुरामा विवाद छैन । प्रतिवादीले मौकामा अधिकारप्राप्त अधिकारी

र अदालतमा समेत मोटरसाइकलसँग दुर्घटना भएको र मोटरसाइकलका चालक सचिन लिम्बुको मृत्यु भई रेलिड लिम्बु घाइते भएको कुरा स्वीकार गरी बयान गरेको पाइन्छ । ट्रकको मेकानिकल परीक्षण गर्दा ट्रकको अवस्था राम्रो रहेको देखिएको छ । प्रतिवादीले जानीजानी लापरवाहीपूर्वक गाडी चलाएको भन्ने पुनरावेदन जिकिरका सम्बन्धमा विचार गर्दा ट्रक चालक प्रतिवादीले दुर्घटनाबाट बचाउनका लागि ब्रेक लगाई सावधानी अपनाएको कुरा ट्रकमा ब्रेक लागी २४ फिटसम्म टायर घर्षण भएको सडकको डामले देखाउँछ । अभियोग दावीबमोजिम प्रतिवादीले जानीजानी दुर्घटना गराएको मिसिल प्रमाणबाट नदेखिएको अवस्थामा प्रतिवादीलाई दावीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर न्यायसङ्गत देखिएन । सुरू सुनसरी जिल्ला अदालतको मिति २०६५।८।३० को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको मिति २०६६।७।८ को फैसला ।

प्रतिवादी कालु चौधरीले हाँकेको को १ ख १०४५ नं. को ट्रकले को ३ प ४८७० नं. को मोटरसाइकललाई ठक्कर दिँदा मोटरसाइकलका चालक सचिन लिम्बुको घटनास्थलमै मृत्यु भएको र रेलिड लिम्बुको खुट्टा भाँचिई घाइते भएको कुरामा कुनै विवाद छैन । घटनापूर्व ट्रक चालकले ब्रेक लगाउँदा २४ फिटसम्म लामो टायर घर्षण भएको चिन्ह देखिएबाट ट्रकको गति अत्यधिक रहेको सहजै अनुमान गर्न

सकिन्छ । अत्यधिक गतिका कारणले ट्रकलाई चालकले नियन्त्रण गर्न नसक्दा दुर्घटना भएको स्पष्ट छ । यान्त्रिक परीक्षण प्रतिवेदनबाट ट्रक राम्रो अवस्थामा रहेको प्रमाणित भएकै छ । यान्त्रिक रूपले ठीक अवस्थामा रहेको गाडीमा ब्रेक लगाउँदा उपयुक्त समयमा नरोकिई (नियन्त्रित नभई) लामो दूरीसम्म घर्षण भई दुर्घटना हुनुले अनियन्त्रित गतिका कारणले दुर्घटना भएको पुष्टि भएको छ । उपयुक्त समयमा ब्रेकसमेत लगाई गाडी नियन्त्रण गर्नसमेत नसक्ने गरी गाडी चलाई सोही कारणबाट दुर्घटना गराई एकजनाको मृत्यु र एकजनाको अङ्गभङ्ग भएको अवस्थामा चालकले लापरवाहीपूर्वक गाडी चलाएको देखिन नआएको भनी प्रमाणको त्रुटिपूर्ण मूल्याङ्कन गरिएको छ । प्रत्यक्षदर्शी घाइते रेलिड लिम्बुको कागज तथा बकपत्रमा ट्रक चालकको लापरवाही थियो भनी उल्लेख भएको पाइन्छ । ट्रक तत्काल कन्ट्रोल हुन नसकी सडकबाहिर पुगेको घटनास्थलबाट देखिन्छ । पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको फैसलामा प्रमाणको मूल्याङ्कनसम्बन्धी त्रुटि भएको देखिँदा मुद्दा दोहोर्याई हेरी प्रतिवादीलाई सुरू अभियोग मागदावीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको निवेदनपत्र ।

यसमा प्रतिवादी कालु चौधरीले हाँकेको ट्रकले सचिन लिम्बुले चलाएको मोटर साइकललाई ठक्कर दिँदा मोटरसाइकल चालकको घटनास्थलमै मृत्यु भएको र उक्त मोटरसाइकलको पछाडि बस्ने रेलिड लिम्बु घाइते भएको अवस्था छ । ट्रक चालक कालु

चौधरीले ब्रेक लगाउँदा सडकमा चौबीस फिट लामो टायर घर्षणको चिह्न देखिएको पाइन्छ । घाइते रेलिङ लिम्बुको बकपत्रबाट ट्रक अत्यधिक गतिमा रहेको कारण सवारी दुर्घटना भएको भनी लेखाएबाट ट्रक चालकको लापरवाहीको कारणले सवारी दुर्घटना भएको हुँदा सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(१) र १६२(२) अनुसार सजाय नगरी प्रतिवादी कालु चौधरीलाई सोही ऐनको दफा १६१(३) बमोजिम मात्र सजाय गरी अङ्गभङ्गतर्फ केही नबोलिँएबाट सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(१), १६२(२) र अ.बं. १९२ नं. समेतको त्रुटि विद्यमान देखिँदा पुनरावेदन अदालत, विराटनगरबाट मिति २०६६।७।८ मा भएको फैसलामा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) अनुसार मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिदिएको छ । प्रस्तुत मुद्दाको रेकर्ड सुरु र भए प्रमाण मिसिलसमेत झिकाई आएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।४।१७ को आदेश ।

नियमबमोजिम पेस भएको प्रस्तुत मुद्दामा मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयका विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री कृष्णमोहन कोइरालाले प्रतिवादीले चलाएको ट्रकको गति अत्यधिक रहेको कुरा ब्रेक लगाउँदा सडकमा टायर घसेको डामको लम्बाई २४ फिट देखिएको तथ्यबाट पुष्टि हुन्छ । यान्त्रिक रूपले दुरुस्त ट्रक नियन्त्रण गर्न नसक्ने गरी

लापरवाहीपूर्वक हाँकेको कारण दुर्घटना भै भएको अभियोगदावीको वारदात सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) भित्र पर्नेमा प्रतिवादीलाई सो ऐनको दफा १६१(३) बमोजिम सजाय गरेको सुरु सुनसरी जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरी पुनरावेदन अदालत, विराटनगरबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गरी प्रतिवादीलाई अभियोग दावीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

प्रत्यर्थी प्रतिवादीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री टीकाराम भट्टराई र श्री प्रबल शर्माले प्रतिवादीले चलाएको ट्रकले मोटरसाइकललाई ठक्कर दिएको नभै मृतकले चलाएको मोटरसाइकलले ट्रकलाई ठक्कर दिएकाले सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) को अवस्था विद्यमान छैन । यसमा जानीजानी लापरवाही गरी वा चालकको गल्तीबाट प्रस्तुत दुर्घटना भएको भन्न नमिल्ने हुँदा प्रतिवादीलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(३) बमोजिम सजाय गरेको सुरु सुनसरी जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको फैसला मिलेको छ भनी प्रस्तुत गर्नुभएको बहस सुनियो ।

अब पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको फैसला मिलेको छ छैन, पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादी कालु चौधरीले कोशख १०४५ नं को ट्रक अति

तीव्र गतिमा उच्च लापरवाहीका साथ चलाएको कारणबाट नियन्त्रण गर्न नसकी विपरीत दिशाबाट आएको मोटरसाइकललाई ठक्कर दिई सडकको किनाराको रूखमा आफ्नो सवारी ठोक्काई रोकिएको कुरा घटनास्थल मुचुल्काबाटसमेत देखिएको सो वारदातमा सचिन लिम्बुको घटनास्थलमा नै मृत्यु भएको र रेलिङ्ग लिम्बुको खुट्टाको हड्डी भाँचिएर अङ्गभङ्ग भएकाले निज प्रतिवादीलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) र दफा १६२(१) नं. अनुसार सजाय गरिपाउँ । किरिया र उपचार तथा मोटरसाइकलको क्षतिपूर्तिसमेत लिइसकेकाले सोतर्फ मागदावी नरहेको भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी विरुद्धको अभियोगदावी देखिन्छ ।

३. सुरु ट्रकको टायर घसेको २४ फिट लामो डाम देखिएबाट बचाउने प्रयासमा ट्रक चालक नलागेको भन्न सकिने अवस्था नरहेको जाहेरवालाले अदालतमा गरेको बकपत्रमा समेत मोटरसाइकलको गति तीव्र थियो भनी लेखाएको अवस्थामा प्रतिवादीलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) बमोजिम सजाय हुनु न्यायोचित नहुने र प्र. ले चलाएको ट्रक तथा मृतकले चलाएको मोटरसाइकल ठोक्किन गै दुर्घटना भै सचिन लिम्बुको मृत्यु भएबाट निजलाई ऐ. ऐनको दफा १६१(३) बमोजिम सजाय हुने ठहर्छ भनी सुरु अदालतबाट फैसला भएको र प्र. ले दुर्घटनाबाट बचाउनका लागि ब्रेक लगाई सावधानी अपनाएको कुरा २४ फिटसम्म घर्षण भएको सडकको डामले देखाएको समेतबाट प्रतिवादीले जानीजानी

दुर्घटना गराएको प्रमाणित नभएको भन्नेसमेतका सुरूकै आधारलाई उल्लेख गर्दै पुनरावेदन अदालत, विराटनगरबाट सुरु फैसला सदर भएको पाइन्छ ।

४. उक्त फैसलामा चित्त नबुझाई यान्त्रिक अवस्था ठीक रहेको गाडीमा ब्रेक लगाएमा उपयुक्त समयमा रोकिनुपर्नेमा ट्रकको गति अत्यधिक रहेको कारणबाटै त्यसमा ब्रेक लगाउँदा ट्रक नियन्त्रणमा नरही सडकमा २४ फिट सम्म घर्षण भएको, नियन्त्रणमा रहन नसक्ने गरी गाडी चलाउनु चालकको लापरवाही भएको, चालकले लापरवाहीका साथ ट्रक चलाएको कुरा रेलिङ्ग लिम्बुको बकपत्रबाट देखिएको समेतका मिसिलका प्रमाणहरूको त्रुटिपूर्ण मूल्याङ्कन गरी सुरु तथा पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला बदर गरी अभियोगदावीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर देखिन्छ ।

५. अब वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्ने नपुग्ने त्यसमा निर्णय गर्नुपर्ने देखियो । तत्सम्बन्धमा कमन ल मुलुकको अग्रणी बेलायतको सवारी कसुरसम्बन्धी कानूनका बारेमा विद्वान् स्मिथ र होगानको क्रिमिनल ल तेह्रौं संस्करण २०११ को अध्याय ३३ मा उल्लेख भएबमोजिम बेलायतको the Road Traffic Act, 1991 को दफा 2A (1) ...a person is to be regarded as driving dangerously if, (and, subject to subsection (2) below, only if) – (a) the way he drives falls far below what

would be expected of a competent and careful driver, and (b) it would be obvious to a competent and careful driver that driving in that way would be dangerous.

(2) A person is also to be regarded as driving dangerously for the purposes of sections 1 and 2 above if it would be obvious to a competent and careful driver that driving the vehicle in its current state would be dangerous.

(3) In sub-sections (1) and (2) above 'dangerous' refers to danger either of injury to any person or of serious damage to property; and in determining for the purposes of those sub-sections what would be expected of, or obvious to, a competent and careful driver in a particular case, regard shall be had not only to the circumstances of which he could be expected to be aware but also to any circumstances shown to have been within the knowledge of the accused.

(4) In determining for the purposes of sub-section (2) above the state of a vehicle, regard may be had to anything attached to or carried on or in it and to the manner in which it is attached or carried भनी सो दफाले खतरनाक

हँकाइ driving dangerously कसुरको परिभाषा गरेको देखिन्छ ।

६. विद्वान् स्मिथ र होगानको विचारमा चालक thoughtless मात्र देखिएमा न्यूनतम् र deliberately put at risk the persons or properties of others देखिएमा अधिकतम् सजाय गर्नु sentencing policy अनुरूप हुनेछ ।

७. बेलायतको Crown Prosecution Service ले उल्लेख गरेको खतरनाक हँकाइको उदाहरणभित्र speed, which is highly inappropriate for the prevailing road or traffic conditions ... or similar, in circumstances where the driver was avoidably and dangerously distracted by that भन्नेसमेतका हँकाइ परेको देखिन्छ ।

८. स्मिथ र होगानलगायतका विद्वानूहरू र बेलायती अदालतले प्रतिवादीले आफ्नो क्षमताले भ्याएसम्म इमानदारी र होशियारीका साथ सवारी चलाएको भन्ने कुराबाट सवारी हँकाइसम्बन्धी कसुरको मूल्याङ्कन हुने नभै यसको निरूपण वस्तुगत आधारमा हुने कुरा बारम्बार दोहोर्याएको पाइन्छ । प्रतिवादीको एकपटकमात्रको हँकाइ जस्तो कि D pressed the accelerator accidentally in mistake for the brake अथवा was unaware of the defect in the vehicle, or that he thought the load was secure पनि far below the standard of driving of a competent and careful driver that it constitutes dangerous driving अर्थात् If no competent

and careful driver would have done such a thing देखिएमा प्रतिवादीले हजारौं पटक राम्ररी सवारी चलाई आएको उसको इतिहासले उसलाई निर्दोष साबित गर्न सक्ने देखिँदैन । Competent and careful driver को स्तर अनुसार सवारी चलाउनुपर्ने absolute दायित्वका अतिरिक्त यदि निज चालक the tendency of a car to swerve to the right when braked hard जस्ता सवारीको त्रुटिका सम्बन्धमा व्यक्तिगतरूपमा जानकार aware रहेमा निजको निजी जानकारीमा रहेको यस्तै कुराको जानकारी पाउने competent and careful driver लाई त्यस्तो tendency रहेको कार चलाउनु खतरनाक हुने कुरा प्रष्ट obvious भएमा समेत निज चालक दोषी ठहरिन सक्ने देखिन्छ । यो मापदण्डले सवारी हँकाइ वस्तुगत objective हिसाबबाट उपयुक्त हुनुपर्ने स्तरका अतिरिक्त चालकले चलाएको सवारीको सम्बन्धमा निजको निजी जानकारीमा रहेको कुरासमेतको आत्मगत Subjective आधारसमेतलाई अङ्गालेको देखिन्छ ।

९. बेलायतको उक्त कानूनको दफा २ मा careless and inconsiderate driving को व्यवस्था भएको पाइन्छ । हेलचक्रयाइँ, असावधानीको आरोप प्रमाणित गर्ने सरकारउपर रहने कठिन भारको कारणले careless and inconsiderate driving सम्बन्धी दफा २ मा negligence शब्दको प्रयोग without due care and attention, or without reasonable consideration for other persons using the road or place, भनी due care and

attention, or without reasonable consideration जस्ता शब्दहरूको प्रयोग भएको र The Road Safety Act, 2006 को दफा ३० ले दफा 3ZA राखेर प्रष्टताको लागि (2) A person is to be regarded as driving without due care and attention if (and only if) the way he drives falls below what would be expected of a competent and careful driver. (3) In determining for the purposes of sub-section (2) above what would be expected of a careful and competent driver in a particular case, regard shall be had not only to the circumstances of which he could be expected to be aware but also to any circumstances shown to have been within the knowledge of the accused भनी माथि उल्लेख भएअनुरूप वस्तुगत र आत्मगत दुबै आधार राखी यो कसुरको परिभाषा गरेको छ । Dangerous driving को कसुरसम्बन्धी दफा २ मा पनि recklessness\ negligence भन्ने शब्दहरूको प्रयोग नभएको स्मरणीय छ ।

१०. Dangerous driving को objective मापदण्ड झैं careless and inconsiderate driving को हकमा पनि Lord Hewart CJ अनुसार an objective standard, impersonal and universal, fixed in relation to the safety of other users of the highway. It is in no way

related to the degree of proficiency or degree of experience attained by the individual driver (McCrone v Riding, 1938) आवश्यक पर्ने देखिन्छ । Lord Diplock ले Lawrence 1981 मा यो कसुरलाई an 'absolute offence', in the sense in which that term is commonly used to denote an offence for which the only mens rea needed is simply that the prohibited physical act (actus reus) done by the accused was directed by a mind that was conscious of what his body was doing, it being unnecessary to show that his mind was also conscious of the possible consequences of his doing it गर्नुभएको व्याख्या महत्त्वपूर्ण छ । यी दुई अर्थात् negligence र careless driving (मेरो विचारमा dangerous driving पनि) को फरकको बारेमा विद्वान् स्मिथ र होगानले The general basis on which persons are punished for offences of negligence is that they could have done better, whereas people may be punished for offences of absolute liability even though they have taken all reasonable care भनी बडो सटीक तर्क दिनुभएको देखिन्छ ।

११. Overtaking on the inside; driving inappropriately close to another vehicle; inadvertently driving through a red light; emerging from a side road

into the path of another vehicle; tuning a car radio; using a hand-held mobile phone or other hand-held electronic equipment when the driver was avoidably distracted by that use; and selecting and lighting a cigarette or similar when the driver was avoidably distracted by that use जस्ता हँकाइ careless driving हुन सक्ने भनी Crown Prosecution Service ले उदाहरणहरू प्रस्तुत गरेको देखिन्छ ।

१२. सवारी हँकाइको कारणबाट मानिस मरेमा त्यस्तो चालकउपर कर्तव्य ज्यान (with intent to kill or do grievous bodily harm), ज्यान manslaughter, causing death by dangerous driving, causing death by careless driving, causing death by careless driving while intoxicated, causing death while driving unlawfully र Aggravated Vehicle-Taking Act 1992 अन्तर्गतको सवारी कसुर आदिमा अवस्थानुसार अभियोग दायर गर्न सकिने देखिन्छ ।

१३. जनताको ठूलो सङ्ख्याले सडक दुर्घटनाबाट मानिस मरेमा gross negligence manslaughter को अभियोग लगाउनुपर्ने विचार व्यक्त गरेको भए तापनि a risk of serious injury होइन कि risk of death from the manner of the driving देखिएमा वा कुनै सवारी साधनको प्रयोग आक्रमणको लागि 'or to cause fright and death results' को लागि भएमा वा hit-and-run cases

where the death did not arise from the manner of the defendant's driving but the subsequent failure to comply with the duty to stop under 170 of the Road Traffic Act, 1988 following an accident वा सडक वा सार्वजनिक स्थलभन्दा बाहिर भएको दुर्घटनामा वा आत्महत्या गर्नको लागि आफ्नो सवारीलाई अर्को सवारीसँग जानीजानी ठोक्काएको अवस्थाहरूमा मात्र manslaughter को अभियोग उपयुक्त हुने भन्ने Crown Prosecution Service को विचार देखिन्छ ।

१४. उक्त ऐनको दफा १ ले causing death by dangerous driving को कसुरमा १४ वर्षसम्म कैद हुन सक्ने व्यवस्था गरेको पाइन्छ ।

१५. उक्त ऐनको दफा 2B मा causing death by careless driving को कसुरमा बढीमा ५ वर्ष कैद वा जरिवाना वा दुबै सजाय हुन सक्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । यो कानूनको निर्माण to fill the perceived gap created when an offender was found not guilty of causing death by dangerous driving because his driving had not fallen far enough below the standard of the competent driver. This offence brings sharply into focus the question of whether punishment ought to be based on the fault of the actor or the consequences resulting. Note that the

distinction between this offence and that in s 2A is that there is no need to prove that it was obvious to a competent and careful driver that driving would create a risk of harm to person or property भन्ने उद्देश्यका लागि भएकाले कुनै पनि अवस्थामा सवारी चलाउनेको कारणबाट मानिस मरेको वारदातमा चालकले सजाय पाउनैपर्ने बेलायती कानूनको अभीष्ट देखिन्छ ।

१६. उक्त ऐनको दफा 3A ले causing death by careless or inconsiderate driving when under the influence of drink or drugs भन्ने नशाले मातेको अवस्थाको चालकबाट हुने दुर्घटनालाई समेटेरी त्यसमा १० वर्षसम्मको कडा कैद सजायको व्यवस्था गरेको देखिन्छ ।

१७. यसरी When no fatality is involved, the sentence for these offences are relatively low, but a death will have a dramatic effect on the gravity of the offence भन्ने कारणबाट यो कानूनले कर्ताको दोष नभै कर्ता वारदातको कारण भए नभएको भन्ने causation खोज्दछ र causation मात्रैबाट कसुर ठहर हुने देखिन्छ ।

१८. The Road Safety Act, 2006 को दफा २१ causing death while driving unlawfully सँग सम्बन्धित छ । यसमा बढीमा २ वर्षसम्म कैद वा जरिवाना वा दुबै सजायको व्यवस्था रहेको देखिन्छ । यस सम्बन्धमा विद्वान् स्मिथ र होगानले These are stark examples

of constructive liability offences where the punishment is for consequences (death) unrelated to the manner of the driving or any fault involved in driving. All that needs to be proved is that the defendant was driving when he did not have a valid licence or insurance or had been disqualified from driving, and was involved in a fatal collision. Even if D's driving was flawless and the collision was solely the fault of another, or even if V was solely at fault in running out in front of D, D will be convicted of the statutory homicide offence. For example, in Williams 2010, the Recorder directed the jury on the basis that the Crown did not have to prove there was any fault in the manner of W's driving. The CA held that for an offence under s 3ZB fault was not required भनी व्यक्त गर्नुभएको विचारबाट causation प्रमाणित हुने बित्तिकै अरू कुरामा आँखा चिम्लेर यो कसुरलाई बेलायतको न्याय व्यवस्थाले strict liability को दर्जा दिएको देखिन्छ ।

१९. सवारी दुर्घटनालगायतमा मुद्दा दायर गर्ने अधिकार पाएको बेलायतको Crown Prosecution Service (CPS) ले प्रकाशित गरेको मुद्दा दायरसम्बन्धी नीतिगत प्रतिवेदन Policy for Prosecuting Cases of Bad

Driving को दफा 5.22 मा ... The fact that a defendant genuinely believed that in the circumstances his or her driving was not dangerous is irrelevant र दफा 5.41 मा Driving that may simply fall below the standard to be expected of a competent and careful driver in certain conditions may fall far below the required standard in other conditions and become dangerous. For example, there may be evidence of poor visibility, adverse weather conditions or difficult geography, such as a blind corner भनी उल्लेख भएको महत्त्वपूर्ण छ ।

२०. सन २०१३ को Driving Serious Offences को प्रतिवेदनमा The Sentencing Guidelines Council recommends that prolonged, persistent and deliberate bad driving and consumption of substantial amounts of drugs or alcohol should put offenders into the most serious category of causing death by dangerous driving and be given jail terms of at least seven years. A combination of these features of dangerous driving – particularly if accompanied by aggravating factors, failing to stop or a very bad driving record - should attract sentences towards the maximum of 14 years.

२१. The Council recommends

that where death follows careless driving, a custodial sentence of up to 3 years is likely, with higher sentences where there is a combination of aggravating factors. However, where the driving involved “momentary inattention” and there were no aggravating factors, an offender should be given a community sentence, which could include a curfew requirement.

२२. Where death results from an offence involving driving unlicensed, disqualified or uninsured, the maximum sentence possible is two years.

Justice minister, Crispin Blunt, said “The Government believe that it is vital to ensure that the criminal law is fully effective in addressing dangerous driving and its all too often appalling consequences.”

२३. For the vast majority of other dangerous driving cases, the maximum penalty of two years imprisonment provides the court with sufficient and proportionate powers to punish offenders. The Government do not agree with those who consider that the maximum penalty for dangerous driving should be raised at large. However, we are aware of the strong feelings about

sentencing for dangerous driving cases that cause very severe injuries.

२४. नेपालमा विद्यमान सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १३३ मा सवारी दुर्घटना भै कुनै मानिसको जीउज्यानमा कुनै किसिमको खतरा वा चोटपटक पर्न गएमा सवारीको चालक आदिले त्यस्तो मानिसको उपचारको लागि तुरुन्त व्यवस्था गर्नुपर्ने व्यवस्था छ भने दफा १६१ को उपदफा (१) ज्यान मार्ने मनसायका साथ कुनै मानिसलाई किची, ठक्कर दिई वा दुर्घटना गराई मानिस मार्ने वारदातसँग सम्बन्धित देखिन्छ । उक्त १६१ दफाको उपदफा (२) कसैले कुनै सवारी चलाएबाट कुनै मानिसलाई किची, ठक्कर लागी वा कुनै किसिमले सवारी दुर्घटना भै सवारीमा रहेको वा सवारीबाहिर जुनसुकै ठाउँमा रहे बसेको मानिस त्यस्तो दुर्घटनाको कारणबाट तत्कालै वा मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलमा उल्लिखित म्यादभित्र मरेमा त्यस्तो कार्य ज्यान मार्ने मनसाय लिई गरेको नभए तापनि त्यसरी सवारी चलाउँदा कसैको ज्यान मर्न सक्ने ठूलो सम्भावना छ भन्ने कुरा जानीजानी वा लापरवाही गरी सवारी चलाएको कारणबाट सवारी दुर्घटना हुन गई त्यसैको कारणबाट कुनै मानिसको मृत्यु हुनगएको रहेछ भने त्यसरी सवारी चलाउने व्यक्तिलाई कसुरको मात्रा अनुसार दुई वर्षदेखि दश वर्षसम्म कैद हुनेछ भनी तथा ऐ. को उपदफा (३) मा कसैको ज्यान मर्न सक्छ भन्ने जस्तो नदेखिएको अवस्थामा कसैले कुनै सवारी चलाउँदा सवारी दुर्घटना हुन गई सवारीमा रहेको वा सवारीबाहिर जुनसुकै ठाउँमा रहे बसेको कुनै

मानिसको मृत्यु हुनगएको रहेछ भने त्यसरी सवारी चलाउने व्यक्तिलाई एक वर्षसम्म कैद वा दुईहजार रूपैयाँसम्म जरिवाना वा दुबै सजाय हुनेछ भनी उल्लेख भएको पाइन्छ । उक्त ऐनको दफा १६७ मा दफा १६१ र १६२ मा लेखिएको अवस्थामा बाहेक अन्य अवस्थामा चालकको काबुबाहिरको परिस्थितिबाट दुर्घटना भई कुनै हानि नोक्सानी पुग्नगएको रहेछ भने त्यस्तो सवारी चलाउने चालकलाई कुनै सजाय हुनेछैन भनी उल्लेख भएको पाइन्छ । बेलायतको कानूनले सवारी हँकाइको परिणामस्वरूप हुने मृत्युको वारदातमा कायम हुन सक्ने murder; manslaughter; causing death by dangerous driving; causing death by careless or inconsiderate driving; causing death by careless and inconsiderate driving when under the influence of drink or drugs लगायतका कसुरलाई नेपालको कानूनमा उपरोक्त दफा १६१ खासगरी सोको उपदफा (१) र उपदफा (२) ले समेटेको देखिन्छ । दफा १६१ को उपदफा (३) मा कसैको ज्यान मर्न सक्छ भन्ने जस्तो नदेखिएको अवस्थामा भन्ने वाक्यांश रहेको पाइन्छ । सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ मा दफा १६७ राख्नुपर्ने कुनै औचित्य देखिँदैन । सवारी चालकको सवारी हँकाइलाई उक्त ऐनले कसुरभित्र पार्न नसकेको अवस्थामा चालकले स्वतः उन्मुक्ति पाउने अवस्था रहँदारहँदै दफा १६७ को निर्माणले ऐनको प्रयोगमा जटिलता थप्नु बाहेक अरू कुनै गाँठो फुकाएको पाइँदैन ।

२५. साररूपमा एकै प्रकारको तथ्य

भएको सवारी कसुरमध्ये सर्वोच्च अदालतले कुनैमा मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ६(२) नं को सजाय, कुनैमा ऐ. को १३ नं को सजाय र कुनैमा सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१ को उपदफा (१), उपदफा (२) र उपदफा (३) को सजाय गरेको तर्फ यस अदालतको संयुक्त इजलासको ०७०—CR—०९३४ को सवारी ज्यान मुद्दाको फैसलामा विस्तृत उल्लेख छ । सजायको हकमा केही अलमल भएपनि चालकको सवारी हँकाइसम्बन्धी दायित्वका बारेमा ती नजिरहरू सख्त देखिन्छन् । तीमध्ये *नेकाप* २०४२ को पृष्ठ ३३६ मा प्रकाशित फैसलामा ५० गज परबाटै सडकमा ट्रक अडाएको देखेपछि गति कम गरी साइड लिनुपर्ने । होशियारिसाथ नहाँकेमा दुर्घटना हुने कुरा चालकलाई थाहा हुँदाहुँदै स्पष्टतः लापरवाही एवम् हेलचेक्रयाइँ गरी बस चलाएको देखिएकाले आपराधिक दायित्वबाट पन्छिन नपाउने, ऐ. २०४३ को पृष्ठ ७१८ मा सडकको उत्तरपट्टि घाँसमा १० फिटसम्म ब्रेकको डाम देखिएबाट नियन्त्रणभित्रको रफतारमा गाडी चलाएको भन्न नसकिने । भारी बोकेको मानिस आएको देख्दादेख्दै नियन्त्रणमा नरहने रफतारमा दायौँ साइडबाट गाडी चलाएको सवारी ऐन, २०२० को दफा ५१ विपरीत हुने, ऐ. २०५६ को पृष्ठ ३७८ मा बेसाइडबाट ट्रक चलाई मारेकोले १३(३) बमोजिम सजाय गरी ५ वर्षको राय लगाएको मनासिब तथा ऐ. २०६८ को पृष्ठ १२३५ मा प्र ले चलाएको जीपले विपरीत दिशाबाट आएको स्कुटरलाई ठक्कर दिएबाट सवारी ज्यानको कसुर

भएको देखिन्छ । उक्त घटना बुटवल न.पा.को नाङ्गलो रेस्टुरेन्टदेखि दक्षिण सडकमा भएको र सो समयमा केटाकेटीहरू भैलो खेलिरहेको भन्नेसमेत देखिएबाट बाटोमा धेरै मानिसहरूको उपस्थिति र साँझको समयसमेत भएको र प्र ले रक्सीसमेत खाएकोले ३५ किमिको गति सामान्य नभै अत्यधिक नै देखियो । पूर्ण होशियारीका साथ नियन्त्रित गतिमा सावधानीपूर्वक सवारी चलाउनु निजको दायित्व हो । निजले सोबमोजिम सवारी नचलाई सवारीउपर नियन्त्रण कायम गर्न नसकी जिपलाई गलत साइडमा लगी स्कुटरलाई ठक्कर दिएको कार्य दफा १६१(२) भित्र पर्ने देखिँदा सुरूले दफा १६१(३) बमोजिम सजाय गरेको उल्टी गरी सो (२) बमोजिम २ वर्ष कैद गरेको पु.वे.अ. सदर भन्नेसमेतका फैसलाहरूबाट चालकले सडकमा अरू सवारिसाधनलगायतका वस्तु, मानिस, जन्तु आदि, सडकको अवस्था, मौसम, समयलगायतका यावत कुरा हेर्न सक्नुपर्ने मात्र होइन सडक प्रयोग गर्ने वा गर्न सक्ने अरू सवारिसाधन तथा मानिसलगायतको गति र रुझान (disposition tendency)समेतको अन्दाज गरी होशियारीसाथ सवारी नियन्त्रण गर्न सक्ने गरी सवारी चलाउनुपर्ने दायित्व पूरा गर्नुपर्ने सो नगरे सवारी कसुर हुने भन्ने कुरा स्पष्ट गरेको देखिन्छ ।

२६. उक्त राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय सवारी कसुरसम्बन्धी कानून र विधिशास्त्रको रोहमा यस मुद्दामा विचार गर्दा यसमा दुर्घटना भएलगत्तै २०६३।११।११ मा भएको घटनास्थल मुचुल्काबाट दुर्घटनामा परेको मोटरसाइकल

राजमार्गको बीचको सेतो धर्कामा रहेको र मोटरसाइकलदेखि पश्चिमपट्टि किनारमा २५ फिटको दूरीमा रगत रहेको भनी उल्लेख भएको व्यहोराबाट मोटर साइकल पश्चिमतिर आफ्नो साइडमा रहेको देखिन्छ तर देब्रे अर्थात पूर्व साइडमा रहनुपर्ने विवादित ट्रक दाहिने अर्थात गलत साइड पश्चिमपट्टि मात्रै गएको नभै सो पनि कटाई रूखमा सम्म ठोक्किन पुगेको देखिन्छ ।

२७. प्रतिवादी कालु चौधरीले मिति २०६३।११।२१ मा गरेको मौकाको बयानको जवाफ ९ मा मोटरसाइकलमा डबललोड भई बढी रफतारमा आई मैले चलाई ल्याएको उक्त नं को ट्रक ब्रेक लगाउँदालगाउँदै मोटरसाइकल सडकको बीच भागमा मेरो ट्रकको अगाडिको भागले ठक्कर लागी ... मैले बढी भन्दा बढी आफ्नो ट्रकमा ब्रेक लगाउँदा रोडको पश्चिमपट्टि पेट्टीमा गई ट्रक रूखमा ठोक्किएको हो भनी उल्लेख गरेको व्यहोराबाट घटनास्थल मुचुल्का समर्थित भएको देखिन्छ । यस अवस्थामा यी प्रतिवादीले अदालतमा बयान गर्दा मोटरसाइकल आफ्नो साइड छाडी एक्कासी मेरो ट्रकको बम्परमा ठक्कर दिँदा ... भन्ने र पुनः एक्कासी मोटरसाइकल बढी स्पिडमा चलाई मेरो ट्रकमा ठोकाएको हो भनी मोटरसाइकलको गल्ती देखाएको भए पनि जवाफ ५ मा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयानमा लेखिएको व्यहोरा मैले भने अनुसार नै लेखिएको हो भनी लेखाएबाट यी प्रतिवादीको मौकाको बयान प्रतिवादी विरूद्ध प्रमाण लाग्ने देखिन्छ ।

२८. यै दुर्घटनामा परी घाइते भएका

रेलिङ्ग लिम्बुले कोश्र १०४५ नं को ट्रकले एककासी आई हामीले चढेको मोटरसाइकलमा ठक्कर दिएको ट्रक चालकको लापरवाहीबाट यो दुर्घटना भएको हो, ओरालो बाटोमा ट्रक बढी तीव्र गतिमा आएको थियो भनी मौकामा कागज तथा अदालतमा बकपत्र गरेको पाइन्छ ।

प्रतिवादी विरूद्धका ती सब प्रमाणहरूबाट प्रतिवादी चालकले सडक खाली रहेको कारणबाट साइड छाडी बढी गतिमा ट्रक चलाएको र मृतकले चलाएको मोटरसाइकल देखेपछि ट्रकलाई साइडमा ल्याउन र नियन्त्रण गर्न सक्नुपर्नेमा सो गर्न नसकी उल्लिखित ट्रक झन उल्टो साइडमा गै रूखमा ठोक्किएको र सो दौरान सडकमा २४ फिटसम्म ब्रेकको डाम लागेको कुरा निर्विवाद तवरबाट प्रमाणित हुन्छ ।

२९. प्रतिवादी कालु चौधरीले चलाएको सवारी साइकल वा बयलगाडा नभै ट्रक जस्तो भारी गाडी हो जसको सामान्य ठक्कर मात्र प्राणघातक हुन सक्छ । हलुका सवारीको चालक अनुमतिपत्र भन्दा यसको चालक अनुमतिपत्र पाउनका लागि कानूनले थप योग्यता निर्धारण गरेको हुन्छ । ट्रक जस्तो ठूलो र जोखिमपूर्ण सवारी चलाउने चालकसँग सोही अनुपातमा होशियारी, सावधानी र दक्षताको अपेक्षा गरिन्छ । गाडीको अवस्था अचानक बेठीक भएको वा अचानक सम्हाल्नै नसक्ने गरी पहिरो, ढुङ्गा आदि खसेको वा हावा हुरी आएको समेतको कुनै कुरा रहेको देखिँदैन । त्यसैगरी कमिला, अरिङ्गाल, मौरी आदिले चालकलाई चिलेको वा कसैले हुत्याएको, ढुङ्गा आदि हानेको वा चालक अचानक बेहोश

भएको वा हाच्छिउँ आएको जस्ता शारीरिक वा मानसिक वा दैवी वा काबुभन्दा बाहिरको अवस्था रहेको कुरालाई प्रतिवादीले प्रमाणित गर्न सकेको छैन । यस अवस्थामा बाटोमा यो यस्तो छ, बाटोको छेउछाउमा अचानकबाट कोही दौडेर आउन सक्छन् वा बाटोमा हिँड्न सक्छन् यसर्थ यो गाडीको यत्तिको गतिलाई यति मिटरको दूरीमा नियन्त्रित गर्न सकिन्छ र मैले यति दूरिसम्मको सडकलाई सजिलै हेरेर सवारीलाई नियन्त्रणमा लिन सक्छु भनी अरू सडक प्रयोगकर्ताको सुरक्षासमेत विचार गरी सवारी चलाउनुपर्ने भनी सवारी विधिशालले competent and careful सक्षम र सतर्क चालकसँग अपेक्षा राखेको हुन्छ । यी सबको पूर्वानुमान गर्न नसक्ने, बाटो र छेउछाउको परिदृश्य हेर्न र विचार गर्न नसक्ने, हेरेपछि सवारीलाई त्यस अनुरूप आफ्नो नियन्त्रणमा राख्न नसक्ने चालकलाई competent and careful चालक मान्न सकिँदैन । माथि उल्लेख भएबमोजिम बेलायतमा causing death by dangerous driving because his driving had not fallen far enough below the standard of the competent driver प्रमाणित हुन नसकेको अवस्थामा पनि चालक उम्कन नसकोस् भन्नका लागि no need to prove that it was obvious to a competent and careful driver that driving would create a risk of harm to person or property भनी causing death by careless driving मा अनिवार्यतः सजाय गर्नका लागि the Road Traffic Act,

1991 को दफा 2B को तर्जुमा भएको परिप्रेक्ष्यमा अभियोगदावीको सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) मा त्यसरी सवारी चलाउँदा कसैको ज्यान मर्न सक्ने ठूलो सम्भावना छ भन्ने कुरा जानीजानी वा लापरवाही गरी सवारी चलाएको कारणबाट सवारी दुर्घटना हुन गई भन्ने प्रावधान नलान्ने कुनै कारण छैन । यहाँ लापरवाहीको मापदण्डले नै प्रतिवादीलाई समेटेको छ । सवारी कसुरका कसुरदारलाई कडा सजाय गरी कसुरदारबाट थप कसुर नहोस् भन्ने परिणाम प्राप्त गर्नका लागि सजायको निरोधात्मक सिद्धान्तको प्रयोग गर्नु अनिवार्य नै हुन्छ । सवारी दुर्घटनाको दुष्परिणाम जनधनको ठूलो क्षति भएको र जीवनको रक्षा राज्य तथा फौजदारी न्यायको मूल दायित्व भएकाले यसमा माथि उल्लिखित काबुभन्दा बाहिरको परिस्थिति नदेखिएसम्म दयामाया गर्नु भनेको जनसाधारणको जीवनरक्षाको दायित्वबाट पन्छिनु हो । जति ज्यान लिए पनि फरक पढैन, न सवारी अनुमतिपत्र रद्द हुन्छ न खासै आर्थिक भार पर्छ, सजाय पनि साङ्केतिक वा आलङ्कारिक मात्र हुन्छ भन्ने सन्देश प्रवाहित हुनु भनेको अराजकता र दण्डहीनताको सूत्रपात हुनु हो । नेपालमा हवाई दुर्घटना र सडक दुर्घटनाको कहालीलाग्दो अवस्थाले नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय छवि पूरै धमिलिएको छ । कानून र फौजदारी न्यायको सही प्रयोग गरेर यसलाई दुरुत्साहन गर्नु अदालतको दायित्व हो । प्रतिवादी चालकको यस्तो हँकाइलाई चरम अक्षमता र गैरजिम्मेवारीपूर्ण हँकाइ भन्नुपर्छ । यसबाट निजको हँकाइको स्तर सक्षम

र सतर्क चालकको हँकाइको स्तर भन्दा निक्कै तल्लो रहेको मान्नुपर्ने हुन आयो ।

३०. मृतकले चलाएको मोटरसाइकल प्रतिवादी चालकले देखेपछि पनि ट्रकलाई नियन्त्रण गर्न नसकी उल्लिखित ट्रक गलत साइडमा गई रूखमा गई ठोक्किएको र सो दौरान सडकमा २४ फिटसम्म ब्रेकको डाम लागेको देखिनुबाट निजको हँकाइको स्तर सक्षम र सतर्क चालकको हँकाइको स्तर भन्दा निक्कै तल्लो रहेको भन्ने निष्कर्षमा यो इजलास पुगेको छ । प्रतिवादी चालकले अरू सडक प्रयोगकर्ताको सुरक्षाको कुनै ख्याल नगरी उच्चस्तरको अक्षमता, दोष, कमी गरी जानीजानी लापरवाही गरी सवारी चलाएको सम्बन्धमा माथि रात्रै विवेचना भैसकेको यस अवस्थामा कसैको ज्यान मर्न सक्छ भन्ने जस्तो नदेखिएको अवस्थामा सवारी चलाउनेलाई आकर्षित हुने उक्त दफा १६१ को उपदफा (३) पुनरावेदक प्रतिवादी कालु चौधरीलाई लाग्ने कानूनसम्मत आधार रहेको पाइएन ।

३१. अब रेलिङ्ग लिम्बुको खुट्टाको हड्डी भाँचिएर अङ्गभङ्ग भएको तर्फ प्रतिवादीलाई सफाइ दिएको मिलेन भन्ने वादीको अर्को पुनरावेदन जिकिरमा विचार गर्दा रेलिङ्ग लिम्बुको २३।२।०७ मा १ बजे भएको घाजाँच फारममा fracture वा dislocation उल्लेख नभै incised wound at parietal region 4x1x1cm, pelvis, right femur तथा type of injury मा grievous भनी incised wound सम्म उल्लेख भएको त्यस्तो घाखत अङ्गभङ्गभिन्न नपर्नुका अतिरिक्त कदाचित

परेको मानेमा पनि त्यसपछि निजको थप जाँच आदि भै निको भए नभएको काम लाग्ने नलाग्ने जस्ता निर्णयका लागि आवश्यक कुराको वादीले कुनै प्रमाण दिन सकेको देखिँदैन । रेलिङ्ग लिम्बुको मौकाको कागजमा औषधि उपचारमा भएको खर्च सम्पूर्ण ट्रकधनीले मलाई दिसकेको छ भनिरहेको व्यहोराबाट निजको औषधि उपचार ट्रकधनीबाट भएको देखिन्छ । यस अवस्थामा अङ्गभङ्गतर्फको अभियोगदावी पुग्न नसक्ने देखिँदा पुनरावेदन अदालतसमेतको सो हदसम्मको फैसला मिलेकै देखियो ।

३२. तसर्थ माथि विवेचना गरिएका आधार कारण र प्रमाणहरूबाट प्रतिवादी कालु चौधरीले सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) बमोजिमको कसुर गरेको देखिँदा सोही दफा १६१(२) बमोजिम सजाय गर्नुपर्नेमा सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(३) अन्तर्गतको कसुर कायम गरी २९ दिन कैद र रू.२,०००।- जरिवाना गरी सुनसरी जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर गरी पुनरावेदन अदालत, विराटनगरबाट मिति २०६६।७।८ मा भएको फैसला सो हदसम्म नमिलेकाले केही उल्टी भै प्रतिवादी कालु चौधरीलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) बमोजिमको कसुरमा सोही दफा १६१(२) बमोजिम २ वर्ष कैद हुने ठहर्छ । अरू तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम सुनसरी जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको

पुनरावेदन अदालत, विराटनगरबाट भएको फैसला केही उल्टी भै प्रतिवादी कालु चौधरीलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) बमोजिमको कसुरमा सोही दफा १६१(२) बमोजिम २ (दुई) वर्ष कैद हुने ठहरेकाले सुरू फैसलाको तपसिल खण्डको देहाय दफा १ मा उल्लिखित लगतको सट्टा प्रतिवादी कालु चौधरीको नाउँमा २ (दुई) वर्ष कैदको लगत राखी निज प्रतिवादी हिरासतमा बसेको अवधि कट्टा गरी बाँकी कैद असुल गर्नु भनी सुरू सुनसरी जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु -----१
सुरू फैसलाको तपसिल खण्डको देहाय दफा २ मा उल्लिखित लगत कट्टा गरी प्रतिवादीले धरौट बापत जेथा जमानत राखेको जिल्ला सुनसरी, सोनापुर गाउँ विकास समिति वडा नं. ४/क कि.नं. १० को ज.वि. ०-७-१५ जग्गा प्रतिवादीलाई लागेको कैद असुल भएपछि कानूनबमोजिम फुकुवा गरिदिनु भनी सुरू सुनसरी जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु -----२
प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु -----३

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. बैद्यनाथ उपाध्याय

इति संवत् २०७१ साल भदौ १० गते रोज ३ शुभम् ।

इजलास अधिकृत: कृष्णप्रसाद पौडेल

निर्णय नं.९२०८

भनाइ बचाउको आधार बन्न नसक्ने ।

(प्रकरण नं.७)

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
फैसला मिति : २०७१।३।११।४
०६८-CR-०९१७

मुद्दा : कर्तव्य ज्यान ।

पुनरावेदक/ प्रतिवादी : चक्रसिंह ठगुन्ना
विरुद्ध
प्रत्यर्थी/ वादी : मानसिंह ठगुन्नाको जाहेरीले
नेपाल सरकार

- मादक पदार्थ सेवन गरी उत्तेजित अवस्थामा वारदात स्थलमा उपस्थित रहेका यी प्रतिवादीले आफूले लगाएका कपडा खोली घटनास्थलमा यत्रतत्र फालेको अवस्थामा बरामद भएका र जन्तीमा आएका मानिसहरूले आफूलाई कुटपीट गरेका भन्ने निजको भनाइ रहेको देखिँदा प्रतिवादीको शरीरमा देखिएका चोटहरू हानेको चोट हो भनी यकिन गर्न नसकिने र सोही कारण आत्मरक्षाका लागि आफूले हतियार चलाएको भन्ने प्रतिवादीको

पुनरावेदक/प्रतिवादीको तर्फबाट : विद्वान् वैतनिक
अधिवक्ता श्रुतिकुमारी रेग्मी
प्रत्यर्थी/वादीको तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :

- नेकाप २०५५, अड्क ९, नि.नं. ६६०४, पृष्ठ ५४४

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १, ५ र १३(३)नं
- मुलुकी ऐन, अ.बं १८८ नं.

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री कविप्रसाद न्यौपाने

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री दुर्गाप्रसाद उप्रेती

मा.न्या.श्री कोमलनाथ शर्मा

फैसला

न्या.ओमप्रकाश मिश्र : पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरबाट भएको फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :

मिति २०६७।११।५ गते जिल्ला दार्चुला, खार गा.वि.स. वडा नं. ८ बस्ने मेरो सहोदर भान्जा भगतसिंह ठगुन्नाको विवाह भएको हुँदा

निमन्त्रणामा भाइ जय रामसिंह ठगुन्नासमेतका व्यक्तिहरू गएका थिए । सोही राति चक्रसिंह ठगुन्नासमेतका व्यक्तिहरूले विवाद गरी भाइ जयरामसिंह ठगुन्नालाई धारिलो हतियार छुरा प्रहार गरी घाइते बनाई भाइ जयरामसिंह ठगुन्नाको घटनास्थलमा मृत्यु भएकाले आवश्यक कारवाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मानसिंह ठगुन्नाको जाहेरी दरखास्त ।

जिल्ला दार्चुला, खार गा.वि.स. वडा नं. ८ स्थित चार किल्ला खोलिएको पदमसिंह ठगुन्नाको पसलका उत्तरतर्फ पानी धाराको छेउमा जयरामसिंह ठगुन्नाको लास रहेको, लासमा रहेका कपडाहरू रगतले भिजी रगताम्य अवस्थामा रहेका, जयरामसिंह ठगुन्नाको घाँटीको बायाँ साइडमा १ इन्च चौडाई ३ इन्च गहिराई र बायाँ हातको पाखुरामा समेत धारिलो हतियारको जस्तो घाउ भएको भन्ने घटनास्थल तथा लास प्रकृति मुचुल्का ।

जिल्ला दार्चुला, खार गा.वि.स. वडा नं ८ फेरागाउँ स्थित घटनास्थलमा फेला पारिएका कपडाहरू अनुसन्धानको सिलसिलामा खटिइएका प्रहरी अनुसन्धान अधिकृतको डोरले हामीहरूको रोहबरमा उठाई बरामद गरिएको भन्ने बरामदी मुचुल्का ।

विवाह भएको घरको उत्तरतिर रहेको पदमसिंह ठगुन्नाको पसल घर रहेको ठाउँतिर हो हल्ला सुनी म पनि त्यसतर्फ गएकोमा मेरो बुबा जयराम सिंह ठगुन्नाको मुखमा रगत बगिरहेको र नाक फुटाउने गणेशसिंह ठगुन्ना कहाँ गए भनी खोजी गर्दै आएका थिए । चक्रसिंह ठगुन्ना रक्सीको

अत्यधिक नशामा गई वीरेन्द्रसिंह ठगुन्ना र मेरो बुबासँग झगडा गर्न लाग्दा निज चक्रसिंह ठगुन्नाले मेरो बुबा जयरामसिंह ठगुन्नालाई हिकार्एका थिए । बुबाको शरीरबाट दुईहातले धारिलो हतियार छुरा निकाल्दा देखेकी थिएँ । त्यसपछि बुबाको शरीरबाट रगत बगी रगताम्य भई बुबा भुइँमा पल्टिएपछि मैले मेरो बुबालाई किन मारेको भन्दा मलाईसमेत २।३ थप्पड हिकार्एको थियो । मेरो बुबालाई धारिलो हतियार छुरा प्रहार गरी चक्रसिंह ठगुन्नाले नै मारेका हुन् भन्ने व्यहोराको प्रत्यक्षदर्शी मृतककी छोरी पशुपती ठगुन्नाले गरिदिएको घटना विवरण कागज ।

जयरामसिंह ठगुन्नाको लासलाई जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, दार्चुलाबाट पोष्टमार्टम गराउँदा मृत्युको कारणमा Probably hypovolumic shock due to rupture of left carotid artery and laceration of left lung लेखिएको परीक्षण प्रतिवेदन ।

प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नाको हातमा र टाउकोमा काटिएको र वीरेन्द्रसिंह ठगुन्नाको मुखमा घाउ खत भएको भन्ने छुट्टाछुट्टै घाउ जाँच केश फाराम ।

मिति २०६७।११।५ गते राति पदमसिंह ठगुन्नाको पसल अगाडिबाट हो हल्ला भए पश्चात मसमेत हो हल्ला भएको स्थानमा गई मामालाई को कसले कुटपीट गरेको भन्दा मामा जयरामसिंह ठगुन्नाको साथमा रहेका वीरेन्द्रसिंह ठगुन्नाले विड भएको धारिलो हतियारले मेरो टाउकोमा प्रहार गर्दा मैले छेक्न खोज्दा मेरो हातमा र टाउकोमा समेत लाग्न गई मेरो टाउको

र हातबाट रगत बगी म रक्सीको नशामा भएकाले वीरेन्द्रसिंह ठगुन्नाको हातबाट धारिलो छुरा मैले खोसी वीरेन्द्रसिंह ठगुन्नालाई हिर्काउन खोज्दा अचानक जयरामसिंह ठगुन्नालाई लाग्न गई घाइते भई तत्काल घटनास्थलमा मृत्यु भएको थियो, सोही क्रममा मैले पशुपती ठगुन्नालाईसमेत २ थप्पड हिर्काएको थिएँ भन्ने व्यहोराको चक्रसिंह ठगुन्नाले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान।

मिति २०६७।१।१।५ गते राति भगतसिंह ठगुन्नाको विवाह थियो। रातिको समयमा पदमसिंह ठगुन्नाको पसलको माथिल्लो तलामा होहल्ला हुँदा म पनि गएको थिएँ। गणेश सिंह ठगुन्नासँग मृतक जयरामसिंह ठगुन्नासमेतका व्यक्तिहरूको वाद विवाद भइरहेको थियो। मैले दुबैलाई सम्झाउने उद्देश्यले अलगअलग गर्न खोज्दा वीरेन्द्रसिंह ठगुन्नाले मलाईसमेत कुटपीट गर्न लाग्दा रमेशसिंह ठगुन्नाले मलाई र गणेशसिंह ठगुन्नालाई घरबाहिर लगेपछि गणेशसिंह ठगुन्ना र म आ-आफ्नो घर गई सुतेका थियौँ। चक्रसिंह ठगुन्नाले जयरामसिंह ठगुन्नालाई धारिलो छुरा प्रहार गरी जयरामसिंह ठगुन्नाको घटनास्थलमा नै मृत्यु भएको छ भन्ने कुरा सुनी घटनास्थलमा आएको थिएँ भन्ने नारायणसिंह धामीको कागज।

मेरो घर पसलको माथिल्लो तलामा मिति २०६७।१।१।५ गते जयरामसिंह ठगुन्नासमेतका व्यक्तिहरू बसेको अवस्था गणेशसिंह ठगुन्नाले वाद विवाद गरी जयरामसिंह ठगुन्नाको नाकमा लागी रगत बगेपश्चात जयरामसिंह ठगुन्ना गणेशसिंह ठगुन्नालाई खोज्दै आउँदा चक्रसिंह

ठगुन्नाले धारिलो हतियार छुरा प्रहार गरी जयरामसिंह ठगुन्नाको मृत्यु भएको हो भन्ने कुरा तत्काल घटनास्थलमा रहेकी मृतककी छोरी पशुपती ठगुन्नासमेतबाट सुनी थाहा पाएको थिएँ भन्ने व्यहोराको पदमसिंह ठगुन्नाको घटना विवरण कागज।

मिति २०६७।१।१।५ गते जिल्ला दार्चुला, खार गा.वि.स. वडा नं. ८ बस्ने भगत सिंह ठगुन्नाको विवाहको निमन्त्रणामा मृतक जयरामसिंह ठगुन्नासमेत आएका थिए। नाचगान खेल्ने काम भइरहेको अवस्थामा प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नाले वीरेन्द्रसिंह ठगुन्नासँग झगडा गर्दा रक्सीको नशामा चक्रसिंह ठगुन्नाले वीरेन्द्रसिंह ठगुन्नासँग झगडा गर्दा रक्सीको नशामा चक्रसिंह ठगुन्नाले धारिलो हतियार प्रहार गरी जयरामसिंह ठगुन्नालाई लाग्न गई चक्रसिंह ठगुन्नाकै प्रहारबाट जयरामसिंह ठगुन्नाको मृत्यु भएको थियो भन्ने व्यहोराको कृष्णसिंह ठगुन्नासमेतले गरिदिएको वस्तुस्थिति मुचुल्का।

प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नाले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको साबिती बयान, प्रत्यक्षदर्शी वीरेन्द्रसिंह ठगुन्ना, मृतककी छोरी पशुपती ठगुन्नासमेतका मानिसहरूको कागजात प्रमाणबाट यी प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्ना कै हातबाट धारिलो हतियार प्रयोग गरी जयरामसिंह ठगुन्नाको मृत्युभएको हुँदा प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नाले मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ र १३ नं. विपरीत कसुर भएको हुँदा निज प्रतिवादीलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने

व्यहोराको अभियोग मागदावी ।

वीरेन्द्र ठगुन्नाले मलाई चक्कुले हानेकाले मेरो टाउको र हातमा चोट लागेको छ, निजको साथमा रहेको चक्कु खोसी वीरेन्द्र ठगुन्नालाई हान्न खोज्दा जयरामसिंह ठगुन्ना बीचमा आएकाले जयरामसिंह ठगुन्नालाई लागेको रहेछ । तत्काल मेरो टाउकोमा समेत रगत बगी रहेकाले थाहा भएन, पछि मलाई घरमा लगेका रहेछन् । घरमा गएपछि मेरो चोटले जयरामसिंह ठगुन्नाको मृत्यु भएको रहेछ भन्ने थाहा भयो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नाले अदालतमा गरेको बयान ।

जाहेरवाला मानसिंह ठगुन्नालगायत अनुसन्धानको क्रममा बुझिएका वीरेन्द्रसिंह ठगुन्ना, रमेशबहादुर ठगुन्नासमेतका साक्षीहरूले गरेको बकपत्र मिसिल संलग्न रहेको ।

प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नाको चक्कु प्रहारबाटै जयरामसिंह ठगुन्नाको मृत्यु भएको तथ्य मिसिल संलग्न प्रतिवादीको बयान, प्रत्यक्षदर्शी साक्षीहरूको बकपत्रसमेतबाट प्रमाणित भएको हुँदा प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नाको उक्त कार्य मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ र १३ नं. विपरीतको हुँदा प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नालाई ऐ. ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्म कैद हुने ठहर्छ भन्ने दार्चुला जिल्ला अदालतको मिति २०६८।२।२३ को फैसला ।

रातको समय भिन्नै समूहबीच चलेको साङ्घातिक आक्रमण र विवादका बीच अकस्मात म पनि पुग्न गएको र ममाथि भएको

आक्रमणलाई बेवास्ता गर्दै अस्वाभाविक दशी प्रमाण रहेको भनी कसुरदार ठहर गरेको अन्यायपूर्ण हुँदा आक्रमणकारी वीरेन्द्रको हातबाट हतियार खोस्नु, प्रतिकार गर्नु कसुर अपराध परिभाषित नहुने हुँदा दार्चुला जिल्ला अदालतले मलाई हदैसम्म सजाय गरेको फैसला उल्टी गरी सफाई पाउँ भन्ने चक्रसिंह ठगुन्नाको पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरमा दायर गरेको पुनरावेदनपत्र ।

मिसिल संलग्न तथ्य प्रमाणहरूबाट पुनरावेदक प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नाले जयरामसिंह ठगुन्नालाई चक्कु प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेको पुष्टि भएको अवस्था देखिँदा प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नालाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्म कैद हुने ठहराई दार्चुला जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८।२।२३ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरको मिति २०६८।८।१४ को फैसला ।

जयरामसिंह ठगुन्नाको मृत्यु मैले कर्तव्य गरी भएको नभई अकस्मात भवितव्य परी भएको हो । मृतकसँग मेरो कुनै रिसइबि वा प्रतिशोध लिनुपर्ने कुनै अवस्था कारण थिएन, छैन । मेरो शरीरमा लागेका घाउ चोट के कसरी लागेका हुन् भन्ने मेरो बयानको व्यहोरालाई समग्रतामा विश्लेषण नै नगरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । घटनाको कारकतत्त्व म होइन, मृतकसँग मेरो कुनै बोलचाल झैझगडा केही भएको होइन, वीरेन्द्र सिंह ठगुन्नाले मलाई साङ्घातिक प्रहार गर्दा मैले हतियार

खोसी आत्मरक्षार्थ बचाउ गर्ने क्रममा अकस्मात जयराम बीचमा पर्न गई चोट लाग्न गएको तथ्य प्रष्ट भएको छ । वीरेन्द्रको प्रहारबाट बचाउ गर्न पाउने आत्मरक्षाको अधिकारलाई कानूनले मान्यता प्रदान गरेको छ । त्यस्तो सुविधाबाट मैले बञ्चित हुनुपर्ने कुनै कारण हुन सक्तैन । हुलमा मलाई अकारण घायल पारेको हुनाले बचावट गर्ने क्रममा लाग्न गएको चोटलाई कर्तव्यको परिभाषा गरी मलाई कठोर दण्ड सजाय गर्ने गरी दार्चुला जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर गर्ने पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरको त्रुटिपूर्ण फैसला बदर गरी सफाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नाको यस अदालतमा दायर हुन आएको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम पेसीसूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलासमसक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीतर्फबाट उपस्थित विद्वान् वैतनिक अधिवक्ता श्री श्रुतिकुमारी रेग्मीले प्रतिवादी चक्रसिंहको जयरामसिंहसँग कुनै पूर्व रिसइबि झै झगडा नरहेको, वीरेन्द्र सिंह ठगुन्नाले विनाकारण निजलाई चक्कुले प्रहार गरी घाइते बनाएपछि निजकै चक्कु खोसी आत्मरक्षाका लागि वीरेन्द्रलाई प्रहार गर्दा अचानक जयराम बीचमा आई निजलाई चोट लाग्न गएको अवस्थामा कानूनन् भवितव्यको स्थिति हुँदा हुँदै तथ्य प्रमाणको सूक्ष्मरूपमा विश्लेषण नगरी भएको प्रस्तुत फैसला न्यायको रोहमा उचित छैन । अपराधिक मनसायविपरीत घटन गएको प्रस्तुत वारदातमा प्रतिवादीको संलग्नता केवल आत्मरक्षाको कारण आफ्नो

बचाउ गर्ने कार्यमा मात्र सिमित रहेको हुँदा सुरू जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालतले मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सजाय गर्ने गरी भएको फैसला अन्यायपूर्ण हुँदा बदर गरी प्रतिवादीलाई सफाई हुनुपर्छ भन्नेसमेतले गर्नुभएको बहस जिकिर सुनी मिसिल संलग्न कागज प्रमाणहरू अध्ययन गरी हेर्दा यसमा पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरको मिति २०६८।८।४ को फैसला मिलेको छ छैन र पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा मिति २०६७।११।५ गते प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नाले धारिलो हतियार चक्कु प्रहार गरी जयराम सिंह ठगुन्नाको हत्या गरेको हुँदा प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नालाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ र १३ नं. विपरीतको कसुरमा ऐ. को १३(३) नं. बमोजिम सजाय गरी पाउन मागदावी लिई अभियोगपत्र दायर भएकोमा प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्ना अनुसन्धान अधिकारी र अदालतसमक्ष बयान गर्दासमेत आफूले प्रहार गरेको चक्कुको चोटको कारणबाट नै जयरामसिंह ठगुन्नाको मृत्यु भएको हो भन्ने तथ्यमा साबित रहेका, जाहेरवालालगायत वारदातका प्रत्यक्षदर्शी मानिसहरूले गरिदिएको बकपत्रसमेतका आधार प्रमाणहरू ग्रहण गरी प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नाउपर मागदावीबमोजिम ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. अनुसार सजाय गर्ने गरेको दार्चुला जिल्ला अदालतको फैसला सदर गर्ने

पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरको फैसलाउपर प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नाको प्रस्तुत पुनरावेदनपत्र दर्ता हुन आएको देखियो ।

३. यसमा मिति २०६७।१।५ गते रातको १:३० बजेको समयमा जिल्ला दार्चुला, खारा गा.वि.स. वडा नं. ८ स्थित सुन्डमुन्ड भन्ने स्थानमा पदमसिंह ठगुन्नाको घरभित्र बसिरहेको अवस्थामा गणेशसिंह ठगुन्नाले जयरामसिंह ठगुन्नासँग विवाद गरी मुककाले हानी जयरामसिंह ठगुन्नाको मुखबाट रगत निकालेको, नारायणसिंह धामीले वीरेन्द्रसिंह ठगुन्नालाई कुटपीट गरी घर बाहिर गएका, जयरामसिंह ठगुन्ना र वीरेन्द्रसिंह ठगुन्ना घरबाहिर निस्कँदा चक्रसिंह ठगुन्नाले वीरेन्द्रसिंह ठगुन्नाको घाँटी समाती २।३ मुकका हानेको, जयरामसिंह ठगुन्नाले छुट्याउन खोज्दा अचानक चक्रसिंह ठगुन्नाले छुरी निकाली जयरामसिंह ठगुन्नालाई हानी मारेका र मृतकको छोरी पशुपतीलाई समेत २।३ थप्पड हिकाई घर गएका भन्नेसमेत व्यहोराको मृतकका दाजु मानसिंह ठगुन्नाको जाहेरी दरखास्तबाट प्रस्तुत मुद्दाको अनुसन्धान प्रारम्भ भएको रहेछ ।

४. घटनास्थलमा जयरामसिंह ठगुन्नाको घाँटीको बायाँतर्फ १ इन्च लम्बाई ३ इन्च गहिराइको धारिलो हतियारको चोट, बायाँ हातको पाखुरामा समेत हतियारको जस्तो चोट लागी मृत अवस्थामा फेला परेको, लासको वरिपरि लत्ताकपडाहरू यत्रतत्र छरिएको भन्ने घटनास्थल तथा लास प्रकृति मुचुल्का र जयरामसिंह ठगुन्नाको रक्तबाहिनी नली काटिएको कारण अत्यधिक रक्तश्राव भई रक्त अल्पता र दायाँतर्फको फोक्सोमा

चोट लागेको कारण (Probably hypovolemic shock due to rupture of left carotid artery and laceration of left lung.) मृत्यु भएको भन्ने जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, दार्चुलाको शव परीक्षण प्रतिवेदनबाट मृत्युको कारण खुली आएको देखिन्छ । पक्राउ प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नाले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा वारदातस्थलमा वीरेन्द्रसिंह ठगुन्नाले मलाई हिकाएको हुँदा निजको हातमा रहेको चक्कु खोसी आवेशमा वीरेन्द्रसिंह ठगुन्नालाई हान्न खोज्दा जयरामसिंह ठगुन्नाले वीरेन्द्रसिंहलाई छेक्न आएका र जयरामसिंह ठगुन्नाको घाँटी र पाखुरामा सोही चक्कुको चोट लाग्न गई घटनास्थलमा नै निजको मृत्यु भएको हो भन्नेसमेतले बयान गरेका छन् भने अदालतसमक्ष समेत आफूले चक्कु प्रहार गरेको चोट कै कारण जयरामसिंह ठगुन्नाको मृत्यु भएको तथ्यलाई स्वीकार गरेको देखिन्छ ।

५. मिसिलसंलग्न तथ्य प्रमाणहरूको विश्लेषण गरी हेर्दा मौकाको किटानी जाहेरी दरखास्त, घटनास्थल तथा लास जाँच मुचुल्का, शवपरीक्षण प्रतिवेदन, प्रतिवादीको बयान अनुसन्धानको क्रममा बुझिएका मानिसहरूको भनाइसमेतका आधार प्रमाणहरूबाट जयरामसिंह ठगुन्नाको मिति २०६७।१।५ गते रातको अं. १:३० बजेको समयमा कर्तव्यबाट मृत्यु भएको तथ्य स्थापित भएको छ । अब उक्त कर्तव्यको वारदातमा संलग्न व्यक्तिका सम्बन्धमा हेर्दा वारदातका प्रत्यक्षदर्शी साक्षीहरू पशुपती ठगुन्ना, वीरेन्द्रसिंह ठगुन्ना, मानसिंह ठगुन्नालागायतका व्यक्तिहरूको मौकाको कागज र अदालतसमक्षको

बकपत्रसमेतमा प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नाले धारिलो हतियार चक्कु प्रहार गरेको चोटको कारण नै जयरामसिंह ठगुन्नाको मृत्यु भएको व्यहोरा लेखाइ दिएका छन्।

६. प्रतिवादी चक्रसिंहले आफूलाई वीरेन्द्रसिंहले चक्कुले हिकाई चोट लागेको र सोही चक्कु खोसी निज वीरेन्द्रलाई हान्न लाग्दा बीचमा जयरामसिंह आएको कारण जयरामलाई चोट लाग्न पुगी निजको मृत्यु भएको हो, जयरामलाई चोट प्रहार गर्नुपर्ने कुनै कारण थिएन। भवितव्यको कारण भएको प्रस्तुत वारदातलाई कर्तव्य ज्यान जस्तो जघन्य अपराध परिभाषित गरी दण्ड सजाय गर्न मिल्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन जिकिर सम्बन्धमा हेर्दा मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ५ नं ले भवितव्यका सम्बन्धमा "ज्यानलिने इबिलाग वा मनसाय नभै कसैले आफूले गरेको कर्तव्यले मानिस मर्ला जस्तो नदेखिएको कुनै काम कुरा गर्दा त्यसैद्वारा केही भै कुनै मानिस मर्न गएको भवितव्य ठहर्छ" भनी परिभाषित गरेको देखिन्छ। उक्त कानूनी व्यवस्था अनुसार भवितव्यको वारदात स्थापित हुन निम्न २ तत्त्वको विद्यमानता अनिवार्य देखिनुपर्दछ:

(१) ज्यान लिने इबिलाग वा मनसाय नभएको,

(२) आफूले गरेको कार्यबाट मानिस मर्ला जस्तो नदेखिएको अवस्था।

७. उल्लिखित तत्त्वहरूमध्ये प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नाको जयरामसिंहलाई मार्नुपर्ने

सम्मको पूर्व रिसइबि रहेको भन्ने मिसिल संलग्न तथ्यहरूबाट कहीं कतै नदेखिए तापनि चक्कु जस्तो जोखिमी हतियारले प्रहार गर्दा मानिस मर्नसक्छ भन्ने मान्यरूपमा अनुमान गर्न सकिने अवस्थाका विपरीत प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नाले जयरामको घाँटी जस्तो शरीरको संवेदनशील अङ्गमा छुरी प्रहार गरेको तथ्यमा विवाद नरहेको हुँदा प्रतिवादीको त्यस्तो कार्यलाई भवितव्य हो भनी अर्थ गर्न सकिने अवस्था रहेन। यसै प्रकृतिको नरबहादुर राईको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी सुधारमान राई भएको कर्तव्यज्यान मुद्दा (नेकाप २०५५, अड्क ९, नि.नं. ६६०४, पृष्ठ ५४४) मा "एउटालाई हान्छु भनी प्रहार गर्दा अर्कोलाई लागी त्यसैको जरियाबाट घाइतेको मृत्यु हुन्छ भने पनि प्रहार गर्ने व्यक्तिलाई कर्तव्यको दोषी मान्नुपर्दछ किनभने छुरी जस्तो घातक हतियारले प्रहार गर्दा मानिस मर्न सक्छ भन्ने जानकारी प्रहारकर्तालाई भएकै सम्झन पर्ने" भनी यसै अदालतबाट व्याख्या भएको देखिँदा भवितव्यबाट जयरामको मृत्यु भएको भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन। अर्कोतर्फ आत्मरक्षाको लागि वीरेन्द्रलाई चक्कु प्रहार गर्दा जयरामसिंहलाई लागेको भन्ने प्रतिवादीको जिकिर सम्बन्धमा हेर्दा यी प्रतिवादीले वीरेन्द्रसिंह ठगुन्नालाई घाँटी समाती २/३ मुक्का हानी लडाएपछि जयरामसिंह ठगुन्ना बचाउका लागि जाँदा चक्रसिंहले चक्कु प्रहार गरी लडाएको भन्ने प्रत्यक्षदर्शी निजै वीरेन्द्रसिंह ठगुन्ना, पशुपती ठगुन्नासमेतको भनाइ रहेको र सो तथ्यलाई यी प्रतिवादी चक्रसिंहले

समेत अन्यथा भन्न सकेको देखिएन । वीरेन्द्रसिंह ठगुन्नाले प्रतिवादीलाई चक्कु प्रहार गरी घाइते बनाएको र त्यसको बचाउका लागि वीरेन्द्रसिंहबाट चक्कु खोसी निजैलाई हान्न खोज्दा जयरामलाई लागेको भन्ने प्रतिवादीको भनाइलाई मिसिल संलग्न स्वतन्त्र प्रमाणहरूबाट समर्थित हुन सकेको देखिँदैन । प्रतिवादीको टाउको तथा हातमा लागेको चोट निज वीरेन्द्रसिंहले प्रहार गरेको चोट नै हो भनी यकिन हुन सकेको देखिँदैन । वारदात स्थलमा उपस्थित भई कागज गर्ने कुनै पनि मानिसहरूले वीरेन्द्रसिंहले चक्रसिंहलाई चक्कु प्रहार गरेका हुन भनी लेखाउन सकेको अवस्था देखिँदैन । मादक पदार्थ सेवन गरी उत्तेजित अवस्थामा वारदात स्थलमा उपस्थित रहेका यी प्रतिवादीले आफूले लगाएका कपडा खोली घटनास्थलमा यत्रतत्र फालेको अवस्थामा बरामद भएका र जन्तीमा आएका मानिसहरूले आफूलाई कुटपीट गरेका भन्ने निजको भनाइ रहेको देखिँदा प्रतिवादीको शरीरमा देखिएका चोटहरू वीरेन्द्रसिंह ठगुन्नाले नै हानेको चोट हो भनी यकिन गर्न नसकिने र सोही कारण आत्मरक्षाका लागि आफूले हतियार चलाएको भन्ने प्रतिवादीको भनाइ बचाउको आधार बन्न सक्ने अवस्थासमेत देखिन आएन ।

८. अतः माथि प्रकरणमा विवेचना गरिएका आधार प्रमाणहरूबाट यी प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नाले चक्कु प्रहार गरी घाइते भएका जयरामसिंह ठगुन्नाको सोही चोट पीरबाटै मृत्यु भएको तथ्य स्थापित भएको हुँदा निज प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नालाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम

सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय गर्ने गरी दार्चुला जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८।२।२३ मा भएको फैसला सदर गर्ने पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरको मिति २०६८।८।१४ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । तर प्रस्तुत वारदातका यी प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्ना र मृतक जयरामसिंह ठगुन्ना मामा भानिज नातागोताका मानिसहरू रहेका र जयरामसिंहसँग प्रतिवादीको पूर्व रिसइबि वा वैमनस्यता रहेको भन्ने मिसिल संलग्न कुनै पनि तथ्य प्रमाणहरूबाट खुल्न आएको देखिएको छैन । जयरामसिंह र यी प्रतिवादी नाता सम्बन्धका मानिसको वैवाहिक समारोहमा संलग्न भई मादक पदार्थ सेवन गरी उत्तेजित अवस्थामा रहेका, वारदातको जरिया यी प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नासँग नभई गणेशसिंह ठगुन्ना, नारायणसिंह धामीको कारण जयरामसिंह ठगुन्नाको नाक मुखबाट रगत आई सिर्जना भएको देखिन्छ । प्रतिवादीले बयान गर्दा जयरामलाई नै मारुँ भनी चक्कु प्रहार नगरेको वीरेन्द्रसिंहलाई हान्न खोज्दा अचानक जयरामलाई लाग्न पुगेको भनी लेखाएका छन् भने प्रतिवादीले जयरामलाई मारने नै नियतले चक्कु हानेको हो भनी जाहेरवालालगायतका मानिसहरूले किटानी गर्न सकेको अवस्था देखिँदैन । मिसिल संलग्न तथ्य प्रमाणहरूलाई मध्यनजर राखी प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नालाई ऐनबमोजिम हुने सजाय गर्दा चर्को पर्न जाने देखिएकाले मुलुकी ऐन, अ.बं १८८ नं. बमोजिम कैद घटाई सजाय गर्नु मनासिब हुँदा प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नालाई १२ वर्ष कैद हुने ठहर्छ । प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न

सक्तैन, अरूमा तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि ठहर खण्डमा लेखिए अनुसार प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नालाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं अनुसार सजाय भै अ.बं. १८८ नं. बमोजिम १२ वर्ष कैद हुने ठहरेकाले निज मिति २०६७।११।६ देखि थुनामा रहेको देखिँदा निजलाई मिति २०७९।११।५ सम्म थुनामा राखी मिति २०७९।११।६ मा थुनाबाट मुक्त गरिदिनु भनी कारागार शाखा, दार्चुलामा लेखी पठाइदिनु भनी दार्चुला जिल्ला अदालतमा लेखी पठाइदिनु ----- १

माथि ठहर खण्डमा लेखिए अनुसार प्रतिवादी चक्रसिंह ठगुन्नालाई कैद वर्ष १२ हुने ठहर भएकाले सुरू जिल्ला अदालतको फैसलाको तपसिल खण्ड २ मा उल्लेख भएअनुसारको सर्वस्व गरिरहनु नपरेकोले सर्वस्वको लगत कट्टा गरी दिनु भनी सुरू दार्चुला जिल्ला अदालतमा लेखी पठाइ दिनु ----- २

प्रस्तुत पुनरावेदन दर्ताको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ----- ३

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. बैद्यनाथ उपाध्याय

इति संवत् २०७१ साल असार ११ गते रोज ४ शुभम् ।

इजलास अधिकृत: केशवप्रसाद घिमिरे

निर्णय नं.१२०९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
फैसला मिति : २०७१।२।२५।१
०६७-CR-०७७५

मुद्दा : जबर्जस्ती करणी ।

पुनरावेदक/वादी : नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : बारा जिल्ला, सिङ्गोल
गा.वि.स.वडा नं.१ बस्ने रामबहादुर कार्की

- कुनै कसुरका सम्बन्धमा पछि जारी भएको ऐनले चाहे त्यो Condified नयाँ कानून होस् वा Consolidated कानून होस् वा संशोधित दफा होस्, सजाय घटाएको वा अभियुक्तलाई सुविधा दिएको छ भने कानूनमा स्पष्टरूपमा अन्यथा व्यवस्था गरेकोमा बाहेक अन्य अवस्थामा सिद्धान्ततः त्यस्तो पछिल्लो कानून वा दफाको प्रयोग गर्न मिल्ने नै हुन्छ । त्यसरी निर्मित वा परिमार्जित कानून ex-post facto law भित्र नपर्ने भएको हुँदा र पुनरावेदन अदालतबाट

फैसला हुँदाका बखत मिति २०६३।७।१७ को संशोधनले मुलुकी ऐन, जबर्जस्ती करणीको महलको ३ नं. को देहाय ३ बमोजिम १४ वर्ष वा सो भन्दा बढी १६ वर्ष भन्दा कम उमेरकी बालिका भए ६ वर्षदेखि १० वर्षसम्म सजाय हुन सक्ने कानूनी व्यवस्था निर्धारण गरेको देखिएकाले प्रतिवादीलाई ६ वर्ष कैद सजाय गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला परिवर्तन गर्नुपर्ने अवस्थाको नदेखिने ।

(प्रकरण नं.३)

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता रमेश शर्मा पौडेल
प्रत्यर्थी/प्रतिवादीका तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, जबर्जस्ती करणीको महलको १३ नं. को देहाय २
- जबर्जस्ती करणीको महलको ३ नं. को देहाय ३

सुरू फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री नीलकण्ठ उपाध्याय
पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :
मा.न्या.श्री राजेन्द्रप्रसाद राजभण्डारी
मा.न्या.श्री मोहनरमण भट्टराई

फैसला

न्या.गोपाल पराजुली : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६७।६।१० को फैसलाउपर यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार छ ।

पूर्व चोहान बाजेको पक्की घर, पश्चिम चण्डेश्वरी किराना पसल, उत्तर खाली जमिन, पश्चिम महेन्द्र राजमार्ग यति चार किल्लाभित्र दक्षिण मोहडा फर्किएको खपडाको छाना भएको दुईतले अजय लज सञ्चालन भएको घरको लजको माथिल्लो तलामा ६ वटा कोठाहरू रहेको, सो कोठाहरूमध्ये दक्षिण ढोका भएको पश्चिम कोठामा प्रवेश गरी हेर्दा सो कोठामा दुईवटा खाटमा बिछौना सहित ओछ्याइएको अवस्थामा रहेको, बिछौना सिरक यत्रतत्र बिग्रिएको अवस्थामा रहेको, रामबहादुर कार्कीले सेवन गरी नसकेको बोटलमा आधा जति रक्सी, केरा, स्याउ फलफूल पोका पारिएको दुईवटा पोका खाटको दक्षिण कुनामा देखाएको प्रतिवादी रामबहादुर कार्कीले जबर्जस्ती करण गर्दा लगाएको नीलो रङ्गको कपडाको कट्टुसमेत सोही कोठाको भुइँमा बरामद भएको भन्नेसमेत व्यहोराको घटनास्थल मुचुल्का ।

प्रतिवादी रामबहादुर कार्कीले मादक पदार्थ सेवन गरेको भन्ने परीक्षण प्रतिवेदन ।

मिति २०६२।११।१३ गते म दिदीको घर निजगढ आउने भनी आई पेट दुखी बसी

रहेको अवस्थामा निज रामबहादुर कार्कीले म चन्द्रनिगाहपुर लगी उपचार गराई दिन्छु भनी गाडी चढाई चन्द्रनिगाहपुर ल्याई उक्त लजमा राखी निज बाहिर आई मादक पदार्थ सेवन गरी आई मलाई जबर्जस्ती करणी गरेको हुँदा आवश्यक कारवाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको सोनिका दंगालको जाहेरी दरखास्त ।

जाहेरवाली मेरो घरको छेउको भएकीले निजको र मेरो प्रायः दिनदिनै भेट भएको र आजभन्दा १ वर्षअघि निजको मन्जुरीले मेरो र उसको शारीरिक सम्पर्क भएको थियो । त्यसपछि बेलाबेलामा निजसँग शारीरिक सम्पर्क हुँदै आएकोमा निजलाई ५०१-, १००१- दिने गर्दथेँ । मिति २०६२।११।१३ गते काम विशेषले निजगढ आएको अवस्थामा निज जाहेरवाली पनि निजगढ आएकी रहिछन् । जाहेरवालीले मलाई बोलाई काका तपाईंको फुर्सद छ छैन, फुर्सद भए चन्द्रनिगाहपुर घुम्न जाउँ भनी जाहेरवालीले भनेकीले वीरगन्जबाट चन्द्रनिगाहपुर आउने बसमा चढेर चन्द्रनिगाहपुर आएपछि मैले त खाना नखाई घरबाट हिडेको भनेर निजले मलाई भनेपछि नास्ता गरौं न त भनी त्यहाँ रहेको होटलमा नास्ता गरी अजय होटलमा गई त्यहाँ निजलाई राखी म त्यहाँबाट बाहिर गई मादक पदार्थ सेवन गरी फलफूल लिई गई निजलाई लौ त काम सुरु गरौं भनेपछि के काम भनेर निजले सोधेपछि जुन काम तिमी म गर्ने गथ्यौं सोही काम भनेपछि निजले हुन्छ भनी आफ्नो सुरुवाल खोली भुइँमा सुतेपछि मैले नि आफ्नो पाइन्ट र कट्टु खोली निजसँग शारीरिक सम्पर्क गरेपछि निजले म ट्वाइलेट गएर आउँछु

भनेपछि हुन्छ भनी निज बाहिर ट्वाइलेट गई पुनः म बसेको कोठामा आई सकेपछि फेरि पनि मैले निजसँग शारीरिक सम्पर्क गर्न खोज्दा त्यहाँ होटल मालिकसमेतका केही व्यक्तिहरू र प्रहरी आई मलाई पक्राउ गरेका हुन् । मैले निजलाई जबर्जस्ती गरेको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रामबहादुर कार्कीको बयान ।

मिति २०६२।११।१३ गते मेले नचिनेको १ जना ५०/५५ वर्षको मानिस मेरो होटलमा आएर म भारत टाटा कम्पनीमा १५ वर्ष काम गरी आएको हुँ । मेरो छोरा बिरामी भएर उपचारको लागि ल्याएको छु । एकदिनको लागि कोठा बुक गरी दिनु भन्दा १ नं. कोठा बुक गरी दिएपछि निज त्यहाँबाट बाहिर गई मादक पदार्थ सेवन गरी, मादक पदार्थ लिई एउटा केटी लिई आई १ नं. कोठामा ढोका बन्द गरी बसी रहेकाले खोज खबर गरिन । २/३ बजेतिर चुलोनिर् बच्चाहरू जाँदा बच्चालाई धम्काउँदा मैले थाहा पाएँ । पछि अरूले पनि थाहा पाई ई.प्र.का. चन्द्रनिगाहपुरमा फोन गरेपछि त्यहाँबाट खटी आएको प्रहरी र अन्य मानिसहरूले केटीलाई र बूढालाई सोधपुछ गर्दा केटीले मेरो काका हो भनेको हो । पछि बुझ्दा बूढोले केटीसँग शारीरिक सम्बन्ध गरेको कुरा थाहा पाएको भन्ने जग्रनाथ चौधरीको कागज ।

जाहेरवालीलाई सोध्दा निजलाई निजगढबाट ल्याई चन्द्रनिगाहपुरको अजय लजमा राखी जबर्जस्ती करणी गरेको कुरा जाहेरवालीले भन्दा मलाई विश्वास भयो । जाहेरवालीलाई रामबहादुर कार्कीले जबर्जस्ती करणी गरेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको विनिता बख्रेलसमेतको

कागज ।

मिति २०६२।११।१३ गते अजय लजमा कोठा बुक गर्दा होटलको रजिस्टरमा मेरो नाम रामकुमार कार्की, ठेगाना कोल्भी, आएको स्थान चपुर, जाने ठाउँ कोल्भी, पेसा किसान, नाता छोरी भनी मैले आफैँले लेखी सहीछाप गरेको हुँ । कोठा बुक गर्दा मैले रामकुमार कार्की भनी लेखाएको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रामबहादुर कार्कीको ततिम्बा बयान ।

प्रतिवादी रामबहादुर कार्कीले मुलुकी ऐन, जबर्जस्ती करणीको महलको १ नं. मा परिभाषित कसुर गरेको हुँदा निज प्रतिवादीलाई सोही ऐनको ऐ. महलको ३ नं. को देहाय २ बमोजिम सजाय गरी ऐ. महलको १० नं. बमोजिम प्रतिवादी रामबहादुर कार्कीको आधा अंश सर्वस्व गरी पीडित जाहेरवालीलाई दिलाई भराई दिनसमेतको माग दावी लिएको भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोग दावी ।

जाहेरी दरखास्त व्यहोरा झुट्टा हो, निज सोनिकालाई मैले ल्याएको छैन । निजलाई मैले करणी गरेको छैन । पहिले नै सोनिकासँग गाउँमा वादविवाद भएको थियो । सोही इबिले निजले माइती नेपालको सरस्वतीलाई मिलाई मलाई झुट्टा जाहेरी दिएकी हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

बुझिएको मिना कोइराला, जग्रनाथ चौधरी, विनिता बखेल र सोनिका दंगालको बकपत्र मिसिल सामेल रहेको ।

यसमा केन्द्रीय प्रहरी वैज्ञानिक प्रयोगशालाको प्रतिवेदनबाट सोनिकाको Swab

मा Semen फेला परेबाट सोनिकासँग करणी भएको स्पष्ट हुन्छ । १५ वर्षकी नाबालिकालाई राजीखुसीबाट करणी गरे पनि जबर्जस्ती करणी हुने भनी जबर्जस्ती करणीको ३(२) तर्फ विचार गर्दा पीडितको उमेर वादी पक्षबाट यकिन गरेको पाइएन । एउटा विद्यालयको पत्रको फोटोकपिको आधारमा मात्र आधार मान्न सकिएन । कुनै ठोस प्रमाण नभए डाक्टरबाट उमेर जाँच गराउनु पर्ने, जन्म दर्ता आदि पेस गर्नुपर्ने, सो पेस हुन सकेको छैन । पीडितको आमाले प्रहरीसमक्ष कागज गर्दा जन्म मिति खुलाउन सकेकी छैनन् । प्रतिवादीसँग १ वर्ष पहिलेदेखि शारीरिक सम्पर्क गर्दै आएको भनी प्रतिवादीको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयानको स.ज.४ मा उल्लेख भएबाट १ वर्ष पूर्वदेखि यौन सम्पर्क गर्ने महिला नाबालिका हुन् भनी अनुमान गर्न सकिँदैन । अतः उमेर यकिन भई नआएको अवस्थामा नाबालक भनी राजीखुसीको करणीलाई जबर्जस्ती करणी भन्न सकिएन । जबर्जस्ती करणीमा सजाय गरिपाउँ भन्ने वादी दावी नपुग्ने ठहर्छ भन्ने सुरु रौतहट जिल्ला अदालतको मिति २०६४।६।१४ को फैसला ।

सुरु फैसलामा चित्त बुझेन । प्रतिवादी रामबहादुर कार्कीले मौकामा बयान गर्दा सोनिकालाई राजीखुसीबाट करणी गरेको भनी बयान गरेको, केन्द्रीय प्रहरी वैज्ञानिक प्रयोगशालाको प्रतिवेदनमा सोनिकाको Swab मा Semen फेला परेबाट सोनिकासँग करणी भएको स्पष्ट हुन्छ भने पीडित सोनिकाले मलाई प्रतिवादी रामबहादुरले मिति २०६२।११।१३

गते जबर्जस्ती करणी गरेका हुन् र करणी गर्दा वीर्य पतन भएको थियो भनी अदालतमा आई बकपत्र गरी दिएबाट वारदात निर्विवादरूपमा स्थापित भएको छ । प्रतिवादीले जाहेरवालीलाई राजीखुसीबाट १ वर्षदेखि यौनसम्पर्क गर्दै आएको बयान गरे तापनि साक्षी प्रमाणबाट सो कथन पुष्टि गर्न नसकेको, प्रतिवादीले अदालतमा पीडितलाई मिति २०६२।११।१३ गते करणी गरेको स्वीकार गरेपछि पीडितले आफ्नो उमेर १५ वर्ष भनेकी, पीडितकी आमा हरिमाया दंगालले कागज गर्दा पीडितको उमेर १५ वर्ष लेखाएकी र भरतगंज सिङ्गोल गा.वि.स. को सर्जमिन मुचुल्का र पीडित अध्ययन गरेको विद्यालयको पत्रबाट निजको जन्म मिति २०४९।११।१४ भएको भन्ने उल्लेख भएको देखिँदा निज नाबालिका भएको स्पष्ट हुँदाहुँदै निज प्रतिवादीलाई सफाइ दिने ठहर गरेको सुरू रौतहट जिल्ला अदालतको मिति २०६४।६।१४ को फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गरी प्रतिवादीलाई अभियोग दावीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडामा परेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा पीडितले आफ्नो उमेर १५ वर्ष भनी उल्लेख गरी रहनुभएको र निज वारदात मितिमा १६ वर्ष पूरा भै सकेको देखिनेसम्मको वस्तुनिष्ठ प्रमाण प्रतिवादीले पेस गर्न नसकेको अवस्थामा राजीखुसीको करणी ठहर गरेको सुरूको फैसला मुलुकी ऐन, जबर्जस्ती करणीको महलको १ नं. प्रतिकूल भई इन्साफ फरक पर्न सक्ने देखिकाले

छलफलमा उपस्थित हुन भनी अ.बं.२०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थीलाई झिकाई नियानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको आदेश ।

पीडितको उमेर सम्बन्धमा प्राप्त विद्यालयको अभिलेखसमेतको आधारबाट १५ वर्ष नाघेको अवस्था नदेखिएको र निज पीडित १६ वर्ष नाघी सकेको भन्ने प्रमाणित प्रतिवादीले गराउन नसकेको । प्रतिवादीको अदालतको इन्कारी बयान ठोस प्रमाणबाट पुष्टि नभएको अवस्था एकातिर देखिएको छ र अर्कोतिर जाहेरी दरखास्तको किटानी व्यहोरासमेत उपर्युक्त व्यहोराबाट समर्थित भइरहेको देखिएकाले यी प्रतिवादीले अभियोगपत्रमा उल्लेख भएबमोजिम पीडितलाई जबर्जस्ती करणी गरेको देखिएकाले निजलाई मुलुकी ऐन, जबर्जस्ती करणीको महलको १ नं. को कसुरमा ऐ. को ३ नं. बमोजिम ६ वर्ष कैद हुने र मुलुकी ऐन, जबर्जस्ती करणीको वारदात हुँदाका अवस्थामा वहाल रहेको १० नं. को व्यवस्थाबमोजिम प्रतिवादीको आधा अंशसमेत पीडित सोनिका दंगाललाई भराई दिनुपर्नेसमेत ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६६।१०।२६ को फैसला ।

प्रतिवादीले वर्ष १४ की पीडितलाई जबर्जस्ती करणी गरेको ठहर भएबाट प्रतिवादीले दावी अनुसारको कसुर अपराध गरेको तथ्यमा विवाद छैन । मुलुकी ऐनको एघारौँ संशोधनपश्चात् जबर्जस्ती करणीको महलको ३ नं. को देहाय २ ले गरेको कानूनी व्यवस्था अनुसार नै प्रतिवादीलाई ७ वर्षदेखि १० वर्ष सजाय गर्नुपर्नेमा सो अनुसार

नगरी हचुवाको भरमा ६ वर्ष कैद सजायसमेत गर्ने गरी भएको फैसला सो हदसम्म त्रुटिपूर्ण भएकाले बदर गरी दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री रमेश शर्मा पौडेलले यी प्रतिवादीले पीडितलाई जबर्जस्ती करणी गरेको भन्ने पुष्टि भई निजलाई सजायसमेत भएको हुँदा प्रतिवादी कसुरदार हुन् भन्ने कुरामा विवाद छैन तर निजलाई सजाय गर्ने क्रममा ६ वर्षमात्र सजाय गरेको हुँदा सो हदसम्म पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । वारदात हुँदाको बखत प्रचलित मुलुकी ऐन, जबर्जस्ती करणीको महलको ३ नं. को देहाय २ ले निर्धारित गरेको ७ वर्षदेखि १० वर्षसम्मको अवधिको सीमाभित्र रही सजाय गर्नुपर्नेमा अन्यथा गरेको हुँदा बदर गरी अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनी संलग्न मिसिल कागजात अध्ययन गरी हेर्दा पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला मिलेको छ छैन भनी निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा पीडित जाहेरवालीलाई मिति २०६२।११।१३ गते जिल्ला रौतहट, गा.वि.स.चन्द्रनिगाहपुर वडा नं.१ स्थित अजय लजमा लगी प्रतिवादी रामबहादुर कार्कीले जबर्जस्ती करणी गरेको भन्ने घटनास्थल मुचुल्का तथा जाहेरी दरखास्तबाट

देखिन्छ । प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष आफूले पीडितलाई करणी गरेको हो भनी स्वीकार गरेको तथा पीडितको शारीरिक परीक्षण प्रतिवेदनबाट Semen present in the vagina भन्ने देखिएको, होटलको रजिस्टरको प्रतिलिपि तथा पीडितको बकपत्र तथा बुझिएका व्यक्तिको बकपत्रसमेतबाट प्रतिवादीले पीडितलाई ललाई फकाई होटलमा लगी जबर्जस्ती करणी गरेको भन्ने देखिन आउँछ । पीडितको उमेरसम्बन्धमा सम्बन्धित विद्यालयबाट प्राप्त अभिलेख हेर्दा निजको जन्म मिति २०४९।११।४ गते भएको भन्ने देखिन आएको हुँदा वारदातको बखत मिति २०६२।११।१३ मा निज पीडितको उमेर १३ वर्ष पूरा भई चौध वर्ष लागेको देखिएबाट निज प्रतिवादीले १६ वर्षमुनिकी नाबालकलाई ललाई फकाई जबर्जस्ती करणी गरेको भन्ने पुष्टि हुन आएको देखिन्छ । जहाँसम्म वारदात हुँदाका बखत लागू रहेको कानूनबमोजिम प्रतिवादीलाई सजाय गर्नुपर्ने भन्ने सम्बन्धमा पुनरावेदन जिकिर छ सोतर्फ विचार गर्दा वारदात मिति २०६२।११।१३ मा भएको र तत्काल लागू रहेको (एघारौँ संशोधन मिति २०५९।६।१०) मुलुकी ऐन, जबर्जस्ती करणीको महलको १३ नं.को देहाय २ को व्यवस्था हेर्दा १० वर्ष वा सोभन्दा बढी १६ वर्षमुनिको बालिकालाई भए ७ वर्षदेखि १० वर्षसम्म सजाय हुने अवस्था देखिए तापनि जबर्जस्ती करणीको उक्त ३ नं. मा भएको सजायसम्बन्धी व्यवस्थालाई मिति २०६३।७।१७ मा लैङ्गिक समानता कायम गर्न केही नेपाल

ऐन संशोधन गर्ने ऐन, २०६३ द्वारा पुनः संशोधन भएको पाइन्छ । उक्त पछिल्लो संशोधनपश्चात् मिति २०६६।१०।२६ मामात्र पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट फैसला भएको देखिन्छ । मिति २०६३।७।१७ को संशोधित व्यवस्था हेर्दा जबर्जस्ती करणीको महलको ३ नं. को देहाय ३ ले १४ वर्ष वा सो भन्दा बढी १६ वर्षभन्दा कम उमेरकी बालिका भए ६ वर्षदेखि १० वर्षसम्म सजाय हुने व्यवस्था कायम गरेको पाइन्छ ।

३. कुनै कसुरका सम्बन्धमा पछि जारी भएको ऐनले चाहे त्यो Codified नयाँ कानून होस् वा Consolidated कानून होस् वा संशोधित दफा होस्, सजाय घटाएको वा अभियुक्तलाई सुविधा दिएको छ भने कानूनमा स्पष्टरूपमा अन्यथा व्यवस्था गरेकोमा बाहेक अन्य अवस्थामा सिद्धान्ततः त्यस्तो पछिल्लो कानून वा दफाको प्रयोग गर्न मिल्ने नै हुन्छ । त्यसरी निर्मित वा परिमार्जित कानून ex-post facto law भित्र नपर्ने भएको हुँदा र पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट फैसला हुँदाका बखत मिति २०६३।७।१७ को संशोधनले मुलुकी ऐन, जबर्जस्ती करणीको महलको ३ नं. को देहाय ३ बमोजिम १४ वर्ष वा सो भन्दा बढी १६ वर्ष भन्दा कम उमेरकी बालिका भए ६ वर्षदेखि १० वर्षसम्म सजाय हुन सक्ने कानूनी व्यवस्था निर्धारण गरेको देखिएकाले प्रतिवादी रामबहादुर कार्कीलाई ६ वर्ष कैद सजाय गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला परिवर्तन गर्नुपर्ने अवस्थाको नदेखिएको हुँदा सदर हुने ठहर्छ । प्रस्तुत मुद्दाको

दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इति संवत् २०७१ साल जेठ २५ गते रोज १ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : सुमनकुमार न्यौपाने

निर्णय नं.१२१०

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
फैसला मिति :- २०७१।२।१६।६
०६८-CI-१५०१

मुद्दा : बेलगती मोही लगत कट्टा ।

पुनरावेदक/वादी : जिल्ला बारा, गा.वि.स.
बिसुलपुर्वा, वडा नं. ३ मा स्थापित श्री राम
जानकी भगवानको महन्थ गोखुल दास
वैरागीको चेला ऐ.ऐ. बस्ने सुखल दास
वैरागी

विरुद्ध	फैसला
<p>विपक्षी/प्रतिवादी : जिल्ला बारा, विसुनपुरवा वडा नं. १ बस्ने यदै खाँ थारू</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ प्रतिवादीले मोही प्रमाणपत्र प्राप्त नगरेको भए पनि लामो समयदेखि वादीको घरबारी भन्दा बाहेकको जग्गा जोतभोग गर्दै आएको एवम् जग्गाधनीले बाली बुझी भरपाई दिँदै आएबाट यी प्रतिवादी मोही होइनन् भनी निष्काशन गर्ने हो भने भूमिसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था वैयक्तिक हक एवम् कानूनी राज्यको अवधारणाको प्रतिकूल हुन जाने । (प्रकरण नं.५)	<p>न्या.गोपाल पराजुली : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ अनुसार यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने भै प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त विवरण र ठहर यस प्रकार छ :-</p> <p>श्री रामजानकी भगवान मन्दिरको नाममा दर्ता कायम रहेको जिल्ला बारा, गा.वि.स. जयनगर च्युटाहा वडा नं. ७ कि.नं. ५ को ज.वि. १-११-१५ जग्गाको सेस्ता पुर्जाको मोही महलमा भदै खाँ थारू उल्लेख हुन गएको तर निजले भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ तथा भूमिसम्बन्धी नियमावलीबमोजिम निज भदै खाँ थारूले मोहीको हैसियतबाट १ नं. लगत नभरेको र सोको आधारमा २ नं. अनुसूची प्रकाशित नभएको तथा ३ नं. मोहीको प्रमाणपत्रसमेत नभएको र दावीको जग्गा जग्गाधनी रामजानकी भगवान मन्दिरको जोत भोगमा रहेको तथा मोही लगत नभएको अवस्थामा मोही हुन नसकिने भनी सम्मानित श्री सर्वोच्च अदालतबाट नजिर प्रतिपादन भएकाले बेलगती मोही कट्टा गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी श्रीरामजानकी भगवान मन्दिरको महन्थ गोखुलदास वैरागीको चेला सुखलदास वैरागीले भूमिसुधार कार्यालय, बारामा मिति २०६५।१।१ मा दिएको निवेदनपत्र ।</p> <p>विपक्षीले दावी गरेको जग्गाको म दर्तावाला मोही भएको र मोहीको कर्तव्य पालन गरी आएको छु । भूमिसम्बन्धी नियमावलीबमोजिम दावी जग्गाको मोही १ नं. लगत भरी २ नं. अनुसूची प्रकाशित भै मोहीयानी हकको प्रमाणपत्र पाएको व्यक्ति हुँ । दावीको</p>
<p>पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट : विपक्षी/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता पवनकुमार जैसवाल अवलम्बित नजिर :</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ <i>नेकाप</i> २०६९, अङ्क ३, पृष्ठ ४५७, नि.नं.८७९० <p>सम्बद्ध कानून :</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६, २९ <p>सुरू फैसला गर्ने : भूमिसुधार अधिकारी राजाराम थापा पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने: मा.न्या.श्री गिरिराज पौडेल मा.न्या.श्री विदुर विक्रम थापा</p>	

जग्गा २०२० देखि २०६५ सालसम्म जोत भोग गरी सोको कुतबाली मबाट जग्गाधनीले बुझी मोही स्वीकार गरी सालसालै भरपाई गरिदिएको हुँदा सो भरपाइहरूको प्रतिलिपि पेस गरेको छु । मसँग रहेको मोहीको २ नं. अनुसूची र ४ नं. जोताहा स्थायी निस्साको प्रमाण मसँग रहेकाले म दर्तावाला मोहीको मोहीयानी हक समाप्त पार्न विपक्षीले झुट्टा उजुरी निवेदन गरेकाले विपक्षीको माग दावी खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी भदै खाँ थारूको मिति २०६५।१०।२४ को प्रतिउत्तरपत्र ।

भूमिसुधार कार्यालय, बारामा रहेको मोही १ नं., २ नं., ३ नं. लगत भिडाउँदा १ नं. र २ नं. अनुसूचीको ठेली नभएको र मोही प्रमाणमा दावी जग्गा उल्लेख नभएको भनी लगत फाँटबाट उल्लेख भएको देखिँदा केवल जग्गाधनी स्वेस्ता पुर्जा, फिल्डबुक उतार र बाली बुझाएको भरपाईको आधारबाट मोही हक प्राप्ति र समाप्ति हुने होइन । दावी जग्गाको मोहीयानी सम्बन्धी लगत नभएको अवस्थामा मोही कायम राखी राख्न न्यायोचित नहुने भनी सम्मानित श्री सर्वोच्च अदालतबाट नजिर प्रतिपादन भएको देखिँदा वादी दावीको जग्गाको जग्गाधनी स्वेस्ता पुर्जाको मोही लगत कट्टा हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको सुरु भूमिसुधार कार्यालय, बाराबाट मिति २०६५।११।१९ मा भएको निर्णय ।

श्री रामजानकी भगवान मन्दिरको नाउँमा दर्ता कायम रहेको जिल्ला बारा, गा.वि.स. च्युताहा वडा नं. ७ कि.नं. ५ को १-११-१५ जग्गाको दर्तावाला मोही म निवेदक भै नापीको

पालादेखि मोहीमा जोत भोग गरी एउटा मोहीले गर्नुपर्ने सम्पूर्ण कर्तव्य पूरा गरी कमाएको जग्गाको जग्गाधनीको नाम, थर, वतनसमेत खुल्ने गरी मोहीको १ नं. लगत भरी सोको आधारमा २ नं. अनुसूची प्रकाशित भै जग्गा जोत भोग गरी २०२१ सालदेखि २०६५ सालसम्म जग्गा धनीलाई बाली बुझाई जग्गाधनी आफ्नै हातले बाली बुझी प्रत्येक भरपाईमा मोही मानी स्वीकार गरी आउनुभएको छ । मोही हुन भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ लागू भएको २०२१ सालदेखि २०६५ सालसम्म जग्गाधनी आफ्नै हातले बाली बुझी प्रत्येक भरपाईमा मोही मानी स्वीकार गरी आउनुभएको छ । मोही हुन भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २(ख) मा उल्लिखित तत्त्व अनिवार्य गरेको हुनुपर्छ भन्ने सिद्धान्त र कानूनी व्यवस्था रहेको छ । कार्यालयको मोहीको १ र २ नं. ठेली नभएको भनी भूमिसुधार कार्यालयको लगत फाँटवालाले लेख्दैमा २०२१ सालदेखि जग्गाधनीले विधिवत् मोही स्वीकार गरी आइरहेको अवस्थामा कार्यालयले लगतहरू हराउँदैमा मेरो मोहीयानी हक निष्काशन गर्न नमिल्ने हुँदा सुरु भूमिसुधार कार्यालय, बाराको निर्णय त्रुटिपूर्ण भएकाले उक्त निर्णय बदर गरी न्याय इन्साफ गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी भदै खाँ थारूको पुनरावेदनपत्र ।

फिल्डबुक, जग्गाको स्वेस्तामा उल्लिखित मोहीले गरेको कबुलियत, बाली बुझाएको भरपाई र २ नं. लगतसमेत पेस गरेको अवस्थामा प्रमाणको उचित मूल्याङ्कन नगरी मोही लगत कट्टा गर्ने गरेको भूमिसुधार कार्यालय, बाराको

मिति २०६५।११।१९ को निर्णय फरक पर्न सक्ने देखिएकाले मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थीलाई झिकाई पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६६।१२।१ मा पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट भएको आदेश।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेसीसूचीमा चढी नियमानुसार पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदनसहितको मिसिलसमेत अध्ययन गरी प्रत्यर्थी प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री पवनकुमार जैसवालले यी प्रत्यर्थी प्रतिवादी विवादित जग्गामा २०२० सालदेखि नै अनवरतरूपमा मोही भै जग्गाधनीलाई कुत बुझाउँदै आएको, मोहीको १ नं. लगत भरी २ नं. अनुसूचीसमेत प्रकाशित भएको जग्गाधनी प्रमाणपुर्जामा मोही जनिएको तथा मोहीले कमाई आएको जग्गा रामजानकी भगवान मन्दिरको घरबारी नभै छुट्टै ठाउँमा रहेको जग्गा भएको र सर्वोच्च अदालतबाट प्रकाशित *नेकाप* ०६५, नि.नं. ८७९० मा उल्लिखित सिद्धान्तसमेतको आधारमा पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाले मोही कायम हुने ठहर्याई गरेको फैसला सदर हुनुपर्छ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो।

प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला मिलेको छ, छैन पुनरावेदक वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो होइन एवम् प्रत्यर्थी प्रतिवादीको मोही कायम हुन सक्ने हो होइन भन्नेतर्फ निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

२. यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा, श्री रामजानकी भगवान मन्दिरको नाममा दर्ता कायम रहेको जिल्ला बारा, रामनगर च्युताहा

गा.वि.स. वडा नं. ७ कि.नं. ५ को ज.वि.१-११-१५ जग्गाको जग्गाधनी स्नेस्तापुर्जाको मोही महलमा प्रतिवादी भदै खाँ थारू उल्लेख हुन गएको भए तापनि भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ तथा भूमिसम्बन्धी नियमावलीबमोजिम निज प्रतिवादी भदै खाँ थारूले मोहीको हैसियतबाट १ नं. अनुसूचीको लगत नभरेको र सोही आधारमा २ नं. अनुसूची प्रकाशित नभएको तथा ३ नं. बमोजिमको मोही प्रमाणपत्र र मोही लगत नभएको अवस्थामा जग्गा स्नेस्तापुर्जाबाट मोही लगत कट्टा गरिपाउँ भनी वादीले दिएको फिराद दावीउपर सुरू भूमिसुधार कार्यालय, बाराले उल्लिखित फिराद दावीबमोजिम मिति २०६८।११।१९ मा भदै खाँ थारूको मोही लगत कट्टा हुने ठहर्याई गरेको फैसलाउपर प्रतिवादीको पुनरावेदन परी पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाले प्रतिवादी भदै खाँ थारूले वादीलाई सालबसाली कुत बुझाउँदै आएको र वादीले प्रतिवादीलाई भरपाईसमेत दिँदै आएको कुरा मिसिल प्रमाणबाट देखिई आचरण र व्यवहारबाटै मोही रहे भएको तथ्य स्थापित हुन आएको र प्रतिवादी भदै खाँ थारूले अनुसूची-१ भरेको आधारमा अनुसूची-२ प्रकाशित भएको भन्नेसमेत आधारमा सुरू भूमिसुधार कार्यालयले मोही लगत कट्टा गर्ने गरी गरेको फैसला बदर गरी प्रतिवादी भदै खाँ थारूको मोही लगत कायम रहने ठहर्याई फैसला गरेको पाइयो।

३. प्रतिवादी भदै खाँ थारूले वादीलाई सालबसाली कुत बुझाउँदै आएको र वादीले प्रतिवादीलाई भरपाईसमेत दिँदै आएको एवम् जग्गाधनी स्नेस्तापुर्जामा यी प्रत्यर्थी प्रतिवादीको

नाम उल्लेख रहेको कुरा मिसिल प्रमाणबाट देखिन आएको छ। कुनै जग्गाको फिल्डबुकको जग्गाधनी प्रमाण पुर्जामा मोहीको नाउँ जनिएको छ भने त्यस्तो जनिएको स्नेस्तालाई समयमा नै त्यसको लगत कट्टा गर्न सक्नुपर्ने हुन्छ। मोही कायम भैसके पछि त्यस्तो मोहीले आफ्नो दायित्व पूरा नगरेसम्म मात्र निष्काशन गर्न सकिने हुन्छ। यस सम्बन्धमा कस्तो व्यक्ति मोही हुन सक्छ मोहीको दायित्व के रहेछ भनी भूमिसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थातर्फ पनि विवेचना गर्नुपर्ने हुन आयो। भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ (यसपछि ऐनमात्र भनिएको) को दफा २५(१) मा “यो दफा प्रारम्भ भएको मिति सम्म कुनै जग्गावालाको जग्गा मोहीको हैसियतले कमाई आएको व्यक्तिलाई सो जग्गामा यो परिच्छेदबमोजिमको मोहीको हक प्राप्त हुनेछ” भन्ने र ऐनको चौथो संशोधन, २०५३ मा संशोधन हुनुभन्दा पहिले लागू रहेको ऐनको दफा २५(२) मा “यो दफा प्रारम्भ भएपछि कुनै जग्गावालाले आफ्नो जग्गा कुनै व्यक्तिलाई कमाउन दिएछ र सो व्यक्तिले मुख्य वार्षिक उब्जनीको एक बालीसम्म मोहीको हैसियतले कमाएछ भने निज स्वतः सो जग्गाको यो परिच्छेदबमोजिमको हक प्राप्त मोही हुनेछ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ। यी प्रत्यर्थी प्रतिवादीले विवादित जग्गा वर्तमान भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ लागू हुनुपूर्वदेखि नै मोहीको हैसियतले कमाई आएको भनी प्रतिउत्तर जिकिरमा जिकिर लिनुको साथै २०२२ सालदेखि वादी पुनरावेदकलाई बाली बुझाई भरपाई लिँदै आएको, अनुसूची-१ को लगत भरी २ नं. अनुसूची प्रकाशितसमेत भएको मिसिल संलग्न प्रमाणबाट

देखिन आएबाट निज प्रतिवादी भदै खाँ थारू ऐनको कानूनी व्यवस्थाअनुसार मोही होइनन् भनी भन्न मिल्ने देखिँदैन। यसरी कानूनबमोजिम मोहीयानी हक प्राप्त गरेको व्यक्तिलाई निजले कानूनी दायित्व पूरा नगरेको अवस्थामा मात्र मोहीको लगत कट्टा गरी निष्काशन गर्न सकिने हुन्छ। ऐनको दफा २६ को उपदफा ३ को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशले जग्गावालाको मन्जुरी नलिई खेतीको लागि आवश्यक नपर्ने घर बनाउन नहुने, दफा २६(५) ले मनासिब टुटफुट वा दैवी परी वा मोहीको सामर्थ्यभन्दा बाहिरको कारणबाट हेरफेर भएको बाहेक जग्गा कमाउन लिँदाको अवस्था भन्दा बिग्रेको अवस्थामा जग्गा छोड्न नहुने, दफा २९ ले जानीजानी जग्गाको मोल उब्जा घट्ने गरी कुनै काम गर्न नहुने, मनासिब रेखदेख पुर्याउनुपर्ने, काबुबाहिरको परिस्थितिमा बाहेक एक वर्षसम्म खेती नगरी बस्न नहुने, खेतीमा हेलचक्रयाई गर्न नहुने र दफा ३६ ले मोहीले बुझाउनुपर्ने कुत जग्गावालालाई प्रत्येक साल तोकिएको समयभित्र बुझाइसक्नुपर्ने भनी मोहीको कर्तव्य र दायित्व तोकिएको पाइन्छ।

४. उपर्युक्त कानूनी व्यवस्थाबमोजिम त्यसरी मोहीले बाली बुझाउनुपर्नेसमेतका आफ्ना दायित्व पूरा गरेको अवस्थामा त्यसलाई अन्यथा गर्न नसकेको जग्गाधनीको व्यवहारलाई जग्गा दर्ता हुँदाकै अवस्थामा मोही जनिएको स्नेस्तालाई समयमा सच्याइँदैन भने मोही लगत कट्टा गर्ने र निष्काशन गर्ने सम्बन्धमा भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २९ (क) मा भएको कानूनी व्यवस्थातर्फ पनि विवेचना गर्नुपर्ने हुन्छ। कुनै

जग्गाको मोहीले निजको दायित्व र कर्तव्य पूरा नगरेमा त्यस्तो मोहीको हक समाप्त गरी निष्काशनसमेत गर्न सकिने कानूनी व्यवस्था रहेको छ। ऐनको दफा २९ ले मोहीयानी हकको समाप्तिको व्यवस्था गर्दै सो ऐनको दफा २९(१) मा “दैवी परी बाली नास भएमा वा उब्जाउ हुन नसकेमा बाहेक मोहीले कुत बुझाएन भन्ने कुराको जग्गावालाले उजुरी दिएमा तोकिएको अधिकारीले त्यस्तो मोहीलाई निष्काशन गर्ने आदेश दिन सक्नेछ,” दफा २९(२) ले “देहायको कुनै अवस्था परी जग्गावालाले निवेदन दिएमा जिल्ला अदालतले मोहीलाई जग्गाबाट निष्काशन गर्ने आदेश जारी गर्न सक्नेछ।

(क) जानी बुझी जग्गाको मोल वा उब्जा घट्ने गरी कुनै काम गरेको वा मनासिब रेखदेख नपुर्याएको कारणले जग्गाको मोल उब्जा घटेमा वा आफ्नो काबुभन्दा बाहिरको परिस्थितिमा बाहेक १ वर्षसम्म खेती नगरेमा वा खेतीमा हेलचक्रयाँइ गरेमा” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ।

५. उपरोक्त कानूनी व्यवस्थाअनुसार दैवी परी बाली नास भएमा वा उब्जाउ हुन नसकेमा बाहेक मोहीले कुत बुझाएन भन्ने कुराको जग्गावालाले उजुरी दिएको अवस्था भएमा मात्र भूमिसुधार अधिकारीले त्यस्तो मोहीलाई निष्काशन गर्ने आदेश दिन सक्ने हो। तर प्रस्तुत मुद्दामा बाली नबुझाएको भन्ने दाबी नभै कार्यालयमा रहेको मोही १ नं., २ नं. र ३

नं. लगत भिडाउँदा १ नं. र २ नं. अनुसूचीको ठेली नभएको र मोही प्रमाणमा दाबीको जग्गा नभएको भन्ने आधारमा सुरू भूमिसुधार कार्यालयले प्रतिवादीलाई मोही निष्काशन गरेको देखिन्छ। यदि वादी दाबीको जग्गाको मोही महलमा भूलवश यी प्रतिवादीको नाम उल्लेख हुन गै मोही जनिएको भए २ न. अनुसूची प्रकाशित हुँदाकै बखत भूमिसम्बन्धी नियमहरू, २०२१ को परिच्छेद २ मा उल्लिखित प्रक्रिया अपनाई सोही परिच्छेदमा उल्लिखित म्याद र समयमा सम्बन्धित अधिकारीसमक्ष उजुर गरी हटाइसक्नु पर्दथ्यो। एकातर्फ यी प्रतिवादी भदै खाँ थारूले २०२० सालदेखिनै विवादित जग्गाको बाली बुझाई आएका र वादीले पनि बाली स्वीकार गरी लामो समयदेखि भरपाई दिँदै आएबाट प्रतिवादी विवादित जग्गाको मोही रहेको तथ्य स्थापित हुन आउँछ भने अर्कोतर्फ जग्गाधनी सेस्ता पुर्जामा मोही जनिनुका साथै प्रतिवादीले भरेको अनुसूची १ र २ नं. को लगत दुरूस्त राख्नुपर्ने जिम्मेवारी रहेको भूमिसुधार कार्यालयले अनुसूची-१ र २ को अनुसूची ठेली कार्यालयमा नभएको भन्ने आधारमा अनुसूची-३ बमोजिमको प्रमाणपत्र प्राप्त नगर्दैमा प्रतिवादी कानूनबमोजिमको मोही हैन भनी भन्न मिल्ने अवस्था हुँदैन। यसै सन्दर्भमा अशेष सराफ विरूद्ध वागद वैठा धोवी भएको, बेलगती मोही लगत कट्टा मुद्दामा (सर्वोच्च अदालत बुलेटिन ४४६, पृ.६२) “बाली बुझी भरपाई गरी दिनु, पारित भएका लिखतहरूमा मोहीको नाम यथावत् कायम राखी जग्गाको हक हस्तान्तरण हुँदै जानु र फिलडबुकमा मोहीको

नाम नजनिनु जस्ता कार्य लिखितरूपमा भएका र लिखितरूपमा आचरण व्यवहारबाट प्रकट गरी प्रत्यक्षरूपमा नै मोहीको अस्तित्वलाई स्वीकार गरिएको छ भने सो नै मोही कायम हुने पर्याप्त आधार हो यस्तो अवस्थामा मोहीको १, २ र ३ नं. लगत हुनपर्ने अपरिहार्यता छैन” भन्ने सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त, र दुलारी देवी यादवनी विरुद्ध हमिद मिया धुनिया भएको मुद्दामा (नेकाप २०६९, अड्क ३, पृ. ४५७, नि नं. ८७९०) “एक पटक मोही कायम भैसकेपछि कानूनबमोजिम निष्काशन नभएसम्म मोहीको हक सुरक्षित रहने, जग्गाधनी प्रमाण पुर्जामा मोही उल्लेख गरिएको लामो समयसम्म जग्गा जोती आएको अवस्थामा खाली अनुसूची-१, २ र कबुलियत नभएको भन्ने आधारमा मोही लगत कट्टा गर्दै जाने हो भने भूमिसम्बन्धी कानून व्यवस्था र कानूनी राज्यको उपहास हुन जान्छ” भनी सर्वोच्च अदालतबाट सिद्धान्त प्रतिपादित भैरहेको अवस्थामा र प्रस्तुत मुद्दाका प्रतिवादीले मोही प्रमाणपत्र प्राप्त नगरेको भए पनि लामो समयदेखि वादीको घरबारीभन्दा बाहेकको जग्गा जोतभोग गर्दै आएको एवम् जग्गाधनीले बाली बुझी भरपाई दिँदै आएकाट यी प्रतिवादी मोही होइनन् भनी निष्काशन गर्ने हो भने भूमिसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था वैयक्तिक हक एवम् कानूनी राज्यको अवधारणाको प्रतिकूल हुन जाने देखिँदा सुरु भूमिसुधार कार्यालय, बाराले प्रतिवादी भदै खाँ थारूलाई मोही निष्काशन गर्ने गरी गरेको निर्णय बदर गरी मोही लगत कायम गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६७।६।३

को फैसला प्रतिपादित कानूनी सिद्धान्त एवम् भूमिसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाको प्रतिकूल नदेखिँदा सदर हुने ठहर्छ, वादी पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इति संवत् २०७१ साल जेठ १६गते रोज ६ शुभम् ।

इजलास अधिकृत: उमानाथ गौतम

निर्णय नं. १२११

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
फैसला मिति : २०७१।४।१८।१
०७०-MS-०००५

मुद्दा : गैंडाको खाग ओसार पसार ।

पुनरावेदन/प्रतिवादी: प्रकाश बुढासमेत

विरूद्ध

विपक्षी/वादी : ऐ. श्यामदेव यादवसमेतको जाहेरीले नेपाल सरकार

- प्रतिवादीहरू हालसम्म पनि पक्राउ परेका अवस्था नहुँदा निज प्रतिवादीहरू कहाँ छन् भन्ने सम्म पनि सुरु अनुसन्धान अधिकारी र मुद्दा हेर्ने निकायले यकिन गर्न नसकी बिना आधार र कारण मुद्दा दायरसम्म गरेको देखिएकाले निजहरूको हकमा कसुर स्थापित हुन सक्ने अवस्था नहुँदा निज प्रतिवादीहरू भूपेन्द्र शाही र पेमा लामाले आरोपित कसुरको दायित्वबाट उन्मुक्ति पाउने नै देखिने।

(प्रकरण नं. ६)

- दशीको रूपमा बरामदी गैँडाको खाग गैँडाको सक्कली खाग होइन भनी विशेषज्ञले दिएको राय सम्बन्धमा विचार गर्दा, प्रस्तुत मुद्दामा संलग्न प्रतिवादीहरूमध्ये निजहरूको परस्पर बयान र संलग्नताको आधारमा हेर्दा मुख्य आरोपी देखिएका प्रकाश बुढा र दानसिंह चौसिरले बरामदी खागलाई मौकामा सक्कली होइन भनी जिकिर लिन सकेको नपाइने।
- आफूले प्राप्त गरेको सो सामानलाई अनुपम वस्तुको रूपमा स्वीकार गरी अन्तिम अवस्थासम्म ओसार पसार र कारोबारको प्रयास गरेको देखिने।

- बरामदी खागलाई नक्कली हो भनी सजायबाट उन्मुक्ति पाउँन मौकामा जिकिर लिन सकेको पाइँदैन। पछि खागको परीक्षण हुँदा खाग नक्कली हो भनिए तापनि विशेषज्ञको बन्द सवालबाट भएको बकपत्र हेर्दा निजलाई जिरह हुन सकेको अवस्था नदेखिएको र गैँडाको खाग नक्कली हो कि ? भन्ने बयानको क्रममा प्रश्न उठेपछि मुद्दा हेर्ने अधिकारी वन अधिकृतको इजलासबाट जाँच गर्न पठाउने विधिवत् कुनै आदेश नभई प्रतिवादीहरू स्वयम्ले जाँच गराई पाउँ भन्ने निवेदनको आधारमा बीचैबाट जाँच गर्न पठाएको देखिने।
- प्रतिवादीहरूले गैँडाको खाग सक्कली खागको रूपमा अवैध कारोबारको कार्य गरेको परिप्रेक्ष्यमा पछि आएर एउटा निवेदनको भरमा जाँच गराउने माग गरेको देखिँदा त्यसमा विवन्धनको सिद्धान्तसमेत आकर्षित हुन सक्ने अवस्था हुँदा, सो जाँच परीक्षणलाई विवादरहित रूपमा स्वीकार गर्न सकिने अवस्था नदेखिने।

(प्रकरण नं. ७)

पुनरावेदक/प्रतिवादीको तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता टीकाराम भट्टराई

प्रत्यर्थी/वादीको तर्फबाट : विद्वान्
उपन्यायाधिवक्ता गंगाप्रसाद पौडेल
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

- राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्य जन्तु संरक्षण
ऐन, २०२९ को दफा २६

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

वन अधिकृत श्री देवीप्रसाद कोइराला
पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :
मा.न्या.श्री देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ

फैसला

न्या.दीपकराज जोशी : न्याय प्रशासन
ऐन, २०४८ को दफा ८ को उपदफा ४ बमोजिम
दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य
एवम् ठहर यस प्रकार छ:-

मिति २०६६।५।५ गतेका दिन जिल्ला
वन कार्यालय, दार्चुला र जिल्ला प्रहरी कार्यालय,
दार्चुलाको संयुक्त गस्ती टोलीले जिल्ला दार्चुला,
भगवती गा.वि.स. वडा नं. २ डुडरी बस्ने दानसिंह
चौसिरले खलङ्गा बजारमा हिमालय लज
सञ्चालन गरी बसी रहेको हिमालय लजको
पहिलो तलाको उत्तर पूर्व कुनाको कोठाको
दक्षिण पश्चिम कुनामा रहेको स्टिल दराजको
तल्लो खानामा खानतलासी गर्ने क्रममा नैनसिंह
ठगुन्नाको नीलो झोलाभित्र कालो पोलिथिनमा
प्याक गरी राखेको एकसिङ्गे गैंडाको खाग बरामद
गरिएको । खागको अवैध कारोबारमा संलग्न
देखिएका नैन सिंह ठगुन्ना र निजका नातेदार तथा

हिमालय लजका सञ्चालक दानसिंह चौसिर गरी
जना २ लाई पक्राउ गरी बरामदी मालवस्तुलाई
यसै साथ पेस गरेको छु । निजउपर कानूनबमोजिम
कारवाही गरिपाउँ भन्ने श्यामदेव यादवसमेतका
कर्मचारीहरूको जाहेरी ।

मिति २०६६।५।५ गतेका दिन जिल्ला
वन कार्यालय, दार्चुला र जिल्ला प्रहरी कार्यालय
दार्चुलाको संयुक्त गस्ती टोलीले जिल्ला दार्चुला,
भगवती गा.वि.स. वडा नं. २ डुडरी बस्ने दानसिंह
चौसिरले खलङ्गा ५ बजारमा सञ्चालन गरेको
हिमालय लजको पहिलो तलाको उत्तर पूर्व पट्टीको
कुनाको कोठाको दक्षिण पश्चिम कुनामा रहेको
स्टिल दराजको तल्लो खानामा खानतलासी
गर्दाका बखत खाटमा बसिरहेका जिल्ला दार्चुला,
धाप गा.वि.स. वडा नं. ५ बस्ने नैन सिंह ठगुन्नाले
नीलो झोला मेरो हो नचलाउनु होस् भन्दा शङ्का
लागी सो झोलासमेत खोली खानतलासी गर्दा
झोलाभित्र लुकाई छिपाई राखेको एकसिङ्गे
गैंडाको खाग १ को लम्बाई ९.६ इन्च बीचको
मोटाई ११ इन्च, तल्लो भागको मोटाई २०.१
इन्च, जरामुनी खाल्टो परेको र किनार फुटेको
खाल्टोको लम्बाई ३x३ इन्च र गहिराई १.२५
इन्च तथा खागको तौल ५२५ ग्रामको गैंडाको
खाग बरामद गरिएको भन्ने बरामदी मुचुल्का ।

म नेपाली सेनामा कार्यरत छु । हाल म
भैरहवा नं. २ गण लेस नायक पदमा कार्यरत
छु । मेरो धाप गा.वि.स. वडा नं. ५ घर भएकाले म
४० दिन घर विदामा आएको हुँ, खलङ्गा ५ मा
हिमालय होटल सञ्चालन गरी बस्ने मेरो साला
हो । उक्त हिमालय लजमा म बसेको कोठामा

खानतलासी गर्दा मेरो पनि झोला रहेकोले मैले मेरो झोला हो भनेको हुँ । पछि त्यसैमा खाग भेटियो सो बारेमा मलाई थाहा छैन भन्नेसमेत व्यहोराको नैन सिंह ठगुन्नाले अनुसन्धानका क्रममा गरेको बयान ।

मेरो होटलमा वन कर्मचारी र प्रहरीको संयुक्त गस्ती टोलीले खानतलासी गर्दा मेरो होटलको कोठामा स्टिल दराजमा राखिएको झोलामा कपडाभित्र गैँडाको खाग बरामद भएको हो । मेरो होटलमा बसेका नैन सिंह ठगुन्ना मेरो भिनाजु हो । प्रकाश भन्ने एकजना ठेकेदार ३,४ वर्ष पहिले मेरो होटलमा लगभग १६ दिन बसेर गयो । पछि ऊ आएन । पछि खोलेर हेर्दा केही कपडा र गैँडाको खाग जस्तो वस्तु भेटियो भन्नेसमेत व्यहोराको दानसिंह चैसिरले अनुसन्धानका क्रममा गरेको बयान ।

मिति २०६६।५।५ गतेका दिन हिमालय लजमा खानतलासी गर्दा सो लजबाट एकसिङ्गे गैँडाको खाग निस्केको हो । निज दानसिंह चैसिर र निजका भिनाजु नैन सिंह ठगुन्नालाई पक्राउ गरी अनुसन्धान तहकिकातको लागि ल्याएको छ । मैले २०५८ सालमा दानसिंह चैसिरलाई वार्षिक रू.६०,०००।- दिने गरी मौखिक सहमति भई भाडामा दिएको हुँ । निजको चाल चलन ठीकै थियो । हाल लोभमा लागेर खागको काम गरेको हुन सक्छ । निज र निजको नातेदार एकसिङ्गे गैँडाको खागमा पक्राउ परेको छ भनी सुनेको हुँ । अरू केही थाहा छैन भन्ने घर धनी किशन सिंह ठगुन्नाले अनुसन्धान अधिकृतसमक्ष गरेको बयान ।

हिमालय होटल सञ्चालन गरी बस्ने दानसिंह चैसिरको होटलको कोठाबाट स्टिल दराजमा छिपाई राखेको एकसिङ्गे गैँडाको खाग बरामद गरी दानसिंह चैसिर र धाप ५ बस्ने नैन सिंह ठगुन्नालाई वन कर्मचारीले पक्राउ गरेको भन्ने सुनेका हौं भन्ने खलङ्गा २ बस्ने कृष्णदेव भट्टसमेतले गरिदिएको सर्जमिन मुचुल्का ।

नैन सिंह ठगुन्नाले मेरो झोला हो भनी देखाएको झोलाबाट खाग बरामद भएकोमा निज साबित देखिन्छन् भने होटल सञ्चालक दानसिंह चैसिरले सञ्चालन गरेको हिमालय लजको कोठाको दराजबाट खाग बरामद भएको तथ्यमा निज पनि साबित रहेको पाइएको र दानसिंह चैसिरको बयानमा उक्त बरामद खाग ३।४ वर्ष पहिले प्रकाश भन्ने ठेकेदारले ल्याएको भन्ने भनाइबाट दानसिंह चैसिर, नैन सिंह ठगुन्ना तथा प्रकाशसमेतले बिनाइजाजत एकसिङ्गे गैँडाको खाग ओसार पसार गरेको पुष्टि हुन आएको हुँदा निजहरूलाई राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को दफा २६(१) अनुसार तीनै जनालाई जनही रू. १,००,००।- जरिवाना र १५ वर्ष कैद सजाय गरी बरामद खाग जफत गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६६।५।१५ मा दायर हुन आएको अभियोगपत्र ।

मिति २०६६।५।४ गते मेरो भिनाजु नैन सिंह ठगुन्ना मकहाँ बस्न आउनुभएको हो । उहाँ ५ गते बिहान भैरहवा जान लाग्दा पत्रिकाको गाडीमा सिट नपाइ सो दिन पनि मकहाँ बसेका हुन् । उहाँ नेपाली सेनाको प्युठ दर्जामा भैरहवामा कार्यरत छन् । प्रकाश नाम गरेको एक जना ठेकेदार

तीन चार वर्ष पहिले मेरो होटेलमा १६ दिन बसी गएका हुन् । हाल खाग बरामद भएको झोला उसैको थियो । उनले झोला छाडेर मालिकार्जुन मन्दिरमा पूजा गरेर आउँछु भनी गएका थिए । त्यसपछि उनी फर्केनन् । आठ महिनापछि झोला खोली हेर्दा झोलाभित्र केही कपडा र गैँडाको खाग भेटियो त्यो खाग त्यही प्रकाश भन्ने प्रकाश बुढाले ल्याएको हो । उसको ठेगाना सल्यान जिल्ला, सग्रही गाउँ र माझकाडा गाउँ हो भनी भनेको थियो । निजले मेरो होटलमा खाना खाएको ३५००१- पनि तिरेको छैन । मेरो भिनाजुले किन त्यसो भन्नुभएको हो मलाई थाहा भएन । सोही कोठामा भिनाजुको झोला पनि भएको हुनाले हुन सक्छ गैँडाको खाग लुकाई छिपाई राखेको मेरो अज्ञानताको कारण यस्तो हुन गएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको दानसिंह चैसिरले जिल्ला वन अधिकृतसमक्ष गरेको बयान ।

म जिल्ला दार्चुला, धाप गा.वि.स. वडा नं. ५ मा बस्छु । म नेपाली सेनाको २ नं. ग्यारेजन गण भैरहवा ब्यारेकको प्युठ लेस नायक पदमा कार्यरत छु । म ४५ दिन घर बिदामा आएको थिएँ । मिति २०६६।५।५ गतेका दिन हिमालय होटेलमा बसेका बखत वन कर्मचारी र प्रहरीसमेतको टोलीले खानतलासी गर्दा म सुत्ने कोठाको स्टिल दराजबाट गैँडाको एक थान खाग बरामद हुँदाको बखत म कोठामा थिएँ । सोही कारण हिमालय होटलका सञ्चालक मेरो नातेदार (साला) दानसिंह चैसिर र मलाई पक्राउ गरी ल्याएका हुन् । झोलाको विषयमा त्यहाँ मेरो पनि एउटा झोला थियो त्यसैले मेरो झोला भनेको

थिएँ तर त्यसै झोलाबाट खाग बरामद भयो मेरो झोलामा खाग कसरी आयो मलाई थाहा छैन भन्नेसमेत व्यहोराको नैन सिंह ठगुन्नाले जिल्ला वन अधिकृतसमक्ष गरेको बयान ।

प्रकाश ठेकेदारले नै झोला मलाई दिएर गएको हो । फर्केर आएपछि तपाईंलाई रूपैयाँ दिन्छु भनेका र पछि झोला खोलेर हेर्दा खाग भेटिएको र मैले कुनै निकायमा जानकारी गराइन भन्नेसमेत व्यहोराको जिल्ला वन अधिकृतसमक्ष प्रतिवादी दान सिंह चैसिरले गरेको ततिम्बा बयान ।

मैले दान सिंह चैसिरको होटलमा खाग सहितको झोला छोडेको होइन । उसको लजमा खाग कहाँबाट आयो मलाई थाहा छैन । म २०६० सालतिर कञ्चनपुरमा होटेल सञ्चालन गरी बसेको थिएँ । त्यस क्रममा जयलक्ष्मी होटल सञ्चालक भूपेन्द्र शाही र काठमाडौँ बस्ने पेमा लामासँग खागसम्बन्धी कुराकानी भएको थियो । पछि दार्चुलाका प्रेम पालले सो खाग हेरी खाग दार्चुला पुर्याउन पर्यो भनी खाग पुर्याए बापत रु.१५०००-२०००० दिन्छु भनेका हुनाले खाग मैले दार्चुला पुर्याएँ । दार्चुलामा खाग लगी प्रेम पाललाई दिएको थिएँ । दानसिंह चैसिरसित पहिले चिनजान थियो । निजको लजमा बसेको थिएँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रकाश बुढाले अनुसन्धानका क्रममा गरेको बयान ।

महेन्द्रनगर कञ्चनपुरबाट भूपेन्द्र शाहीबाट ल्याएर दार्चुला खलङ्गा ४ को प्रेमबहादुर पाललाई एकसिङ्गे गैँडाको खाग दिएको भन्ने प्रकाश बुढाको साबिती बयान र

दानसिंह चैसिरको ततिम्बा बयानबाट बुझिन आएको काले एकसिङ्गे गैँडाको खाग ओसार पसार गरेको पुष्टि हुन आएको हुँदा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को दफा २६(१) अनुसार प्रकाश बुढा र फरार रहेका भूपेन्द्र शाही, पेमा लामा र प्रेम पालसमेतलाई जनही रु.१,००,०००।- जरिवाना र १५ वर्ष सम्म कैद सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६६।६।१ मा दायर हुन आएको अभियोगपत्र ।

निज प्रकाश बुढालाई म चिन्दिन । निजसँग मेरो कहिल्यै भेटघाट पनि भएको छैन । निजलाई न कुनै खाग दिएँ न त कुनै रूपैयाँ दिएको हुँ । निज प्रकाश बुढाले पहिला गोकुलेश्वर खलङ्गा बाटोमा पेटी ठेकेदारको रूपमा काम गर्दा सायद मलाई चिनेको होला । यस मुद्दामा प्रतिवादीमध्ये दानसिंह चैसिरको खलङ्गा स्थित होटलमा खानपिन गर्न जान्थे । निजलाई राम्ररी चिन्दछु । नैन सिंह ठगुन्ना पनि धापको भएकाले नामसम्म सुनेको हुँ । बाँकी प्रतिवादी भूपेन्द्र शाही र पेमा लामालाई चिन्दिन । खाग बरामद भएको दिन म जडीबुटी व्यापारको सिलसिलामा कञ्चनपुर गएको थिएँ । पछि फर्की आउँदा उक्त घटना सुनेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रेमबहादुर पालले अनुसन्धानका क्रममा गरेको बयान ।

आफूले प्रकाश बुढालाई नचिनेको र उक्त खाग ओसार पसारमा आफ्नो संलग्नता मिलोमतो नरहेको भनी इन्कारी बयान गरे तापनि प्रकाश बुढाको किटानी बयानबाट उक्त खाग ओसार पसारमा प्रेमबहादुर पालको पनि संलग्नता

रहेको देखिन आएको हुँदा निजसमेतलाई जनही रु.१,००,०००।- जरिवाना र १५ वर्षसम्म कैद सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६७।३।३२ मा दायर हुन आएको अभियोगपत्र ।

म प्रकाश बुढालाई चिन्दिन । निजले मलाई कुनै खाग दिएको होइन । हिमालय लजबाट बरामद भएको खाग सम्बन्धमा मलाई कुनै थाहा छैन । प्रतिवादी प्रकाश बुढाले मेरो नाम किटानी गरी गरेको बयान झुठ्ठा हो । उक्त प्रतिवादीहरूमध्ये नैन सिंह ठगुन्ना धापको भएकाले नामसम्म सुनेको हुँ । अन्य भूपेन्द्र शाही र पेमा लामालाई चिन्दिन । उक्त खाग बरामद भएको मुद्दामा मेरो कुनै संलग्नता सहयोग जानकारीसम्म पनि छैन भन्ने प्रतिवादी प्रेम पालले जिल्ला वनकार्यालयमा गरेको बयान ।

प्रेम पालसँग महेन्द्रनगरमा भएको सल्लाह अनुसार प्रतिवादी भूपेन्द्र शाहीसँग खाग बुझी दार्चुला खलङ्गा कारागार नजिक रहेको प्रेमबहादुर पालको घरमा निजलाई दिई म हिमालय लजमा बसेको हुँ । ६।७ दिनपछि यो खाग नक्कली हो जहाँबाट ल्याएको हो त्यहीँ फाली दे भनेर उक्त खाग मलाई फिर्ता गरी दिए । पछि उक्त खाग बोक्न मलाई डर लाग्यो र मैले बसेको हिमालय लजका सञ्चालक दान सिंह चैसिरलाई यो राखी दे भनी म गइहालेँ । निजले सो अरू झोलामा राखी मेरो हो भनेको होला । केही दिनपछि मेरो बैतडीबाट काममा लगाएको लेबरहरूले फोन गर्न लागेकाले म बैतडी गइहालेँ । प्रेमबहादुरले मलाई चिन्दिन

भनी गरेको बयान झुठ्ठा हो । बरामद भएको खाग प्रेमबहादुर पाललाई दिएको र पछि निजबाट फिर्ता भई आफैँले पुर्याएको हो । मैले प्रतिवादी दानसिंह चैसिरले बयान गर्दा मेरो नाम पोलेर मलाई फसाएकाले ऊ पनि फसोस् भनेर भनेको हो भन्ने प्रकाश बुढाले जिल्ला वन कार्यालयमा गरेको बयान ।

प्रतिवादी प्रकाश बुढाले गोकुलेश्वर दार्चुला सडक खण्डमा पेटी ठेकदारको रूपमा काम गर्दादेखि चिनेको होला । निजले कसरी किटानी गर्‍यो मलाई थाहा छैन । निजलाई चिन्दिन कहिले पनि भेटघाट भएको छैन । मैले निजबाट खाग लिएको छैन र रूपैयाँ पनि दिएको छैन । मेरो नाम किटानी गरी बयान गरेको निजलाई नै थाहा होला । घनिष्ठ चिनजान लेनदेन कुनै किसिमको रिसइबि पनि थिएन भन्ने प्रतिवादी प्रेमबहादुर पालले जिल्ला वन कार्यालयमा गरेको ततिम्बा बयान ।

जिल्ला वन कार्यालय, दार्चुलाले बरामद गैंडाको खाग परीक्षण गरिदिने भनी विधि विज्ञान प्रयोगशाला, ललितपुरमा पठाएकोमा उक्त प्रयोगशालाबाट शङ्कित गैंडाको खाग भनिएको वस्तु गैंडाको खाग होइन भन्ने परीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त भई मिसिल सामेल रहेको ।

सुरू जाहेरी प्रतिवेदन, खानतलासी मुचुल्का, सर्जमिन मुचुल्काका मानिसहरूको भनाइ, अनुसन्धान अधिकारी तथा यस कार्यालयमा गरेको साबिती बयानसमेतबाट अभियुक्त दानसिंह चैसिर र नैन सिंह ठगुन्नाले अवैध तवरले एकसिङ्गे गैंडाको खाग ओसार

पसार गरी राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को दफा १९ विपरीत दफा २६ बमोजिमको कसुर अपराध गरेकाले निजहरूलाई सोही ऐनको दफा २६(१) बमोजिम जनही रू. ५०,०००।- जरिवाना र कैद वर्ष १० हुने र प्रतिवादीमध्येका प्रकाश बुढा र प्रेमबहादुर पालको हकमा निजहरूले अनुसन्धान अधिकारी र यस कार्यालयमा गरेको साबिती बयान अनुसार एक अर्कालाई मिलेमतो नभएको भन्ने जिकिर गरे तापनि प्रतिवादी प्रकाश बुढाले प्रतिवादी प्रेमबहादुर पाललाई किटानी बयान गरे अनुसार निजहरूको प्रतिवादी दानसिंह चैसिरसँग मिलमतो नभएको भन्ने कुनै ठोस वस्तुनिष्ठ आधार मिसिल प्रमाणबाट नदेखिएको हुँदा, निजहरूले समेत सोही ऐनको दफा २६(१) बमोजिमको कसुर अपराध गरेको देखिँदा, निजहरूलाई जनही रू ५००००।- जरिवाना र कैद वर्ष १० हुने ठहर्छ र प्रकाश बुढाको किटानी बयान अनुसार भूपेन्द्र शाही र पेमा लामासमेत संलग्न रहेको भन्ने सम्बन्धमा निजहरूको नाममा पठाइएको समाह्वान म्यादसमेत गुजारी बसेकाले निजहरूको हकमा पछि फेला परेका बखत ऐ. ऐनको दफा २६(१) बमोजिम जनही रू. ५००००।- जरिवाना र १० वर्ष कैद हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको जिल्ला वन कार्यालय, दार्चुलाबाट भएको मिति २०६८।३।३० को फैसला ।

बरामद वस्तु एकसिङ्गे गैंडाको खाग नै नभएको भनी स्वयम् वन कार्यालय अर्थात वादी पक्षबाट नै सङ्कलन गरिएको मिति २०६६।११।१७ को विधि विज्ञान प्रयोगशालाको

प्रतिवेदनबाट विशेषज्ञको राय शङ्कारहित र निर्विवादरूपमा पुष्टि भै रहेको अवस्थामा आफूखुसी ऐनको दफा लगाई सजाय गरेको सुरू फैसला गैरकानूनी हुँदा बदर गरी सफाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी प्रकाश बुढाको पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

बरामद वस्तु गैंडाको खाग वा ओखेटोपहार नभएको कुरा वादी पक्ष र फैसला गर्ने निकायबाट संकलित प्रमाणहरूले पुष्टि गरी रहेको छ । जुन वस्तुलाई गैंडाको खाग भनियो त्यसको राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालाबाट परीक्षण हुँदा गैंडाको खाग भनिएको वस्तु गैंडाको खाग होइन भन्ने प्रमाण मिसिल संलग्न रहेको छ । फैसला गर्दा त्यसको उल्लेखसम्म नगरी अधिकतम कैद जरिवाना गर्ने गरी भएको सुरू फैसला बदर गरी सफाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीहरू नैन सिंह ठगुन्ना, दानसिंह चौसिर र प्रेमबहादुर पालको पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरमा परेको संयुक्त पुनरावेदनपत्र ।

यसमा राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालाको २०६७।११।१७ को पत्रसाथ संलग्न परीक्षण प्रतिवेदनमा गैंडाको खाग नभएको भनी उल्लेख भएको स्थितिमा पुनरावेदकलाई आरोपित कसुरबमोजिम सजाय गर्ने गरी भएको जिल्ला वन कार्यालय, दार्चुलाको २०६८।३।३० को निर्णय विचारणीय हुँदा अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई आए वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्ने

मिति २०६८।७।२२ मा पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरबाट भएको आदेश ।

यसमा पुनरावेदकहरूका तर्फबाट कानून व्यवसायीहरू र पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, महेन्द्रनगरबाट लिखित बहसनोट दाखिल गराई पेस गर्नु भनी मिति २०६८।१।५ मा भएका आदेशानुसार लिखित बहसनोटहरू पेस भई मिसिल सामेल रहेका ।

यसमा प्रस्तुत मुद्दामा गैंडाको खाग भनिएको वस्तु राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालामा जिल्ला वन कार्यालय, दार्चुलाबाट परीक्षण गर्न पठाएकोमा सो गैंडाको खाग भनिएको वस्तु परीक्षण गरी राय व्यक्त गर्ने विशेषज्ञलाई प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५२ को प्रयोजनको लागि बकपत्र गराउनुपर्ने अवस्था देखिँदा, काठमाडौं जिल्ला अदालतमा बन्दसवाल जारी गरी पठाई काठमाडौं जिल्ला अदालतमार्फत बकपत्र गराउनु । साथै विशेषज्ञलाई जिरह गर्न चाहेमा जिरहका लागि काठमाडौं जिल्ला अदालतमा आफ्नो कानून व्यवसायी पठाउनु भनी थुनामा रहेका प्रतिवादीहरूलाई निजहरू थुनामा रहेको जिल्ला कारागार कार्यालय, दार्चुलामा जनाउ दिनु र वादी पक्ष पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, महेन्द्रनगरलाई पनि सोको जानकारी दिई विशेषज्ञको बकपत्र सम्पन्न भई आएपछि निमयानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०६८।१०।३ को यस अदालतको आदेश ।

यसमा विशेषज्ञलाई प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५२ को प्रयोजनका लागि बकपत्र गराउन लेखी पठाएको मिति २०६८।११।१६

को काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट प्राप्त मिसिल संलग्न पत्र हेर्दा विशेषज्ञको नाममा जारी भएको म्यादमा विशेषज्ञ बकपत्रका लागि उपस्थित हुनु नभएको भनी लेखी आएको देखिँदा, राष्ट्रिय विधि विज्ञानप्रयोगशाला खुमलटार ललितपुर जिल्लामा रहेकाले ललितपुर जिल्ला अदालतमार्फत विशेषज्ञलाई बकपत्र गराउँदा सुविधाजनक हुने भएकाले ललितपुर जिल्ला अदालतमा बन्द सवाल जारी गरी पठाउनु । साथै विशेषज्ञलाई जिरह गर्न चाहेमा जिरहका लागि ललितपुर जिल्ला अदालतमा आफ्नो कानून व्यवसायी पठाउनु भनी थुनामा रहेका प्रतिवादीहरूलाई निजहरू थुनामा रहेको कारागार कार्यालय, दार्चुलामा जनाउ दिनु र वादी पक्ष पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, महेन्द्रनगरलाई पनि सोको जानकारी दिई विशेषज्ञको बकपत्र सम्पन्न भई आएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०६८।१२।१५ को पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरको आदेश ।

प्राप्त नमुनालाई मारफोलोजीको आधार र सूक्ष्मदर्शी यन्त्रको सहायताबाट अधिकारीक ज्ञात नमुनासँग तुलना गरेर राय दिएको हुँ । उक्त राय सत्य तथ्य ठीक छ । गैंडाको खाग असली रहेको अवस्थामा त्यसलाई पहिचान गर्ने हामीसँग प्रविधि छ तर अन्य वस्तुहरूबाट बनेको अवस्थामा के कुन वस्तुबाट बनेको हो भनी पहिचान गर्ने प्रविधि हालसम्म मेरो प्रयोगशालामा उपलब्ध छैन भन्नेसमेत व्यहोराको विशेषज्ञको बकपत्र मिसिल सामेल रहेको ।

यसमा प्रतिवादी दानसिंह चैसिर आफूले

सञ्चालन गरेको हिमालय होटलको कोठामा गैंडाको खाग बरामद भएको तथ्यमा अर्का प्रतिवादी नैन सिंह ठगुन्नाले हिमालय होटलको कोठामा आफू बसेको र सोही कोठामा रहेको आफ्नो झोलामा खाग बरामद भएको तथ्यमा, अर्का प्रतिवादी प्रकाश बुढाले आफूले गैंडाको खाग ओसार पसार गरेको तथ्यलाई स्वीकार गरी अनुसन्धान अधिकृत र मुद्दा हेर्ने वन अधिकृतको इजलासमा समेत स्वीकार गरी बयान गरेको अवस्था देखिँदा यी प्रतिवादीउपर लगाएको आरोपको निर्विवादरूपमा पुष्टि भएको अवस्था देखिन्छ । अर्को सह प्रतिवादी प्रेमबहादुर पालले गरेको बयानमा आफूउपरको आरोपमा इन्कार रही बयान गरेको भए पनि सह प्रतिवादी प्रकाश बुढाले आफू कसुरमा साबित भई यी प्रतिवादी प्रेमबहादुर पाललाई पोल गरी आफूले ओसार पसार गरेको गैंडाको खाग यी प्रतिवादी प्रेमबहादुर पाललाई दिएको हो भनी अनुसन्धान अधिकृतसमक्षको बयानमा र मुद्दा हेर्ने अधिकारी वन अधिकृतको इजलासमा गरेको बयानमा समेत साबित भई तथ्ययुक्तरूपमा व्यहोरा खुलाई बयान गरेको देखिन्छ । मिसिल संलग्न प्रतिवादी प्रकाश बुढा र दानसिंह चैसिरको बयान हेर्दा यी प्रतिवादीहरू एक अर्काका बीचमा चिनजान एवम् सम्पर्क भएको र यिनीहरूले एक अर्काको सहयोग र सम्पर्कबाट प्रस्तुत गैंडाको खाग ओसार पसार गरेको अवस्था देखिन्छ । दानसिंह चैसिरले मुद्दा हेर्ने अधिकारी वन अधिकृतको इजलासमा गरेको तथ्यमा बयानमा प्रतिवादी प्रकाश बुढालाई सनाखत गरिदिएको देखिन्छ । प्रतिवादी

दानसिंह चैसिरले प्रकाश बुढाको वतन खुलाई दिएको देखिन्छ र सोही नाम वतनको आधारमा प्रहरीले प्रकाश बुढालाई पक्राउ गरी दाखिल गरेको अवस्था देखिन्छ । त्यस्तै प्रकाश बुढाले मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्षसमेत गरेको बयानको सवाल ४ को जवाफमा मैले ल्याएको गैंडाको खाग दार्चुला खलङ्गा कारागार नजिक रहेको प्रेम पालको घरमा निजलाई नै दिएको थिएँ । म दानसिंह चैसिरको लजमा बस्दा बखत उसलाई पनि जानकारी गराएको थिएँ भन्नेसमेत तथ्यगत कुराहरू उल्लेख गरी बयान गरेको देखिन्छ ।

अतः प्रतिवादीहरू दानसिंह चैसिर, नैन सिंह ठगुन्ना, प्रकाश बुढा र प्रेमबहादुर पाललाई बिना इजाजत एकसिङ्गे गैंडाको खाग ओसार पसार गर्‍यो भन्ने मुद्दामा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्य जन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को दफा १९ विपरीत दफा २६ बमोजिमको कसुर अपराध गरेकाले निजहरूलाई सोही ऐनको दफा २६(१) बमोजिम जनही ५००००।- जरिवाना र १० वर्ष कैद हुने ठहर्याई वन कार्यालय, दार्चुलाबाट मिति २०६८।३।३० मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरको माननीय मुख्य न्यायाधीश दुर्गाप्रसाद उप्रेतीको मिति २०६९।८।२५ को राय ।

यसमा बरामद वस्तु खाग जस्तो थियो । नक्कली हो भन्दथे भनी लजको मालिक प्रतिवादी दानसिंह चैसिरको बयान रहेको । मुद्दा हेर्ने निकाय जिल्ला वन कार्यालय, दार्चुलाले सुदूर पश्चिमाञ्चल क्षेत्रिय वन निर्देशनालय

धनगढीमार्फत वैज्ञानिक परीक्षणको लागि पठाउँदा राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालाको मिति २०६७।११।१७ को परीक्षण प्रतिवेदनमा "शङ्कित गैंडाको खाग भनिएको वस्तु गैंडाका खाग होइन" भनी किटानी गरी लेखी आएको पाइन्छ । विशेषज्ञले अदालतमा बकपत्र गर्दा मिति २०६७।११।१७ मा आफूले प्रतिवेदन दिएको कुरा स्वीकार्दै Morphology को आधार र सूक्ष्मदर्शी यन्त्रको सहायताबाट आधिकारिक ज्ञात नमुनासँग तुलना गरी राय दिएको हुँ भनी विशेषज्ञले किटानी बकपत्र गरिदिएको पाइन्छ । वादी नेपाल सरकारले अभियोगपत्रमा बरामद भएको वस्तु गैंडाको खाग हो भन्दै अभियोगपत्र दर्ता गरे तापनि प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ बमोजिम सो कुरा प्रमाणित गर्न कुनै तथ्ययुक्त सबुद प्रमाण प्रस्तुत गर्न सकेको पाइँदैन । साथै मिसिल संलग्न अन्य सबुद प्रमाणबाट पनि प्रतिवादीहरू कसुरदार हुन् भनी वस्तुनिष्ठ शङ्कारहित ठोस प्रमाणको अभावमा प्रतिवादीहरूलाई कसुरदार ठहराउन फौजदारी न्यायको सिद्धान्त अनुसार न्यायोचित नहुँदा प्रतिवादी पुनरावेदक दानसिंह चैसिर-१, नैनसिंह ठगुन्ना-१, प्रकाश बुढा-१, प्रेमबहादुर पाल-१ ले आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउने ठहर्छ । सुरू जिल्ला वन कार्यालयले प्रतिवादीहरूलाई कसुरदार ठहराई जनही १० वर्ष कैद र रू. ५००००।- जरिवाना गर्ने गरी गरेको फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी हुने ठहर्छ । माननीय मुख्य न्यायाधीश श्री दुर्गाप्रसाद उप्रेतीज्यूले प्रतिवादीहरूलाई कसुरदार ठहराई

सुरू जिल्ला वन कार्यालय, दार्चुलाबाट भएको फैसला सदर गर्नुभएको रायसँग सहमत हुन नसकिएकाले निर्णयार्थ तेस्रो इजलासमा पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरका माननीय न्यायाधीश सलाहुद्दीन अख्तर सिद्धिकीको मिति २०६९।८।२५ को राय।

यसमा प्रस्तुत मुद्दामा यस अदालतका माननीय मुख्य न्यायाधीश श्री दुर्गाप्रसाद उप्रेती र माननीय न्यायाधीश श्री सलाहुद्दीन अख्तर सिद्धिकीको संयुक्त राय बाझी फैसला भै न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(४) बमोजिम तेस्रो माननीय न्यायाधीशसमक्ष पेस गर्नु पर्ने प्रस्तुत मुद्दा यस अदालतको सरकारवादी फौजदारी दायरीमा दर्ता गरी नियमानुसार इजलाससमक्ष पेस गर्नु भनी निमित्त रजिस्ट्रार मिति २०६९।११।४ मा भएको आदेश।

गैँडाको खाग होइन भनी कुनै पनि प्रतिवादीले जिकिर नै नलिएको र खाग परीक्षण गर्न पठाउने भनी अनुसन्धान अधिकारी तथा मुद्दा हेर्ने अधिकारी जिल्ला वन अधिकृतबाट कुनै आदेश नै नभई जिल्ला वन कार्यालय, दार्चुलाबाट बरामद गैँडाको खाग भनिएको वस्तु राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालामा परीक्षण गर्न पठाई सोको प्रतिवेदन मिसिल सामेल रहेको देखिन्छ। प्रतिवादीहरू ६ जनाउपर विभिन्न मितिमा गरी अभियोगपत्र दायर भएकोमा सुरू जिल्ला वन कार्यालय, दार्चुलाबाट मिति २०६८।३।३० मा फैसला हुँदा फैसलाको प्रतिवादीको महलमा प्रतिवादी भूपेन्द्र शाही र

पेमा लामालाई प्रतिवादी नै कायम नगरेको, फैसलाको ठहर खण्डमा अभियोग मागदावीबमोजिमको कसुर ठहर गरी सजाय गरेकोमा तपसिल खण्डमा निजहरूको हकमा मुलतवी मुद्दा दायर गर्नु भन्ने उल्लेखन भई स्पष्टता नभएको, प्रतिवादीद्वय भूपेन्द्र शाही र पेमा लामालाई सुनवाइको मौका नदिएको समेतको आधारमा जिल्ला वन कार्यालय, दार्चुलाको फैसला सदर गर्ने माननीय मुख्य न्यायाधीश श्री दुर्गाप्रसाद उप्रेती र सुरू फैसला उल्टी गरी प्रकाश बुढासमेत ४ जनालाई सफाई दिने माननीय न्यायाधीश श्री सलाहुद्दीन अख्तर सिद्धिकीको मिति २०६९।८।२५ को रायसित सहमत हुन सकिएन।

यसर्थ सुरू जिल्ला वन कार्यालय, दार्चुलाबाट मिति २०६८।३।३० मा भएको फैसलामा कार्यविधिगतलगायतको त्रुटि देखिँदा उक्त फैसला बदर गरिदिएको छ। अब जो जे कार्यविधिगत प्रक्रियाहरू पूरा गर्नुपर्ने गरी प्रतिवादी भूपेन्द्र शाही र पेमा लामाको हकमा समेत यकिन रूपमा ठहर गरी पुनः कारवाही किनारा गर्नु भनी थुनामा रहेका प्रतिवादीहरूलाई फैसलाको जानकारी दिई प्रस्तुत मुद्दाको सुरू मिसिल जिल्ला वन कार्यालय, दार्चुलामा पठाईदिने ठहर्छ। यसरी कार्यविधिगत प्रक्रियाहरू मौकामा नै सम्पन्न नगरेको कारणले प्रतिवादीहरू अनिर्णयको बन्दी भइ पुनः लामो समयसम्म कारागारमा बस्नुपर्ने बाध्यता भएकाले त्यसरी मुद्दाको कार्यविधि पूरा नगरी कारवाही किनारा गर्ने सम्बन्धित वन अधिकृतलाई सचेत गराउनुपर्नेसमेत देखिँदा

सम्बन्धित मन्त्रालयमा लेखी पठाई दिने भनी यो छुट्टै राय पेस गरेको छु । न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८ को ४ र पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ११ बमोजिम प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल निर्णयार्थ सर्वोच्च अदालतमा पठाईदिनु भन्ने पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरका माननीय मुख्य न्यायाधीश श्री देवन्द्रगोपाल श्रेष्ठको एकल इजलासबाट २०७०।२।६ मा भएको फैसला ।

यसमा पुनरावेदक प्रतिवादीतर्फका कानून व्यवसायीलाई र विपक्षी वादी नेपाल सरकारतर्फबाट महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयसमेतलाई आजको मितिले १५ दिनभित्र लिखित बहसनोट पेसगर्न लगाई लिखित बहसनोट पेस हुन आएपछि सोको ७ दिनपछि निर्णय सुनाउनको लागि पेसी तोकी सोको जानकारी पक्षहरूलाई दिई नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७१।३।१० को आदेश ।

यसमा दुबै पक्षतर्फबाट बहसनोट प्रस्तुत भई मिसिल सामेल रहेको ।

नियमबमोजिम आजको दैनिक मुद्दा पेसीसूचीमा चढी न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ४ बमोजिम निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरबाट विभिन्न मितिमा भएको फैसलाहरू सहितका मिसिल कागजातहरू अध्ययन गरी प्रतिवादी तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री टीकाराम भट्टराईले प्रस्तुत मुद्दामा बरामदी दशी तथा मुद्दाको मुख्य जरिया एकसिङ्गे गैंडाको खाग भनिएको वस्तु नै गैंडाको असली खाग हो भन्ने परीक्षणबाट

पुष्टि नभइरहेको स्थितिमा प्रतिवादीहरूलाई सजाय गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला अन्याय तथा त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी सफाइ पाउँ भनी र विपक्षी वादी नेपाल सरकारतर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री गंगाप्रसाद पौडेलले सुरूमा बरामद हुँदा गैंडाको असली खाग बरामद भएको र प्रतिवादीहरूले मौकामा नक्कली खाग हो भनी जिकिर लिन नसकेको अवस्थामा हाल आएर नक्कली खाग हो भनी सफाइ दिन मिल्ने अवस्था नहुँदा माननीय न्यायाधीश श्री दुर्गाप्रसाद उप्रेतीको राय सदर कायम गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहस जिकिरसमेत सुनी पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरका माननीय न्यायाधीशहरूको अलग अलग राय भएउपर सोही अदालतका माननीय मुख्य न्यायाधीश श्री देवन्द्रगोपाल श्रेष्ठले मिति २०७०।२।६ मा गर्नुभएको फैसला मिलेको छ छैन सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा बरामदी दशी गैंडाको खाग सक्कली हो कि होइन र प्रतिवादीहरूलाई हदैसम्म सजाय हुनुपर्ने हो कि होइन भन्ने नै मुख्य प्रश्न रहेको देखियो ।

३. यसमा प्रतिवादीहरूमध्ये दानसिंह चैसिरले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयान हेर्दा स.ज. ८ मा "एक ठेकेदार जसको नाम प्रकाश हो ऊ ३।४ वर्ष पहिले मेरो होटलमा लगभग १६ दिन बसेर गयो । पछि ऊ आएन र १।२ वर्षपछि झोला खोलेर हेर्दा केही कपडा र गैंडाको खाग जस्तो थियो" भनेको र सोही बयानको स.ज. १३ मा "वास्तविक तस्कर प्रकाश हो" भनेको देखिन्छ । त्यस्तै गरी निजले वन अधिकृतसमक्ष

गरेको बयानको स.ज. ५ होटल कोठाको स्टिलको दराजबाट खाग बरामद भएको थियो भनेका छन् भने सोही बकपत्रको स.ज. ७ मा "खाग बरामद भएको झोला उसैको हो उनको झोला खोली हेर्दा केही कपडा र खाग भेटियो । त्यो खाग प्रकाश भन्ने ठेकेदारले ल्याएको हो" भन्ने उल्लेख गरेको देखिएबाट सो बरामदी गैंडाको खाग आफूले सञ्चालन गरेको होटल कोठाबाट बरामद भएको र सह अभियुक्त प्रकाश बुढासँग पहिलेदेखिको पुरानो चिनजानको व्यक्तिभएको नाताले निज प्रकाश बुढाले नै सो झोला दानसिंह चौसिरलाई दिएको भन्ने देखिन आउँछ । निज दानसिंह चौसिरले नै बयानको क्रममा खुलाई दिएको प्रतिवादी प्रकाश बुढाको वतनको आधारमा निज प्रतिवादी प्रकाश बुढा गिरफ्तार भएको देखिन्छ भने निज दानसिंहले वन अधिकृतसमक्ष गरेको ततिम्बा बयानको स.ज. ३ मा "प्रकाशले नै झोला राख्न दिए, रूपैयाँपछि दिन्छ भन्ने विश्वास गरेर झोला राखेको हुँ" भनेको र सोही बयानको स.ज. ४ मा "झोलापछि खोली हेर्दा त्यसमा खाग भेटिएको त्यसपछि कुनै निकायमा जानकारी नगराएर म गल्ती गरेको छु"समेत भनेको देखिएबाट प्रतिवादी दानसिंह चौसिर र प्रकाश बुढाबीच पुरानो चिनजान र सम्बन्ध कायम रहेको तथ्यलाई थप पुष्टि गरिरहेको देखिन्छ ।

४. त्यस्तै गरी प्रकाश बुढाले गरेको बयानहरूमध्ये निमित्त जिल्ला वन अधिकृतसमक्ष गरेको बयान हेर्दा "मैले प्रेम पाल भन्ने यही मान्छेसँग महेन्द्रनगरमा भएको सल्लाह अनुसार खाग ल्याएर यसैलाई दिएको हुँ" भनेको छ भने,

निजले निमित्त वन अधिकृतसमक्ष पुनः मिति ०६७।३।३१ मा गरेको ततिम्बा बयानको स.ज. १ हेर्दा "दानसिंह चौसिरलाई" यो राखी दे भनी म वैतडी गैहाले" भनी लेखाई दिएको देखिएबाट दानसिंह चौसिर र प्रकाश बुढाले गरेको बयानबीच एक आपसमा तादात्म्यता रहेको देखिँदा पुरानो चिनजान भएको कारणले नै निज दुबैको मिलोमतोबाट गैंडाको खागको अवैध व्यापार गर्ने मनसायले दानसिंह चौसिरको दार्चुला स्थित होटलमा लुकाई राखेको अवस्थामा खाग बरामद भएको अवस्था देखिन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा विद्यमान प्रचलित कानून हेर्दा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्य जन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को दफा २६को उपदफा (१) मा " गैरकानूनी तरिकाले गैंडा, बाघ, हात्ती, कस्तुरी, मृग, धुवाँसे चितुवा, हिउँ चितुवा वा गौरी गाई मार्ने घाइते बनाउने, खरिद गर्ने, बिक्री गर्ने वा हस्तान्तरण गर्ने गरी लिने दिने तथा गैंडाको खाग वा कस्तुरीको विना, हिउँ चितुवाको छाला तथा त्यस्तै अन्य संरक्षित वन्यजन्तुको आखेटोपहार राख्ने खरिद गर्ने वा बिक्री गर्ने व्यक्तिलाई पचास हजार रूपैयाँदेखि एक लाख रूपैयाँसम्म जरिवाना वा पाँच वर्षदेखि पन्ध्र वर्षसम्म कैद वा दुबै सजाय हुनेछ" भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । जुन प्रस्तुत मुद्दाको वारदातसँग सम्बन्ध रहेको देखिन्छ ।

५. प्रतिवादीमध्ये नैनसिंह ठगुन्नाले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयान हेर्दा स.ज. ५ मा "खाग वास्तवमा मेरो होइन" भनेको स.ज. ८ मा "मेरो पनि झोला भएकाले मैले मेरो झोला हो भनेको, पछि त्यसैमा खाग भेटियो सो

बारे मलाई थाहा छैन" भनेका छन् भने निजले वन अधिकृतसमक्ष गरेको बयानको स.ज. ५ मा. "खाग बरामद हुँदाका बखत म पनि सोही कोठामा थिएँ । सोही कारण पक्राउ परे" भनेको देखिन्छ । त्यस्तै गरी प्रकाश बुढाले वन अधिकृतसमक्ष गरेको बयान हेर्दा स. ज.९ मा. "म नैनसिंह ठगुन्नालाई चिन्दिन तर त्यो लजमा बस्दा एक जना प्रहरी जस्तो व्यक्तिले मलाई गाली गर्‍यो कान समातेर उठबस् गरायो" भनेको र नैनसिंह ठगुन्ना सेनामा कार्यरत रहेको व्यक्ति भन्ने देखिएको अवस्थामा निजको भनाइ अनुसार त्यो प्रहरी जस्तो देखिएको व्यक्ति भनी नैनसिंहलाई नै सङ्केत गरेको प्रष्ट हुन्छ । यसप्रकार प्रतिवादीहरूमध्ये प्रकाश बुढाले निज प्रतिवादी नैनसिंह ठगुन्नालाई चिन्दिन भनेको, खाग दानसिंहलाई राख्न दिई आफू बैतडीतर्फ गएको भनेको र निज प्रतिवादी नैनसिंह ठगुन्ना बसेको कोठाबाट खाग बरामदसम्म भएको अवस्थामा निज प्रतिवादी नैनसिंहले तस्करी गर्ने आसयले कोठामा गैँडाको खाग राखेको हो भन्ने तथ्य शङ्कारहित तवरले स्थापित हुन सकेको देखिँदैन । त्यस्तैगरी प्रतिवादीमध्येका प्रेमबहादुर पालको हकमा हेर्दा प्रकाश बुढाले खाग प्रेमबहादुर पाललाई नै दिएको हुँ सम्म भनेको देखिन्छ भने प्रेमबहादुर पालले अनुसन्धान अधिकारी र मुद्दा हेर्ने अधिकारी (वन अधिकारी) समक्षसमेत गरेको बयानमा प्रकाश बुढालाई चिन्दै नचिनेको तथा खागसम्बन्धी कुनै काम कारोबार नगरेको भनी इन्कार रही बयान गरेको र निजबाट कुनै दशी पनि बरामद हुन नसकेको अवस्था हुँदा प्रतिवादी

मध्ये सहअभियुक्त प्रकाश बुढाको एकलौटी पोल बाहेक सो पोलालाई पुष्टि गर्ने अन्य दशी तथा सबुद प्रमाणको अभाव हुँदा गैँडाको खाग तस्करीजस्तो सङ्गीन मुद्दामा निज प्रतिवादीहरू नैनसिंह ठगुन्ना र प्रेम बहादुर पाललाई कसुरदार ठहर्याउन न्यायोचित हुने देखिन आएन ।

६. अन्य प्रतिवादीहरू भूपेन्द्र शाही र पेमा लामाको हकमा मिसिल संलग्न प्रतिवादीहरूको बयान हेर्दा प्रतिवादीहरूमध्ये प्रकाश बुढाले मात्र अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयानबाट भूपेन्द्र शाही र पेमा लामासँग कञ्चनपुरमा खागका सम्बन्धमा कुरा भएको भन्नेसम्म उल्लेख गरेको देखिन्छ भने वन अधिकृतसमक्ष गरेको बयानमा भूपेन्द्र शाहीसँग खाग बुझी दार्चुला ल्याएको भन्ने सम्म उल्लेख गरी पेमा लामाको नाम उल्लेख गरेको देखिँदैन । वादी पक्षको दावीबमोजिम सबै प्रतिवादीहरूको बीच एक आपसमा यदि अन्तर सम्बन्ध र सूत्रबद्ध कार्य (Chain of conduct) रहेको भए फरार भनिएका भूपेन्द्र शाहीलगायत पेमा लामासमेतको नाम अन्य प्रतिवादीहरूबाट पनि उल्लेख हुनुपर्ने थियो । तर प्रकाश बुढाले कञ्चनपुर, महेन्द्रनगरमा निज प्रतिवादीहरूसँग खाग सम्बन्धमा सल्लाह भएको र भूपेन्द्र शाहीसँग खाग बुझेको भन्ने एकलौटी पोल गरेको बाहेक निजहरूको समेत संलग्नता रहेको देखिने अन्य थप कुनै आधार प्रमाण रहेको मिसिलबाट देखिँदैन । साथै निज प्रतिवादीहरू हालसम्म पनि पक्राउ परेका अवस्था नहुँदा निज प्रतिवादीहरू कहाँ छन् भन्नेसम्म पनि सुरु अनुसन्धान अधिकारी र मुद्दा हेर्ने निकायले यकिन गर्न नसकी

बिनाआधार र कारण मुद्दा दायरसम्म गरेको देखिएकाले निजहरूको हकमा कसुर स्थापित हुन सक्ने अवस्था नहुँदा निज प्रतिवादीहरू भूपेन्द्र शाही र पेमा लामाले आरोपित कसुरको दायित्वबाट उन्मुक्ति पाउने नै देखिन आयो ।

७. दशीको रूपमा बरामदी गैंडाको खाग गैंडाको सक्कली खाग होइन भनी विशेषज्ञले दिएको राय सम्बन्धमा विचार गर्दा, प्रस्तुत मुद्दामा संलग्न प्रतिवादीहरूमध्ये निजहरूको परस्पर बयान र संलग्नताको आधारमा हेर्दा मुख्य आरोपी देखिएका प्रकाश बुढा र दानसिंह चौसिरले बरामदी खागलाई मौकामा सक्कली होइन भनी जिकिर लिन सकेको पाइँदैन । आफूले प्राप्त गरेको सो सामानलाई अनुपम वस्तुको रूपमा स्वीकार गरी अन्तिम अवस्थासम्म ओसार पसार र कारोबारको प्रयास गरेको देखिन्छ । नैनसिंह ठगुन्ना बसेको कोठा र निजको झोलाबाट खाग बरामद भएको भन्ने बरामदी मुचुल्का देखिन्छ । तर सो आधारमा निजकै झोलाबाट बरामद भएको मान्ने हो भने पनि प्रकाश बुढा स्वयम्को बयानबाट निज (प्रकाश बुढा) ले नक्कली खाग हो भनी प्रेमबहादुर पालले भनेको हुँदा बोक्न डर लागी दानसिंह चौसिरलाई राख्न दिइ आफू बैतडीतर्फ गएको भनेको र दानसिंह चौसिरले पनि प्रकाश बुढाले राख्न दिई निज बैतडी मालिकार्जुनतर्फ गएकोले धेरै समयपश्चात आफूले खोली हेर्दा त्यसमा गैंडाको खाग भेटिएको भनेबाट नैनसिंह ठगुन्नासँग बाटै खाग बरामद भएको मान्न सकिने अवस्था नदेखिएको र प्रकाश बुढाले वन अधिकृतसमक्ष बयानको क्रममा प्रेमबहादुर

पालले नक्कली हो भनेको भन्ने प्रसङ्गसम्म उल्लेख गरे तापनि सो बरामदी खागलाई नक्कली हो भनी सजायबाट उन्मुक्ति पाउँन मौकामा जिकिर लिन सकेको पाइँदैन । पछि खागको परीक्षण हुँदा खाग नक्कली हो भनिए तापनि विशेषज्ञको बन्द सवालबाट भएको बकपत्र हेर्दा निजलाई जिरह हुन सकेको अवस्था नदेखिएको र गैंडाको खाग नक्कली हो कि ? भन्ने बयानको क्रममा प्रश्न उठेपछि मुद्दा हेर्ने अधिकारी वन अधिकृतको इजलासबाट जाँच गर्न पठाउने विधिवत् कुनै आदेश नभई प्रतिवादीहरू स्वयम्ले जाँच गराइ पाउँ भन्ने निवेदनको आधारमा बीचैबाट जाँच गर्न पठाएको देखिन्छ । प्रतिवादीहरूले गैंडाको खाग सक्कली खागको रूपमा अवैध कारोबारको कार्य गरेको परिप्रेक्ष्यमा पछि आएर एउटा निवेदनको भरमा जाँच गराउने माग गरेको देखिँदा त्यसमा विवन्धनको सिद्धान्तसमेत आकर्षित हुन सक्ने अवस्था हुँदा, सो जाँच परीक्षणलाई विवादाहित रूपमा स्वीकार गर्न सकिने अवस्था देखिएन । तथापि प्रतिवादीहरूमध्ये दानसिंह र प्रकाश बुढाको बयान र एक अर्काप्रतिको पोल तथा निज प्रतिवादी प्रकाश बुढाले बरामदी दशी नक्कली भनिएको भन्नेसम्मको उब्जिएको प्रसङ्ग र प्रस्तुत मुद्दाको रोहमा निज प्रतिवादीहरूको संलग्नता तथा आबद्धताको मात्रा र बरामदी दशीको अवस्थासमेतलाई मध्यनजर गर्दा, प्रतिवादीहरूमध्ये दानसिंह चौसिर र प्रकाश बुढालाई अभियोग दावीबमोजिम हदैसम्म सजाय गर्दा चर्को पर्न जाने देखिँदा पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरका माननीय न्यायाधीश श्री दुर्गाप्रसाद

उप्रेतीले उल्लिखित प्रतिवादीहरूको अतिरिक्त प्रेमबहादुर पाल र नैनसिंह ठगुन्नासमेतका प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दावीबमोजिम हदैसम्म सजाय गर्ने ठहर्याएको र उल्लिखित सबै प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दावीबाट पूर्ण सफाइ दिने ठहर्याएको सोही अदालतका माननीय न्यायाधीश श्री सलाहुद्दीन अख्तर सिद्दिकीको राय तथा सुरू जिल्ला वन कार्यालयको मिति २०६८।३।३० को निर्णय बदर गरी पुनः निर्णयको लागि पठाउने ठहर्याइ सोही अदालतका मुख्य न्यायाधीश श्री देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठबाट मिति २०७०।२।६ मा भएको फैसलासमेत मिलेको नदेखिँदा पुनरावेदन अदालतका तीनैजना माननीय न्यायाधीशहरूको रायसँग सहमत हुन सकिएन।

८.अतःपुनरावेदनअदालत,महेन्द्रनगरका तीनैजना माननीय न्यायाधीशहरूको राय केही उल्टी हुने ठहर्छ। सो ठहर्नाले प्रतिवादीमध्येका प्रकाश बुढा र दानसिंह चौसिरलाई राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्य जन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को दफा २६(१) बमोजिम ५ वर्ष मात्र कैद हुने र अन्य प्रतिवादीहरू नैनसिंह ठगुन्ना, प्रेमबहादुर पाल र पेट बोलीबाट देखिएका भूपेन्द्र शाही र पेमा लामाले समेत अभियोग दावीबाट सफाइ पाउने ठहर्छ। अरूमा तपसिलबमोजिम गर्नु।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम प्रतिवादीहरूमध्ये प्रकाश बुढा र दानसिंह चौसिरको हकमा कैद सजाय ५ वर्ष मात्र कायम

भएकाले दानसिंह चौसिर मिति ०६६।५।५ देखि र प्रतिवादी प्रकाश बुढा मिति ०६६।५।२८ देखि हिरासत तथा थुनामा रहेको र सो मितिले क्रमशः ०७१।५।४ र ०७१।५।२७ मा ५ वर्ष कैद अवधि पूरा हुने देखिँदा अन्य मुद्दाबाट थुनामा बस्नुपर्ने नभए कैद अवधि भुक्तान भएको मितिबाट कैद लगत कट्टा गरी थुनामुक्त गरिदिनु भनी सम्बन्धित कारागार शाखामा लेखी पठाइदिनु ----- १ सफाइ पाएका अन्य प्रतिवादीहरू नैन सिंह ठगुन्ना ०६६।५।५ र प्रेमबहादुर पाल मिति ०६७।३।३१देखि थुनामा तथा हिरासतमा रहेको देखिँदा थुनामुक्त गरीदिन र प्रतिवादीहरू भूपेन्द्र शाही र पेमा लामाको हकमा निजहरू मुद्दाको पुर्णक्षदेखि नै हिरासतमा रहेको नदेखिए तापनि निजहरूको हकमा फैसलाबमोजिम सम्बन्धित जिल्ला वन कार्यालयबाट कैद लगत कसिएको भए सोसमेत कट्टा गर्न लेखी पठाइदिनु ----- २ प्रस्तुत फैसलाको जानकारी प्रतिवादीहरूलाई दिई मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु ----- ३

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या. गोविन्दकुमार उपाध्याय

इति संवत् २०७१ साल साउन १८ गते रोज १ शुभम्।

इजलास अधिकृत : बसन्तजंग थापा

निर्णय नं. १२१२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ
फैसला मिति : २०७१।५।११।४
०६९-CR-०७५५

मुद्दा : कर्तव्य ज्यान ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : जिल्ला भोजपुर, तिम्मा
गाउँ विकास समिति वडा नं. १ घर भै
हाल कारागार कार्यालय, सुनसरी झुम्कामा
कैदमा रहेका प्रेमबहादुर गुरूङ
विरूद्ध
प्रत्यर्थी/वादी : सुरेन्द्र राईको जाहेरीले नेपाल
सरकार

■ मृतक बोल्न नसक्ने ५ वर्षीय
अपाङ्ग तथा अबोध बालक रहेका
र निजले प्रतिवादीलाई केही गरे
बिराएको देखिँदैन । यस्तो अबोध
तथा सबैको मायाका आकाङ्क्षी
बालकप्रति प्रतिवादीलाई रिस
उठ्नु भनेको प्रतिवादीको निर्दयी
स्वभावको द्योतक हो । समाजमा
यस प्रकारका अनुत्तरदायी, क्रूर
तथा हिंस्रक व्यक्तिहरूलाई धर्मको
जामा पहिराउनु उचित हुँदैन । यस्ता

व्यक्ति धर्मका नाममा कलङ्क
हुन् । यस्ता व्यक्ति समाजको शान्ति
सुरक्षाका लागि अत्यन्त खतरनाक
हुने हुँदा निजहरूलाई कडा दण्डद्वारा
निरूत्साही गर्न तथा यस्ता खाले
अरू निर्दयी अपराधीहरूमा त्रासको
सन्देश जानका लागि फौजदारी
न्यायले प्रभावकारी भूमिका
खेल्नु जरूरी छ । प्रस्तुत वारदात
भनेको जघन्य वारदातभित्रै पर्ने
देखिन्छ । आडै सिरिङ्ग हुने यस
किसिमको कसुर गर्ने कसुरदारलाई
रियायत दिनका लागि मुलुकी ऐन,
अ.बं. १८८ नं. को निर्माण भएको
होइन । बालक मरिसेकपछि पनि
अब मर्यो ठीक भयो भन्ने सोचाइ
राख्ने प्रतिवादीलाई कम सजाय
हुनुपर्छ भन्ने विद्वान् अधिवक्ताहरूको
बहससँग सहमत हुन नसक्ने ।

■ मृतक अबोध बालकसँग पुनरावेदक
प्रतिवादीलाई बिनाकारण रिस
उठेको र विभत्स किसिमले हत्या
गरेको प्रस्तुत वारदातमा
ज्यानसम्बन्धीको महलको १४ नं.
आकर्षित हुने अवस्था नरहने ।

(प्रकरण नं. ३)

पुनरावेदक/प्रतिवादीको तर्फबाट : विद्वान्
अधिवक्ताद्वय इन्द्र खरेल तथा बल्लभ
बस्नेत

प्रत्यर्था/वादीको तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १, १३(३), १४ नं.
- मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं.

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री अम्बरराज पौडेल

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

मा.न्या.श्री शम्भुबहादुर खड्का

मा.न्या.श्री विदुर विक्रम थापा

फैसला

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) अनुसार दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :

जिल्ला भोजपुर, तिम्मा १ स्थित पूर्वमा बिर्खबहादुर राईको घर, पश्चिममा जगबहादुर गुरूडको घर जग्गा, उत्तरमा दिडला जाने कच्ची बाटो, दक्षिणमा जगबहादुर गुरूडको जग्गा रहेको चार किल्लाभिन्न पश्चिम मोहोडा भएको काठको छानोर ढुङ्गा माटोले बनेको घरको तल्लो तलाको पश्चिमपट्टिको ढोकाबाट प्रवेश गरी हेर्दा दक्षिण टाउको, उत्तर खुट्टा भै उत्तानो अवस्थामा रहेको मृतक प्रेम भन्ने अजम्बर राईको दुबै कान नाकबाट रगत निस्किएको, दाहिने कानको बीच भागमा र बाँया कानको अगाडि आखाँमुनि चोट भै रगत आएको, बाँया कानमुनि घाँटी नजिक औँलाले

थिचेको रातो नीलो डाम, चल्नीमा किच्याएको डाम, पछाडि मलद्वार नजिकमा नीलो डाम भएको र मृतक लास रहेको पाँच फिट पश्चिममा रगत २ फिट लम्बाई ७ इन्च चौडाई फिजिएको अवस्थामा पाइएको भन्ने मिति २०६८।८।५ गतेको घटनास्थल लास जाँच मुचुल्का ।

मिति २०६८ साल मार्ग ४ गतेको दिन बिहान ९.०० बजेको समयमा मेरो छोरा वर्ष ५ को प्रेम भन्ने अजम्बर राईलाई अपराधी प्रेमबहादुर गुरूडले घरबाट बोलाई यिनी अपाङ्ग, लङ्गडा बोल्न नसक्ने रहेछन्, म यी बालकलाई अपाङ्गबाट निको पारी दिन्छु भनी मलाई विश्वासमा पारी अनेक कुरा गरेपछि मैले मेरो निर्दोष बालकलाई अपराधी प्रेमबहादुर गुरूडका साथमा पठाइ दिएँ । यस्तैमा मेरो श्रीमती कुमारी राईले सो दिनको बेलुका ५ बजेको समयमा आफ्नो छोराको अवस्था के कस्तो रहेछ भनी बुझ्न जाँदा छोरा खेलिरहेको देखी खुसी भै म र अन्य हेर्न आउने मानिससमेत त्यहीं बसी रह्यौँ । यस्तै अवस्थामा अपराधीले तिमीहरू सबै सैतान हौ भनी धर्मको आड लिई सबैलाई मनपरी भन्दै बसेको ठाउँबाट लखेटेपछि हामी डरले भाग्न बाध्य भयौँ । त्यसपछि निज अपराधीले मेरो छोरालाई कोही नभएको अवस्था पारी रातको समयमा आफ्नो कोठामा ढोका थुनी मार्नका लागि अनेक जाल परिपञ्च गरी षडयन्त्र रची निजले के कसरी कस्तो किसिमबाट कर्तव्य गरी मारेछन् सो कुरा म जाहेरवालालगायत घरका अरू परिवार नातागोता र शुभचिन्तक सबै बुझ्न जाँदा निज अबोध बालक हिँडडुल गर्न नसकेको मेरो कान्छो छोरा प्रेम भन्ने

अजम्बर राईलाई मृतक अवस्थामा अपराधीको कोठामा भेटियो । कोठामा हेर्दा रगतको टाटो रगत पोखेको पोखरी देखियो । सोपछि अपराधीलाई मेरो छोरालाई किन मारेको भन्दा मैले मारिदिएको के गछौं गर तिमीहरू सबै बोक्सीका सैतान हौ भन्यो । त्यसपछि मेरो छोरालाई मारेको कुरा प्रष्ट भएपछि सबैलाई जानकारी गराएँ । यसरी मेरो नाबालक वर्ष ५ को अबोध लड्गडा अपाङ्ग छोरा प्रेम भन्ने अजम्बर राईलाई कर्तव्य गरी आफ्नै घरको कोठाभित्र मारेको हुँदा अपराधीलाई पक्राउ गरी कानूनबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको सुरेन्द्र राईले दिएको मिति २०६८।८।६ गतेको जाहेरी दरखास्त ।

मृतक प्रेम भन्ने अजम्बर राईको मृत्युको कारण Intra cranial haemorrhage भन्ने व्यहोराको जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, भोजपुरको मिति २०६८।८।६ को शव परीक्षण प्रतिवेदन ।

मैले क्रिश्चियन धर्म मानेको वर्ष ४ भयो, मृतक प्रेम भन्ने अजम्बर राई र मेरो घर अन्दाजी आधा घण्टा नजिक पर्दछ, निज बालक जन्मेदेखि नै बोल्न हिड्न नसक्ने अपाङ्ग अवस्थामा थियो, मैले यस भन्दा अगाडि पनि क्रिश्चियन धर्मको आड लिई प्रार्थना गरी पेट र टाउकाको रोगीहरूलाई ठीक पाउँ आएको थिएँ । हाल मृतक प्रेम भन्ने अजम्बर राईको घरमा म मिति २०६८।८।४ गते गएको थिएँ । मैले मृतकको बुबा आमासमेतलाई छोरालाई हिड्न र बोल्न सक्ने म बनाउँछु भनी विश्वासमा पारी धेरै कुराहरू गरेपछि निजहरूले विश्वास र भ्रममा परी मलाई विश्वास गरी निज बालकलाई मैले आफ्ना साथमा लिई घरतर्फ

गएँ । मैले मेरो घरमा मिति २०६८।८।४ गतेदेखि धर्म अनुसारको प्रार्थना गर्न सुरु गरेर उपचार गर्न थालेँ । घरमा रहेको घर परिवारलगायत स्थानीय मानिसहरूलाई सबै सैतान हौ भन्दै बसेको ठाउँबाट लखेटी कोही नभएको मौका पारी मैले मेरो कोठामा लगिसकेपछि उपचार गर्ने क्रममा मण्डलीमा प्रार्थना गर्न लागेँ । प्रार्थना गर्दागर्दा मलाई सुनसान वातावरण चाहियो । त्यहाँ मृतकका आमाहरूलगायत अन्य छिमेकीहरू थिए । मैले सबैलाई सैतान दूर होउन् भनेपछि डरले सबै भागेपछि मेरो कोठा मण्डलीमा बच्चा र ममात्र बसी मण्डलीमा टुकी बालेको थिएँ । मण्डली घरको दुबै ढोका बन्द गरी प्रार्थना सुरु गरेँ । मिति २०६८।८।४ गते बेलुकी ९.०० बजेदेखि राति १.०० बजेसम्म प्रार्थना गरेँ । सो अवस्थासम्म प्रेम भन्ने अजम्बर राई चुपचाप बसिरहेको देखी निजलाई ठीक पार्नुपर्‍यो भन्दै बोल्छ हिड्छ कि भनी गालामा हिकार्‍एँ, त्यस पछाडि पनि केही नगरी बसेकाले निजलाई पछाडिबाट लात्ताले चाकमा हानी हुत्याईदिँएँ र पनि ठीक भएन । फेरि पनि बोल्दैन्स् भनी घाँटीमा समाएँ केही गर्दा पनि निको नहुने रहेछ भनी मलाई अति रिस उठेकाले दुबै खुट्टा मेरो हातले समाती फनन घुमाई भुइँमा पछारी दिँएँ । घुमाउँदाको अवस्थामा मेरो मण्डली कोठाभित्र रहेको काठको खाँबोमा टाउको ठोक्किए जस्तो लाग्दथ्यो । यसै क्रममा अन्य के के गरेँ याद भएन । मिति २०६८।८।५ गते बिहान ४.०० बजेको समयमा निजको मृत्यु भएको देखेँ । अब मर्यो ठीकै भयो । यसको बाँचेर कुनै अर्थ छैन भनी चुपचाप

बसैं कसैलाई बोलाइन । सोही अवस्थामा मृतकको आमालगायत अन्य मानिसहरू आएकाले म जोड तोडले भागेको हो । मेरै कर्तव्यबाट निज प्रेम भन्ने अजम्बर राईको मृत्यु भएको हो । क्रिश्चियन धर्मप्रति अन्य धर्मावलम्बीहरूको आस्था बढाउन उपचार गर्छु भन्ने देखाउन मृतकलाई म आफैँले निजको घरबाट लगेको हुँ । निज पहिलेदेखि नै अपाङ्ग, सुस्त, नबोल्ने भएको हुँदा बाँचेर कुनै अर्थ नहुने भएकाले उपचार भयो भने धर्म बढ्छ भनी प्रार्थना गर्दा मेरो दिमागमा जे आयो त्यही कार्य मैले गरें । मानिस मार्ने कार्य मैले गरेको हुँ, प्रार्थना गर्नु बाहेक अन्य औषधि जानेको पनि छैन । मैले कुनै उपचार गर्ने इजाजत आदेश पत्रसमेत लिएको छैन भनी प्रतिवादी प्रेमबहादुर गुरूडले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष मिति २०६८।८।११ गते गरेको बयान कागज ।

जाहेरीमा उल्लिखित मिति समयमा म आफ्नै घरमा थिएँ । स्थानीय छिमेकीहरूको होहल्ला भएपछि थाहा पाई उक्त वारदातस्थलमा गई हेर्दा वर्ष ५ को प्रेम भन्ने अजम्बर राईलाई तिम्मा १ बस्ने जगबहादुर गुरूडको छोरा प्रेमबहादुर गुरूडले पहिलेदेखि नै नबोल्ने सुस्त र अपाङ्ग अबोध वर्ष ५ को बालकलाई निर्ममतापूर्वक कुटेको कान नाकबाट रगत बगेको, कान निमोठिएको, गाला फुलेको, घाँटीमा थिचेको डामसमेत रहेको मृतक बालकलाई मण्डली कोठामा लगी राखेको स्थान नजिकै रगतको भल बगिरहेको, मण्डली कोठाको खाँबोमा रगत लागेको समेत देखी किन यसरी यो बालकको

हत्या गरेको भनी सोध्दा तपाइँहरू चुप लाग्नुहोस्, यो बालक अब हिँड्छ बोल्छ भनी अभियुक्त प्रेम गुरूडले बताएको, कोही कसैलाई बोल्न नदिएको निजले क्रिश्चियन धर्मको प्रार्थना गरी सबैलाई भ्रम फैलाई आफूले लिएको धर्मको विश्वास सबैलाई दिलाउन पूर्वयोजना अनुसार जबर्जस्ती बालकलाई घरबाट आफ्नो मण्डलीमा ल्याई सबै सैतानहरू दूर भई जा भनी डर त्रासमा पारी स्थानीय मानिसहरूलाई लखेटेको समेत थाहा पाएको हुँ । निजले मिति २०६८।८।१४ गते बेलुकी ९.०० बजेदेखि राति १.०० बजेसम्म कोठामा लगी जे मन आयो सोही गरी अन्य धर्मावलम्बीहरूको आस्था बढाउन उपचार गर्छु भनी लगेका हुन् । निज बालकलाई पटकपटक औषधि उपचार गर्दासमेत ठीक नभएको थाहा पाई ठीक पाछु भनी योजनाबद्ध तरिकाले निर्ममतापूर्वक अबोध बालकको कर्तव्य गरी हत्या गरेको हो । निजलाई आवश्यक कानूनी कारवाही हुनुपर्छ भनी एकै मिलान हुने गरी लेखबहादुर राईसमेतले मिति २०६८।८।१५ गते गरिदिएको घटना विवरण कागज ।

जाहेरीमा उल्लिखित मिति समयमा म वारदात भनिएको घरमा थिएँ । प्रेम भन्ने अजम्बर राई मेरो कान्छा छोरा हुन् । निज छोराको बोली जन्मैदेखि थिएन, बामे सरेरमात्र वरपर जान्थ्यो । औषधि उपचारसमेत गर्न विभिन्न ठाउँमा लगेको तर विस्तारै ठीक हुन्छ भनेको थियो । औषधिहरू खुवाउँदै आएको थिएँ । यस्तै क्रममा तिम्मा १ बस्ने जगबहादुर गुरूडको छोरा वर्ष २२ को प्रेमबहादुर गुरूडले तपाइँहरूको

बच्चालाई अहिलेसम्म ठीक भएको रहेनछ मैले कस्ता कस्ता मुटु रोगी क्यान्सरलगायतका विरामीलाई ठीक पारेको छु। मैले २/३ वर्ष अगाडि देखि क्रिश्चियन धर्म मान्दै आएको छु। यही धर्ममा विश्वास गर्नुहोस्, निज बालकलाई कतै देवी देवता अस्पताल नलैजानुहोस्, म ठीक पारी हिंड्न सक्ने, बोल्न सक्ने बनाउँछु भनी मिति २०६८।८।३ गते बाइबलको किताबसमेत बोकी प्रार्थना गर्छु भन्दै गएको थियो र निजले घरबाट आफ्नो मण्डलीमा भोलिपल्ट २०६८।८।४ गते लिएर गयो। बाटोसमेतमा यो बालक हिंड्नेछ बोल्नेछ भन्दै कराउँदै लगेको हो र म निजको घरमा पुगेको थिएँ। प्रार्थना गर्दै छु मेरो प्रार्थना मण्डलीमा शान्त वातावरण चाहिन्छ कोही हल्ला नगर्नुहोस्, कसैले हेर्न हुँदैन, यो बालक अब चाँडै बोल्ने छ आमा भनेपछि बोल्नुहोस् भनी भ्रममा पारेको रहेछन्। निजले उक्त मण्डली कोठामा कोही कसैलाई हेर्न पस्नसमेत दिएन। निज प्रेम गुरुडले आफ्नो घरको कोठामा लगी दुबैतर्फको ढोका बन्द गरी राखेको थियो। बालक अजम्बर राईलाई निजले बालक हिंड्दैछ, कोही कसैले हल्ला नगर्नुहोस् भन्दै वरिपरिका मानिसहरूलाई लखेटेको थियो। त्यहाँ निज बालक र प्रेम गुरुड मात्र थिए। पछि हामी फर्किएर उक्त स्थानमा आउँदा प्रेम प्रभु भनी कराइरहेको थियो। शड्का लागि ढोका खोली हेर्दा बालक भुइँमा रक्ताम्मे भएर लडिराखेको नजिकै रगत भुइँमा बगेको, गाला सुन्निएको, घाँटी निचरेको औँलाको डाम देखनासाथ बालक अजम्बर राईलाई मैले आफ्नो हातमा बोक्न खोज्दा यो बालकलाई नछुनुहोस्

अब बोल्छ हिंड्छ भनी बोक्नसमेत दिएन। निजले प्रार्थना गर्दा खुट्टाले भुइँमा हिकार्एको आवाजसमेत सुनिन्थ्यो तर कसैलाई जान नदिएकाले के के गरी मारे हेर्न पाइएन। निजले मेरो घरमा आई छोरा अजम्बर राईलाई खोसेर लगेको हो। पछि लास हेर्दा गालामा कुटेर सुन्निएको, कान निमठेको शरीरमा चाक (मलद्वार) नजिक टेकेको जस्तो निलडामहरू देखी म हार गुहार गरी सबैलाई घटनाबारे हो हल्ला गरेर बताएको हुँ। निज प्रेमबहादुर गुरुड त्यसपछि कता भागे थाहा भएन। पछि पक्राउ परेका हुन्, निजले जानीजानी धर्मप्रति विश्वास बढाउन जबर्जस्ती मेरो घरबाट बच्चा ल्याई आफ्नै घर कोठाको मण्डलीमा ल्याएर मारेका हुन्। निजलाई कानूनबमोजिम आवश्यक कानूनी कारवाही गरिपाउँ भनी मृतक बालकको आमा कुमारी राईले मिति २०६८।८।१५ गते गरिदिएको कागज।

जाहेरीमा उल्लिखित मिति समयमा म आफ्नो घरमा थिएँ। स्थानीय छिमेकीहरूको हो हल्ला थाहा पाई उक्त वारदात स्थानमा गएका हौं। मृतक प्रेम भन्ने अजम्बर राई, प्रतिवादी अभियुक्त प्रेमबहादुर गुरुडसमेतलाई म राप्ररी चिन्दछु। निजहरू हाम्रा छिमेकी हुन्। हाम्रो छिमेकी सुरेन्द्र राईको छोरा वर्ष ५ को प्रेम भन्ने अजम्बर राईलाई पहिलेदेखि बोली नआउने, हिंड्न नसक्ने, सुस्त मनस्थितिको बालकलाई अभियुक्त प्रेमबहादुर गुरुडले क्रिश्चियन धर्मको प्रचार प्रसार र विश्वास बढाउन निज बालकलाई हिंड्न र बोल्न सक्ने बनाउँछु भनी निजको अभिभावकलाई झुठो आश्वासन र भ्रममा पारी जबर्जस्ती आफ्नो घर

मण्डली कोठामा लगी मिति २०६८।८।४ गते राति ९.०० बजेसम्म मण्डली कोठाको दुबै ढोका बन्द गरी प्रार्थना गरेछन् । सुनसान वातावरण चाहिन्छ, यहाँ कुनै सैतानहरू नबस भनी डर त्रास पारेपछि भागेछन् सबैलाई लखेटेपछि अबोध वर्ष ५ को बालक र निज मात्र मण्डली कोठामा रहेछन् । निजले बालकलाई ढोका थुनेर राखेको, लास प्रकृति हेर्दा गालामा निजले कुटेको, गाला सुन्निएको, दुबै कान र नाकबाट रगत बगेको, घाँटीमा औंलाको नीलडाम रहेको, बालक लास रहेको ठाउँबाट बोल्छ भनी योजनाबद्ध तरिकाले कर्तव्य गरी हत्या गरेको हो । उक्त घटनामा को कस्को संलग्नता छ निजलाई नै थाहा होला । गाउँ घरमा रहँदा बस्दासमेत झुट्टा कुराहरू प्रचार प्रसार गरी हिड्ने बानी लागेको निज अभियुक्तलाई कडा कारवाही हुनुपर्दछ । आफ्नो कोठा मण्डलीमा लगी ढोका बन्द गरी निजले कसैले थाहा पाउँदैन भनी मारेका हुन् भनी रामचन्द्र राई, मनकुमार राई, खड्गबहादुर राई, देवेन्द्र राउत, मनबहादुर राईसमेतले मिति २०६८।८।२५ गते गरिदिएको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

प्रतिवादी प्रेमबहादुर गुरूडले जाहेरवालाको अपाङ्ग वर्ष ५ को नाबालक छोरा प्रेम भन्ने अजम्बर राईलाई उपचार गर्नु भन्ने बहानामा जाहेरवालासमेतलाई भ्रममा पारी आफूले मानेको क्रिश्चियन धर्मप्रति अन्य धर्मवालम्बीहरूको आस्था बढाउने दूषित उद्देश्यले मिति २०६८।८।४ गते बिहानको समयमा घैरेबाट लगी सोही मितिको बेलुकी मार्ने मनसायले प्रार्थना घर (मण्डली) भित्र थुनी अन्य

मानिसहरूलाई सैतानहरू भाग भनी डर त्रास धाक धम्की दिई खेदाई रातको समयमा प्रेम भन्ने अजम्बर राईलाई कोठाभित्र गालामा कुटी, कान निमोठी, पछाडि नितम्बमा लात्ताले हिकार्ई, घाँटी थिची दुबै खुट्टा समाती घुमाई कोठाको खाँबोमा ठोकाई भुइँमा पछार्नेसमेतका बालकको ज्यान मार्ने गैहकार्य गरी उसै बखत ज्यान मारेको तथ्य पुष्टि हुन आएकाले प्रतिवादी प्रेमबहादुर गुरूडलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. विपरीत ऐ. १३(३) को रीत व्यहोराबाट कर्तव्य गरेको कसुर अपराधमा ऐ. १३(३) नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय, भोजपुरको अभियोग माग दावी रहेको ।

मिति २०६८।८।४ गते बिहान ७:३० बजे बच्चाको ममी धनकुमारी राईले सो बच्चालाई हाम्रो परमेश्वरको प्रार्थना गर्ने कोठामा ल्याएको हो, सो कोठामा राखी प्रार्थना गरियो । प्रार्थना गर्दा मेरो बाबा जगतबहादुर गुरूड, आमा विष्णुमाया गुरूड, बहिनी मिठू गुरूड र मसमेतले प्रार्थना गरेको ठाउँमा उक्त बच्चालाई ल्याई मैले छोई बिहानको प्रार्थना मैले ८:०० बजे देखि ११:०० बजेसम्म गरें, सो बच्चालाई निजको ममिले मैरै साथमा छाडी घर जानुभयो बच्चालाई दिनभर खुवाउने कार्यसमेत मैले नै गरें । सो दिनको बेलुकी ८:०० बजेतिर बच्चाको ममिसमेत ३ जना आएका थिए । ती ३ जना र हाम्रो परिवारले खाना खायौं, खाना खाएपछि हामी सबै जना बच्चासमेत प्रार्थना गर्थौं । बच्चाको प्रार्थना गर्दा सुनसान हुनुपर्ने आज्ञा मलाई आयो र मैले यहाँ कोठामा

सुनसान हुनुपर्‍यो बच्चा निको हुन्छ भनेपछि त्यहाँ सुनसान भयो । सो अवस्थामा बालकको ममि मैले प्रार्थना गरेकै ठाउँमा हुनुहुन्थ्यो । उहाँले खोकिदिनुभयो । खोकेपछि मैले केही थाहा पाइन अन्धकार भयो । मैले थाहा पाउँदासम्म बच्चा ठीक थियो । म बेहोस भएपछि त्यहीं लडेछु । म बिहानको भाले बासेपछि मैले थाहा पाएँ र बच्चालाई के भयो भनी हेर्दा बच्चा मृत अवस्थामा देखें । म बेहोस भएको अवस्थामा मैले के गरें, बच्चाको मृत्यु के कसरी भयो बच्चालाई कर्तव्य गरी नमारेको हुनाले अभियोग माग दावीबाट सफाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी प्रेमबहादुर गुरूडले अदालतमा गरेको बयान ।

सुरू अदालतको मिति २०६८।१।३ का आदेशानुसार पुर्पक्षको लागि थुनामा बसेका रहेछन् ।

सुरू अदालतको मिति २०६८।१।३ का आदेशानुसार वादीको साक्षीको बकपत्र भई मिसिल सामेल रहेको रहेछ ।

जाहेरवाला सुरेन्द्र राईको ५ वर्षको छोरालाई यी प्रतिवादी प्रेमबहादुर राईले निको पार्ने भनी मिति २०६८।८।४ गते आफ्नो प्रार्थना कोठामा लगी उपचारकै निहुँमा निज बालकको खुट्टामा समाई वरिपरि घुमाउँदा त्यहाँ गाडेको खाँबोमा बच्चाको टाउँको ठोकिन पुगी मृत्यु भएको हो भनी प्रतिवादीले अदालतसमेतमा स्वीकार गरी बयान गरेको, मृतकको पोष्ट मार्टम रिपोर्टमा मृत्युको कारण Intra cranial haemorrhage भनी उल्लेख भएको,

जाहेरवालाले अदालतमा बकपत्र गर्दासमेत प्रतिवादीले आफ्नो बोल्न नसक्ने बच्चालाई निको पार्छु भनी हामीलाई विश्वासमा पारी आफ्नो कोठामा लगी हत्या गरेको हो भनी बकी लेखाई दिएको समेत आधार प्रमाणहरूबाट हेर्दा यी प्रतिवादी प्रेमबहादुर गुरूडले अभियोग दावीबमोजिम ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. विपरीतका कसुर अपराध गरेकाले निजलाई सोही नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहर्छ भन्ने सुरू भोजपुर जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।२।३ मा भएको फैसला ।

मृतक अजम्बर राईलाई मैले उपचार गर्दा होस नपुर्याएको मात्र हो । मनसाय बनाई कर्तव्य गरी मारेको होइन । कर्तव्य गरी मारेको भन्ने अभियोग दावी रहेकोमा त्यसलाई वादी पक्षले प्रमाणित गर्न सकेको अवस्था छैन । जाहेरवाला सहित अन्य मुचुल्कामा बस्ने मानिसहरूले किटानी रूपमा बकी लेखाई दिए तापनि उनीहरू प्रस्तुत घटनाका प्रत्यक्षदर्शी होइनन् । मेरो पूजाकोठामा घटना भएको हो । पूजा कोठामा जो कोहीलाई प्रवेश नै दिइँदैन । शङ्काको भरमा कुटपीट गरी मारेको अभियोग लगाइएको छ । मृतकउपर मेरो कुनै रिसइबि पनि थिएन । निजलाई मार्नुपर्ने मेरो कुनै कारण थिएन । उपचार गर्दा केही होस नपुर्याएको कारणले निजको ज्यान गएकोमा ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद गर्ने ठहर्याएको सुरू फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी सफाइ पाउँ भन्ने प्रतिवादी प्रेमबहादुर राईको पुनरावेदन अदालत,

धनकुटामा परेको पुनरावेदनपत्र ।

जाहेरवालाको छोरा प्रेम भन्ने अजम्बर राईलाई कर्तव्य गरी मारेको तथ्यमा साबित भै प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयानलाई लास प्रकृति मुचुल्का तथा जाहेरवालालगायत प्रहरीमा कागज गर्ने व्यक्तिहरूको बकपत्रले समर्थन गरिरहेकाले यी प्रतिवादीले अभियोग दावीबमोजिम मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नम्बर र १३(३) नं. बमोजिमको कसुर गरेको देखिन आएकाले निजलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय गर्ने गरी सुरू भोजपुर जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।२।३ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, धनकुटाको मिति २०६९।५।२७ को फैसला ।

पुनरावेदन अदालत, धनकुटाले गरेको फैसलामा चित्त बुझेन । अभियोजन पक्षले मउपर मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. को माग दावी राखी पेस भएको अभियोगपत्रमा मउपरको अभियोग पुष्टि गर्ने कुनै आधार प्रमाण पेस गर्न सकेको छैन । मैले मृतकलाई मनसाय प्रेरीत तवरले हत्या गरेको होइन, मार्नुपर्नेसम्मको कुनै पूर्व रिसइबि केही नभएको, जाहेरवाला सुरेन्द्र राईको छोरा मृतक अजम्बर राई शारीरिकरूपमा अपाङ्ग भई उपचार गर्नका लागि सुविधा सम्पन्न अस्पतालमा उपचार गराउँदासमेत निको नभएकाले आफैं पनि मृतकको मृत्यु हुनसक्ने अवस्था विद्यमान रहेको अवस्थामा म क्रिश्चियन धर्मको पुजारी भएकाले ईश्वरसँग प्रार्थना

गरिदिएमा निजको स्वास्थ्यमा सुधार आउँछकि भन्ने आशाले मेरो घरमा प्रार्थना गर्ने कोठा भएकाले मृतकको आमाले निजलाई लिएर आउनुभएको र उपचारको क्रममा अजम्बर राईको मृत्यु भएको हुँदा म पुनरावेदकले मृतकलाई पूर्वनियोजितरूपमा मारेको भन्ने अनुमान गर्नु न्यायसङ्गत छैन । शङ्कारहित तवरबाट अभियोग समर्थित हुन नआएको स्थितिमा केवल अनुमानको भरमा उपचार गर्ने क्रममा भवितव्यबाट मृतकको मृत्यु भएको भन्ने कुरा स्पष्ट हुँदाहुँदै अभियोग दावीबमोजिम सर्वस्वसहित जन्म कैदको सजाय गर्ने गरेको फैसला सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तविपरीतसमेत हुँदा उल्टी गरी इन्साफ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी प्रेमबहादुर गुरूडको यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेसीसूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी प्रेमबहादुर गुरूडले मृतक अजम्बर राईलाई रातको समयमा गालामा कुटी कान निमोठी पछाडि नितम्बमा लात्ताले हिकाई घाँटी थिची दुबै खुट्टा समाती घुमाई कोठाको खाँबोमा ठोकाई भुइँमा पछार्नेसमेतका बालकको ज्यान मार्ने गैह्र कामहरू गरी उसै बखत ज्यान मारेकोले निज प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. र १३(३) नं. को कसुरमा ऐ. १३(३) नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ भनी प्रतिवादी विरुद्ध दायर अभियोगपत्र पुग्ने ठहर्याई सुरू भोजपुर जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला पुनरावेदन अदालत, धनकुटाबाटसमेत सदर

भएको देखिन्छ ।

मृतकलाई मार्नु पर्नेसम्मको पूर्व रिसइबि नरहेको, मृतकको उपचार सुविधा सम्पन्न अस्पतालमा हुन नसकेकोले आफैँ पनि मृतकको मृत्यु हुन सक्ने अवस्था रहेकाले निजको स्वास्थ्यमा सुधार आउँछकि भनी उपचारको क्रममा निजको मृत्यु भएको छ । मनसायको आधारमा सजायमा घटी बढी हुने भएकाले नै मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलमा फरकफरक सजायको व्यवस्था गरिएको छ । ज्यान लिने इबि लाग वा मनसाय नभई कसैले आफूले गरेको कर्तव्यले मानिस मर्ला जस्तो नदेखिएको कुनै काम गर्दा केही भई मानिस मर्न गएमा भवितव्य ठहर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्थाविपरीत मलाई मनसाय प्रेरीत हत्याको कसुरदार ठहर्याएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । मृतकको टाउकोमा के कसरी चोट लागी आन्तरिक रक्तश्राव हुन गयो त्यो मलाई थाहा छैन । लास प्रकृति मुचुल्काबाट मृतकको टाउको तथा खोपडीमा चोट पटक रहेको देखिँदैन । *नेकाप* २०४१, नि.नं. २११४ मा एउटा काम गर्दा अर्को परिणाम हुन गई मृतकको मृत्यु हुन गएमा भवितव्य ठहर्ने भनी, ऐ. २०४४ को पृ. १०५०, नि.नं. ३२३९ मा पूर्व रिसइबि नभएको, मानिस नै मर्न सक्दछ भन्ने नसोची होस् नपुर्याई हेलचेक्रयाई गरी लाठी ढुङ्गाले कुटपीट गरेको कारणबाट मृत्यु भएमा भवितव्य हुने भनी तथा ऐ. २०४५ को नि.नं. ३४८२ मा ज्यान लिने मनसाय इबि लाग नभई कसैले आफूले गरेको कर्तव्यले मानिस मर्ला जस्तो नदेखिएको कुनै काम कुरा गर्दा त्यसद्वारा केही भई मानिस मर्न गए

भवितव्य ठहर्ने हुँदा ज्यानसम्बन्धीको महलको ६(२) नं. बमोजिम सजाय गरेको मनासिब भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन भएको ती सबैको बेवास्ता गर्दै पुनरावेदकलाई सर्वस्वसहित जन्मकैद गरेको फैसला उल्टी गरिपाउँ भन्ने पुनरावेदकको पुनरावेदन देखिन्छ । पुनरावेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री इन्द्र खरेल तथा श्री वल्लभ बस्नेतले पुनरावेदन जिकिर अनुरूप नै बहस गर्नुका साथै थपमा जति उपचार गर्दा पनि मृतकको रोग निको हुन नसकेको कारणबाट पुनरावेदकलाई अत्यधिक रिस उठी सोको परिणामस्वरूप प्रस्तुत वारदात भएकाले यसमा मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १४ नं.समेतको अवस्था छ । प्रस्तुत वारदातमा जघन्य हत्याको तत्त्व लेश मात्र पनि नभएकाले मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. बमोजिम घटी कैद गर्नुपर्ने अवस्थासमेत विद्यमान छ । यसर्थ पुनरावेदन अदालतसमेतको फैसला केही उल्टी गरी पुनरावेदकलाई कम भन्दा कम सजाय हुनुपर्छ भन्ने बहस प्रस्तुत गर्नुभएको पाइयो ।

२. अब प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिरबमोजिम प्रस्तुत वारदात भवितव्य ठहर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा पाँच वर्षको बालकलाई खुट्टामा समाती फनन घुमाउँदा खाँबोमा बालकको टाउको ठोक्किएको प्रतिवादीले बालकलाई भुइँमा पछारेको समेतको वारदात भवितव्यभिन्न पढैन भन्ने पुनरावेदन अदालतसमेतको निष्कर्षमा यो इजलास पूर्ण सहमत छ । आफूले बालकको उपचार गर्ने सिलसिलामा असल नियतले गरेको कार्यबाट

भएको मृत्युमा ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. आकर्षित नहुने भन्ने पुनरावेदकको जिकिरको हकमा असल नियत भन्ने कुराको सबैभन्दा ठूलो प्रमाण प्रतिवादीले गर्ने काम हो । त्यस बाहेक प्रतिवादीको असल नियत पत्ता लगाउने अन्य कुनै साधन हुँदैन । यी प्रतिवादीले गरेको मौकाको बयानको जवाफ ७ मा २०६८।८।४ गते बेलुकी ९ बजेदेखि राति १ बजेसम्म प्रार्थना गरेँ सो अवस्थासम्म निज प्रेम भन्ने अजम्बर राई चुपचाप बसिरहेको देखी यसलाई ठीक गर्नु पर्यो, बोल्छकि हिँड्छकि भनी सर्वप्रथम गालामा हिकाएँ । त्यसपछि पनि केही नगरी बसेकाले निजलाई पछाडिबाट लातले चाकमा हानी हुत्याई दिएँ र पनि निज ठीक भएन फेरि गई बोल्दैन्स भनी घाँटीमा समाएँ । त्यस बखत केही गर्दा पनि निको नहुने रहेछ भनी मलाई अति रिस उठेकाले निजको दुबै खुट्टामा मेरा हातले समाती उचाली फनन घुमाई भुइँमा पछारी दिएँ । घुमाउँदाको अवस्थामा मेरो मण्डली कोठाभित्र रहेको काठको खाँबोमा निजको टाउको ठोक्किए जस्तो लाग्यो, यसै क्रममा अन्य के के कार्य गरे याद भएन । मिति २०६८।८।५ गते बिहानको अन्दाजी ४ बजेको समयमा निजको मृत्यु भएको देखेँ । त्यसपश्चात् अब मर्यो ठीकै भयो भनी म चुपचाप बसेँ कोही कसैलाई बोलाइन, सोही अवस्थामा मृतकका आमालगायत अन्य मानिसहरू आएकाले मलाई हातपात गर्लान् भनी त्यहाँबाट म जोडतोडले भागेको हो भनी र सोही बयानको जवाफ १२ मा खाँबोमा ठोक्किएको जस्तो लाग्यो याद गरिन त्यसपछि उफ्रिँदै आवेगमा आई निजलाई

हिकाएँ, कान निमोठेँ, घाँटीमा थिचेँ पछाडि घोटो पारी चाकमाथि टेकेँ । त्यो कुरा सम्म थाहा छ । त्यसपछि सबै कुरा याद भएन, मानिस मारी सकेपछि मात्र थाहा पाएँ भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ । मौकाको बयान गर्दा म सचेत थिएँ मलाई डर धाक कुटपीटसमेत केही भएन भनी अदालतमा बयान गर्दै मौकाको कागज निजको इच्छाविरुद्ध भएको भन्ने कुरालाई प्रतिवादीले प्रमाणित गर्न सकेको देखिँदैन । नियत भन्ने कुरा तत्काल पनि निर्माण हुन सक्ने अवस्था रहन्छ । प्रतिवादीको मौकाको बयानबाट आफूले यो यस्तो कार्य गरेको भन्ने कुराको प्रतिवादीलाई ज्ञान छ । त्यस प्रकारको कार्यको परिणाम यो यस्तो हुन्छ भन्ने कुरा आफूलाई थाहा थिएन भनी प्रतिवादीले भन्न सकेको छैन । बालकलाई फनन घुमाउने र खाँबोमा ठोकाउने कार्य बाहेक प्रतिवादीले बालकको घाँटी निमोठेको, चाकमा लात्ताले थिचेको, लात्तीले हिकाएको लगायतका थुप्रै यातनाजन्य कार्यहरू गरेको देखिन्छ । ती कार्यहरू आमामानुषिक र क्रूर देखिन्छन् । यी प्रतिवादी अपाङ्गसम्बन्धी उपचारका लागि योग्य रहेको कुनै प्रमाण निजबाट प्रस्तुत हुन सकेको छैन । प्रतिवादी आफैँ पनि कम शिक्षित देखिन्छन् । प्रतिवादीको यस प्रकारको उपचार र यातनाजन्य कार्यलाई क्रिश्चियन धर्मले पनि अस्वीकार गर्छ । क्रिश्चियन धर्मावलम्बीले पनि प्रतिवादीले गरेको कसुरमा निजलाई कडा सजाय हुनुपर्ने भन्ने अपेक्षा लिएको हुन्छ ।

३. मृतक बोल्न नसक्ने ५ वर्षीय अपाङ्ग तथा अबोध बालक रहेका र निजले प्रतिवादीलाई

केही गरे बिराएको देखिँदैन । यस्तो अबोध तथा सबैको मायाका आकाङ्क्षी बालकप्रति प्रतिवादीलाई रिस उठ्नु भनेको प्रतिवादीको निर्दयी स्वभावको द्योतक हो । समाजमा यस प्रकारका अनुत्तरदायी, क्रूर तथा हिंस्रक व्यक्तिहरूलाई धर्मको जामा पहिराउनु उचित हुँदैन । यस्ता व्यक्ति धर्मका नाममा कलङ्क हुन् । यस्ता व्यक्ति समाजको शान्ति सुरक्षाका लागि अत्यन्त खतरनाक हुने हुँदा निजहरूलाई कडा दण्डद्वारा निरूत्साही गर्न तथा यस्ता खाले अरू निर्दयी अपराधीहरूमा त्रासको सन्देश जानका लागि फौजदारी न्यायले प्रभावकारी भूमिका खेल्नु जरूरी छ । प्रस्तुत वारदात भनेको जघन्य वारदातभित्रै पर्ने देखिन्छ । आडै सिरिङ्ग हुने यस किसिमको कसुर गर्ने कसुरदारलाई रियायत दिनका लागि मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. को निर्माण भएको होइन । बालक मरिसेकपछि पनि अब मर्यो ठीक भयो भन्ने सोचाइ राख्ने प्रतिवादीलाई कम सजाय हुनुपर्छ भन्ने विद्वान् अधिवक्ताहरूको बहससँग सहमत हुन सकिएन । मृतक अबोध बालकसँग पुनरावेदक प्रतिवादीलाई बिनाकारण रिस उठेको र विभत्स किसमले हत्या गरेको प्रस्तुत वारदातमा ज्यानसम्बन्धीको महलको १४ नं. आकर्षित हुने अवस्था रहँदैन ।

४. यसर्थ पुनरावेदक प्रतिवादी प्रेमबहादुर गुरुडले मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. विपरीतको कसुर अपराध गरेकाले निजलाई सोही नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय गरेको सुरू भोजपुर जिल्ला

अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, धनकुटाको मिति २०६१।५।२७ को फैसला सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी नियमानुसार मिसिल बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ

इति संवत् २०७१ साल भदौ ११ गते रोज ४ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : सन्तोषप्रसाद पराजुली

निर्णय नं. १२१३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय

माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ

फैसला मिति : २०७१।५।११।४

०६८-CR-१०६७

मुद्दा : लागु औषध सेतो हेरोइन ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : इरानको मसाद भन्ने ठाउँको
स्ट्रिट नं. १६, घर नं. २५७ घर भै ललितपुर

जिल्ला, ललितपुर उपमहानगरपालिका
वडा नं. २ सानेपा डेरा गरी बस्ने हाल
कारगार कार्यालय, जगन्नाथदेवल,
काठमाडौंमा थुनामा रहेका मोहमद फैज
विरूद्ध
प्रत्यर्थी/वादी : प्रहरी प्रतिवेदनले नेपाल सरकार

- कसैबाट कुनै लागु पदार्थ फेला परेमा निजले सो पदार्थ कानूनबमोजिम प्राप्त गरेको वा राखेको हो भन्ने कुराको प्रमाण निजले नै पेस गर्नुपर्ने, पेस गर्न नसकेमा र अन्यथा प्रमाणित भएमा बाहेक निजले यस ऐनअन्तर्गत सजाय हुने अपराध गरेको मानिने व्यवस्था गरी प्रमाणको भार प्रतिवादीमा राखेको देखिने ।
- औषधसम्बन्धी अपराध निरपेक्ष दायित्वअन्तर्गत पर्ने अपराध भएको हुनाले जसबाट लागु औषध बरामद भएको छ, निजले सो लागु औषध कानूनबमोजिम प्राप्त गर्न वा राख्न पाउने हो भनी तथ्ययुक्तरूपमा प्रमाणित गर्न नसकेमा सोबाट सिर्जित दायित्वबाट उन्मुक्ति पाउन सक्ने अवस्था नहुने ।
- उल्लिखित कानूनी व्यवस्था अनुसार आफू निर्दोष रहेको प्रमाण पुर्याउने भार प्रतिवादीमा नै निहित रहेकोमा सो अनुसार यी पुनरावेदक प्रतिवादीले तथ्ययुक्त प्रमाण प्रस्तुत

गरी आफू निर्दोष रहेको कुरा प्रमाणित गर्न सकेको नपाइने ।

(प्रकरण नं. ४)

पुनरावेदक/प्रतिवादीको तर्फबाट : विद्वान् वैतनिक
अधिवक्ता श्रुतिकुमारी रेग्मी
प्रत्यर्थी/वादीको तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४, १२, १४ ।

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री भीमकुमार ओझा

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री राजेन्द्रप्रसाद राजभण्डारी

मा.न्या.श्री टंकबहादुर मोक्तान

फैसला

न्या.देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ : न्याय प्रशासन
ऐन, २०४८ को दफा ९(१) अनुसार दायर हुन
आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर
यस प्रकार छ :

जिल्ला ललितपुर, ललितपुर
उपमहानगरपालिका वडा नं. २ सानेपा चौकबाट
चौधरी ग्रुपको अफिसतर्फ जाने सानो कच्ची
गल्लीदेखि पूर्व ऐ.ऐ.मा रहेको नाति महर्जनको
४ चारतले घरदेखि पश्चिम, ऐ. मा रहेको बीर
महर्जनको ४ तले घरदेखि दक्षिण, ऐ. मा रहेको
ढुङ्गेधारा जाने बाटोदेखि उत्तर यति चार

किल्लाभित्र रहेको कान्छा महर्जनको ४ तले, दक्षिण मोहडा भएको घरको तेस्रो तलामा रहेको २ वटा कोठामा प्रवेश गरी खानतलासी गर्दा सुत्ने कोठामा रहेको काठको दराजमाथि रहेको रातो रङ्गको सिन्थेटिक सुट्केस रहेकोमा सो सुट्केस खोली हेर्दा भित्र ४५० ग्राम सेतो हेरोइन र ५ हजार अमेरिकी डलर फेला परेको भन्नेसमेत व्यहोराको खानतलासी मुचुल्का ।

मिति २०६६।८।२६ गतेका दिन इरानी नागरिक मोहमद फैजको जिल्ला ललितपुर, उपमहानगरपालिका वडा नं. २ मा रहेको डेरा खानतलासी गर्दा कोठामा रहेको सुट्केसबाट ४५० ग्राम सेतो हेरोइन र ५ हजार अमेरिकी डलर बरामद गरेको उक्त बरामद लागु औषध जर्मन नागरिक एलेन भन्नेले मलाई राख्न दिएकाले मैले कोठामा राखेको हुँ । सो राखेको लागु औषध नै प्रहरीले बरामद गरेको हो । बरामद भएको ५ हजार अमेरिकी डलर मलाई मेरो बहिनी ज्वाइँ मोहमद फैजले इरानबाट पठाइदिएका हुन् । सो लागु औषध एलेन भन्नेले के कहाँबाट ल्याएका हुन् मलाई थाहा छैन भन्नेसमेत व्यहोराको अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष प्रतिवादी मोहमद फैजले गरेको बयान कागज ।

परीक्षणको लागि पठाइएको नमुनामा लागु औषध हेरोइन पाइएको छ भन्ने केन्द्रीय प्रहरी विधिविज्ञान प्रयोगशालाको मिति २०६६।९।२८ गतेको पत्रसाथ प्राप्त परीक्षण प्रतिवेदन ।

मिति २०६६।८।२६ गतेका दिन मेरो छोराको घरमा डेरा गरी बस्ने विदेशी नागरिक मोहमद फैजको कोठा प्रहरीले खानतलासी गर्दा

अवैध लागु औषध सेतो हेरोइन ४५० ग्राम र ५ हजार अमेरिकी डलर बरामद भएको हो । निज मोहमद फैजलाई म तथा मेरो छोराको लागु औषध कारोबार गर्नको लागि कोठा भाडामा दिएको होइन । निजले लागु औषधको कारोबार गर्ने गरेको कुरा म तथा मेरो छोरासमेतलाई थाहा थिएन । प्रहरी टोलीले निजको कोठाबाट अवैध लागु औषध सेतो हेरोइन र अमेरिकी डलर बरामद गरेपश्चात थाहा भयो कि निज मोहमद फैज लागु औषध कारोबार गर्ने रहेछन्, त्यस्तो अवैध लागु औषधको कारोबार गर्ने व्यक्तिलाई कानूनबमोजिम हदैसम्मको कारवाही गरिनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको रत्नबहादुर महर्जनले गरेको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६६।८।२६ गतेका दिन प्रहरीले प्रतिवादी मोहमद फैजको डेरा कोठाबाट अवैध लागु औषध सेतो हेरोइन ४५० ग्राम र ५ हजार अमेरिकी डलर बरामद गरेको हो, निज मोहमद फैज लागु औषधको कारोबारमा संलग्न रहेछन्, निजलाई कानूनबमोजिम कारवाही हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको हरिबहादुर खड्कासमेतले गरेको एकै मिलानको कागज ।

प्रतिवादी मोहमद फैजको कोठाबाट निषेधित लागु औषध सेतो हेरोइन ४५० ग्राम र ५ हजार अमेरिकी डलर बरामद भएको भन्ने बरामदी मुचुल्कासमेतका मिसिल संलग्न प्रमाणबाट निज प्रतिवादी लागु औषधको कारोबारमा संलग्न रहेको तथ्य पुष्टि हुन आएकोले निज प्रतिवादीको उक्त कार्य लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४ को देहाय (घ), (ङ), (च) र (छ)

समेतको कसुर अपराधमा ऐ. ऐनको दफा १४(१) को खण्ड (छ) को देहाय (३) बमोजिम सजायको माग दावी सहितको अभियोगपत्र।

मैले लागु औषध के हो भन्ने कुरा मैले अहिलेसम्म देखेको पनि छैन, सेवन पनि गर्दिन। करिब १ महिनाअगाडि मेरो चिनेको साथीले आफूलाई विश्वासमा पारी मेरो कोठामा २ दिनपछाडि आउँछु भनी उसले छोडी गएको सुट्केस प्रहरीले बरामद गरी लगेको हो। सो मेरो होइन। भिसाको लागि बहिनी ज्वाइँले इरानबाट पठाइदिएको अमेरिकी डलर रू.५०००००- मेरो कोठाबाट पुलिसले लिई गएको हो। मैले अभियोग मागदावीबमोजिम कुनै पनि कसुर गरेको नहुँदा सजाय नभई सफाइ पाउनुपर्छसमेत भनी प्रतिवादी मोहमद फैजले अदालतसमक्ष गरेको बयान।

आदेशबमोजिम वादीका साक्षी, प्रतिवेदक प्र.नि.जनार्दन जि.सि., बरामदी मुचुल्काका मानिस नवराज थपलिया, रमेश राई, बुझिएका मानिस भीमबहादुर लिम्बु, प्रेमबहादुर लिम्बुसमेतले अदालतमा आई गरिदिएको बकपत्र मिसिल सामेल रहेको।

प्रतिवादी मोहमद फैजको कोठामा रहेको निजको सुट्केसबाट लागु औषध सेतो हेरोइन ४५० ग्राम बरामद भएको, उक्त बरामद भएको लागु औषध आफूबाट बरामद भएको होइन भनी पुष्टि गर्ने दायित्व यी प्रतिवादीको भएकोमा मिसिल संलग्न प्रमाणबाट सो पुष्टि गर्न नसकेको अवस्थासमेतबाट प्रतिवादी मोहमद फैजले आरोपित कसुर गरेको ठहर्छ। निजलाई लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १४(१)

को खण्ड (छ) को देहाय ३बमोजिम १५ वर्ष कैद र ५ लाख रूपैयाँ जरिवानासमेत हुने ठहर्छ भन्ने व्यहोराको सुरु ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६७।८।२९ को फैसला।

जावेद इकवालसमेत प्रतिवादी भएको लागु औषध मुद्दामा मलाई लागु औषध नियन्त्रण कार्यान्वयन इकाईका कर्मचारीबाट ठमेलमा समाती मलाईसमेत प्रतिवादी बनाई अनुसन्धान गरिरहेको बखत म आफैँले देखाएको म बस्ने गरेको कोठामा फेला परेको सुट्केसबाट बरामद भएको लागु औषध र सो सुट्केससमेत मेरो नभई मेरो जर्मन साथी एलेनको हो भनी अधिकारप्राप्त तथा अदालतसमेतमा भएको सत्य साँचो व्यहोराको बयान गर्दागर्दै लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को भावनाविपरीत न्यायिक विवेक प्रयोगनगरी आरोपित कसुर गरेको ठहर गरी सजाय गरेको सुरु फैसला त्रुटिपूर्ण छ। उक्त सुट्केसमा लागु औषध छ भन्ने पूर्व जानकारी भएको भए, लागु औषधमा मेरो संलग्नता भएको भए मैले मेरो कोठा देखाउने अवस्था नै हुँदैन। तसर्थ सुरु फैसला बदर गरी झुठ्ठा अभियोग दावीबाट सफाइ पाउँ भन्ने व्यहोराको मिति २०६७।१२।१५ मा पुनरावेदन अदालत, पाटनमा परेको प्रतिवादीको पुनरावेदन।

अभियोग मागदावी अनुसार पुनरावेदक प्रतिवादी मोहमद फैज (इरानी नागरिक) लाई कसुरदार ठहर्याई लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १४(१) को खण्ड (छ) को देहाय (३)बमोजिम कैद वर्ष १५ (पन्ध्र) र रू. ५,००,०००।- (पाँचलाख) जरिवाना हुने

ठहर्याएको सुरू ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६७।८।२९ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।२।१० को फैसला।

पुनरावेदन अदालत, पाटनले गरेको फैसलामा चित्त बुझेन। बरामद भएको लागु औषध मेरो स्वामित्वको नभई साथीले २ दिनका लागि राखी दिनु पछि म लिएर जान्छु भनी अनुरोध गरेबमोजिम मैले राखी दिएको अवस्थामा बरामद भएको। उक्त सामान बरामद गर्दा तयार भएको बरामदी मुचुल्का गर्ने अनुसन्धान अधिकृतको बकपत्र व्यहोरा मेरो विरुद्ध आकर्षित हुन सक्ने अवस्था छैन। उक्त सामान मैले स्वेच्छाले बिक्री वितरण गर्ने उद्देश्यका साथ सञ्चय गरी राखेको भन्ने कुरा प्रमाणित हुने तथ्ययुक्त प्रमाणहरू पनि वादी पक्षले पेस गर्न सकेको छैन। यसरी म निर्दोष रहेको भन्ने कुरा मिसिल संलग्न प्रमाणबाट पुष्टि भैरहेकोमा मलाई कसुरदार ठहर गरी सजाय गरेको सुरू जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी इन्साफ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी मोहमद फैजको यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेसीसूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वैतनिक अधिवक्ता श्री श्रुतिकुमारी रेग्मीले मेरो पक्षको कोठाबाट लागु औषध बरामद भए पनि सो लागु

औषध निजको होइन, साथीले राख्न दिएको सुट्केसबाट बरामद भएको अवस्था हुँदा निजले अभियोग दावीबाट सफाइ पाउनुपर्दछ भनी बहस गर्नुभयो।

उपर्युक्तबमोजिम कानून व्यवसायीको बहस सुनी पुनरावेदनसहितका मिसिल कागजात अध्ययन गरी सुरू जिल्ला अदालतले प्रतिवादीलाई कसुरदार ठहर गरी सजाय गर्ने गरेको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ, पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो होइन भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, प्रतिवादी मोहमद फैजको डेराकोठाबाट लागु औषध सेतो हेरोइन ४५० ग्राम बरामद भएको र सो कार्य लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४ को देहाय (घ)(ङ)(च) र (छ) बमोजिमको कसुर अपराध हुँदा निजउपर सोही ऐनको दफा १४(१) को खण्ड (छ) को देहाय (३) बमोजिमको सजायको दावी लिई अभियोगपत्र दायर भएकोमा अभियोग दावीबमोजिमको कसुर कायम गरी निज प्रतिवादीलाई कैद वर्ष १५ र रू.५ लाख जरिवाना हुने ठहर्याई सुरू ललितपुर जिल्ला अदालतले गरेको फैसला पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट सदर भएको र सो फैसलाउपर यी प्रतिवादी मोहमद फैजको प्रस्तुत पुनरावेदन पर्न आएको देखियो।

३. मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा, यी पुनरावेदक प्रतिवादी इरानी नागरिक रहेका र निजले भाडामा लिएको जिल्ला ललितपुर,

ललितपुर उपमहानगरपालिका वडा नं. २ सानेपामा रहेको कान्छा महर्जनको घरको कोठामा रहेको सुट्केसबाट ४५० ग्राम सेतो हेरोइन र रू.५ हजार अमेरिकी डलर बरामद भएको भन्ने बरामदी मुचुल्काबाट देखिन्छ। निज प्रतिवादीले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयानमा उक्त बरामदी लागु औषध सेतो हेरोइन मलाई मेरो साथी जर्मन नागरिक एलेन भन्नेले १/२ दिनमा लिएर जान्छु भनी राख्न दिएकाले मैले राखिदिएको हुँ, बरामद, भएको सुट्केस मेरो आफ्नै हो भनी बयान गरेको देखिन्छ। उक्त बरामद भएको भनिएको लागु औषध हेरोइन हो भनी केन्द्रीय प्रहरी विधिविज्ञान प्रयोगशालाबाट प्राप्त परीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिएको छ। निजले अदालतमा बयान गर्दा पनि जर्मन नागरिक एलेन भन्नेले २ दिनपछि आउँछु, यो ब्याग राखिदिनु भनी साँचो लगाई छाडेको ब्याग नै प्रहरीले बरामद गरी लिएर गएको हो, उक्त लागु औषध सेतो हेरोइन मेरो होइन भनी बरामदी व्यहोरा स्वीकार गरी सो बरामद लागु औषध तेस्रो व्यक्ति को हो भनी जिकिरसम्म लिएको देखिन्छ।

४. अब उक्त बरामदी लागु औषध आफ्नो नभएको, जर्मन साथीले २ दिनपछि लिन आउँछु भनी राख्न दिएकाले राखिदिएकोसम्म हो, आफूले राखिदिएको उक्त वस्तु लागु औषध नै हो भन्ने कुरा थाहा नभएको हुँदा आफू निर्दोष रहेकोले सफाइ पाउनुपर्दछ भनी यी प्रतिवादीले यस अदालतमा लिएको पुनरावेदन जिकिरका सम्बन्धमा विचार गर्दा, यी पुनरावेदक प्रतिवादीले दावीको लागु औषध हेरोइन आफ्नो डेरा

कोठाबाट बरामद भएको कुरा अनुसन्धान र अदालतमा समेत बयान गर्दा स्वीकार गरी उक्त बरामदी लागु औषध आफ्नो नभई साथीले राख्न दिएकाले राखिदिएको भनी जिकिरसम्म लिएको देखिन्छ। निजको अदालतसमक्षको बयानबाट नै निजको कोठाबाट लागु औषध बरामद भएको देखिन आएको र सो कुराको पुष्टि उल्लिखित बरामदी मुचुल्का तयार गर्ने प्रहरी निरीक्षक जनार्दन जि.सि. ले बरामदी व्यहोरालाई समर्थन हुने गरी अदालतमा उपस्थित भै गरिदिएको बकपत्रबाटसमेत हुन आएको देखिन्छ। अब जहाँसम्म उक्त बरामद भएको लागु औषध मेरो नभई साथीको हो भन्ने जिकिर छ तत्सम्बन्धमा विचार गर्दा, जुन साथीको लागु औषध हो भनिएको छ सो व्यक्तिको यकिन पहिचान नै निजले दिन नसक्नुका साथै लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १२ मा कुनै व्यक्तिको साथमा कुनै लागु औषध भएको फेला परेमा ... त्यस्तो पदार्थ निजले यो ऐन र यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियम वा जारी गरिएको आदेशबमोजिम प्राप्त गरेको वा राखेको हो भन्ने कुराको प्रमाण निजले पेस गर्नुपर्नेछ। त्यस्तो प्रमाण पेस गर्न नसकेमा र अन्यथा प्रमाणित भएमा बाहेक निजले यस ऐनअन्तर्गत सजाय हुने अपराध गरेको मानिनेछ भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ। उक्त कानूनी व्यवस्था अनुसार कसैबाट कुनै लागु पदार्थ फेला परेमा निजले सो पदार्थ कानूनबमोजिम प्राप्त गरेको वा राखेको हो भन्ने कुराको प्रमाण निजले नै पेस गर्नुपर्ने, पेस गर्न नसकेमा र अन्यथा प्रमाणित

भएमा बाहेक निजले यस ऐनअन्तर्गत सजाय हुने अपराध गरेको मानिने व्यवस्था गरी प्रमाणको भार प्रतिवादीमा राखेको देखिन्छ । लागु औषधसम्बन्धी अपराध निरपेक्ष दायित्वअन्तर्गत पर्ने अपराध भएको हुनाले जसबाट लागु औषध बरामद भएको छ, निजले सो लागु औषध कानूनबमोजिम प्राप्त गर्न वा राख्न पाउने हो भनी तथ्ययुक्तरूपमा प्रमाणित गर्न नसकेमा सोबाट सिर्जित दायित्वबाट उन्मुक्ति पाउन सक्ने अवस्था हुँदैन । यसरी उल्लिखित कानूनी व्यवस्था अनुसार आफू निर्दोष रहेको प्रमाण पुर्याउने भार प्रतिवादीमा नै निहित रहेकोमा सो अनुसार यी पुनरावेदक प्रतिवादीले तथ्ययुक्त प्रमाण प्रस्तुत गरी आफू निर्दोष रहेको कुरा प्रमाणित गर्नसकेको पाइएन ।

५. अतः माथि प्रकरणप्रकरणमा उल्लेख भएबमोजिम दावीको लागु औषध आफूबाट बरामद भएको कुरा यी पुनरावेदक प्रतिवादीले स्वीकार गरेका र सो लागु औषध निजले कानूनबमोजिम प्राप्त गरेको वा राखेको हो भन्ने कुराको प्रमाण प्रस्तुत गरी आफ्नो निर्दोषिता प्रमाणित गर्न नसकेको हुँदा सुरू ललितपुर जिल्ला अदालतले कसुरको मात्रा र परिमाणसमेतलाई दृष्टिगत गरी अभियोग दावीबमोजिम कसुर कायम गरी यी पुनरावेदक प्रतिवादीलाई सजाय गर्नेगरेको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।२।१० को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी फैसलाको जनाउ पुनरावेदक प्रतिवादीलाई दिई

नियमानुसार मिसिल बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय

इति संवत् २०७१ साल भदौ ११ गते रोज ४ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : सन्तोषप्रसाद पराजुली

निर्णय नं. १२१४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ
आदेश मिति : २०७१।४।२०।३
०६८-WO-११४०

मुद्दा : उत्प्रेषण ।

निवेदक : सिरहा जिल्ला, फुलवारिया गा.वि.स.
वडा नं. १ घर भई हाल जिल्ला कृषि
विकास कार्यालय, उदयपुरको प्रा. (विशेष)
पदमा कार्यरत वर्ष ५१ को राम विलास
महतो कोईरी

विरुद्ध	प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :
<p>विपक्षी : कृषि विकास मन्त्रालय, सिंहदरबारसमेत</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ कर्मचारीको सरूवा गर्ने अधिकार प्राप्त अधिकारीले सरूवा गर्दा निजामती ऐन, २०४९ तथा निजामती सेवा नियमावली, २०५० द्वारा भौगोलिक क्षेत्रमा बस्नुपर्ने भनी तोकिएको समयावधि, कर्मचारीको उमेर तथा कर्मचारीको बाँकी नोकरी अवधि जस्ता कुराहरूलाई ध्यान दिनुपर्नेमा सोतर्फ कृषि विभागले ध्यान दिएको नदेखिने । <p>(प्रकरण नं. ३)</p>	<p>म निवेदक २०३६।८।१८ मा ना.प्रा. सा. पदमा लोक सेवा आयोगबाट नियुक्त भई कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयअन्तर्गतका विभिन्न जिल्लाका कार्यालयहरूमा कामकाज गर्दै आइरहेको छु । यसै सन्दर्भमा २०६५।११।३० को विभागीय निर्णयानुसार न्यूनतम् सेवा अवधि १^१/_२ (डेढ) वर्ष तोकी जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, इलामबाट जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, सोलुखुम्बुमा सरूवा गरिएको थियो । उक्त पत्रमा जुनसुकै व्यहोरा लेखिएको भए पनि मेरो स्वास्थ्य तथा उमेरका कारणले मैले आफ्नो विभाग तथा मन्त्रालयमा आफ्ना मर्का राख्दै आएको थिएँ । उक्त जिल्लामा अनवरतरूपमा २०६६।३।३१ देखि २०६९।१।३ गतेसम्म सेवा गर्दै आएकोमा मिति २०६८।११।२८ को कृषि विभागको निर्णयले न्यूनतम् सेवा अवधि २ वर्ष तोकी मलाई जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, उदयपुरमा सरूवा गरियो ।</p> <p>उक्त सरूवापश्चात मिति २०६८।१२।३० मा रमाना भई जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, उदयपुरमा हाजिर भै कामकाज गर्दै आएको थिएँ । एकाएक मिति २०६८।११।२८ को कृषि विभागको निर्णयलाई सोही विभागको मिति २०६९।१।६ को निर्णयले बदर गरी पहिला गरिएको सरूवालाई बदर गर्ने काम गरियो । उक्त कामकारवाही निजामती सेवा ऐन, २०४९ को परिच्छेद ४ को दफा १८ को उप दफा ३ को विपरीत भै न्यायसङ्गत नभएको र मेरो संविधान</p>
<p>निवेदकको तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता प्रेमसिंह धामी</p> <p>विपक्षीको तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता मदनबहादुर धामी</p> <p>अवलम्बित नजिर :</p> <p>सम्बद्ध कानून :</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा २४घ१, १८(३) को खण्ड (क) ■ निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम ३६ <p>आदेश</p> <p>न्या.ओमप्रकाश मिश्र : नेपालको अन्तरिम सविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत दायर भै पेस हुन आएको</p>	

तथा कानूनले दिएको हकमा आधात परेकाले उक्त संशोधित निर्णय बदर गरी पाउन नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७ (२) बमोजिम न्यायका खातिर सम्मानित अदालतमा उपस्थित भएको छु । उक्त निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी मिति २०६८।११।२८ को निर्णय कार्यान्वयन भै सकेकाले सो निर्णयलाई निरन्तरता दिनु भनी परमादेशलगायत जुनसुकै आज्ञा आदेश जारी गरिपाउँ ।

साथै विपक्षीहरूको उक्त गैरकानूनी, गैर संवैधानिक कार्यले मेरो मौलिक हकमा प्रत्यक्ष आधात पर्न गेकाले विपक्षीहरूको सो कार्य तत्काल नरोकेमा मेरो संविधान एवम् कानूनद्वारा प्रदत्त हक हनन भै मलाई अपूरणीय क्षति हुने भएकाले मिति २०६९।१।६ को सरूवा संशोधन निर्णय र २०६९।१।७ को पत्रसमेत कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु र निवेदकलाई यथावत् काम गर्न दिनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१ (१) बमोजिम यो निवेदनपत्रको टुङ्गो नलागुन्जेलसम्मका लागि अन्तरिम आदेश समेत जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रामविलास महतो कोईरीको निवेदनपत्र ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो, यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाको म्याद बाहेक १५ दिनभित्र सम्बन्धित मिसिल साथै राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी यो आदेश र निवेदनको एक प्रति नक्कल साथै विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको

कार्यालयमा पठाइदिनु । अन्तरिम आदेशको मागका सम्बन्धमा विचार गर्दा निवेदक विपक्षी कृषि विभागको मिति २०६८।११।२८ को निर्णयानुसार जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, सोलुखुम्बुबाट जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, उदयपुर सरूवा भई सो कार्यालयमा कार्यरत रहेको अवस्थामा विपक्षी विभागबाट निवेदकलाई जिल्ला कृषि विकास कार्यालय सोलुखुम्बुमा नै यथावत् राख्ने गरी मिति २०६९।१।६ मा सरूवा संशोधन निर्णय भएको विपक्षी विभागको च.नं.६५४ मिति २०६९।१।७ को पत्रबाट देखिन्छ। आफूले एकपटक गरेको सरूवासम्बन्धी निर्णय किन संशोधन गर्नुपरेको हो भन्ने सम्बन्धमा विपक्षी विभागको उक्त पत्रमा कुनै कानूनी आधार कारण उल्लेख भएको नदेखिएको र निवेदकको उमेरको हिसाबले पनि निजलाई दुर्गम क्षेत्रमा यथावत् राखिराख्नु उपयुक्त नदेखिँदा प्रस्तुत रिट निवेदनको अन्तिम किनारा नभएसम्म सरूवा संशोधनसम्बन्धी मिति २०६९।१।६ को उक्त निर्णय तथा च.नं. ६५४ को पत्र समेत कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरिएको छ । आदेशको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिई नियमानुसार पेस गर्नु" भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।२।२५ को आदेश ।

निवेदक राजपत्र अनङ्कित कर्मचारी भएको र निजको सरूवा गर्ने अधिकारप्राप्त निकाय निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम ३६, (२)(घ) मा उल्लिखित कानूनी व्यवस्था अनुसार विभागीय प्रमुखलाई भएको देखिन्छ भने निजले आफ्नो उजुरी निवेदनमा पनि

विभागबाट सरूवा गरेको उल्लेख गरेको पाइन्छ । यसमन्त्रालयबाट निजको कानूनी एवम् संवैधानिक हक अधिकारमा आघात पर्ने गरी कुनै निर्णय गरिएको छैन । यस मन्त्रालयको यो मितिको यस निर्णयले आफ्नो कानूनी एवम् संवैधानिक हक अधिकारमा आघात पर्यो भनी रिट निवेदनमा समेत उल्लेख गर्न नसकेबाट मन्त्रालयलाई समेत विपक्षी बनाई दायर गरेको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको कृषि विकास मन्त्रालयको लिखितजवाफ ।

निवेदक प्रा.स. (विशेष) रामविलास महतोलाई कृषि विभागको मिति ०६८।११।२८ को निर्णयले जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, सोलुखुम्बुबाट जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, उदयपुरमा सरूवा भएको र सो सरूवापत्र बमोजिम जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, सोलुखुम्बुबाट च.नं. २१९ मिति ०६८।१२।३० मा रमाना भै आउनुभएकाले मिति ०६९।१।८ देखि यस कार्यालयमा हाजिर गराई कामकाज लगाइएको थियो । पुनः कृषि विभागको च.नं. ६५४ मिति ०६९।१।७ को पत्रले सरूवा संशोधन भै जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, सोलुखुम्बु नै कायम भएको हुँदा निजलाई उक्त संशोधन पत्रानुसार जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, सोलुखुम्बुको लागि नि.से.नि. २०५० को दफा ४० को अधीनमा रही सरूवापत्र प्राप्त भएको २१ दिनभित्र प.स. ०६८।०६९, च.नं. ६२९, मिति ०६९।२।४ को पत्रबाट रमाना दिइएकोमा निजको चित्त नबुझी ताहाँ सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा रिट निवेदन दिनुभएको र सर्वोच्च

अदालतबाट भएको अन्तरिम आदेशबमोजिम मिति ०६९।२।२९ मा हाजिर हुन पाउँ भनी यस कार्यालयमा निवेदन दिनुभएकाले निजलाई मिति ०६९।२।२९ देखि यस कार्यालयमा हाजिर गराइएको व्यहोरा सादर अनुरोध छ । साथै सरूवासम्बन्धी निर्णय किन संशोधन गर्नुपरेको हो भन्ने सम्बन्धमा यस कार्यालयको अधिकार क्षेत्रभित्र नभएको र यस कार्यालयबाट सरूवा संशोधन निर्णय नभएको हुँदा हाम्रो हकमा रिट जारी हुने होइन । तसर्थ रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको कृषि विकास कार्यालय, १३ उदयपुरको लिखित जवाफ ।

विपक्षी निवेदकलाई यस विभागको मिति २०६८।११।२८ को निर्णयानुसार जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, सोलुखुम्बुबाट जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, उदयपुरमा, जिल्ला कृषि विकास कार्यालय उदयपुरमा कार्यरत लक्ष्मीनारायण यादवलाई जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, सिरहामा र जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, सिरहामा कार्यरत गंगाराम यादवलाई जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, सोलुखुम्बुमा सरूवा गरिएकोमा सोलुखुम्बु सरूवा गरिएका गंगाराम यादवको सेवा अवधि ५८ वर्ष पूरा हुन करिब दुई महिना मात्र बाँकी रहेकाले निजको हकमा भएको सरूवाको निर्णय निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम ३६ को उपनियम (३) र (६) को व्यवस्थाप्रतिकूल हुन गएको र उक्त सरूवा त्रिकोणात्मकरूपमा समेत भएकाले निज गंगाराम यादवको सरूवा संशोधन गरी यथास्थानमा कायम गराउने क्रममा निवेदकको

समेत सरूवा बदर हुन गएकोले उक्त सरूवा निर्णय निजामती सेवा ऐन तथा नियमावलीको व्यवस्था अनुसार नै गरिएको हुँदा माग अनुसारको रिट जारी हुनुपर्ने होइन। निवेदकलाई यस विभागबाट गरिएको निर्णयबाट मर्का परेमा सो व्यहोरा खुलाई यस विभागमा निवेदन गरेमा सो विषयमा यस विभागबाट नै उपचार पाउन सक्ने अवस्था रहँदारहँदै सो उपचारको व्यवस्थालाई उपयोग नगरी सीधै सम्मानित अदालतमा उपचार माग गरेको देखिँदा उक्त निवेदन नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७ प्रतिकूल हुँदा उक्त रिट निवेदन खारेजभागी छ खारेज गरिपाउँ। साथै विपक्षी निवेदक निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा २४घ१ बमोजिम विशेष पदमा बहुवा भएकाले निजलाई समेत माग अनुसारको अन्य जिल्लामा सरूवा मिलान गर्न पद, समूह, श्रेणीको कारण तत्काल सम्भव नभएकाले यस विभागबाट हुने आगामी सरूवामा निजको सरूवा व्यवस्थापन गरिने नै हुँदा हाललाई सम्मानित अदालतबाट जारी भएको अन्तरिम आदेश तथा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय र कृषि विभाग आफ्नो हकमा समेत महानिर्देशक ख्याम शर्मा पौडेलको लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेसीसूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल अध्ययन गरियो। निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री प्रेमसिंह धामीले मेरो पक्षलाई निजामती सेवा ऐन, २०४९ ले तोकेको अवधिभन्दा बढी समय दुर्गम स्थानमा सेवा गरिसकेपछि

सरूवा भएकोमा पुनः सो सरूवा बदर गरी यथास्थानमा नै खटाउने गरी कृषि विभागबाट भएको निर्णयबाट मेरो पक्षको संवैधानिक तथा कानूनी अधिकारमा आघात पुग्नगएको हुँदा कृषि विभागको सो निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी कृषि विकास कार्यालय, उदयपुरमा नै निरन्तररूपमा काममा लगाउनु भनी परमादेशसमेत जारी हुनुपर्दछ भनी र विपक्षी कृषि विभागसमेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री मदनबहादुर धामीले निवेदक कानूनले तोकेको अवधि भन्दा बढी कृषि विकास कार्यालय, उदयपुरमा बसी सक्नुभएको हुँदा सरूवा बदर हुनुपर्ने अवस्था नहुँदा रिट निवेदनको औचित्य नै समाप्त भएकाले रिट खारेज हुनुपर्दछ भनी बहस गर्नुभयो।

दुबैतर्फका विद्वान् कानून व्यवसायीहरूले प्रस्तुत गर्नुभएको तर्कपूर्ण बहससमेतलाई मध्यनजर गर्दै निर्णयतर्फ विचार गर्दा निवेदन मागबमोजिम रिट जारी हुनुपर्ने हो होइन भन्ने कुराको निर्णय दिनुपर्ने देखियो।

२. मलाई कृषि विभागको मिति २०६५।११।३० को निर्णयानुसार न्यूनतम सेवा अवधि डेढ वर्ष तोकी कृषि विकास कार्यालय, इलामबाट कृषि विकास कार्यालय, सोलुखुम्बुमा सरूवा गरिएकोमा सो कार्यालयबाट मिति २०६८।११।२८ को विभागीय निर्णयले कृषि विकास कार्यालय, उदयपुरमा सरूवा गरिएको र सो सरूवा अनुसार रमाना लिई मिति २०६९।१।१२ देखि कृषि विकास कार्यालय, उदयपुरमा काम काज गर्दै आएको अवस्थामा

एकाएक मिति २०६९।१।६ को विभागीय निर्णय भनी उक्त सरूवा बदर गरी कृषि विकास कार्यालय,सोलुखुम्बुमा नै यथावत् राख्ने निर्णय गरिएको रहेछ । यसबाट मेरो संवैधानिक तथा कानूनी हकमा समेत आघात परेकोले उक्त मिति २०६९।१।६ को निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी हाल काम गरिरहेको कृषि विकास कार्यालय, उदयपुरमा नै यथावत् कामकाजमा लगाउनु भनी परमादेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने मुख्य निवेदन माग दावी भएको देखिन्छ । मिति २०६८।११।२८ को निर्णयानुसार सरूवा गरिएका मध्ये गंगाराम यादवको सेवा अवधि ५८ वर्ष पूरा हुन करिब दुई महिना मात्र बाँकी रहेकाले निजको हकमा भएको सरूवा निर्णय निजामती सेवा नियमावली,२०५० को नियम ३६ को उपनियम (३) र (६) को व्यवस्था प्रतिकूल हुन गएकोले सरूवा बदर गर्नुपरेको हो । आगामी सरूवामा निजको सरूवा व्यवस्थापन गरिने नै हुँदा हाललाई सम्मानित अदालतबाट जारी भएको अन्तिम आदेश तथा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने कृषि विभागसमेतको लिखित जवाफ भएको पाइयो ।

३. यसमा यी निवेदकलाई कृषि विभागले मिति २०६५।११।३० मा न्यूनतम् सेवा अवधि डेढ वर्ष तोकी कृषि विकास कार्यालय, इलामबाट कृषि विकास कार्यालय, सोलुखुम्बुमा सरूवा गरिएकोमा सो कार्यालयबाट मिति २०६८।११।२८ मा कृषि विकास कार्यालय, उदयपुरमा सरूवा गरेको देखिन्छ । मिति २०६८।११।२८ को निर्णयानुसार सरूवा गरिएकामध्ये गंगाराम यादवको सेवा अवधि

५८ वर्ष पूरा हुन करिब दुई महिना मात्र बाँकी रहेकाले निजको हकमा भएको सरूवा निर्णय निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम ३६ को उपनियम (३) र (६) को व्यवस्था प्रतिकूल हुन गएकोले सरूवा बदर गर्नुपरेको हो भनी कृषि विभागले आफ्नो लिखित जवाफमा उल्लेख गरेको पाइए तापनि उक्त सरूवा बदर गर्ने गरी भएको मिति २०६९।१।६को निर्णयमा कुनै कारण उल्लेख भएको देखिँदैन । निजामती सेवा ऐन,२०४९ को दफा १८ को उपदफा ३ को खण्ड (क) मा ““क” वा “ख” वर्गको भौगोलिक क्षेत्रको कार्यालयमा कम्तीमा डेढ वर्षको अवधि काम गरिसकेको कर्मचारीलाई “घ” वा “ग” वर्गको भौगोलिक क्षेत्रको कार्यालयमा कम्तीमा दुई वर्षको लागि” भन्ने र ऐ. को (ख) मा “ग” वा “घ” वर्गको भौगोलिक क्षेत्रको कार्यालयमा कम्तीमा दुई वर्षको अवधि काम गरिसकेको कर्मचारीलाई “ख” वा “क” वर्गको भौगोलिक क्षेत्रको कार्यालयमा कम्तीमा डेढ वर्षको लागि” भन्ने उल्लेख भई सरूवा गर्दाको मापदण्ड तोकेको देखिन्छ । कृषि विभागले मिति २०६८।११।२८ को सरूवा निर्णय बदर गर्ने गरी मिति २०६९।१।६ मा गरेको निर्णय कानूनअनुकूल भए गरेको देखिएन । कर्मचारीको सरूवा गर्ने अधिकारप्राप्त अधिकारीले सरूवा गर्दा निजामती ऐन, २०४९ तथा निजामती सेवा नियमावली, २०५० द्वारा भौगोलिक क्षेत्रमा बस्नुपर्ने भनी तोकिएको समयावधि, कर्मचारीको उमेर तथा कर्मचारीको बाँकी नोकरी अवधि जस्ता कुराहरूलाई ध्यान दिनुपर्नेमा सोतर्फ कृषि विभागले ध्यान दिएको

समेत देखिएन ।

४. यसरी माथि उल्लिखित कानूनी प्रावधानको विपरीत भए गरेको सरूवासम्बन्धी निर्णय निवेदन मागबमोजिम बद्र गर्नुपर्छ कि भन्नेतर्फ विचार गर्दा यस अदालतको मिति २०६९।२।२५ को अन्तरिम आदेशले कृषि विभागको मिति २०६९।१।६ को निर्णय तथा उक्त विभागको च.नं.६५४ मिति २०६९।१।७को पत्र कार्यान्वयन नभै यी निवेदक कृषि विभागको मिति २०६८।१।२८ को सरूवा निर्णयबमोजिम कृषि विकास कार्यालय, उदयपुरमा नै यथावत् रूपमा कार्यरत रहेको अवस्था भएको र उक्त कानूनी प्रावधान अनुसारको भौगोलिक क्षेत्रमा बस्नुपर्ने समयावधिसमेत पूरा भै सकेको देखिन्छ भने विपक्षी कृषि विभागको लिखित जवाफको प्रकरण २ (ड) मा आगामी सरूवामा निजको सरूवा व्यवस्थापन गरिने भनी प्रतिबद्धता जनाएको समेत देखियो । यसरी हाल बहाल रहेको कार्यालयमा कानून अनुसार सेवा गर्नुपर्ने समयावधि पूरा भै सकेको अवस्थामा निवेदन मागबमोजिम सोही कार्यालयमा यथावत् राख्नु भनी आदेश गर्दा उक्त कानूनविपरीत हुन जाने समेत देखिएकाले निवेदन मागबमोजिम रिट जारी गरी रहन पर्ने अवस्था देखिन आएन । अब गरिने सरूवामा कानूनको परिधिभित्र रही सरूवा व्यवस्थापन गरिने भनी कृषि विभागले आफ्नो लिखित जवाफमा प्रतिबद्धता जनाएको समेत हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । अन्तरिम आदेशको उद्देश्यसमेत परिपूर्ति भै सकेको देखिँदा मिति २०६९।२।२५ को अन्तरिम आदेश समेत

निष्कृत गरिदिएको छ । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ

इति सवत् २०७१ साल साउन २० गते रोज ३ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : सूर्यप्रसाद रेग्मी

निर्णय नं.९२१५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

फैसला मिति : २०७१।५।२।२

०६८-CI-१३७०

मुद्दा : परमादेश ।

पुनरावेदक/निवेदक : दोलखा जिल्ला, काटाकुटी
गा.वि.स., वडा नं.८ घर भै ललितपुर
जिल्ला, इमाडोल गा.वि.स., वडा नं.७

बस्ने शेरबहादुर के.सी.को छोरा नेत्रबहादुर के.सी.

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/विपक्षी : भौतिक योजना निर्माण तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालयसमेत

- **आधिकारिक निकायले कानूनबमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरेर पैठारी गरेको मोटरसाइकललाई सुरु दर्ता भएको अभिलेख फेला नपरेको भन्ने आधारमा मात्र कुनै पनि नागरिकले कानूनबमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी खरिद गरेको आफ्नो सम्पत्तिको दर्ता नामसारी गरी स्वामित्व प्राप्त गर्नबाट रोक लगाउन मिल्ने भनी अर्थ गर्न नमिल्ने ।**

(प्रकरण नं.३)

- **निवेदकबाट मोटरसाइकल दर्ता गरी ब्लु बुक र नम्बर उपलब्ध गराई दिनु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने मात्र माग गरेको तर आफूलाई असर पर्ने गरी यातायात व्यवस्था विभागबाट भएको निर्णयलाई बदरतर्फ उत्प्रेषणको माग गरेको निवेदनबाट नदेखिएको अवस्थामा परमादेशको आदेश जारी भए पनि यातायात व्यवस्था विभागको निर्णय यथावत् कायमै रही आदेशको औचित्य नै नरहने हुँदा विपक्षी**

झिकाउने आदेश गर्दा लिइएको आधारसँग सहमत हुन नसकिने ।

(प्रकरण नं.४)

पुनरावेदक/निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता कुमारप्रसाद आचार्य

प्रत्यर्थी/विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता राम घिमिरे

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

सुरु फैसला गर्ने :-

मा.न्या.श्री डा.कुलरत्न भुर्तेल

मा.न्या.श्री सुष्मालता माथेमा

आदेश

न्या.ओमप्रकाश मिश्र : पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।११।३ को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम निवेदक नेत्रबहादुर के.सी.को तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेस भएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार छ ।

मैले चाइनामा २००६।२।२२ मा निर्मित भै २००६।४।२१ मा चाइनिज एम्बेसीले नेपाल ल्याएको च्यासिस नं. AAA JKKV 660000725 इन्जिन नं. JI16/F MJ-2/06A 101935 को Jailing Brand को चाइनिज मोटरसाइकल चाइनिज एम्बेसीबाट 8-Dec 2010 मा नेपाली रूपैयाँ १०,०००। (दश हजार)

मा सम्पूर्ण प्रक्रिया पूरा गरी लिएको थिएँ । सो एम्बेसीले दिएको पत्र लिई मिति २०६७।११।१७ मा परराष्ट्र मन्त्रालय गएँ । परराष्ट्र मन्त्रालयले भन्सार विभाग, त्रिपुरेश्वरलाई भन्सार महसुल लिई ३५ दिनभित्र भन्सार बुझी जानकारी गराउन आदेश जारी भयो । विभागले तातोपानी भन्सार कार्यालयमा पत्राचार गरी तातोपानी भन्सार कार्यालयले मिति २०६८।२।८ मा च.नं.१०११ मार्फत जवाफमा उक्त मोटरसाइकलको उक्त समयको प्रज्ञापन आसीकुडा सिस्टम अनुसार नष्ट गरी सकिएकाले प्रज्ञापनपत्र पठाउन नसकिने जवाफ पठायो ।

भन्सार विभागको प्रक्रिया पूरा गरी मैले मिति २०६८।६।१० मा प्रज्ञापनपत्र नं.१२०३ र.नं.१८७४३०४ मार्फत ने.रू.२३,३७७। भन्सार महसुल बुझाएको छु । तर यातायात व्यवस्था विभागबाट यातायात व्यवस्था कार्यालय, मोटरसाइकल बागमतीमा दर्ता रेकर्ड खोज्न लगाउने, रेकर्ड प्राप्त भएमा फाइलको अन्तिम कारवाही गर्न मिल्ने र सुरु दर्ताको रेकर्ड प्राप्त नभएमा यस प्रकृतिका सवारी साधन नेपाल प्रदूषण मापदण्ड, २०५६ विपरीत हुन जाने हुँदा दर्ता गर्न नमिल्ने भनी निवेदकलाई जानकारी दिन उपयुक्त हुने भन्ने निर्णय गरी मन्त्रालयले मिति २०६८।८।१५ मा च.नं.७८१ बाट थप जानकारी दिइयो । यसरी मैले कानूनबमोजिम खरिद गरी भन्सार महसुलसमेत तिरी सकेपछि पनि दर्ता गरी ब्लु बुक र नम्बर दिने कार्यलाई रोक लगाई ब्लु बुक र नम्बर नदिने कार्य गरी विपक्षीहरूले अन्याय गरेकाले विपक्षीहरूका नाउँमा उल्लिखित

मोटरसाइकल दर्ता गरी ब्लु बुक र नम्बर उपलब्ध गराई दिनु भन्ने परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको नेत्रबहादुर के.सी.को पुनरावेदन अदालत, पाटनमा परेको निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु नपर्ने कुनै आधार कारण भए सबुद प्रमाणसहित म्याद सूचना पाएका मितिले बाटोको म्याद बाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा म्याद सूचना जारी गरी नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।१।२० को आदेश ।

निवेदकबाट नामसारी दर्ता माग भएको मोटरसाइकलको सुरु दर्ताको रेकर्ड नभएकोमा के गर्ने भनी यातायात व्यवस्था कार्यालय, मोटरसाइकल बागमतीबाट निर्देशन माग भएको र सो फाइलमा चिनिया दूतावासबाट कागजपत्र आगलागी भै नष्ट भएको भनी पत्रसाथ पेस गरेकोमा आर्थिक ऐन, २०६८ को अनुसूची-१ को १२(१) को (ख) मा रिकन्डिसन प्रयोग भै सकेको वा नेपाल सवारी प्रदूषण मापदण्ड, २०५६ भित्र नपर्ने सवारी वा ढुवानीका साधनहरू पैठारी गर्न पाइने छैन भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको हुँदा निवेदकको मोटरसाइकलको विधिवत् सुरु दर्ता भएको अभिलेख नदेखिएको र मोटरसाइकल पुरानो भएकाले यस विभागबाट दर्ता गर्न नमिल्ने भनी यातायात व्यवस्था कार्यालय, बागमतीलाई निर्देशन दिएको हुँदा सो निर्देशन कानूनसम्मत रहेकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको यातायात व्यवस्था विभाग र श्रम तथा

यातायात व्यवस्था मन्त्रालयको एकै मिलानको छुट्टाछुट्टै लिखित जवाफ ।

यातायात व्यवस्था विभागको निर्देशनबमोजिम निवेदकलाई जानकारी दिइएकाले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विभागसँग एकै मिलानको यातायात व्यवस्था कार्यालय, बागमतीको लिखित जवाफ ।

निवेदकले चाइनिज दूतावासबाट खरिद गरी भन्सार महसुल बुझाएको अवस्थामा समेत मोटरसाइकलको नामसारी एवम् बलु बुक प्राप्त गर्न परमादेशको आदेश जारी गरिपाउन माग गरेको देखिन्छ । प्रस्तुत सन्दर्भमा परमादेशको आदेश जारी भएको अवस्थामा श्रम तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालयको मिति २०६८।८।२२ को पत्रद्वारा जानकारी गराइएको निर्णय खारेज गरी पाउन निवेदकको माग नरहेकाले सो निर्णय यथावत् कायम नै रहिरहने हुँदा निवेदकको मागबमोजिम परमादेशको आदेश जारी गर्न मिलेन । निवेदन खारेज हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।११।३ को फैसला ।

चाइनिज एम्बेसीबाट मोटरसाइकल खरिद गरी सम्पूर्ण कानूनबमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी परराष्ट्र मन्त्रालयको आदेशबमोजिम भन्सार महसुलसमेत बुझाइसकेको अवस्थामा स्वतः उक्त मोटरसाइकल दर्ता गरी बलु बुक र नम्बर दिनुपर्नेमा यातायात व्यवस्था कार्यालयले अनावश्यक बखेडा झिकी कथित नेपाल प्रदूषण मापदण्ड, २०५६ विपरीत छ भनी उक्त मोटरसाइकल दर्ता नामसारीमा रोक लगाएको कुरा स्वीकार हुँदाहुँदै

श्रम तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालयको निर्णय बदरको माग नगरेको भन्ने आधारमा रिट निवेदन खारेज गरेको फैसलाले मैले बुझाएको भन्सार महसुलसमेत डुब्ने भएकाले पुनरावेदन अदालत, पाटनको त्रुटिपूर्ण फैसला उल्टी गरी मैले खरिद गरी लिएको उक्त मोटरसाइकल दर्ता गरी बलु बुक र नम्बर उपलब्ध गराई दिनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदक नेत्रबहादुर के.सी. को तर्फबाट यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा निवेदकले खरिद गरेको मोटरसाइकल सवारी तथा यातायात मापदण्ड, २०५६ विपरीत छ भन्ने कुनै ठोस परीक्षण प्रतिवेदनसमेत विपक्षीले पेस गर्न नसकेको अवस्थामा रिट निवेदन खारेज गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६८।११।३ मा भएको फैसला त्रुटिपूर्ण देखिँदा अ.बं.२०२ नं. बमोजिम विपक्षी झिकाई आएपछि वा अवधि व्यतीत भएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने व्यहोराको यस अदालतबाट मिति २०७०।७।२८ मा भएको आदेश ।

नेपाल प्रदूषण मापदण्ड, २०५६ अनुरूप भएका सवारी साधनको मात्र सम्बन्धित अधिकार प्राप्त निकायबाट दर्ता गरी बलु बुक र नम्बर उपलब्ध गराउने हो । सवारी दर्ता गर्ने प्रयोजनका लागि आवश्यक पर्ने प्रमाणित कागजातको अभावमा र नेपाल प्रदूषण मापदण्ड, २०५६ अनुरूप नभएका मोटरसाइकलहरू दर्ता गर्न नमिल्ने र सवारी साधनको दर्ता गर्ने बलु बुक दिनेलगायतको काम यातायात व्यवस्था विभाग

र अन्तर्गतका कार्यालयबाट हुने हुँदा बिनाआधार र कारण यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाई दायर गरिएको प्रस्तुत पुनरावेदनपत्र खारेजभागी हुँदा खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

निवेदकले चिनिया दूतावासका कर्मचारीबाट खरिद गरेको मोटरसाइकल यस कार्यालयबाट दर्ता नामसारी नभएउपर पुनरावेदन अदालत, ललितपुरमा २०६८ साल पौष १८ गते दायर गरेको रिट निवेदन मिति २०६८।११।३ मा खारेज भएको फैसलाउपर सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा परमादेशसमेतको रिट माग गरेकोमा यस कार्यालयबाट २०६९।२।२९ मा लिखित जवाफ पेस गरिएको हुँदा उक्त लिखित जवाफको प्रकरण नं.२ मा उल्लिखित अवस्था विद्यमान नहुँदा निजले यस कार्यालयसमेतलाई विपक्षी बनाइरहनुपर्ने होइन । अतः विपक्षीको निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको यातायात व्यवस्था कार्यालय, मोटरसाइकल बागमतीका तर्फबाट परेको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सुरु मिसिलसमेत अध्ययन गरियो । पुनरावेदक निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री कुमारप्रसाद आचार्यले मेरो पक्षले चाइनिज एम्बेसीबाट कानूनबमोजिम मोटरसाइकल खरिद गरेको र परराष्ट्र मन्त्रालयको आदेशअनुसार भन्सार विभागमा भन्सार महसुलसमेत दाखिल गरिसकेपछि मात्र नेपाल प्रदूषण मापदण्ड, २०५६

विपरीत हुने हुँदा दर्ता गर्न नमिल्ने भनी गैरकानूनी निर्णय भएको अवस्थामा रिट निवेदन खारेज हुने गरी भएको पुनरावेदन अदातल, पाटनको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला उल्टी गरी निवेदन मागबमोजिम उक्त मोटरसाइकल दर्ता गरी ब्लु बुक दिनु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस गर्नुभयो । प्रत्यर्थी विपक्षी यातायात व्यवस्था विभागसमेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री राम घिमिरेले उक्त मोटरसाइकलको सुरु दर्ता रेकर्ड फेला नपरेको र यसरी सुरु दर्ता रेकर्ड फेला प्राप्त नभएको अवस्थामा उक्त मोटरसाइकल नेपाल प्रदूषण मापदण्ड, २०५६ विपरीत हुने हुँदा दर्ता नामसारी गर्न नमिल्ने भएकाले पुनरावेदन अदालतको फैसला कायम हुनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस गर्नुभयो ।

दुबै पक्षका विद्वान् कानून व्यवसायीहरूको बहससमेत सुनी सुरु मिसिल संलग्न कागज प्रमाण अध्ययन गरी हेर्दा प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।११।३ को फैसला मिलेको छ छैन निवेदक नेत्रबहादुर के.सी.को पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्तैन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, Jailing Brand को चाइनिज मोटरसाइकल चाइनिज एम्बेसीबाट 8-Dec 2010 मा खरिद गरी परराष्ट्र मन्त्रालयको आदेशअनुसार भन्सार विभागमा भन्सार महसुलसमेत दाखिल गरिसकेपछि

उक्त मोटरसाइकलको सुरु दर्ताको रेकर्ड प्राप्त नभएकाले नेपाल प्रदूषण मापदण्ड, २०५६ विपरीत हुन जाने हुँदा दर्ता गर्न नमिल्ने भनी दर्ता गरी ब्लु बुक र नम्बर दिने कार्य नगरेकाले उक्त मोटरसाइकल दर्ता गरी ब्लु बुक र नम्बर उपलब्ध गराई दिनु भनी परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने मुख्य निवेदन मागदावी भएकोमा निवेदकको मोटरसाइकलको विधिवत् सुरु दर्ता भएको अभिलेख नदेखिएको र मोटरसाइकल पुरानो हुँदा यस विभागबाट दर्ता गर्न नमिल्ने भनी यातायात व्यवस्था कार्यालय, बागमतीलाई निर्देशन दिएको हुँदा सो निर्देशन कानूनसम्मत रहेकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षीहरूको लिखित जवाफ परेकोमा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट रिट निवेदन खारेज गर्ने गरी भएको निर्णयउपर निवेदक नेत्रबहादुर के.सी.को तर्फबाट पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेस भएको देखियो।

३. निवेदकले चाइनिज एम्बेसीबाट Jailing Brand को मोटरसाइकल खरिद गरी परराष्ट्र मन्त्रालयको आदेशानुसार भन्सार विभागमा मोटरसाइकलको लाग्ने भन्सार महसुल मिति २०६८।६।१० मा बुझाएको रसिद मिसिल संलग्न रसिदको प्रतिलिपिबाट देखिएबाट निवेदकले चाइनिज एम्बेसीबाट उक्त मोटरसाइकल खरिद गरेको कुरामा विवाद देखिएन। यसरी निवेदकले मोटरसाइकल चाइनिज एम्बेसीबाट खरिद गरी लिएको देखिँदा उक्त मोटरसाइकल आधिकारिक निकायले कानूनबमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरेर नै पैठारी गरेको मान्नुपर्ने हुन्छ। आधिकारिक निकायले कानूनबमोजिमको

प्रक्रिया पूरा गरेर पैठारी गरेको मोटरसाइकललाई सुरु दर्ता भएको अभिलेख फेला नपरेको भन्ने आधारमा मात्र कुनै पनि नागरिकले कानूनबमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी खरिद गरेको आफ्नो सम्पत्तिको दर्ता नामसारी गरी स्वामित्व प्राप्त गर्नबाट रोक लगाउन मिल्ने भनी अर्थ गर्न मिल्दैन। तर सुरु दर्ताको रेकर्ड प्राप्त नभएमा यस प्रकृतिको सवारी साधन नेपाल प्रदूषण मापदण्ड, २०५६ विपरीत हुन जाने हुँदा दर्ता गर्न नमिल्ने भनी श्रम तथा यातायात व्यवस्था विभागबाट मिति २०६८।७।६ मा भएको निर्णयलाई बदर गर्नेतर्फ निवेदकको निवेदन मागदावी नरही केवल मोटरसाइकल दर्ता गरी ब्लु बुक र नम्बर उपलब्ध गराई दिन परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने मात्र मागदावी रहेको देखिन्छ।

४. यसरी निवेदकबाट मोटरसाइकल दर्ता गरी ब्लु बुक र नम्बर उपलब्ध गराई दिनु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने मात्र माग गरेको तर आफूलाई असर पर्ने गरी यातायात व्यवस्था विभागबाट मिति २०६८।७।६ मा भएको निर्णयलाई बदरतर्फ उत्प्रेषणको माग गरेको निवेदनबाट नदेखिएको अवस्थामा परमादेशको आदेश जारी भए पनि यातायात व्यवस्था विभागको मिति २०६८।७।६ को निर्णय यथावत् कायमै रही आदेशको औचित्य नै नरहने हुँदा यस अदालतबाट विपक्षी झिकाउने आदेश गर्दा लिइएको आधारसँग सहमत हुन सकिएन।

५. अतः माथि विवेचित आधार प्रमाणबाट रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्याई पुनरावेदन

अदालत, पाटनबाट मिति २०६८।११।३ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । निवेदक नेत्रबहादुर के.सी.को पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इति संवत् २०७१ साल भदौ २ गते रोज २ शुभम् ।

इजलास अधिकृत :- मनोज श्रेष्ठ

निर्णय नं. १२१६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
फैसला मिति : २०७१।३।२।२
२०६६- CI-०६७९

मुद्दा : परमादेश ।

पुनरावेदक / निवेदक : झापा जिल्ला, टाघनडुब्बा
गा.वि.स. वडा नं. ७ कालाटोली बस्ने

देवीप्रसाद अधिकारी

विरूद्ध

प्रत्यर्थी/विपक्षी : जिल्ला प्रहरी कार्यालय,
झापासमेत

■ पुनरावेदकले आफ्नी श्रीमतीको हत्या योगेशचन्द्र महतोको नेतृत्वमा रहेको सुरक्षा फौज अन्तर्गतका ५ जना सादा पोशाकका सुरक्षाकर्मीहरूले गरेको भनी किटान गरी जाहेरी दिन जाँदा सो जाहेरी दर्ता गरी सबुद प्रमाण सङ्कलन गर्ने, घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का तयार गर्ने, Post Mortem Report को लागि पठाउने जस्ता कार्यहरू गरी अनुसन्धानसम्बन्धी जे जो गर्नुपर्ने हुन्छ सो गरेर आफ्नो राय सहित जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयमा पठाउनुपर्ने र दर्ता गर्न नमिल्ने भए कानूनबमोजिम दरपीठ गर्नुपर्ने कानूनी दायित्व भएको जिल्ला प्रहरी कार्यालयले प्रमाण नभएको, Post Mortem Report नभएको, ढिला गरी आएको भन्ने जस्ता अड्चन थापी जाहेरी नलिनु उक्त संवैधानिक र कानूनी व्यवस्थाको पालना नगरेको भन्ने स्पष्ट हुने ।

■ कुनै पनि व्यक्तिलाई कानूनबमोजिम बाहेक कसैको हत्या गर्न पाउने छुट कानूनले प्रदान गरेको छैन । जो सुकै

व्यक्तिले कानूनको उलङ्घन गरी कुनै कसुरजन्य अपराध गरेको छ भने त्यस्तो व्यक्तिले कानूनबमोजिम सजाय पाउनु नै पर्ने ।

- प्रस्तुत मुद्दामा जो जसउपर किटान गरी यी पुनरावेदकले जाहेरी दरखास्त दिन ल्याएका हुन् निजहरूबाट नै रमा अधिकारीको हत्या भएको हो वा अरू कसैबाट भएको हो वा अरू कुनै कारणबाट मृत्यु हुन गएको हो भन्ने कुरा अनुसन्धान तहकिकात गरेपछि सङ्कलित सबुद प्रमाणबाट पुष्टि हुने विषय भएकाले सुरु मै जाहेरी दरखास्त दर्ता नै नगरी अनुसन्धान बिना प्रमाण नपुगेको भन्ने अनुमानित तर्क गरी जाहेरी दरखास्त दर्ता गर्न इन्कार गर्नु कानूनसङ्गत नहुने ।

(प्रकरण नं. ६)

- आफूसमक्ष कसैले जाहेरी दिन ल्याउँदा जाहेरी दर्ता वा दरपीठ गर्न इन्कार गर्ने अधिकार विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालयलाई हुँदैन । त्यसकारण यी पुनरावेदकले रीतपूर्वकको जाहेरी लिई दर्ता गराउन आएमा दर्ता गर्न नमिल्ने भए सोको लिखत जानकारी निजलाई गराई र दर्ता गर्न मिल्ने भए दर्ता गरी अनुसन्धान कार्य पूरा गरी मुद्दा चलाउनुपर्ने हो होइन भन्ने विषयमा निर्णय गरी मुद्दा चलाउनपर्ने देखिएमा

कानूनबमोजिम मुद्दा चलाउनु र मुद्दा चलाउन नपर्ने देखिए सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २० बमोजिमको सूचना जाहेरवालालाई दिनु भनी जिल्ला प्रहरी कार्यालय, झापाको नाममा परमादेश जारी हुने ।

(प्रकरण नं. ८)

पुनरावेदक/निवेदकको तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता भोजराज आचार्य
प्रत्यर्थी/विपक्षीको तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता गंगाप्रसाद पौडेल
अवलम्बित नजिर :

- नेकाप २०६९, नि.नं. ८८३७
- नेकाप २०६४, नि.नं. ७८५७

सम्बद्ध कानून :

- अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२
- मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं.
- सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ४, ५, ६, ७, ८, ९, १० र २०, अनुसूची १
- सरकारी मुद्दासम्बन्धी नियमावली, २०५५ को नियम ३(३), ४

सुरु तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री पुरूषोत्तम पराजुली
मा.न्या.श्री मोहनबहादुर कार्की

फैसला

न्या.ओमप्रकाश मिश्र : पुनरावेदन अदालत, इलामको मिति २०६६।६।२६ को आदेशउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम यस अदालतमा पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :

मिति २०६२।३।१९ गते आइतबार बिहान करिब ५:१० बजेको समयमा श्री जबरजंग गण चारआली, झापाका तत्कालीन शाही नेपाली सेना हाल नेपाली सेनाको सहसेनानी अन्दाजी वर्ष ४० को योगेशचन्द्र महतोको नेतृत्वमा रहेका संयुक्त सुरक्षा फौजअन्तर्गतका ५ जना सादा पोशाकका सुरक्षाकर्मी आए । दुईजना घरअगाडि, एकजना घर दक्षिणपट्टि र दुईजना घरभित्र प्रवेश गरे । पत्नी रमा देवीलाई उठाई म आफू पनि उठी झ्याल नजिक बसिरहेको थिएँ । पत्नी रमादेवी चेनगेट खोली पूर्व वरणडातर्फ प्यासेजमा थिइन् । सह सेनानी योगेशचन्द्र महतो र देवनारायण यादवले मेरी पत्नीलाई तपाईंसँग केही काम छ भनी घरको प्यासेजबाट घर पछाडितर्फ लगे । मलाई पनि २ जनाले घरबाहिर लगे । बाहिर रमाले मलाई ड्याडी ! ड्याडी ! ! भन्दै बोलाएकी थिइन् । केही ठूलो आवाजमा बोलेको सुनिनासाथ ड्याड् ड्याड् चार पटक गोली हानी मेरी श्रीमतीको हत्या गरे । त्यस अवस्थामा पत्नी रमादेवीले “आमा मरैँ” भन्ने आवाजले कराइन् । तत्पश्चात मलाई २ जना सुरक्षाकर्मीले कोठाबाट बुटले हिकाउँदै घरबाहिर निकालेर

पलेटी मारी बसाएका थिए । पत्नीलाई हत्या गरेको गोलीको आवाज सुन्नासाथ म उनीहरूलाई गाली गर्दै घरभित्र जान खोज्दा भित्र प्रवेश गर्न दिएनन् । तिनीहरूले मलाई तिमीहरू माओवादी पाल्छौ ? को को आउँछन् ? खाना खुवाउने काम पनि गछौ ? आदि जस्ता प्रश्न सोधेका थिए । मेरो छोरा वर्ष १३ को संजीवलाई उ सुतिरहेकै ठाउँमा गै तेरा आमाबाबु दुबैलाई मारी सक्यौ बुझिस् भन्दै २ जनाले हप्काउँदै यति नै बेला घरको खानतलासी लिनै बहानामा एकजना सुरक्षाकर्मीले उनीहरूको ओच्छयानमुनिबाट एउटा पेस्तोल निकाली यहाँ त हतियार भेटियो भनेर भित्र हल्ला गरेका थिए । मैले पनि रिसको झोँकमा मसँग हतियार कहाँ हुन्छ । हतियार भएको भए म तिमीहरूलाई अघि नै सुट गरिसक्थेँ नि भनी जवाफ दिएँ । पत्नीको लास बाहिर ट्युवेल पानी तान्ने कल छेउमा लडिरहेको अवस्थामा उनीहरू दक्षिणतर्फ गए । अरू एकसय पचासजनाको सङ्ख्यामा तत्काल अरू सुरक्षाकर्मीहरू आएर हेर्नसम्म पनि नदिई घर नजिकै पछाडिपट्टि करेसामा खाडल खनेर गाड्ने तयारी गर्दै थिए । तर त्यतिन्जेलमा गाउँघर छिमेकी र आफन्तहरूसमेत भेला जम्मा भएकाले उनीहरूले करेसामा गाड्न नदिने भनी प्रतिकार गरेपछि लासको पोष्टमार्टमसमेत गर्न नदिई सादा पोशाकमा १८,२० जना सुरक्षाकर्मीको उपस्थितिमा संस्कार अनुसार स्थानीय कन्काई खोलामा दाहसंस्कार गरिएको थियो । अपराधीहरूमध्ये २ जनाको नाम खुल्न आएको र अन्य ३ जनाको हालसम्म नाम दर्जा खुल्न नआएकाले निज अपराधीहरू पत्ता लगाई

मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ भनी सम्बन्धित जिल्ला प्रहरी कार्यालय, झापामा जाहेरी दरखास्त लिई पटकपटक गएको र अन्तिम पटक मिति २०६६।१।९ गते जाँदा उक्त कार्यालयका प्रमुख विजयकुमार भट्टले जाहेरी दर्ता गर्न इन्कार गरेको हुँदा सो जाहेरी दरखास्त दर्ता गरी अनुसन्धान प्रक्रिया अगाडि बढाउन आदेश गरिपाउँ भनी सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ३ (५) बमोजिम सोही मितिमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, झापामा समेत निवेदन दिएकोमा प्रमुख जिल्ला अधिकारी नरेन्द्र दाहालले समेत निवेदन दर्ता नगरी कानूनबमोजिम दरपीठसमेत नगरी निवेदन दर्ता गर्न इन्कार गर्नुभएकाले प्रस्तुत निवेदन गर्न आएको छु ।

जाहेरी दर्ता नै नगरिनु, अभियुक्त पत्ता नलगाउनु, अन्य अनुसन्धानको काम अगाडि नबढनुले पनि विपक्षीहरूले सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ ले तोकिदिएको कर्तव्य पूरा नगरेको पुष्टि हुन आउँछ । नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा १३ द्वारा प्रत्याभूत समानताको हक, धारा ३३ (ग) एवम् प्रस्तावनासमेतको हनन हुनपुगेको छ । अतः मैले दायर गर्न खोजेको जाहेरी दरखास्त १० नं. डायरीमा यथाशीघ्र दर्ता गरी सो आधारमा कानूनबमोजिमको अनुसन्धान तहकिकातको काम तत्कालै अगाडि बढाई यथाशीघ्र अभियुक्तलाई पक्राउ गरी सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ ले तोकिदिएको प्रक्रिया पूरा गरी ३ महिनाभित्र अभियोगपत्र दायर गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८

को दफा ८(२) बमोजिम परमादेशलगायत जो चाहिने आज्ञा आदेश जारी गरिपाउँ । साथै, प्रस्तुत घटनाका अभियुक्तहरू सुरक्षा निकायका माथिल्लो दर्जाका मानिस भएको कारण दबाब आउने भई विपक्षीहरूले मुद्दाको अभियोगपत्र दर्ता नगरेको तथा अनुसन्धान गर्न नसकेको भए छुट्टै स्वतन्त्र र सक्षम अनुसन्धान गर्ने निकाय अदालतबाटै गठन गरी माग दावीबमोजिम गरी न्याय दिलाई पाउँ भन्नेसमेत ब्यहोराको निवेदनपत्र ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको माँगबमोजिम आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो आदेश जारी हुनु नपर्ने भए कुनै कारण भए सोको सबुद प्रमाणसमेत संलग्न राखी यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ दिनभित्र श्री पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, इलाम मार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा म्याद जारी गरी लिखित जवाफ परेपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, इलामको मिति २०६६।३।५ को आदेश ।

प्रहरीले जाहेरी लिन इन्कार गरेको कुरा खुलाई यस कार्यालयमा जाहेरी दिन ल्याएको अवस्थामा यस कार्यालयले जाहेरी लिने सम्बन्धमा कारवाही अघि बढाउने नै हुँदा हालसम्म जाहेरी पर्न आएको छैन । घटना आजभन्दा ४ वर्षअघि द्वन्द्वकालको अवस्थामा भएको हुँदा द्वन्द्वकालमा घटेका सम्पूर्ण घटनाका सम्बन्धमा नीतिगतरूपबाटै सम्बोधन गर्ने सरकारको नीति भएको र हालसम्म मुद्दाका

प्रमाणहरूसमेत लोप भैसक्ने स्थिति हुँदा हाल जाहेरी दर्ता भए अनुसन्धानबाट देखिएबमोजिम हुने नै हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत ब्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय, झापाको तर्फबाट प्रमुख जिल्ला अधिकारी नरेन्द्र दाहालको लिखित जवाफ ।

म लिखितजवाफ प्रस्तुतकर्ताको सत्य साँचो व्यहोरा के छ भने विपक्षी निवेदककी पत्नी रमादेवी अधिकारीलाई मिति २०६२।३।१९ गते आइतबार कसले मारेको हो, तत्काल Unified Command को अवधारणा लागू भएको अवस्थामा सुरक्षा फौज वा आफ्नै कालगतिले मारेको हो वा गैर सेनाले मारेको हो सो कुरा कहीं कतैबाट खुल्दैन । सो सम्बन्धमा निज निवेदकले यतिका वर्षसम्म पनि कुनै निकायमा उजुर गर्नुभएको छैन । खाली केवल जाहेरी दरखास्त प्रहरीले लिन मानेन भनी निवेदनमा मागदावी लिनुभएको छ । प्रहरीले जाहेरी लिन नमान्दाखेरि हुलाकबाट जाहेरी पठाई सनाखत गराई कारवाही गराई पाउँ भन्नेसमेत व्यवस्था छ । सोतर्फ जानु भएको पाइएन । केवल प्रमाणबिना कसरी प्रहरी निकायले कारवाही गर्दछ । कर्तव्य गरी ज्यान मारेको कुरामा Post Mortem Report हुनुपर्दछ तर सो नै नभएको अवस्थामा कर्तव्य गरी मारेको वा कालगतिले विपक्षी निवेदकको पत्नी मारेको हो, सो घटनालाई पुष्टि गर्ने घटनास्थल लासजाँच प्रकृति मुचुल्का, वस्तुस्थिति मुचुल्काबेगर कर्तव्य ज्यान जस्तो मुद्दामा जाहेरी दरखास्त लिन उपयुक्त नदेखिएकाले म लिखित जवाफ प्रस्तुतकर्तामाथि पूर्वाग्रही भावना राखी दुराशययुक्त भावनाबाट

दायर भएको प्रस्तुत रिट खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय, झापा र ऐ. कार्यालयका कार्यालय प्रमुखको तर्फबाट निमित्त कार्यालय प्रमुख प्र.ना.उ. सौरभ राणाको लिखित जवाफ ।

निवेदकले मिति २०६१।३।१९ मा घटना भएको भनी उल्लेख गरे तापनि जिल्ला प्रहरी कार्यालय, झापामा कारवाही गरिपाउँ भनी मिति २०६६।१।९ मा मात्र जाहेरी दरखास्त दिएको मिसिलबाट देखिन्छ । निवेदकले समयमै जाहेरी दरखास्त प्रहरी कार्यालयलाई दिएको अवस्था नदेखिई निककै ढिलो गरी जाहेरी दिन ल्याएको पाइयो । यसरी ढिलो गरी प्राप्त भएको जाहेरी स्वयम्ले नै जाहेरी दरखास्तको औचित्य र आधारलाई कमजोर पार्दछ र त्यस्तो कमजोर जाहेरीका आधारमा न्याय सम्पादन गर्न निश्चय नै कठिन हुन जान्छ । यसै सन्दर्भमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतको विशेष इजलासबाट “लामो समयसम्म चुप लागी बसी अनुचित विलम्ब गरी रिट निवेदन दिएको देखिन आएकाले निवेदनको औचित्यतर्फ विचार गरिरहन परेन” (नेकाप २०५३, नि.नं. ६२२४, अड्क ७, पृष्ठ ५४४) भनी सिद्धान्त कायम भएको पाइन्छ । यसरी निवेदकले मृतकलाई गोली हानी मारेको भनी जाहेरीमा उल्लेख गरेको भए तापनि एकातर्फ मृतकको लासप्रकृति मुचुल्का एवम् शव परीक्षण प्रतिवेदन मिसिल संलग्न रहे भएको देखिँदैन । यसरी ढिलो गरिदिएको जाहेरी दरखास्तउपर परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदनको औचित्यतर्फ विचार गरिरहन परेन । अतः

निवेदकको निवेदनपत्र खारेज हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, इलामको मिति २०६६।६।२६ को आदेश।

श्रीमती रमा अधिकारीलाई मिति २०६२।३।१९ गते सादा पोशाकमा आएका सुरक्षाकर्मीले हत्या गरी मारेको हुँदा दोषी सुरक्षाकर्मीलाई तत्काल कानूनी कारवाही गरी पीडितका हकवालालाई रू १,००,०००।- क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरी पठाउने ठहर्छ भनी राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले मिति २०६२।४।१८ मा निर्णय गरेको समेतबाट पनि मेरी श्रीमतीलाई नेपाली सेनाले कर्तव्य गरी मारेको पुष्टि भएको अवस्थामा दोषीमाथि कानूनी कारवाही गरिपाउँ भनी दिएको जाहेरी दरखास्त दर्ता नगरेउपर दायर भएको रिट निवेदन प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यसँग आकर्षित नै नहुने नजिर लगाई खारेज गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, इलामको आदेश मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं., १३ (३) नं., सैनिक ऐन २०६३ को दफा ६६ को उपदफा १, सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ३ तथा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३(१), १३(२), नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ३ र पूर्णमाया लामा विरूद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काभ्रेपलाञ्चोकसमेत भएको परमादेश मुद्दा (नेकाप २०६६, नि.नं. ८०७९, अड्क २, पृष्ठ २८४) मा प्रतिपादित भएको सिद्धान्तविपरीतसमेत भएकाले पुनरावेदन अदालत, इलामको मिति २०६६।६।२६ के आदेश

बदर गरी मेरो रिट निवेदन मागबमोजिम दर्ता गर्न ल्याएको जाहेरी दरखास्त दर्ता गरी अनुसन्धान तहकिकात अगाडि बढाई अभियोगपत्र दर्ता गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदक देवीप्रसाद अधिकारीले यस अदालतमा दिएको पुनरावेदनपत्र।

यसमा मिति २०६२।३।१९ को कर्तव्य ज्यानको वारदातमा कारवाही गरिपाउँ भनी मिति २०६६।१।९ मा निवेदकले जाहेरी दिएकोमा विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालयसमेतले जाहेरी दर्ता नगरेउपर परमादेशको आदेश जारी गरी जाहेरी दर्ता गराई पाउँ भनी पुनरावेदन अदालतसमेतमा निवेदकले निवेदन दिएकोमा हदम्यादै नभएको विषयमा विलम्ब भै प्रमाण नष्ट भएको भनी अदालत आफैँले अनुमान गरी खारेज हुने ठहर्छाएको पुनरावेदन अदालत, इलामको आदेश फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं. २०२ नं. बमोजिम विपक्षी झिकाई पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६७।१२।१० को आदेश।

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेसीसूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल अध्ययन गरियो। पुनरावेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री भोजराज आचार्यले मेरो पक्षको श्रीमती रमा अधिकारीलाई मिति २०६२।३।१९ गते आइतबार बिहान करिब ५:१० बजेको समयमा श्री जबरजंग गण चारआली, झापाका तत्कालीन शाही नेपाली सेना हाल नेपाली सेनाको सहसेनानी योगेशचन्द्र महतोको नेतृत्वमा

रहेका संयुक्त सुरक्षा फौजअन्तर्गतका ५ जना सादा पोशाकका सुरक्षाकर्मीले पक्री लगी यी पुनरावेदककै सामुन्नेमा गोली हानी मारेको अवस्थामा किटानी जाहेरी लिएर जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा जाँदा जाहेरी नलिएपछि प्रमुख जिल्ला अधिकारीसमक्ष जाँदासमेत कुनै सुनुवाइ नगरी विपक्षीहरूले आफूलाई कानूनले तोकेको कर्तव्य पालना नगरेको अवस्थामा जाहेरी दरखास्त दर्ता गरी अनुसन्धानको कार्य अगाडि बढाउनु भनी परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भनी दिएको रिट निवेदन नै खारेज गर्ने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, इलामको आदेश नेपालको अन्तरिम संविधान, सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ तथा सर्वोच्च अदालतद्वारा प्रतिपादित सिद्धान्त (नेकाप २०६९, नि नं. ८८३७) विपरीत भएको हुँदा सो आदेश बदर गरी निवेदन मागबमोजिम विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भनी र विपक्षीहरूतर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री गंगाप्रसाद पौडेलले जाहेरी किटानी दिएको भने पनि सबुद प्रमाण केही छैन, लास जाँच भएको छैन, घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का भएको छैन र म्यादभित्र जाहेरी परेकोसमेत नहुँदा पुनरावेदन अदालत, इलामको आदेश सदर हुनुपर्दछ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

दुबैतर्फका विद्वान्हरूले गर्नुभएको तर्कपूर्ण बहससमेतलाई मध्यनजर गर्दै निर्णयतर्फ विचार गर्दा पुनरावेदन अदालत, इलामको आदेश मिलेको छ छैन र पुनरावेदक पुनरावेदन जिकिर

पुग्न सक्छ सत्तैन भन्ने कुराको निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. यसमा पुनरावेदक जाहेरवालाको श्रीमती रमा अधिकारीलाई मिति २०६२।३।१९ गते बिहान योगेशचन्द्र महतोको नेतृत्वमा रहेको सुरक्षा फौजअन्तर्गतका ५ जना सादा पोशाकका सुरक्षाकर्मीहरूले निजको घरमा आई उठाई घर बाहिर लगी गोली हानी हत्या गरेको हुँदा निजहरूउपर मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम कारवाही गरिपाउँ भनी जाहेरी दरखास्त लिई विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालयसमक्ष जाँदा दर्ता पनि नगर्ने र दरपीठ पनि नगरेकाले विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालयले समेत कुनै सुनुवाइ नगरेको हुँदा जाहेरी दरखास्त दर्ता गरी अनुसन्धान प्रक्रिया सुरु गरी ३ महिनाभित्र अभियोगपत्र दायर गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन दावी भएकोमा ढिलो गरिदिएको जाहेरी दरखास्तले विलम्बको स्थान ग्रहण गरिसकेको र त्यस्तो विलम्ब गरी पर्न आएको जाहेरी दरखास्तउपर परमादेशको आदेश जारी गरिरहन परेन निवेदन खारेज खारेज हुने ठहर्छ भनी पुनरावेदन अदालत, इलामले मिति २०६६।६।२६ मा गरेको आदेशउपर यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको देखियो ।

३. विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालयले आफ्नो लिखितजवाफमा निवेदकको पत्नीलाई तत्काल Unified Command को अवधारणा लागू भएको अवस्थामा सुरक्षा फौज वा आफ्नै

कालगतिले मरेको हो वा गैर सेनाले मारेको कतै खुल्दैन, जाहेरी नलिए हुलाकद्वारा पठाउन सकिने प्रावधान पनि छ । सो गरेको पनि देखिँदैन र Post Mortem Report पनि नभएको अवस्था हुँदा बिनाप्रमाण जाहेरी लिन उपयुक्त नदेखिएकाले रिट खारेज गरिपाउँ भन्ने र जिल्ला प्रशासन कार्यालयले आफूसमक्ष जाहेरी दर्ता नगरेको सम्बन्धमा कुनै उजुरी नै नपरेको भनी आफ्नो लिखित जवाफमा उल्लेख गरेको पाइयो ।

४. यी पुनरावेदककी श्रीमती रमा अधिकारीको मृत्यु भएको भन्ने कुरामा कुनै विवाद देखिएन । निजको मृत्यु आफ्नै कालगतिले वा हत्याबाट मृत्यु भएको हो, हत्या भएको भएको कसबाट भएको हो भन्ने कुरामा नै विवाद देखियो । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२ को उपधारा १ मा “प्रत्येक व्यक्तिलाई सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हक हुनेछ र मृत्युदण्डको सजाय हुने गरी कुनै कानून बनाइने छैन” भन्ने र उपधारा २ मा “कानूनबमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण गरिने छैन” भन्ने व्यक्तिको मौलिक हकको संवैधानिक व्यवस्था भएको पाइन्छ भने मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. मा “कानूनबमोजिम बाहेक कसैले कुनै मानिसको ज्यान मार्न, मार्न लगाउन वा मार्नाको उद्योग गर्न हुँदैन” भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको देखिन्छ ।

५. सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ४ मा जाहेरी दरखास्त परेपछि वा अपराधको बारेमा कुनै पनि माध्यमबाट जानकारी पाउनासाथ

यथाशीघ्र अपराधसँग सम्बन्धित प्रमाण लोप वा नास हुन नदिने र अपराधी भाग्न उम्कन नपाउने व्यवस्था गर्ने र अपराध हुने सम्भावना भएमा अर्को प्रहरी कार्यालयको क्षेत्रमा समेत गई आवश्यक कारवाही गर्न सक्ने गरी प्रहरी कार्यालयलाई अधिकार र कर्तव्य तोकेको देखिन्छ । त्यस्तै सोही ऐनको दफा ५, ६, ७, ८, ९ र १० समेतमा आफूकहाँ कुनै अपराधको सूचना प्राप्त हुनासाथ वा जाहेरी पर्नासाथ अपराध अनुसन्धानका विषयमा सम्बन्धित प्रहरी कार्यालयले गर्नुपर्ने अन्य अनुसन्धानात्मक काम, कारवाही र प्रक्रियाको बारेमा विस्तृत व्यवस्था भएको देखिन्छ भने सरकारी मुद्दासम्बन्धी नियमावली, २०५५ को नियम ३(३) मा जाहेरी दरखास्त बुझी जाहेरवालालाई भरपाई दिने कानूनी व्यवस्था भएको र ऐ. को नियम ४ मा तहकिकातसम्बन्धी कार्यविधिका सम्बन्धमा विस्तृत उल्लेख गरेको पाइन्छ ।

६. यी पुनरावेदकले आफ्नी श्रीमतीको हत्या योगेशचन्द्र महतोको नेतृत्वमा रहेको सुरक्षा फौजअन्तर्गतका ५ जना सादा पोशाकका सुरक्षाकर्मीहरूले गरेको भनी किटान गरी जाहेरी दिन जाँदा सो जाहेरी दर्ता गरी सबुद प्रमाण सङ्कलन गर्ने, घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का तयार गर्ने, Post Mortem Report को लागि पठाउने जस्ता कार्यहरू गरी अनुसन्धानसम्बन्धी जे जो गर्नुपर्ने हुन्छ सो गरेर आफ्नो रायसहित जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयमा पठाउनुपर्ने र दर्ता गर्न नमिल्ने भए कानूनबमोजिम दरपीठ

गर्नुपर्ने कानूनी दायित्व भएको जिल्ला प्रहरी कार्यालयले प्रमाण नभएको, Post Mortem Report नभएको, ढिला गरी आएको भन्ने जस्ता अड्चन थापी जाहेरी नलिनु उक्त संवैधानिक र कानूनी व्यवस्थाको पालना नगरेको भन्ने स्पष्ट हुन्छ । कुनै पनि व्यक्तिलाई कानूनबमोजिम बाहेक कसैको हत्या गर्न पाउने छुट कानूनले प्रदान गरेको छैन । जो सुकै व्यक्तिले कानूनको उलङ्घन गरी कुनै कसुरजन्य अपराध गरेको छ भने त्यस्तो व्यक्तिले कानूनबमोजिम सजाय पाउनु नै पर्ने हुन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा जो जसउपर किटान गरी यी पुनरावेदकले जाहेरी दरखास्त दिन ल्याएका हुन् निजहरूबाट नै रमा अधिकारीको हत्या भएको हो वा अरू कसैबाट भएको हो वा अरू कुनै कारणबाट मृत्यु हुनगएको हो भन्ने कुरा अनुसन्धान तहकिकात गरेपछि सङ्कलित सबुद प्रमाणबाट पुष्टि हुने विषय भएकाले सुरु मै जाहेरी दरखास्त दर्ता नै नगरी अनुसन्धानबिना प्रमाण नपुगेको भन्ने अनुमानित तर्क गरी जाहेरी दरखास्त दर्ता गर्न इन्कार गर्नु कानूनसङ्गत देखिएन ।

७. सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को अनुसूची १ भित्र परेका मुद्दाका सम्बन्धमा सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १७ अनुसार मुद्दा चलाउनुपर्ने हो होइन भन्ने राय सहितको मिसिल सरकारी वकिल कार्यालयमा पठाउने प्रहरी कार्यालयको र ऐनको दफा १८ अनुसार सङ्कलित सबुद प्रमाणको आधारमा मुद्दा चलाउने वा नचलाउने निर्णय गर्ने सरकारी वकिल कार्यालयलाई अधिकार भएकाले सो

अनुसार गर्न (देवी सुनार विरूद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काभ्रेपलाञ्चोकसमेत भएको *नेकाप* २०६४, नि.नं. ७८५७, परमादेश मुद्दामा र निवेदक सीता कैनी विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालय तनहुँसमेत भएको *नेकाप* २०६९, नि.नं. ८८३७ को परमादेश मुद्दामा) विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेश जारी हुने गरी सिद्धान्त प्रतिपादन भएको समेत छ ।

८. तसर्थ उल्लिखित संवैधानिक, कानूनी व्यवस्था र यस अदालतद्वारा प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको आधारमा आफूसमक्ष कसैले जाहेरी दिन ल्याउँदा जाहेरी दर्ता वा दरपीठ गर्न इन्कार गर्ने अधिकार विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालयलाई हुँदैन । त्यसकारण यी पुनरावेदक निवेदकले रीतपूर्वकको जाहेरी लिई दर्ता गराउन आएमा दर्ता गर्न नमिल्ने भए सोको लिखित जानकारी निजलाई गराई र दर्ता गर्न मिल्ने भए दर्ता गरी अनुसन्धान कार्य पूरा गरी मुद्दा चलाउनुपर्ने हो होइन भन्ने विषयमा निर्णय गरी मुद्दा चलाउन पर्ने देखिएमा कानूनबमोजिम मुद्दा चलाउनु र मुद्दा चलाउन नपर्ने देखिए सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २० बमोजिमको सूचना जाहेरवालालाई दिनु भनी जिल्ला प्रहरी कार्यालय, झापाको नाममा परमादेश जारी हुने ठहर्छ । परमादेश जारी गर्नुपर्नेमा रिट निवेदन खारेज गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, इलामको मिति २०६६।६।२६ को आदेश त्रुटिपूर्ण देखिँदा उल्टी हुन्छ । यो आदेशको प्रमाणित प्रतिलिपिसमेत साथै राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत

जिल्ला प्रहरी कार्यालय, झापालाई आदेशको जानकारी दिनु र पुनरावेदक देवीप्रसाद अधिकारीलाई आदेशको जनाउ दिई दायरीको लगत काटी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु।

भिमफेदी मकवानपुरमा थुनामा रहेको मानबहादुर खड्का विरूद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : प्रहरी हवलदार प्रेमलाल चौधरीको प्रतिवेदनले नेपाल सरकार

उक्त रायमा सहमत छु।
न्या.जगदीश शर्मा पौडेल

इति संवत् २०७१ साल असार २ गते रोज २ शुभम्।
इजलास अधिकृत : सूर्यप्रसाद रेग्मी

निर्णय नं.१२१७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
फैसला मिति : २०७१।३।१२
०६९-CR-१०८०

मुद्दा : लागु औषध नाइट्राभेट ट्याबलेट।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : भक्तबहादुर खड्काको छोरा
जिल्ला नवलपरासी, धुर्कोट गा.वि.स.वडा
नं. २ घर भई जिल्ला कारागार कार्यालय,

■ फौजदारी अभियोगमा वादी पक्षले प्रतिवादीमाथि लगाएको कसुरलाई शङ्कारहित तवरले प्रमाणित गर्ने भार वादी पक्षमा हुन्छ। अपराध पुष्टि गर्ने क्रममा शङ्काको गुञ्जायस रहनुहुँदैन। शङ्काको स्थिति उत्पन्न भएको अवस्थामा त्यसको फाइदा अभियुक्तमा जाने।

■ वादी पक्षले यी पुनरावेदक प्रतिवादीको सगँसाथबाट बरामद भएको लागु औषध बिक्री वितरणको लागि ओसार पसार, सञ्चय गरेको कुरा सम्बन्धमा शङ्कारहित तवरले पुष्टि हुने गरी प्रमाण पेस गरेको नदेखिँदा प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारी तथा अदालतमा आफूबाट बरामदी लागु औषध बिक्री वितरण, सञ्चय, ओसार पसार गर्ने कार्यका लागि नल्याई कुलतको बानी परेकाले सेवन गर्नका लागि खरिद गरीसम्म ल्याएको हो भनी लिएको पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर तर्कसम्मत रूपमा पुष्टि भएको पाइने।
(प्रकरण नं.३)

पुनरावेदक/प्रतिवादीको तर्फबाट :

प्रत्यर्था/वादीको तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४, १४(१)
- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री टेकनारायण कुँवर

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री दिनेशकुमार कार्की

मा.न्या.श्री सत्यमोहन जोशी थारू

फैसला

न्या.ओमप्रकाश मिश्र : पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ (१) बमोजिम यस अदालतमा पुनरावेदन परी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :

मिति २०६८।७।१८ गते दिनको अं. १० बजेको समयमा जिल्ला मकवानपुर, चुरियामाई गा.वि.स. वडा नं ३ रातमाटेमा सवारी साधन चेकजाँच गर्ने क्रममा ना. ४ ख. १५४१ नं. को बसलाई रोकी चेक जाँच गर्दा सो बसमा यात्रा गरी आएका मानबहादुर खड्काको शरीर तलासी गर्दा निजले लगाएको ज्याकेटको दायाँ अगडिको बगलीबाट लागु औषध नाइट्राभेट ट्याब्लेट १२० वटा फेला परेकाले लागु औषध र मानिससमेत दाखिल गरेको छु, कारवाही गरिपाउँ भन्नेसमेत

व्यहोराको प्र.ह.प्रेमलाल चौधरीसमेतको प्रतिवेदन।

मिति २०६८।७।१८ गते दिनको १० बजेको समयमा जिल्ला मकवानपुर, चुरियामाई गा.वि.स. वडा नं ३ मा ना. ४ ख १५४१ नं को बसमा यात्रा गरी आएका जिल्ला नवलपरासी, धुर्कोट-२ बस्ने मानबहादुर खड्काको खानतलासी गर्दा निजले लगाएको ज्याकेटको दायाँ अगाडि बगलीबाट लागु औषध नाइट्राभेट ट्याब्लेट १२० वटा बरामद भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६८।७।१८ को शरीर खानतलासी मुचुल्का।

भारतको रक्सौलमा गई मेडिकलबाट रु ४५०।- मा १२० वटा नाइट्राभेट ट्याब्लेट खरिद गरेको हुँ। सो लागु औषध नाइट्राभेट ट्याब्लेट सेवन गर्नको लागि खरिद गर्न हिँडेको थिएँ। मलाई लागु औषध नाइट्राभेट ट्याब्लेट सेवन गर्ने बानी छ। काठमाडौँ महँगो पर्ने भएकाले रक्सौलमा खरिद गर्न गएको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी मानबहादुर खड्काले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष मिति २०६८।७।२० मा गरेको बयान।

बरामदी लागु औषध नमुना परीक्षण गर्दा नाइट्राजेपाम पाइएको भन्नेसमेत व्यहोराको केन्द्रीय प्रहरी विधि विज्ञान प्रयोगशालाको परीक्षण प्रतिवेदन।

का.जि.का.म.न.पा वडा नं १४ कलङ्की स्थित रमेश बुढाथोकीको घरमा डेरा गरी बस्ने हरिकला कार्की खड्काको डेरा कोठा खानतलासी गर्दा लागु औषध मुद्दामा प्रमाण लाग्ने कुनै पनि

चीजवस्तु फेला परेको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६८।८।११ को खानतलासी एवम् बरामदी मुचुल्का।

मिति २०६८।७।१८ का दिन १० बजेको समयमा प्रतिवेदक प्रहरीहरू सवारी साधन चेकजाँच गर्ने क्रममा वीरगन्जबाट नारायणगढतर्फ जान आएको ना. ४ ख १५४१ नं को बसमा यात्रा गरी आएका मानबहादुर खड्कालाई तल ओराली शरीर तलासी गर्दा निजले लगाएको ज्याकेटको खल्तीबाट लागु औषध नाइट्राभेट ट्याब्लेट १२० वटा बरामद भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको नानुमाया स्याङ्तानसमेतका मानिसहरूको मिति २०६८।८।१५ को एकै मिलानको घटना विवरण कागज।

प्रतिवादी मानबहादुर खड्का लागु औषध नाइट्राभेट सेवन गर्ने प्रयोजनका लागि भारतको रक्सौलमा गई खरिद गरी ल्याउँदै गर्दा घटनास्थलमा पक्राउ परेको देखिँदा निजले लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४ को (च) र (छ) बमोजिमको कसुर अपराध गरेकाले सोही ऐनको दफा १४ (१) (ज) र (झ) अनुसार सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोग मागदावी।

मैले १५/१६ वर्षअघिदेखि लागु औषध सेवन गर्दै आएको हुँ। नाइजेरिया बस्दा लागु औषध सेवनगर्ने बानी छुटेको थियो। ४ वर्षअघि नेपाल फर्की आएपछि साथीको सङ्गतमा परी पुनः लागु औषध सेवन गर्न थालेका थिए। मलाई नाइट्राभेट ट्याब्लेट दिनको ६ वटासम्म खानुपर्ने हुन्छ। काठमाडौँमा उक्त लागु औषध खरिद गर्दा

महँगो पर्ने भएकाले वीरगन्जमा सस्तोमा पाइन्छ भन्ने थाहा पाएकाले मिति २०६८।७।१८ गते वीरगन्जमा गई दुर्व्यसनी केटाहरूसँग रू. ७५।- मा उक्त लागु औषध ट्याब्लेट खरिद गरेको हुँ। सो लागु औषध लिई काठमाडौँ जान भनी आउँदा पक्राउ परेको हुँ। बरामदी लागु औषध २० दिनको डोज हो। उक्त लागु औषध बिक्री वितरण गर्न ल्याएको होइन। बिक्री गर्ने गरेको पनि छैन। सेवन गर्न ल्याएको हुँदा अभियोग मागदावीबमोजिम सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी मानबहादुर खड्काले सुरु अदालततमा मिति २०६८।८।१९ मा गरेको बयान।

मानबहादुर खड्काले ५-६ वर्ष पहिले देखि लागु औषध सेवन गर्ने गरेका र लागु औषध ओसार पसार, बिक्री वितरण र सञ्चय गर्ने खालका होइनन् भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीका साक्षी सरोज साहीको बकपत्र।

मिति २०६८।७।१८ गते रातमाटे चेकपोष्टमा शड्का लागी प्रतिवादी मानबहादुर खड्काको शरीर खानतलासी गर्दा निजले लगाएको ज्याकेटको दाहिने गोजीबाट लागु औषध नाइट्राभेट १२० थान फेला परेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवेदक प्र.ह. प्रेमलाल चौधरीको बकपत्र।

प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवेदकको जाहेरी, मौकमा बुझिएका मानिसहरूको भनाइ, प्रतिवादीको बयान र बरामदी मुचुल्का एवम् प्रतिवेदक प्रेमलाल चौधरीले अदालतमा गरेको बकपत्रसमेतबाट यी प्रतिवादीले आरोपित कसुर

गरेको प्रमाणित हुन आएकोले निज प्रतिवादी मानबहादुर खड्कालाई सेवनतर्फ दुई महिना कैद र दुई हजार जरिवाना एवम् सञ्चय, खरिद, ओसार पसारतर्फ दुई वर्ष दश महिना कैद र दुई लाख पचहत्तर हजार रूपैयाँ जरिवानासमेत हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६८।११।२९ गते मकवानपुर जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला।

बरामद चक्किहरू लागु औषध (Narcotics) अन्तर्गत पर्दैन। मनोद्वीपक पदार्थमा पर्ने हुँदा लागु औषध ऐन, २०३३ को दफा २३ (क) ले, औषधि ऐन, २०३५ बमोजिम हुनेछ भनि एबमोजिम ऐ. औषधि ऐनको दफा १८ बमोजिम मबाट औषधिको अनुचित प्रयोग वा दुरुपयोग भएकोमा दफा ३९ बमोजिम तहकिकात र दायरी गर्ने निरीक्षकले हो। दफा ३९ (१) (क) र (ख) का आधारमा प्रहरीले अनुसन्धान तहकिकात गर्न नमिल्ने प्रष्टै छ। औषधि ऐन, २०३५ को दफा १७ बमोजिम समूह विभाजन, औषधिस्तर नियमावली, २०४३ को नियम १० ले औषधिको समूह र उपसमूह विभाजन गरी सोको अनुसूची-४ समूह “ग” उपसमूह-२ को पदार्थ (सब्स्टान्स) ३ नं. अन्तर्गत “नाइट्राजेपाम” नाम प्रष्ट उल्लेख छ। सेवन गर्ने कार्य, ओसार पसार, सञ्चय र निकासी गर्ने कार्य धेरै फरक कार्य हुन्। मैले लागु औषधि सेवन नगरी मनोद्वीपक पदार्थ (Psychoactive Substances) नाइट्राजेपाम सेवन गर्न नहुने कार्य गरेको र आदति बानीले शरीरलाई आवश्यकता रहेकोमा हाल मैले ठूलो प्रायश्चित्त गरिरहेको छु। मैले आजको मितिसम्म लागु औषध

कसैलाई बिक्री वितरण ओसार पसार गर्ने गरेको छैन। ओसार पसार, सञ्चय गर्ने कार्य बिक्री गर्ने मनसाय उद्देश्य त्यसभित्र रहेको हुन्छ, मैले बिक्री गरिन, वादी पक्षले पनि दावी लिएको छैन। केवल अभियोग लगाउने क्रममा दफा ४(च) को कसुर लेखिएकोलाई पनि ठहर हुन सक्ने होइन। मबाट बरामद भएको लागु औषध बिक्री वितरण, निकासी पैठारी गरेको भन्ने कुराको ठोस वस्तुनिष्ठ प्रमाण वादी पक्षबाट गुजार्न नसकेको, प्रथमतः लागु औषध ऐन, २०३३ को दफा ३ को (क) उपखण्ड (७) प्रयोजनका लागि नेपाल राजपत्रमा मिति २०५१।२।२ मा प्रकाशित तालिका “ख” को ३ नं. नाइट्राजेपाम उल्लिखित वाक्यांशले र ऐ. ऐन दफा २३ (क) ले केवल कोरा लागु औषधको सञ्चयलाई निषेध गर्ने ऐनको मनसाय रहेको मैले नाइट्राजेपाम सेवनलाई स्वीकारेको हुँदा ऐनको दफा १४(१) (ज) उल्लेख भएकाले मबाट बरामद पदार्थ लागु औषध ऐन, २०३३ को दफा २३ (क) ले प्राकृतिक वस्तुलाई निषेध गर्ने र कृत्रिम रासायनिक प्रक्रियाबाट बनेको वस्तुलाई निषेध नगर्ने हुँदा औषधि ऐन, २०३५ अन्तर्गत राखी मनोद्वीपक पदार्थ नाइट्रोजेपाम (चेक जाँचबाट) देखिएकाले औषधि ऐनको दफा १८ बमोजिम अनुचित प्रयोगमा सजाय हुने नै हुँदा यस मुद्दाबाट सफाइ दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन।

यसमा अभियोग पत्रमा “सेवन प्रयोजनको लागि” भन्ने उल्लेख भएको र बरामद भएको लागु औषध नाइट्राभेट १२० ट्याब्लेट र प्रतिवादीलाई गरिएको सजायको बीचमा तादात्म्यता नदेखिई

फरक पर्न सक्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अ.बं.२०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम छलफलका लागि विपक्षी झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०६९।६।९ गतेको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको आदेश।

लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १२ मा “कुनै व्यक्तिका साथबाट कुनै लागु औषध भएको फेला परेमा वा निजले खेती गरेको जग्गामा गाँजा, अफिम वा कोकाको खेती भइरहेको वा सो भएको कुराको प्रमाण फेला परेमा वा कुनै लागु औषधको निर्माण वा उत्पादनको निमित्त चाहिने केही विधि पुगिसकेको कुनै पदार्थ फेला परेमा वा कुनै पदार्थबाट लागु औषध उत्पादन गरिएपछि सो पदार्थको बाँकी रहेको कसर निजको साथमा राखिएको फेला परेमा त्यस्तो पदार्थ निजले यो ऐन र यस ऐनअन्तर्गत सजाय हुने अपराध गरेको मानिनेछ” भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ। प्रतिवादीले ल्याएको नाइट्राभेट ट्याब्लेट प्रतिवादीको साथबाट बरामद भएको तथ्यमा विवाद नहुँदा सजायमा उन्मुक्ति हुने आधार वा बरामद लागु औषध प्रचलित कानूनबमोजिमको आदेशबमोजिम नै राखेको हो भन्ने कुराको प्रमाण पुर्‍याउने भार प्रतिवादीमा रहने हुन्छ। तर सोबमोजिम आफू निर्दोष रहेको भन्ने कुरा प्रतिवादीले स्थापित गर्न सकेको नपाइँदा निजले उक्त लागु पदार्थ खरिद गरी ल्याई ओसार पसारसमेतको कार्य गरेको अवस्थामा पक्राउ परेको मिसिल प्रमाणबाट देखिनाले निज निर्दोष रहेछन् भन्न मिल्ने नदेखिई निज प्रतिवादी

मानबहादुर खड्कालाई सेवनतर्फ दुई महिना कैद र रूपैयाँ दुई हजार जरिवाना एवम् खरिद, ओसार पसारतर्फ दुई वर्ष दश महिना कैद र दुई लाख पचहत्तर हजार रूपैयाँ जरिवानासमेत हुने ठहर्याई मकवानपुर जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८।११।२९ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला।

मैले लागु औषध नाइट्राजेपाम कुनै प्रकारले कसैलाई ओसार पसार खरिद बिक्री नगरी कुलतमा फसी बानी परेकोले सेवन गर्ने गर्दछु। सो कार्यको प्रायश्चित्त गरिरहेको छु। सेवन गर्ने कार्य, ओसार पसार, सञ्चय र निकासी गर्ने कार्य धेरै फरक कार्य हुन्। मैले आजको मितिसम्म लागु औषध कसैलाई बिक्री ओसार पसार गर्ने गरेको छैन। ओसार पसार, सञ्चय गर्ने कार्य बिक्री गर्ने मनसाय उद्देश्य त्यसभित्र रहेको हुन्छ, मैले गरिन, वादी पक्षले पनि दावी लिएको छैन। तसर्थ सुरु मकवानपुर जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलालाई पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट सुरु सदर हुने ठहर्याई भएको फैसला कानूनसम्मत नभएकाले सो फैसला उल्टी हुनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीको यस अदालतमा पर्न आएको निवेदन।

यसमा नाइट्राभेट ट्याब्लेट सेवन गर्ने बानी भएकाले सेवनको प्रयोजनका निमित्त मात्र खरिद गरी लिएको हुँ भनी निवेदक प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारी एवम् अदालतसमक्ष सेवनमा साबित भै बयान गरेको र निज प्रतिवादीका साक्षीहरूले पनि सोही व्यहोराको

समर्थन गरी बकपत्र गरेको देखिएको अवस्थामा प्रतिवादीले रू. ४५०।- को नाइट्राभेट ट्याब्लेट खरिद गरेर सेवन गरी बसमा लडिएको अवस्थामा पक्राउ परेका प्रतिवादीलाई लागु औषध ओसार पसारमा समेत सजाय गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६९।१०।२३।३ को फैसलामा लागु औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा १४(१) (झ), प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३, ५४ र मुलुकी ऐन, २०२० को अ.बं. १८४ क नं.समेतको त्रुटि विद्यमान देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) को खण्ड (क) बमोजिम मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिएको भन्ने यस अदालतबाट मिति २०६०।३।१७ मा भएको आदेश।

नियमबमोजिम पेसीसूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदन सहितको सम्पूर्ण मिसिल कागजातहरूको अध्ययन गरी हेर्दा पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट मिति २०६८।११।२९ भएको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो होइन भन्ने ठहर निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

तत्सम्बन्धमा हेर्दा, सवारी साधन चेकजाँच गर्ने क्रममा ना. ४ ख१५४१ नं को बसलाई रोकी चेक जाँच गर्दा सो बसमा यात्रा गरी आएका मानबहादुर खड्काको शरीर सँगसाथबाट लागु औषध नाइट्राभेट ट्याब्लेट १२० वटा फेला परेकोले कारवाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रहरी प्रतिवेदन परेकोमा लागु औषध नाइट्राजेपाम सेवन गर्ने प्रयोजनका लागि भारतको रक्सौलमा गई खरिद गरी ल्याउँदै गर्दा घटनास्थलमा पक्राउ

परेको देखिँदा निजले लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४ को(च) र (छ) अनुसारको कसुर अपराध गरेकाले सोही ऐनको दफा १४(१) (ज) र (झ) अनुसार सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोग माग दावी रहेकोमा प्रतिवादी मानबहादुर खड्कालाई सेवनतर्फ दुई महिना कैद र दुई हजार जरिवाना एवम् सञ्चय, खरिद, ओसार पसारतर्फ दुई वर्ष दश महिना कैद र दुई लाख पचहत्तर हजार रूपैयाँ जरिवानासमेत हुने ठहर्याई सुरू मकवानपुर जिल्ला आदालतबाट भएको फैसलालाई सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट भएको सुरू सदर फैसलाउपर चित नवुझाई पुनरावेदक प्रतिवादी मानबहादुर खड्काले यस अदालतमा दिएको निवेदनउपर दोहोर्याई निस्सा प्रदान भै पुनरावेदनको रूपमा दर्ता भै प्रस्तुत मुद्दा निर्णयार्थ पेस भएको देखिन्छ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, प्रतिवादीको सँगसाथबाट लागु औषध नाइट्राभेट ट्याब्लेट चीजवस्तु बरामद भएका कुरा खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्काबाटसमेत देखिएकाले पुनरावेदक प्रतिवादी मानबहादुर खड्काको सँगसाथबाट लागु औषधि नाइट्राभेट बरामद भएको कुरामा विवाद रहेको देखिएन। पुनरावेदक प्रतिवादीको सँगसाथबाट बरामद भएको लागु औषध सेवन गर्न र बिक्री वितरण गर्नको लागि ल्याइराखेको हो वा प्रतिवादीले आफैँ सेवन गर्नका लागि ल्याइराखेको हो भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा दिनमा ६ वटा लागु औषध नाइट्राभेट ट्याब्लेट सेवन गर्ने बानी छ। काठमाडौँमा उक्त लागु औषधि महँगो पर्ने भएकाले आफूलाई सेवन गर्न

बाहिरबाट लागु औषधि खरिद गरी ल्याउँदै गर्दा प्रक्राउ परेको हो भनी यी प्रतिवादीले अधिकार प्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गरेको पाइन्छ । साथै मकवानपुर जिल्ला अदालतसमक्ष लागु औषधि बिक्री वितरण गर्न ल्याएको होइन, बिक्री गर्ने गरेको पनि छैन, सेवन गर्न ल्याएको हुँ भनी अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको बयानलाई समर्थन गर्ने गरी बयान गरेको देखिन्छ । प्रतिवादी बस्ने डेरा कोठा खानतलासी गर्दा लागु औषधि मुद्दामा प्रमाण लाग्ने कुनै पनि चीजवस्तु फेला परेको होइन भनी खानतलासी एवम् बरामदी मुचुल्काका दिल्लीबहादुर कार्कीलगायतका साक्षीहरूले कागज गरेको देखिन्छ । प्रतिवादी मानबहादुर खड्का पहिलेदेखि लागु औषधि सेवन गर्ने बानी परेको व्यक्ति हो । लागु औषधि ओसार पसार, खरिद बिक्री वितरण र सञ्चय गर्ने खालको होइन भनी प्रतिवादीका साक्षी सरोज साहीले प्रतिवादीले लिएको जिकिरको समर्थन हुने गरी बकपत्र गरिदिएको कुरा मिसिल संलग्न कागजातबाट देखिन्छ ।

३. प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ बमोजिम फौजदारी मुद्दामा अभियुक्तको कसुर प्रमाणित गर्ने भार वादी पक्षको हुन्छ भनी कानूनी व्यवस्था रहेको छ । फौजदारी अभियोगमा वादी पक्षले प्रतिवादीमाथि लगाएको कसुरलाई शङ्कारहित तवरले प्रमाणित गर्ने भार वादी पक्षमा हुन्छ । अपराध पुष्टि गर्ने क्रममा शङ्काको गुञ्जायस रहनुहुँदैन । शङ्काको स्थिति उत्पन्न भएको अवस्थामा त्यसको फाइदा अभियुक्तमा जान्छ भन्ने फौजदारी न्यायको सर्वमान्य

सिद्धान्त रहेको छ । प्रस्तुत मुद्दामा वादी पक्षले यी पुनरावेदक प्रतिवादी मानबहादुर खड्काको सर्गसाथबाट बरामद भएको लागु औषधि बिक्री वितरणको लागि ओसार पसार, सञ्चय गरेको कुरा सम्बन्धमा शङ्कारहित तवरले पुष्टि हुने गरी प्रमाण पेस गरेको नदेखिँदा प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारी तथा अदालतमा आफूबाट बरामदी लागु औषधि बिक्री वितरण, सञ्चय, ओसार पसार गर्ने कार्यका लागि नल्याई कुलतको बानी परेकोले सेवन गर्नका लागि खरिद गरीसम्म ल्याएको हो भनी लिएको पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर तर्कसम्मत रूपमा पुष्टि भएको पाइयो । यसरी सेवन गर्नका लागि ल्याउँदै गर्दा प्रक्राउ परेको देखिँदा सो कार्य लागु औषधि (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४(छ) को कसुर भएकाले निजले उक्त ऐनको दफा ४(छ) को कसुरदार ठहर्याई भएको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला सो हदसम्म मिलेकै देखियो । प्रतिवादीले लागु औषधि (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ दफा ४(च) को कसुर गरेको ठहर्याई १४(१)(झ) को सजाय गरेको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला मिलेको नदेखिँदा सो हदसम्म केही उल्टी हुने ठहर्छ ।

४. अतः प्रतिवादीले लागु औषधि (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४(छ) को कसुर गरेबाट सोही ऐनको दफा १४(१)(ज) अनुसार दुई महिना कैद र दुई हजार जरिवानासमेत सजाय हुने ठहर्छ । अरू तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा उल्लेख भएबमोजिम पुनरावेदक प्रतिवादी मानबहादुर खड्कालाई दुई महिना कैद र २ दुई हजार रूपैयाँ जरिवाना एवम् खरिद ओसार पसारतर्फ दुई वर्ष दश महिना कैद र दुई लाख पचहत्तर रूपैयाँ जरिवानासमेत हुने गरी सुरु मकवानपुर जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलालाई सदर ठहर्याई पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसलालाई यस अदालतबाट प्रतिवादीलाई सेवनतर्फ मात्र कैद जरिवाना हुने गरी केही उल्टी ठहरेकाले सुरु फैसलाको तपसिल प्रकरण १ मा उल्लिखित सेवन तथा ओसार पसारसम्बन्धी कैद तथा जरिवाना गरिरहनु परेन । पहिलाको लगत संशोधन गरी दुई महिना कैद र दुई हजार रूपैयाँ संशोधित कैद जरिवानाको लगत म्याद ठेकी नियमानुसार सम्बन्धित कारागार कार्यालयमा

पठाइदिनु भनी सुरु दाङ देउखुरी जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु -----१
यो फैसलाको जानकारी थुनामा रहेका प्रतिवादी मानबहादुर खड्कालाई तथा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिनु -----२
प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु -----३

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.जगदीश शर्मा पौडेल

इति संवत् २०७१ साल असार ९ गते रोज २ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : रामानन्दप्रसाद अधिकारी

